# COLLECTIO

SELECTA

# SS. ECCLESIÆ PATRUM

LIX.

PATRES QUARTI ECCLESIAE SÆCULI.

*S. AMBROSIUS.*

VI.

PROSTAT INSUPER VENALE

*MONTIS PESSULANI,*

APUD VIRENQUE, BIBLIOPOLAM;

*PARISIIS,*

APUD **BIBLIOPOLAM**, CUI NOMEN GALLICE:

**SOCIÉTÉ POUR LA PUBLICATION DES BONS LIVRES**

Rue des Saints-Pères, 16;

*AQUIS SEXTIIS,*

APUD MASSIE ET JEAN,

Via vulgo dicta du Pont-Moreau, 2.



PARISIIS — E TYPOGRAPHEO BOURGOGNE ET MARTINET
VIA VULGO DICTA JACOB, N° 30.

# COLLECTIO

SELECTA

# SS. ECCLESIÆ PATRUM,

COMPLECTENS

## EXQUISITISSIMA OPERA

TUM DOGMATICA ET MORALIA, TUM APOLOGETICA ET ORATORIA;

ACCURANTIBUS

D. A. B. CAILLAU,

CANONICO HONORARIO CENOMANENSI ET CADURCENSI,

NONNULLISQUE CLERI GALLICANI PRESBYTERIS.

OPUS REGI DICATUM.

---

TOMUS CENTESIMUS VIGESIMUS NONUS.

PARISIIS,

APUD PARENT-DESBARRES, EDITOREM,

Pluribus extraneorum ordinum insignibus decoratum,

VIA VULGO DICTA DE SEINE, 48.

---

M. DCCC. XXXIX.

# S. AMBROSII
## MEDIOLANENSIS EPISCOPI
### OPERUM
### PARS II.
## TRACTATUS DOGMATICI.

DE FIDE, LIBRI V.
DE SPIRITU SANCTO, LIBRI III.
DE INCARNATIONIS DOMINICÆ SACRAMENTO, LIBER UNUS.
FRAGMENTUM AMBROSIANUM EX THEODORETO DESUMPTUM, ETC.

# S. AMBROSII

## MEDIOLANENSIS EPISCOPI

# DE FIDE

LIBRI V

## AD GRATIANUM AUGUSTUM[1].

## LIBER I.

### PROLOGUS.

*Gratianum ob ardorem discendæ fidei laudat Ambrosius, semet vero deprimit. Quanquam autem illum humana doctrina indigere neget, quippe qui a Deo ipso fuerit institutus, addit tamen eumdem hac sua pietate viam sibi ad victoriam munire. Tum difficultate operis insinuata, non tam rationem quam auctoritatem, maxime vero Nicæni concilii, secuturum se profitetur.*

I. Regina[2] Austri venit audire sapientiam Salomonis, ut in libro Regnorum legimus[3]. Hiram quoque rex ad Sa-

[1] Horum primi duo librorum sub finem anni 377, tres vero posteriores sequenti scripti fuere. — [2] Vide D. Guillon, tom. IX, pag. 295 -299. — [3] 3 Reg. X, 1, et seqq.

lomonem misit[1], ut cognosceret eum. Tu quoque, sancte imperator Gratiane, veteris imitator historiæ, fidem meam audire voluisti. Sed non ego Salomon, cujus mireris sapientiam : neque tu unius gentis, sed totius orbis Augustus fidem libello exprimi censuisti : non ut disceres, sed ut probares.

II. Quid enim discas, imperator Auguste, quam ab ipsis incunabulis pio fovisti semper affectu? «Priusquam te, » inquit, formarem in utero matris tuæ, novi te : et priusquam exires de vulva, sanctificavi te[2].» Sanctificatio ergo non traditur, sed infunditur; et ideo divina dona custodi : Quod enim nemo te docuit, utique Deus auctor infudit.

III. Petis a me fidei libellum, sancte imperator, profecturus ad prælium. Nosti enim fide magis imperatoris quam virtute militum quæri solere victoriam. Nam et Abraham trecentos decem et octo duxit ad bellum[3], et ex innumeris trophæa hostibus reportavit; signoque Dominicæ crucis (1) et nominis, quinque regum victriciumque turmarum subacto robore, et ultus est proximum, et fratris filium meruit et triumphum. Jesus quoque filius Nave hostes quos totius exercitus manu valida superare non poterat[4], septem tubarum sacerdotalium sono vicit, ubi ducem militiæ cœlestis agnovit[5]. Ergo et tu vincere paras, qui Christum adoras : vincere paras, qui fidem vindicas, cujus a me libellum petisti.

IV. Mallem quidem cohortandi ad fidem subire officium, quam de fide disceptandi; in altero enim religiosa confessio est, in altero incauta præsumptio : sed quoniam neque tu cohortatione indiges, neque ego excusandi liber, ubi pietatis officium est, audax negotium verecunda oc-

[1] 3 Reg. v, 1. — [2] Jerem. 1, 5. — [3] Gen. xiv, 14, et seqq. — [4] Josuë. vi, 6, et seqq. — [5] Ibid. 13, et seqq.

casione suscipiam; ut de fide pauca disceptem, de testimoniis plura contexam.

V. De Conciliis id potissimum sequar, quod trecenti decem et octo sacerdotes, tanquam Abrahæ electi judicio, consona fidei virtute victores, velut trophæum, toto orbe subactis perfidis, extulerunt; ut mihi videatur hoc esse divinum, quod eodem numero in Conciliis fidei habemus oraculum, quo in historia pietatis exemplum.

## CAPUT I.

*Catholicam fidem a gentilium, Judæorum, ac hæreticorum erroribus distinguit: expositoque vocum Dei et Domini significatu, personarum discrimen, et naturæ unitatem demonstrat: quam dum separant Arriani, non tres Deos tantum inducunt, sed etiam Trinitatis regnum destruunt.*

VI. Assertio autem nostræ fidei hæc est, ut unum Deum esse dicamus: neque, ut gentes, Filium separemus: neque ut Judæi, natum ex Patre ante tempora, et ex Virgine postea editum denegemus: neque ut Sabellius (2), Patrem confundamus et Verbum; ut eumdem Patrem asseramus et Filium: neque ut Photinus, initium Filii ex Virgine disputemus: neque ut Arrius, plures credendo et dissimiles potestates, plures deos gentili errore faciamus; quia scriptum est: « Audi, Israël, Dominus Deus » tuus, Deus unus est[1]. »

VII. Deus enim et Dominus nomen magnificentiæ,

[1] Deut. vi, 4.

nomen est potestatis, sicut ipse dicit : «Dominus nomen »est mihi. » Et sicut alibi Propheta asserit : «Dominus »omnipotens nomen est ei[1]. » Dominus ergo et Deus vel quod dominetur omnibus, vel quod spectet omnia, et timeatur a cunctis.

VIII. Si ergo unus Deus, unum nomen, potestas una est Trinitatis. Denique ipse dicit : «Ite, baptizate gentes »in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti[2]. » In nomine utique, non in nominibus.

IX. Ipse etiam dicit : «Ego et Pater unum sumus[3]. »Unum» dixit, ne fiat discretio potestatis et naturæ : «su»mus» addidit, ut Patrem Filiumque cognoscas; quod perfectus Pater perfectum Filium genuisse credatur : et Pater et Filius unum sint, non confusione personæ, sed unitate naturæ.

X. Unum ergo Deum, non duos aut tres deos dicimus; ut impia Arrianorum hæresis dum criminatur, incurrit. Tres enim deos dicit, qui Divinitatem separat Trinitatis; cum Dominus dicendo : «Ite, baptizate gentes in nomine »Patris et Filii et Spiritus sancti,» unius esse Trinitatem potestatis ostenderit. Nos Patrem et Filium et Spiritum sanctum confitemur; ita ut in Trinitate perfecta et plenitudo sit Divinitatis, et unitas potestatis.

XI. «Omne regnum in se divisum facile destruetur[4],» Dominus hoc dicit. Non ergo divisum est regnum Trinitatis. Si ergo divisum non est, unum est; quod enim unum non est, divisum est. Tale ergo regnum esse cupiunt Trinitatis quod divisione sui facile destruatur. Imo quia non potest destrui, constat non esse divisum. Non enim dividitur unitas, nec scinditur; et ideo nec corruptelæ subditur, nec ætati.

[1] Isaï. XLII, 8. — [2] Matth. XXVIII, 19. — [3] Joan. X, 30. — [4] Matth. XII, 25.

## CAPUT II.

*Imperatorem ad fidei zelum exhortatus, ab ea quæ Christo cum Patre inest, voluntatis atque operationis unitate ipsum Deum esse ostendit. Quapropter expositis divinis attributis, eadem Christo etiam convenire affirmat : cujus præterea varias appellationes prosecutus, iis substantialem unitatem personalemque distinctionem probari docet : tum exemplis aliquot ad explicandam unitatem illam adductis, negat aliter Dei unitatem defendi posse.*

XII. «Non quicumque, inquit, mihi dicit : Domine, »Domine, intrabit in regnum cœlorum[1].» Non ergo perfunctoria fides debet esse, imperator Auguste; scriptum est enim : «Zelus domus tuæ comedit me[2].» Itaque fideli spiritu et mente devota Jesum Dominum invocemus, Deum esse credamus, ut in nomine ejus quidquid a Patre petimus, impetremus. Pater enim se per Filium vult rogari, Filius vult rogari Patrem.

XIII. Concordat pietatis gratia, nec virtutis facta discordant. Quæcumque enim Pater facit, eadem et Filius facit similiter. Et similiter facit, et eadem facit Filius : sed vult rogari Patrem in eo, quod ipse facturus est; uti non impossibilitatis indicium, sed unitatem potestatis agnoscas. Jure igitur adorandus atque venerandus est Dei Filius, qui mundum Divinitate sua condidit, et nostrum pietate sua informavit affectum.

[1] Matth. VII, 21. — [2] Psal. LXVIII, 10.

XIV. Et ideo bonum Deum, sempiternum, perfectum, omnipotentem, verum debemus credere, ut in Lege accepimus et Prophetis, Scripturisque divinis cæteris, quia sine his Deus non est. Non potest enim bonus non esse, qui Deus est, cum in natura Dei plenitudo bonitatis sit : neque ex tempore Deus potest esse, qui fecit tempora : neque potest imperfectus Deus esse; qui enim minor est, imperfectus utique est, cui desit aliquid, quo majori possit æquari. Hæc igitur fidei prædicatio : Deus malus non est, Deo impossibile nihil est : Deus temporalis non est, Deus minor non est. Si fallor, redarguant.

XV. Quia igitur Deus Christus : et bonus utique, et omnipotens, et sempiternus, et perfectus, et verus est; hæc enim in natura Divinitatis sunt. Aut igitur negent naturam Divinitatis in Christo, aut quæ divinæ naturæ sunt, Deo negare non possunt.

XVI. Certe ne quis possit errare, sequatur ea quibus Scriptura sancta, ut intelligere possimus Filium, significavit. Verbum dicitur, Filius dicitur, Dei virtus dicitur, dicitur Dei sapientia. Verbum, quia immaculatus : virtus, quia perfectus : Filius, quia genitus ex Patre : sapientia, quia unum cum Patre, unum æternitate, unum Divinitate. Non enim Pater ipse, qui Filius : sed inter Patrem et Filium generationis expressa distinctio est; ut ex Deo Deus, ex manente manens, plenus e pleno sit.

XVII. Non sunt igitur hæc nuda nomina, sed operatricis virtutis indicia; est enim plenitudo Divinitatis in Patre, est plenitudo Divinitatis in Filio, non discrepans, sed una Divinitas. Nec confusum, quod unum est : nec multiplex, quod indifferens.

XVIII. Etenim si omnium credentium, sicut scriptum est, erat anima una et cor unum[1]: si omnis qui adhæret

[1] Act. IV, 32.

Domino, unus spiritus est[1], ut Apostolus dixit : si vir et uxor in carne una sunt : si omnes homines, quantum ad naturam pertinet, unius substantiæ sumus : si hoc de humanis Scriptura dicit, quia multi unum sunt, quorum nulla potest esse cum divinis comparatio; quanto magis Pater et Filius Divinitate unum sunt, ubi nec substantiæ nec voluntatis ulla est differentia?

XIX. Namque aliter quomodo unum Deum dicemus? Diversitas plures facit, unitas potestatis excludit numeri quantitatem; quia unitas numerus non est, sed hæc omnium ipsa principium est.

## CAPUT III.

*Patris ac Filii unitatem Scripturæ testimoniis probat, et primo Isaïæ locum aliorum comparatione ita illustrat, ut nullam a Patris natura in Filio inesse differentiam astruat, nisi quantum ad carnem; ac proinde unam utriusque Deitatem esse. Quod ubi auctoritate Baruch confirmatum est, fidem Prophetis hac in re habendam tradit.*

XX. Quantam vero Scriptura divina Patris et Filii secundum Divinitatem expresserit unitatem, prophetica testantur oracula. Sic enim dicit Dominus Sabaoth : «Laboravit Ægyptus, et mercatus Æthiopum et Sebaïm : » viri excelsi ad te transibunt, et tui erunt servi, et post » te sequentur alligati vinculis, et adorabunt te, et in te » deprecabuntur; quoniam in te est Deus, et non est Deus

[1] 1 Cor. vi, 27.

» præter te. Tu enim es Deus, et nesciebamus, Deus » Israël[1]. »

XXI. Audi propheticam vocem : « In te, inquit, est Deus, » et non est Deus præter te. » Quomodo hoc secundum Arrianos convenit? Necesse est negent aut Patris aut Filii Divinitatem, nisi ejusdem Divinitatis crediderint unitatem.

XXII. « In te, inquit, est Deus ; » quoniam in Filio Pater. Scriptum est enim : « Pater qui in me manet, ipse » loquitur, et : Opera quæ ego facio, et ipse facit[2]. » Sed et alibi in Patre Filius est, qui dicit : « Ego in Patre, et » Pater in me est[3]. » Dissolvant, si possunt, hanc naturæ proprietatem, et operis unitatem.

XXIII. Deus igitur in Deo est, sed non duo dii : scriptum est enim, quia « unus Deus : » et Dominus in Domino, sed non duo Domini; quia æque scriptum est : « Nolite » duobus Dominis servire[4]. » Et Lex dicit : « Audi, Israël, » Dominus Deus tuus Deus unus est[5]. » Et utique in eodem est Testamento : « Pluit Dominus a Domino. Dominus, » inquit, a Domino pluit[6] : » Sic et in Genesi habes : Et » dixit Deus, et fecit Deus ; » et infra : « Et fecit Deus ho- » minem ad imaginem Dei[7]; » sed tamen non duo dii, sed unus Deus fecit. Utrobique igitur unitas operationis servatur et nominis. Nam utique cum legimus, Deus ex Deo, non duos deos dicimus.

XXIV. Denique habes in Psalmo quadragesimo quarto, quod et Deum Patrem dixit Propheta, et Deum Filium declaravit, dicens : « Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi ; » et infra : « Unxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ con- » sortibus tuis[8]. » Deus est qui ungit, et Deus qui secundum carnem ungitur Dei Filius. Denique quos habet unctionis suæ Christus nisi in carne consortes? Vides igitur

[1] Isaï. XLV, 14. — [2] Joan. XIV, 10. — [3] Ibid. — [4] Matth. VI, 24. — [5] Deut. VI, 4. — [6] Gen. XIX, 24. — [7] Id. I, 3. et 26. — [8] Psal. XLIV, 7, 8.

quia Deus a Deo unctus : sed in assumptione naturæ unctus humanæ Dei Filius designatur, nec Legis forma violatur.

XXV. Et hic ergo cum dicitur : « Pluit Dominus a Do» mino, » unitatem Divinitatis agnosce. Operationis enim unitas non facit pluralem Divinitatem, sicut ipse Dominus ostendit, dicens : « Credite mihi, quia ego in Patre, » et Pater in me : alioquin vel propter opera ipsa credite[1]. » Et hic advertimus quod unitatem Divinitatis per unitatem operum designaverit.

XXVI. Ut autem una Deitas et Patris et Filii, et una dominatio probaretur; ne gentilis aut Judaïcæ impietatis incurreremus errorem, providens Apostolus, quid sequi deberemus ostendit dicens : « Unus Deus Pater, ex quo » omnia, et nos in ipso : et unus Dominus Jesus Christus, » per quem omnia, et nos per ipsum[2]. » Sicut enim unum dicendo Dominum Jesum Christum, Patrem Dominum non negavit; ita unum dicendo Deum Patrem, æque a Deitatis veritate nec Filium separavit. Unde nec pluralitatem Divinitatis, sed unitatem potestatis ostendit; quia et in dominatione Divinitas, et in Divinitate dominatus est; sicut scriptum est : « Scitote quoniam Dominus ipse » est Deus, ipse fecit nos, et non ipsi nos[3]. »

XXVII. « In te igitur est Deus, » per unitatem naturæ : « et non est Deus præter te, » per proprietatem substantiæ, repulsa differentia.

XXVIII. In Hieremiæ quoque libro unam Deum Scriptura dicit, et tamen et Patrem et Filium confitetur. Itaque sic habes : « Hic Deus noster, et non reputabitur alius » ad eum. Hic adinvenit omnem viam disciplinæ, et dedit » eam Jacob puero suo, et Israël dilecto suo. Post hæc in » terris visus est, et cum hominibus conversatus est[4]. »

[1] Joan. x, 38. — [2] I Cor. VIII, 6. — [3] Psal. XCIX, 3. — [4] Baruch. III, 36-38.

XXIX. De Filio dicit : « Ipse enim est cum hominibus » conversatus ; » et dicit : « Hic Deus noster, et non æstimabitur alius ad eum. » Quid discutimus eum, de quo tantus dicit Propheta, quod ad eum non possit alius æstimari? Quæ enim potest esse alia æstimatio, ubi Deitatis unitas est? Confitebatur hoc populus in periculis constitutus : nesciebat serere quæstiones qui religionem timebat.

XXX. Adesto, sancte Spiritus, Prophetis tuis, quibus inesse consuesti, quibus credimus. Si Prophetis non credimus, sapientibus credam hujus mundi? Sed ubi sapiens, ubi scriba? Rusticus (3) noster cum ficus insereret, invenit quod philosophus ignoravit. Quæ stulta sunt enim hujus mundi, elegit Deus, ut confundat quæ sunt fortia[1]. Credimus Judæis; quia notus aliquando in Judæa Deus[2]? Sed hoc ipsum negant propter quod credimus; quia non norunt Patrem, qui Filium negaverunt.

## CAPUT IV.

*Argumentis aliquot ad probandam Dei unitatem collectim propositis, in tribus magorum muneribus Christi Divinitatem humanitatemque adumbratas ostendit; non secus ac in Angelo cum tribus pueris inter flammas deambulante, Divinitatis ac Trinitatis veritatem.*

XXXI. Unum Deum communis natura testatur; quia unus est mundus. Unum Deum fides significat; quia una

[1] I Cor. I, 27. — [2] Psal. LXXV, 2.

fides Novi et Veteris Testamenti. Unum Spiritum sanctum testificatur gratia; quia unum baptisma in nomine Trinitatis est. Unum Deum Prophetæ dicunt, Apostoli audiunt. Unum Deum Magi crediderunt, et aurum, thus et myrrham supplices ad Christi cunabula detulerunt, auro regem fatentes, ut Deum thure venerantes. Thesaurus enim regni, sacrificium Dei, myrrha est sepulturæ.

XXXII. Quid igitur voluerunt sibi mystica munera inter abjecta præsepia; nisi ut intelligeremus in Christo differentiam Divinitatis et carnis? Ut homo cernitur, ut Dominus adoratur : jacet in pannis, sed fulget in stellis : cunæ nascentem indicant, et stellæ dominantem : caro est quæ involvitur : Divinitas, cui ab Angelis ministratur. Ita nec dignitas naturalis majestatis amittitur, et assumptæ carnis veritas comprobatur.

XXXIII. Hæc est fides nostra. Sic se Deus cognosci voluit ab omnibus, sic tres pueri crediderunt, nec incendia circumjecta senserunt; cum infidos noxius ignis exureret, et fidelibus innoxia flamma roraret, quibus aliorum incendia refrigerabant; quia merito fidei perdiderat suam pœna naturam. Aderat enim in specie Angeli qui monebat (4) ut in numero Trinitatis, unius esset laudatio potestatis. Benedicebatur Deus, videbatur in Angelo Dei Filius, sancta et spiritalis in pueris gratia loquebatur

## CAPUT V.

*Arrianorum variæ in Christum blasphemiæ referuntur, quibus antequam respondeatur, monentur Catholici caveant a sophismatis philosophorum; eo quod scilicet in illis hæretici spem præcipuam collocarent.*

XXXIV. Nunc consideremus quas Arriani de Dei Filio inferant quæstiones.

XXXV. Dissimilem Patri dicunt esse Dei Filium. Hoc si homini objiciatur, injuria est.

XXXVI. Ex tempore cœpisse dicunt Dei Filium; cum conditor ipse sit temporum. Homines sumus, et esse nolumus temporales. Ex tempore cœpimus, et sine tempore futuros esse nos credimus. Fieri nos optamus æternos, et quomodo negare possumus Dei Filium sempiternum, quem sempiternum docet atque demonstrat natura, non gratia?

XXXVII. Creatum dicunt. Quis auctorem inter opera sua deputet, ut videatur id esse quod fecit?

XXXVIII. Bonum negant. Sacrilega vox ipsa se damnat, ut indulgentiam sperare non possit.

XXXIX. Negant verum Dei Filium, negant omnipotentem; cum fateantur omnia facta per Filium, omnia creata per Dei esse virtutem. Quid est enim virtus, nisi perfecta natura?

XL. Negant etiam Divinitate unum esse cum Patre. Deleant ergo Evangelium, deleant Christi vocem. Ipse

enim dixit : « Ego et Pater unum sumus[1]. » Non ego hoc dico, Christus dixit. Numquid fallax, ut mentiretur? Numquid impius, ut quod non erat usurparet? Sed singula suis locis plenius digerentur.

XLI. Nunc quoniam hæreticus dicit esse dissimilem, idque versutis disputationibus astruere nititur, dicendum est nobis quod scriptum est (5) : « Cavete ne quis vos deprædetur per philosophiam, et inanem seductionem secundum traditionem hominum, et secundum elementa hujus mundi, et non secundum Christum; quia in ipso habitat omnis plenitudo Divinitatis corporaliter[2]. »

XLII. Omnem enim vim venenorum suorum in dialectica disputatione constituunt, quæ philosophorum sententia definitur non astruendi vim habere, sed studium destruendi. Sed non in dialectica complacuit Deo salvum facere populum suum : « Regnum enim Dei in simplicitate fidei est, non in contentione sermonis[3]. »

## CAPUT VI.

*Christum Patri dissimilem non esse probaturus, memoratis celebrioribus Arrianorum ducibus, quam male inter eos conveniat, aperit, atque adversus eos, tanquam in monstra quædam, præsidium Scripturarum ostendit.*

XLIII. Dissimilem igitur dicunt esse : nos negamus; imo potius horremus hanc vocem. Sed nolo argumento credas, sancte imperator, et nostræ disputationi : Scrip-

[1] Joan. x, 30. — [2] Coloss. ii, 8, 9. — [3] I Cor. iv, 20.

turas interrogemus, interrogemus Apostolos, interrogemus Prophetas, interrogemus Christum. Quid multa? Patrem interrogemus, cujus honori studere se dicunt, si Filius degener judicetur (6). Sed non est honorificentia boni Patris Filii injuria. Non potest bono Patri placere, si Filius degenerasse potius a Patre, quam Patrem æquasse credatur.

XLIV. Da veniam, sancte imperator, si ad ipsos paulisper verba converto. Sed quem potissimum legam Eunomium-ne, an Arrium, vel Aëtium ejus magistros? Plura enim nomina, sed una perfidia, impietate non dissonans, communione discordans : non dissimilis fraude, sed coïtione discreta. Cur enim secum nolint convenire, non intelligo.

XLV. Eunomii personam defugiunt Arriani, sed ejus perfidiam asserunt, impietatem exequuntur. Aiunt eum prodidisse effusius, quæ Arrius scripserit. Magna cæcitatis effusio! Auctorem probant, executorem refutant. Itaque nunc in plures sese divisere formas. Alii Eunomium, vel Aëtium, alii Palladium, vel Demophilum atque Auxentium, vel perfidiæ hujus hæredes sequuntur, alii diversos. Numquid divisus est Christus? Sed qui eum a Patre dividunt, ipsi se scindunt.

XLVI. Et ideo quoniam communiter adversus Ecclesiam Dei, quibus inter se ipsos non convenit, conspirarunt, communi nomine hæreticos, quibus respondendum est, nominabo. Hæresis enim, velut quædam Hydra fabularum, vulneribus suis crevit : et dum sæpe reciditur, pullulavit, igni debita, incendioque peritura : aut velut quædam monstruosi Scylla portenti in varias formas distincta perfidiæ, velut supervacuum Christianæ sectæ nomen obtendit : sed quos in illo impietatis suæ freto miseros inter naufragia fidei reperit fluctuantes, belluinis

succincta prodigiis, tetri dogmatis sævo dente dilacerat.

XLVII. Cujus speluncam, sancte imperator, ut ferunt nautæ, cæcis latebris inhorrentem, omnemque ejus viciniam cæruleis canibus inter perfidiæ saxa resonantem, clausa quodam modo præterire aure debemus. Scriptum est enim : « Sepi aures tuas spinis[1]. » Et alibi : « Videte ca» nes, videte malos operarios[2]. » Et iterum : « Hæreticum » hominem post primam correptionem devita, sciens quia » subversus est qui ejusmodi est, et delinquit, cum sit » proprio judicio damnatus[3]. » Itaque tanquam boni gubernatores quo tutius prætermeare possimus, fidei vela tendamus, Scripturarumque relegamus ordinem.

## CAPUT VII.

*Ex Paulo, Prophetis atque Evangelio Christus asseritur Patri similis; maxime vero ex hominis ad similitudinem divinam creatione.*

XLVIII. Apostolus dicit imaginem Patris Christum esse; ait enim quod ipse sit imago Dei invisibilis, primogenitus universæ creaturæ[4]. Primogenitus, inquit, non primocreatus; ut et genitus pro natura, et primus pro perpetuitate credatur. Alibi quoque Apostolus asseruit quod ipsum « Posuit hæredem omnium, per quem fecit et sæ» cula, qui est splendor gloriæ, et character substantiæ » ejus[5]. » Imaginem Apostolus dicit, et Arrius dicit esse dissimilem : cur imago, si similitudinem non habet? In pictu-

[1] Eccli. XXVIII, 28. — [2] Philip. III, 2. — [3] Tit. III, 10, 11. — [4] Coloss. I, 15. — [5] Hebr. I, 2.

ris homines nolunt esse dissimiles, et Arrius dissimilem Patrem contendit Filio, et vult ut Pater dissimilem genuerit sui, quasi impotens qui generare similem non potuerit.

XLIX. Prophetæ dicunt : «In lumine tuo videbimus »lumen[1].» Prophetæ dicunt : «Splendor est enim lucis »æternæ, et speculum sine macula Dei majestatis, et imago »bonitatis illius[2].» Vide quanta dicantur. «Splendor;» quod claritas paternæ lucis in Filio sit : «Speculum sine »macula;» quod Pater videatur in Filio : «Imago boni-»tatis;» quod non corpus in corpore, sed virtus in Filio tota cernatur. «Imago» docet non esse dissimilem, «cha-»racter» expressum esse significat, «splendor» signat æternum. Imago utique non vultus est corporalis, non fucis composita, non ceris; sed simplex de Deo, egressa de Patre, expressa de fonte.

L. Per hanc imaginem Philippo Patrem Dominus demonstravit, dicens : «Philippe, qui me videt, videt et »Patrem. Et quomodo tu dicis : Ostende nobis Patrem? »Non credis quia ego in Patre, et Pater in me est[3]?» Videt enim in imagine Patrem, qui videt in Filio. Vides quam imaginem dicat? Imago ista veritas est, imago ista justitia est, imago ista Dei virtus est : non muta, quia Verbum est : non insensibilis, quia sapientia est : non inanis, quia virtus est : non vacua, quia vita est : non mortua, quia resurrectio est. Vides ergo quia dum imago dicitur, Patrem significat esse cujus imago sit Filius; quia nemo potest ipse sibi imago sua esse.

LI. Plura possem de Filii testimoniis dicere, sed ne forte ipse sibi nimium favisse dicatur, Patrem interrogemus. Nempe ipse dixit : «Faciamus hominem ad imaginem et »similitudinem nostram[4].» Pater Filio dicit : «Ad imagi-

[1] Psal. xxxv, 10. — [2] Sap. vii, 26. — [3] Joan. xiv, 9, 10. — [4] Gen. i, 26.

» nem et similitudinem nostram ; » et tu dissimilem Filium Dei dicis?

LII. Joannes dicit : « Dilecti, filii Dei sumus, et nondum » apparet quid erimus : scimus quia si revelatum fuerit, » similes ei erimus[1]. » O improvida amentia! o impudens pervicacia! Homines sumus, et in quo possumus, ad similitudinem Dei erimus; et similem audemus Dei Filium denegare?

LIII. Ergo Pater dixit : « Faciamus hominem ad ima- » ginem et similitudinem nostram. » In principio ipsius mundi Patrem et Filium esse audio, et unum opus cerno. Audio loquentem, agnosco facientem : sed et Patris et Filii unam imaginem, unam similitudinem lego. Similitudo hæc non diversitatis, sed unitatis est. Quod igitur tibi usurpas, Filio Dei derogas; cum utique nisi per imaginem Dei, ad imaginem Dei esse non possis.

## CAPUT VIII.

*Ex probata Filii cum Patre similitudine, eumdem æternum etiam esse haud ægre demonstrari, quod nihilominus astruitur e prophetia Isaïæ, ac Joannis Evangelio; cujus ultimi auctoritate obrui hæresiarchæ declarantur.*

LIV. Claret igitur non esse dissimilem, et ideo proclivior via est, ut etiam sempiternum esse fateamur, cum similis sempiterni utique sempiternus sit. Si autem Patrem sempiternum dicimus, et hoc idem Filium denegamus,

[1] 1 Joan. III, 2.

dicimus esse dissimilem; sempiterno enim temporale dissimile est. Clamat Propheta sempiternum, clamat et Apostolus sempiternum : plenum est Vetus Testamentum testimoniis Filii sempiterni, plenum est Novum.

LV. Ordinem ergo teneamus. Scriptum est in Veteri Testamento, ut vel unum de pluribus dicam : « Ante me » non fuit alius Deus, et post me non erit[1]. » Nihil ergo argumentabor, te ipsum interrogo. Quis hoc dicit, Pater, an Filius? Utrum dixeris, eo te convinci intelliges : vel si credas, doceri? Quis ergo hoc dicit, Pater, an Filius? Si Filius : « Ante me, inquit, non fuit alius Deus : » si Pater : « Post me, inquit, non erit. » Hic priorem ,ille posteriorem non habet : invicem in se et Pater in Filio, et Filius in Patre cognoscitur. Cum enim Patrem dixeris, ejus etiam Filium designasti; quia nemo ipse sibi pater est : cum Filium nominas, etiam Patrem ejus fateris; quia nemo ipse sibi filius est. Itaque nec Filius sine Patre, nec Pater potest esse sine Filio. Semper igitur Pater, semper et Filius.

LVI. « In principio enim erat Verbum, et Verbum erat » apud Deum, et Deus erat Verbum, hoc erat in princi» pio apud Deum[2]. Erat, inquit, apud Deum. Erat, erat, » erat, erat : » ecce quater erat. Ubi impius invenit quod non erat? Alibi quoque Joannes in Epistola sua dicit : « Quod erat in principio[3]; » indefinite tenditur, « erat : » quidquid excogitaveris, erat Filius.

LVII. Omnes autem hæreses hoc capitulo brevi piscator noster exclusit. Quod enim erat in principio, non includitur tempore, non principio prævenitur. Ergo Arrius conticescat. Quod autem erat apud Deum, non permixtione confunditur : sed manentis Verbi apud Patrem solida perfectione distinguitur, ut Sabellius obmutescat.

[1] Isaï. XLIII, 10. — [2] Joan. I, 1. — [3] I Joan. I, 1.

« Et Deus erat Verbum. » Non ergo in prolatione sermonis hoc Verbum est, sed in illa cœlestis designatione virtutis, ut confutetur Photinus. Quod vero erat in principio apud Deum, sempiternæ Divinitatis in Patre et Filio inseparabilis unitas edocetur, ut erubescat Eunomius. Postremo cum omnia per ipsum facta dicant, ipse conditor Novi utique Testamenti et Veteris designatur; ut Manichæus locum tentationis habere non possit. Ita piscator bonus intra unum omnes rete conclusit; ut faceret inhabiles fraudi, quamvis essent inutiles captioni.

## CAPUT IX.

*Hæreticos interrogat Vir sanctus, ostensoque illorum responsione, qua Filium omni quidem tempore priorem, Patre autem posteriorem esse affirmabant, in Deum induci mutationem, æternitatem utrique personæ tribuendam colligit.*

LVIII. Dic mihi, hæretice, dat enim veniam clementissimus imperator, ut te non colloquendi studio, nec audiendi cupiditate, sed exponendi gratia, paulisper alloquar : dic mihi, inquam, fuit-ne aliquando tempus quo omnipotens Deus Pater non erat, et Deus erat? Tempus, inquis, non astruo. Bene et argute. Si enim tempus dixeris te ipse convinces : quia necesse est asseras fuisse tempus ante Filium, cum Filius temporis auctor sit et creator; non potest enim post opus suum ipse cœpisse; necesse est igitur auctorem operis sui esse fatearis.

LIX. Ante tempora, inquis, non nego Filium : sed

cum Filium dico, ostendo priorem Patrem, quia Pater, inquis, Filio prior. Quid est hoc? Negas esse tempus ante Filium, et tamen nescio quid ante Filium vis præcessisse, quod temporis sit; et ostendis media nescio quæ molimina fuisse generandi, in quo generationem Patris significas temporalem. Nam si Pater esse cœpit; Deus ergo primo erat, postea Pater factus est. Quomodo ergo immutabilis Deus? Si enim ante Deus, postea Pater: utique generationis accessione mutatus est.

LX. Sed avertat Deus hanc amentiam; nos enim ad impietatem eorum redarguendam, hanc retulimus quæstionem. Pia namque mens generationem sine tempore asserit; ut et sempiternum Patrem cum Filio dicat, nec aliquando asserat esse mutatum.

LXI. Jungat igitur honorificentia Patri Filium, quem Divinitas junxit: non separet impietas, quem generationis proprietas copulavit. Honorificemus Filium, ut honorificemus et Patrem[1], sicut et in Evangelio scriptum est. Sempiternitas Filii paternæ majestatis insigne est. Si iste non semper fuit, ergo ille mutatus est: sed semper fuit Filius, ergo nec Pater aliquando mutatus est; quia immutabilis semper est. Itaque videmus quod illi qui volunt negare Filium sempiternum, volunt Patrem docere esse mutatum.

[1] Joan. v, 13.

## CAPUT X.

*Ubi Christi æternitatem confirmavit ex Apostolo, divinam generationem non ad humanæ modulum exigendam, aut curiosius excutiendam; at declinatis quæ hinc nascuntur, difficultatibus, quidquid more corporeo de hac generatione dicitur, spiritali sensu intelligendum esse declarat.*

LXII. Accipe aliud quo clareat Filium sempiternum. Apostolus dicit quod Dei sempiterna virtus sit atque Divinitas[1] : virtus autem Dei Christus; scriptum est enim Christum esse Dei virtutem, et Dei sapientiam[2]. Ergo si Christus est Dei virtus, quia virtus Dei sempiterna : sempiternus igitur et Christus.

LXIII. Non ergo ex usu generationis humanæ calumniam, hæretice, struas; neque ex nostro sermone componas. Neque enim anguste sermonibus nostris immensæ magnitudinem possumus Divinitatis includere, cujus magnitudinis non est finis[3]. Namque hominis generationem si definire contendas, tempus ostendis : generatio autem divina supra omnia est : late patet, supra omnes cogitationes ascendit et sensus. Scriptum est enim : « Nemo venit ad Patrem, nisi per me[4]. » Quidquid igitur de Patre cogitaveris, quamlibet ejus æternitatem, non potes de eo aliquid nisi per Filium transire sensus. « Hic est, inquit, » Filius meus dilectissimus[5]. Est, » inquit, qui quod est,

[1] Rom. I, 20. — [2] I Cor. I, 24. — [3] Psal. CXLIV, 3. — [4] Joan. XIV, 6. — [5] Matth. XVII, 5.

semper est. Unde et David: « In æternum, inquit, Do» mine, permanet Verbum tuum in cœlo[1]. » Quod enim manet, nec substantia, nec æternitate deficit.

LXIV. Quæris a me quomodo Filius sit, si non priorem habeat Patrem? Quæro item abs te, quando aut quomodo Filium putes esse generatum? Mihi enim impossibile est generationis scire secretum: mens deficit, vox silet, non mea tantum, sed et Angelorum. Supra Potestates, supra Angelos, supra Cherubim, supra Seraphim, supra omnem sensum est; quia scriptum est: « Pax autem Christi quæ » est supra omnem sensum[2]. » Si pax Christi supra omnem sensum est, quemadmodum non est supra omnem sensum tanta generatio?

LXV. Tu quoque manum ori admove, scrutari non licet superna mysteria. Licet scire quod natus sit: non licet discutere quemadmodum natus sit. Illud negare mihi non licet, hoc quærere metus est. Nam si Paulus ea quæ audivit raptus in tertium cœlum, ineffabilia dicit; quomodo nos exprimere possumus paternæ generationis arcanum, quod nec sentire potuimus, nec audire?

LXVI. Verum si me ad consuetudinem trahis generationis humanæ, ut Patrem dicas priorem; vide utrum ad generationem Dei terrenæ generationis exempla conveniant. Si secundum hominem loquamur, negare non poteris priores esse in homine patris quam filii passiones. Prior crevit, prior senuit, prior doluit, prior flevit. Si igitur hic tempore minor, ille antiquior passione. Si hic generationis incurrit ætatem, nec ille generandi evasit pudorem.

LXVII. Quid te ista quæstionum tormenta delectant? Audis Dei Filium: aut dele nomen, aut agnosce naturam. Audis uterum, agnosce generationis perspicuæ veritatem.

[1] Psal. CXVIII, 89. — [2] Philip. IV, 7.

Audis cor, Verbum intellige. Audis dexteram, agnosce virtutem. Audis os, agnosce sapientiam. Non hæc sunt in Deo corporaliter æstimanda. Incomprehensibiliter generatur Filius : impassibiliter generat Pater; et tamen ex se generavit, et ante omnem intellectum generavit Deus verus Deum verum. Pater diligit, et tu discutis : Pater complacet, et tu cum Judæis invides : Pater honorificat, et tu cum gentibus conviciaris.

## CAPUT XI.

*Non posse probari e Scriptura Patrem Filio priorem esse; neque etiam argumentis ex hominum generatione desumptis; cum inde innumera secutura essent absurda : quod autem Christum ex tempore natum audent pronuntiare, id cumulum esse impietatis.*

LXVIII. Quæris a me utrum prior non possit esse, qui Pater est. Quæro a te, ut doceas quando Pater prior fuerit, testimoniis, aut argumentis collige veritatem. Si testimoniis, accepisti utique sempiternam Dei esse virtutem. Legisti etiam dicentem : « Israël, si me audieris, » non erit in te Deus recens, neque adorabis Deum alie- » num[1]. » Aliud horum æternitatem, aliud proprietatem substantiæ indifferentis significat; ut neque posteriorem Patre, neque alterius Divinitatis Filium esse credamus. Nam si Patre posterior est, recens est : et si unius non est Divinitatis, alienus est. Sed nec posterior, quia re-

[1] Psal. LXXX, 9, 10.

cens non est : nec alienus, quia ex Patre natus ; quia « Supra omnia est Deus benedictus in sæcula[1], » sicut scriptum est.

LXIX. Sed si alienum putant, cur adorant eum (7), cum scriptum sit : « Neque adorabis Deum alienum[2] ? » Aut si non adorant, fateantur, et finis est ; ne quem sub religiosi nominis professione decipant. Hæc nempe sunt testimonia Scripturarum. Aut si habes aliud, proferre debebis.

LXX. Superest ut et argumentis veritas colligatur. Quanquam etiam humanis testimoniis argumenta cedere soleant ; argumentare tamen, hæretice, ut voles. Usu, inquis, accipimus eo qui nascitur, priorem esse qui generat. Persequere igitur omnia vestigia consuetudinis, et si cætera conveniunt, non obsisto quin et istud requiras : si autem nulla concordant, quemadmodum cum desint cætera, hoc solum exigis ? Ergo quia usum requiris, quando generatus est ex Patre, parvulus fuit. Vidisti in cunis infantulum vagientem, processus aliquos accepit ætatis ; si enim infirmitatem generationis habuit, necesse est ut non solum nascendi, sed etiam vivendi inciderit infirmitatem.

LXXI. Sed fortasse eo prolabaris amentiæ, ut de Dei Filio ista non abnuas, qui eum ex infirmitate metiris humana ; quid si Deum negare non potes nomine, infirmitate tamen hominem vis probare ? Quid si dum Filium discutis, Patrem arguis : et dum Christo præjudicas, Patrem adjudicas ?

LXXII. Nam si divina generatio subjecta tempori fuit, et id ex usu generationis usurpatur humanæ ; ergo et Pater corporali utero portavit Filium, decem mensium curriculis onus vexit. Sed quomodo sine sexu altero generationis

[1] Rom. IX, 5. — [2] Psal. LXXX, 10.

usus? Vides solemnem generationis seriem non cœpisse, et tu partus cujusdam corporeæ necessitatis putas fuisse solemnes. Tu usum quæris, ego sexum: tu tempus exigis, ego ordinem: tu finem discutis, ego quæro principium. Nempe finis ex principio, non principium pendet ex fine.

LXXIII. Omne, inquis, quod natum est, principium habet; et ideo quia Filius est, principium habet, et ex tempore esse cœpit. Quod ipsorum ore sit dictum. Ego autem Filium natum esse profiteor: quod reliquum est impietatis, horresco. Deum confiteris, homo, et tali circumscribis calumnia? Deus hanc averruncet amentiam.

## CAPUT XII.

*Iteratæ in Filium objectioni iterum respondetur eam retorqueri etiam in Patrem posse; cum ergo Pater nec loco. nec tempore, aliave ulla creatura indigeat, sic nec eorum indigentiam attribuendam Filio: cujus singularis generatio est non solum e Patre, sed etiam e Virgine; propptereaque cum in hac non sexus aut similia locum habuerint, in illa quoque non habuisse.*

LXXIV. Rursus objiciunt: Ergo non est Filius, si non habet quæ habent filii. Ignoscat mihi Pater, ignoscat Filius, ignoscat et Spiritus sanctus, quæstionem pro pietate referre cupienti. Est certe Pater, et manet semper: sunt etiam creaturæ pro dispositione divina. Est ergo aliquid earum quod non subjectum sit aut locis, aut temporibus, aut creationi, aut causæ alicui vel auctori? Profecto nihil. Quid ergo dicitis? Est horum aliquid quo egeat Pater?

Impium est dicere. Ergo aut desinite, quæ creaturarum sunt, aptare Divinitati : aut si comparare contenditis, considerate quo vestra procedat impietas ; quod absit ut vel in sensus nostros aliquando veniat.

LXXV. Nos enim piam responsionem tenemus. Namque omnipotens Deus est, et ideo nullo eorum Pater indiget, qui non habet mutationem sui aliquam, vel profectum quo nos egemus, quorum infirmitas ex hujusmodi rebus profectum accipit. Qui autem omnipotens est, utique non creatus et sine loco, et supra tempora est. Nihil enim ante Deum, imo hoc ipsum Verbum, ante Deum dicere esse aliquid, grave. Ergo si ita est, quia nihil horum est in Deo Patre, quæ profectum significent, quia Deus est ; nihil horum aptari etiam potest Dei Filio, ut vel initium accipiat, vel profectum, quia Deus verus ex Deo vero est.

LXXVI. Ergo quia usitatum non reperimus ordinem, acquiesce, Arriane, præcipuam Filii generationem fuisse. Acquiesce, inquam ; et si mihi non credis, erubesce vel Dei vocem dicentis : « Cui me similem æstimastis[1] ? » Et iterum : « Quia non sicut homo, ita et Deus[2]. » Etenim si operatio Dei præcipua est, quia non manibus operatur aliquid, non labore conficit, non diebus absolvit ; « Ipse » enim dixit, et facta sunt : ipse mandavit, et creata » sunt[3] : » cur non credamus præcipuam generationem esse ejus in Filio, cujus præcipuam creationem in operibus agnoscimus ? Dignum certe est ut specialiter et præcipue videatur generasse Filium. Habeat generationis inusitatæ gloriam, qui habet potestatis inusitatæ gratiam.

LXXVII. Non sola admirabilis ex Patre generatio Christi, admirabilis etiam ipsa generatio ejus ex Virgine. Tu illam dicis nostræ similem conceptionis, et ego probo

[1] Isaï. XLVI, 5. — [2] Num. XXIII, 19. — [3] Psal. CXLVIII, 5.

et istam nostræ esse dissimilem, imo te ipsum cogam fateri. Dic quemadmodum sit natus ex Maria, quo usu uterus cum habuerit virginalis, quomodo sine semine viri partus, unde virgo prægnans, quemadmodum puella mater ante fœtus, quam copulam ut uxor experta? Causa deerat, et generabatur filius. Unde ergo legis novatæ partus?

LXXVIII. Si igitur in Virgine usus defuit generationis humanæ, quemadmodum in Deo Patre propriæ generationis usum requiris? Certe usus in sexu est, quia sexus in carne est : ubi ergo caro non est, quemadmodum carnis infirmitatem exigis? Nemo meliorem discutit : credere tibi jussum est, non discutere permissum est. Scriptum est enim : « Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad » justitiam[1]. » Nec solum in generatione Filii sermo deficit, sed etiam in operibus Dei. Scriptum est enim : « Omnia opera ejus in fide[2]. » Opera ergo in fide, generatio sine fide? Et discutimus quæ non videmus, qui jubemur credere magis quam discutere, quæ videmus.

## CAPUT XIII.

*Quæstionem quomodo genitus sit Filius, solvit sanctus Doctor; et revelationi credendum Nabuchodonosoris ac Petri exemplo docet. Hujus ultimi visione æternitatem Divinitatemque Filii signatam esse; atque adeo illi credendum neglectis philosophis, quibus jam ubique fides abrogabatur. Contra vero gentilibus ostenduntur similes Arriani.*

LXXIX. Dicet aliquis : Quomodo generatus est Filius?

[1] Gen. xv, 6. — [2] Psal. xxxii, 4.

Quasi sempiternus, quasi Verbum, quasi splendor lucis æternæ[1]; quia simul splendor operatur, ut nascitur. Apostoli istud exemplum est, non est meum. Noli ergo credere quod fuerit vel momentum aliquod quo fuerit sine sapientia Deus, aut sine splendore lux. Noli, Arriane, ex nostris æstimare divina : sed divina crede, ubi humana non invenis.

LXXX. Rex gentilis in igne cum tribus pueris Hebræis quarti quasi Angeli vidit figuram[2] : et quia præstare putabat Angelis, Dei Filium, quem non legit, sed credidit, judicavit. Abraham quoque tres vidit, et unum adoravit[3].

LXXXI. Petrus in monte Moysen et Eliam cum Filio Dei vidit, nec erravit in natura, nec erravit in gloria. Denique quid facere deberet, non illos, sed Christum interrogavit; nam etsi tribus parabat obsequium, unius tamen expectabat imperium. Sed quoniam vel tabernaculorum numerum deferendum tribus simpliciter æstimavit, emendatur Dei Patris auctoritate dicentis : « Hic est Filius » meus dilectissimus, ipsum audite[4], » id est : Quid conservos tuos cum Domino socias tuo? « Hic est Filius » meus. » Non Moyses filius, non Elias filius : sed hic Filius. Sensit emendationem Apostolus, procidit in faciem, consternatus Patris voce, et Filii claritate : sed sublevatur a Filio, qui jacentes erigere consuevit. Unum vidit, solum vidit Dei Filium. Recesserunt enim servuli, ut solus Dominus, qui solus designabatur Filius, videretur.

LXXXII. Quid igitur sibi voluit illa visio, non æqualitatem Christi servorumque significans, sed mysterium signans, nisi ut appareret nobis quod Lex et Prophetæ cum Evangelio congruentes, sempiternum Dei Filium, quem annuntiaverant, revelarent? Ergo et nos cum

[1] Hebr. I, 3. — [2] Dan. III, 92. — [3] Gen. XVIII, 2. — [4] Matth. XVII, 5.

audimus ex utero Filium, ex corde Verbum, credamus quia non plasmatus manibus, sed ex Patre natus : non artificis opus, sed progenies est parentis.

LXXXIII. Et ideo qui dicit : « Hic est Filius meus, » non dixit : Hic est temporalis ; non dixit : Hæc est creatura mea, hæc factura mea, hic servus meus ; sed hic Filius meus, quem videtis in gloria. Hic est Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob, qui apparuit in rubo Moysi, de quo Moyses ait : « QUI EST, misit me[1]. » Non Pater in rubo, non Pater in eremo : sed Filius Moysi locutus est. Denique de ipso Stephanus dixit : « Hic est qui fuit in Ecclesia, in eremo, cum Angelo[2]. » Hic est ergo qui legem dedit, ipse qui locutus est Moysi, dicens : « Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob[3]. » Hic est ergo Deus Patriarcharum, hic Deus est Prophetarum.

LXXXIV. Filium ergo legimus : mens tua percipit lectionem, edat lingua confessionem. Aufer hinc argumenta, ubi fides quæritur : in ipsis gymnasiis suis jam Dialectica taceat. Non quæro quid loquantur philosophi, requiro quid faciant. Soli in suis gymnasiis remanserunt. Vide quam fides argumentis præponderet. Illi quotidie a suis consortibus deseruntur, qui copiose disputant : isti quotidie crescunt, qui simpliciter credunt. Non creditur philosophis, creditur piscatoribus ; non creditur dialecticis, creditur publicanis. Illi voluptatibus et deliciis orbem ligarunt, isti jejuniis et doloribus exuerunt. Plures itaque jam cœpit illicere injuria, quam voluptas.

LXXXV. Nunc videamus quo distant a gentilibus Arriani. Illi deos appellant dispares sexu, dissimiles potestate : isti Trinitatem asserunt differentis Divinitatis, et dissimilis potestatis. Illi deorum suorum principium asse-

[1] Exod. III, 14. — [2] Act. VII, 38. — [3] Exod. III, 16.

verant temporale ; et isti Christum cœpisse ex tempore mentiuntur. Nonne ex philosophia omnem impietatis suæ traxerunt colorem? Illi tamen quod venerantur, amplificant : isti Dei Filium creaturam asserunt esse, qui Deus est.

## CAPUT XIV.

*Creaturam non esse Dei Filium hinc astruitur, quod non jusserit sibi prædicari Evangelium, quod creatura vanitati subdita sit, quod omnia creaverit, quod legatur genitus, quod tandem tradita fuerit generationis et adoptionis differentia : ubi utraque natura in ipso declaratur. Quæ tot ac tanta testimonia Apostolici expositione confirmantur.*

LXXXVI. Patuit, ut arbitror, sancte imperator, neque dissimilem Patri, neque ex tempore esse Dominum Jesum. Restat ut illud quoque sacrilegium redarguatur, et probemus creaturam non esse Dei Filium : in quo nobis præsentis oraculum lectionis aspirat ; audivimus enim legi, dicente Domino : « Ite in orbem universum, et prædicate Evangelium universæ creaturæ[1]. » Qui universam creaturam dicit, nullam excipit. Et ideo ubi sunt, qui creaturam Christum appellant? Nam si creatura esset, numquid ipse sibi mandaret Evangelium prædicari? Non igitur creatura est, sed creator, qui docendæ creaturæ Discipulis suis mandat officium.

LXXXVII. Non creatura Christus : « Vanitati enim

[1] Marc. xvi, 15.

» creatura subjecta est[1], » sicut Apostolus dixit. Numquid ergo Christus subjectus est vanitati? Rursus juxta eumdem Apostolum : « Creatura congemiscit et comparturit » usque nunc[2]. » Numquid ergo Christus congemiscit et comparturit, qui nostros a morte gemitus liberavit? « Creatura, inquit, liberabitur a servitute corruptionis[3]. » Videmus igitur magnam inter creaturam et Dominum esse distantiam; quia servitus creatura est; « Dominus » autem spiritus est; ubi autem spiritus Domini est, » ibi libertas[4]. »

LXXXVIII. Quis hunc induxit errorem, ut eum qui creavit omnia, qui fecit omnia, diceret creaturam? Numquid ipse Dominus se creavit? Si enim lectum est quod « Per ipsum omnia facta sunt, et sine ipso factum » est nihil[5] : » numquid ipse se fecit? Si lectum est, quod negari non potest, quia Deus in sapientia fecit omnia[6] : numquid verisimile videri potest quia in se ipsa est facta sapientia?

LXXXIX. Legimus genitum; quia Pater dixit : « Ego » ex utero ante Luciferum genui te[7]. » Legimus primogenitum Filium[8], legimus Unigenitum[9] : primogenitum, quia nemo ante ipsum : Unigenitum, quia nemo post ipsum : legimus etiam : « Generationem ejus quis enarra» bit[10]? Generationem, » inquit, non creationem. Quid his tantis ac talibus conferri potest?

XC. Ostendit etiam Dei Filius distantiam generationis et gratiæ dicens : « Ascendo ad Patrem meum, et Patrem » vestrum, Deum meum, et Deum vestrum[11]. » Non dixit : Ascendo ad Patrem nostrum, sed : « Ascendo ad » Patrem meum, et Patrem vestrum. » Separatio ista di-

[1] Rom. VIII, 20. — [2] Ibid. 22. — [3] Ibid. 21. — [4] 2 Cor. III, 17. — [5] Joan. I, 3. — [6] Psal. CIII, 24. — [7] Id. CIX, 3. — [8] Matth. I, 25. — [9] Joan. I, 14. — [10] Isaï. LIII, 8. — [11] Joan. XX, 17.

versitatem ostendit, quod illius generator, noster creator sit.

XCI. Et addidit : « Deum meum, et Deum vestrum ; » quia licet ipse et Pater unum sint, et illi Pater sit proprietate naturæ, nobis Deus Pater cœperit esse per Filium, non naturæ jure, sed gratiæ ; tamen utramque naturam hic significare videtur in Christo et Divinitatis et carnis, Divinitatis ex Patre, carnis ex matre, illamque ante omnia, istamque ex Virgine. Denique ante Patrem ut Filius nominavit, Deum postea ut homo nuncupavit.

XCII. Ubique autem Deum suum quod ex persona dicat hominis, testimonia docent : « Deus, Deus meus, » respice me ; quare me dereliquisti [1] » Et alibi : « De » ventre matris meæ Deus meus es tu[2], » Et supra quasi homo patitur : et infra homo est, qui ex matris ventre jactatur. Itaque cum dicit : « De ventre matris meæ Deus » meus es tu ; » significat eum qui Pater semper erat, ex eo Deum sibi esse, ex quo de ventre matris jactatus est.

XCIII. Cum igitur in Evangelio, in Apostolo, in Prophetis generationem Christi legerimus, unde audent dicere creatum esse vel factum ? Et quidem in quo creatum legerint, in quo factum, considerare deberent. Edoctum est enim Dei Filium de Deo esse genitum, de Deo natum : factum autem in quo legerint, diligenter advertant; non enim Deus factus, sed Deus Dei Filius natus est : postea autem secundum carnem homo factus ex Maria est.

XCIV. Si mihi non credunt, credant Apostolo dicenti : « Postquam vero venit plenitudo temporis, misit Deus Fi» lium suum factum ex muliere, factum sub Lege[3]. Fi» lium, inquit, suum, » non unum de multis : non communem, sed suum[4]. « Suum » cum dicit, generationis

[1] Psal. XXI. 1. — [2] Ibid. 11. — [3] Galat. IV, 4. — [4] Conc. Chalcedon. act. I, in exposit. fid. Nic.

æternæ proprietatem signavit. Hunc postea « Factum ex » muliere » asseruit, ut factura non Divinitati, sed assumptioni corporis ascriberetur : « Factum ex muliere per carnis susceptionem : Factum sub Lege » per observantiam Legis : generatio autem illa cœlestis ante Legem, ista post Legem.

## CAPUT XV.

*Duobus Scripturæ locis quibus factus et creatus Christus dicitur, ut satisfaciat sanctus Præsul : illos nonnisi secundum naturam hominis ipsi convenire declarat : in quibus etiam præteritum pro futuro positum esse ex sacrorum Codicum auctoritate planum facit.*

XCV. Unde et illud vane jactare consuerunt quod scriptum est : « Et Dominum eum et Christum fecit » Deus. » Imperiti legant totum, et intelligant; sic enim scriptum est : « Et Dominum eum fecit, et Christum fecit » Deus hunc Jesum, quem vos crucifixistis[1]. » Non Divinitas crucifixa, sed caro est. Hoc utique fieri potuit, quod potuit crucifigi. Non ergo factura Dei Filius.

XCVI. Facessat igitur et illud, de quo calumniari solent, et discant quemadmodum dictum sit : « Dominus » creavit me[2]. » Non dixit : Pater creavit, sed, « Dominus » creavit me. » Caro Dominum agnoscit, gloria Patrem significat : creatura nostra Dominum confitetur, charitas Patrem novit. Itaque quis ignoret quia ob causam incorporationis hoc dicitur? In eo igitur se creatum dicit, in

[1] Act. II, 36. — [2] Prov. VIII, 22.

quo et hominem testificatur dicens: « Quid me quæritis » occidere hominem, qui veritatem locutus sum vobis[1]? » Hominem dicit, in quo et crucifixus et mortuus, et sepultus est.

XCVII. Nec dubitandum quod præteritum posuit, quod erat futurum; hæc enim consuetudo est prophetiæ, ut quæ futura sunt, vel quasi præsentia, vel quasi facta dicantur. Denique in Psalmo vigesimo primo legisti: «Tauri pingues » obsederunt me; » legisti etiam: « Diviserunt sibi vesti» menta mea[2]: » quod Evangelista de tempore passionis prophetatum esse significat; Deo enim quæ sunt futura, præsentia sunt: et ei cui præcognita sunt omnia, ventura pro factis sunt, sicut scriptum est: « Qui fecit quæ » ventura sunt[3]. »

XCVIII. Nec mirum si ante sæcula fundatum se esse dicit, cum legeris prædestinatum ante tempora sæcularia[4]. Quam vere de incarnatione id videatur expressum, declarant sequentia: « Sapientia, inquit, ædificavit sibi » domum, et subdidit columnas septem, et interfecit suas » hostias: miscuit in cratera vinum suum, et paravit suam » mensam; et misit suos servos, convocans cum altissima » prædicatione, dicens: Qui est insipiens, declinet ad » me[5]. » Nonne in Evangelio post incarnationem hæc omnia videmus esse completa, quod sacri convivii celebravit mysteria, quod Apostolos misit, voce magna clamavit dicens: « Si quis sitit, veniat ad me, et bibat[6]? » Ergo sequentia respondent prioribus, et totius cursum incarnationis videmus prophetiæ expositione digestum.

XCIX. Multa alia documenta præsto esse possent hujusmodi de incarnatione dicta videri: sed non me involvo libris, ne tractatus videatur esse diffusior.

[1] Joan. VII, 20. — [2] Psal. XXI, 13, et 19. — [3] Isaï. XLV. — [4] I Tim. I. — [5] Prov. IX, 1-4. — [6] Joan. VII, 37.

## CAPUT XVI.

*Arrianos, si creatum et genitum illis idem sit, Christo inferre injuriam : sin autem illa distare credant, quem legerint genitum, creaturæ loco non habendum. Hoc Pauli ne creaturæ serviatur, prohibentis; Christi tamen se servum esse profitentis, testimonio confirmari : cui potius credendum quam Arrio. Subditur etiam creaturam in Deo non esse, cum simplex sit : nec Filium in creaturæ ordinem redigendum; cum in eo Patri complaceat.*

C. Nunc ipsos Arrianos interrogo, utrum idem putent esse genitum, quod creatum? Si enim idem dicunt, nihil utique distat inter generare et creare. Ergo quoniam et nos creati sumus, inter nos et Christum et elementa nulla distantia est. Sed quamvis amentes sint, id tamen non audebunt dicere.

CI. Postremo ut insipientiæ eorum quod verum non est, indulgeam; si nihil, ut putant, distat in verbo : cur non eum quem colunt, meliore appellant nomine? cur verbo non utuntur Patris? cur abjiciunt quod honorificentiæ est, assumunt quod injuriæ?

CII. Si autem distat inter creatum et genitum, ut ego arbitror, cum legerimus genitum, non utique idem et genitum intelligimus et creatum. Dicant igitur generatum ex Patre, ex Virgine procreatum : aut dicant quomodo Dei Filius et genitus et creatus. Una natura, et maxime Deus diversitatem non recipit.

CIII. Certe facessat nostra sententia : Paulum interrogemus, qui Spiritu Dei plenus has prævidens quæstiones, generaliter contra gentes, specialiter contra Arrianos locutus, ait divino judicio eos esse damnatos, qui servirent creaturæ potius quam Creatori. Denique sic habes : « Tradidit illos Deus in desideria cordis ipsorum, ut contumeliis afficiant corpora sua inter semetipsos : qui commutaverunt veritatem Dei in mendacium, et coluerunt, et servierunt creaturæ potius quam Creatori, qui est Deus benedictus in sæcula[1].

CIV. Prohibet itaque me Paulus creaturæ servire, et Christo admonet serviendum. Non ergo creatura Christus. « Paulus, inquit, servus Jesu Christi[2]. » Et bonus servus qui Dominum recognoscit, ipse creaturæ servire nos prohibet : quemadmodum ergo Christo ipse serviret, si creaturam Christum putaret ? Aut igitur desinant colere quem creaturam appellant, aut desinant quem colere se simulant, dicere creaturam; ne sub appellatione cultorum sacrilegia graviora committant. Detestabilior enim domesticus hostis, quam extraneus : et gravius scelus ut adversus Christum abutantur Christi nomine.

CV. Quem igitur meliorem interpretem quærimus Scripturarum, quam illum doctorem gentium, vas electionis, electum de persecutoribus ? Qui Jesum persecutus fuerat, fatetur. Legerat utique Salomonem plus quam Arrius, et erat peritus in Lege ; et ideo quia legerat, non creatum Christum dicit esse, sed genitum. Legerat enim : « Ipse dixit, et facta sunt : ipse mandavit, et creata sunt[3]. » Numquid dicto factus est Christus? numquid mandato creatus est Christus?

CVI. Quomodo autem creatura in Deo esse potest? Etenim Deus naturæ simplicis est, non conjunctæ atque

[1] Rom. I. 24, 25. — [2] Ibid. I. — [3] Psal. CXLVIII, 5.

compositæ : cui nihil accedat, sed solum quod divinum est in natura habeat sua : complens omnia, nusquam ipse confusus : penetrans omnia, nusquam ipse penetrandus : ubique totus, eodemque tempore vel in cœlo, vel in terris, vel in novissimo maris præsens : visu incomprehensibilis, fatu ininterpretabilis, sensu inæstimabilis, fide sequendus, religione venerandus ; ut quidquid religiosius sentiri potest, quidquid præstantius ad decorem, quidquid sublimius ad potestatem, hoc Deo intelligas convenire.

CVII. Ergo quia in Filio complacet Pater[1], crede quia dignus Patre Filius, crede quia a Deo exivit Filius, ut ipse testatur dicens : « Ex Deo processi, et veni[2] ; » et alibi : « A Deo exivi[3]. » Qui ex Deo processit, et a Deo exivit, nihil aliud potest habere, nisi quod Dei est.

## CAPUT XVII.

*Christum Deum verum esse ex eo probat, quod sit proprius Dei Filius ; præmissaque difficultatis suborientis solutione, eamdem rem inde confirmat, quod sit genitus, quodque ex Deo exierit. His subdit Patris ac Filii unitatem operationis ac voluntatis. Tum Apostolis et Centurione quem cum Arrianis contendit, in testimonium adductis Isaïam jungit ac Joannem.*

CVIII. Unde non solum Deus, sed etiam verus Deus, verus e vero, et adeo verus, ut ipse sit veritas. Itaque si

[1] Matth. xvii, 5. — [2] Joan. viii, 42. — [3] Id. xvi, 27.

nomen quærimus, veritas est; si majestatem quærimus naturalem, eo usque Filius Dei verus est, ut et proprius. Scriptum est enim : « Qui proprio Filio non pepercit, sed » pro nobis tradidit eum[1] : » tradidit utique secundum carnem. Proprietas Divinitatis est, veritas proprietatis, misericordia pietatis, oblatio securitatis.

CIX. Sed ne calumniarentur, quia scriptum est : « Tra» didit eum Pater; » ipse Apostolus alibi dixit : « Pax a Deo » Patre, et Domino nostro Jesu Christo, qui se dedit pro » peccatis nostris[2]; » et alibi : « Sicut Christus dilexit » nos, et tradidit semetipsum pro nobis[3]. » Si ergo et traditus est a Patre, et ipe se tradidit, apparet unam esse operationem, unam esse Patris et Filii voluntatem.

CX. Si naturalem ergo majestatem quærimus, genitus est. Qui genitum inficiatur, proprium negat : qui proprium abnuit, communem cæteris arbitratur. Sin vero generationis ipsius proprietatem requirimus, ex Deo exivit. Nam cum in usu nostro id sit exire quod jam sit, et ex interioribus secretis prodire videatur, quod exire perhibetur : angustis licet sermonibus proprietatem divinæ generationis advertimus; ut non ex loco aliquo videatur exisse, sed ut Deus ex Deo, Filius ex Patre; nec videatur cœpisse ex tempore, qui ex Patre nascendo prodit, ut dixit ipse qui natus est : « Ex ore Altissimi prodii[4]. »

CXI. Sed si naturam non agnoscunt, si non credunt Scripturis, vel operibus credant. Cui dicit Pater : « Facia» mus hominem[5]; » nisi ei quem verum Filium sciret? In quo nisi in vero suam imaginem recognosceret? Non est unum adoptivus et verus; nec Filius diceret : « Unum su» mus[6], si se cum vero, qui verus non esset ipse, conferret. « Faciamus » ergo dicit Pater. Qui dixit, verus est :

[1] Rom. VIII, 32. — [2] Galat. I, 3, 4. — [3] Ephes. V, 2. — [4] Eccli. XXIV, 5. — [5] Gen. I, 26. — [6] Joan. XVI, 22.

potest-ne ergo verus non esse ille, qui fecit; et quod dicenti defertur, facienti negatur?

CXII. Quomodo autem nisi verum Filium sciret, committeret ei voluntatis suæ unitatem, et operis veritatem? Cum enim eadem faciat Filius opera, quæ Pater facit, et quos vult vivificet Filius[1], sicut scriptum est; nec differens potestate, et liber est voluntate: ita unitas servatur; quia et virtus Dei in Divinitatis proprietate est; et libertas non in aliqua differentia, sed in unitate est voluntatis.

CXIII. Turbati in freto Apostoli, licet adhuc non credentes corde, ubi primum sub pedibus Domini ludere aquas et inquieto maris æstu deambulantis Domini super aquas intrepida videre vestigia[2]; subitoque navi quæ fluctibus turbaretur, ubi eam tamen Christus ascendit, placidata æquora, et elementa conspexere famulantia, verum Dei Filium crediderunt, dicentes: « Vere Dei Filius es[3]. »

CXIV. Hoc idem Centurio cum aliis qui secum erant, tremefactis mundi cardinibus in passione Domini confitetur: et tu, hæretice, negas! Centurio dicit: « Vere Filius Dei erat iste[4]. Erat, » inquit Centurio, et Arrianus dicit: Non erat. Ille ergo generationis et veritatem et æternitatem asserit manu cruentus, sed mente devotus: tu, hæretice, veritatem generationis negas, tempus ascribis! Utinam manus potius quam animam cruentasses! Sed nec manu innocens, et mente feralis, quantum in te est, mortem infers, qui infirmum opinaris; imo, quod gravius est, etsi Divinitas vulnus sentire non possit, quod in te tamen est, majestatem suam in Christo non corpus interficere conaris.

[1] Joan. v, 19-21. — [2] Matth. xiv, 25, et seqq.— [3] Ibid. 33.— [4] Matth. xxvii, 54.

CXV. Verum igitur Deum dubitare non possumus, quem verum Dei Filium et carnifices crediderunt, et dæmones fatebantur : quorum nunc non testimonia requiruntur, sed tuis tamen sacrilegiis præferuntur. Illos nominavimus, ut erubesceres ; Divina quoque responsa adhibuimus, ut crederes.

CXVI. Clamat Dominus per Esaïam : « Servientibus » mihi vocabitur nomen novum, quod benedicetur super » terram, et benedicent Deum verum : et qui jurant super terram, jurabunt per Deum verum[1]. » Hæc, inquam, dixit Esaïas, quando vidit majestatem ejus. Hoc in Evangelio designatur, quod majestatem viderit Christi, et locutus sit de eo.

CXVII. Accipe tamen quid etiam scripserit evangelista Joannes in Epistola sua dicens : « Scimus quia Filius » Dei apparuit, et dedit nobis sensum, ut cognoscamus » Patrem, et simus in vero Filio ejus Jesu Christo Domino » nostro. Hic est verus Deus, et vita æterna[2]. » Verum Joannes Filium Dei, et verum Deum dicit : ergo si verus Deus, utique non creatus, nihil fallax habens atque fucatum, nihil confusum atque dissimile.

[1] Isaï. LXV, 16. — [2] I Joan. V, 20.

## CAPUT XVIII.

*In Nicæna definitione Arrianos errores, ne quem decipiant, commemorari. Iidem eum anathemate suo referuntur, quod non modo Nicææ latum dicitur, sed et Arimini semel ac iterum.*

CXVIII. Deus igitur ex Deo, lumen de lumine, Deus verus de Deo vero, ex Patre natus, non factus, unius substantiæ cum Patre.

CXIX. Sic nempe nostri secundum Scripturas dixerunt Patres, qui etiam sacrilega dogmata ideo suis inserenda putavere decretis, ut Arrii perfidia ipsa se proderet; ne quasi fucis quibusdam et coloribus illita velaretur. Fucum enim faciunt, qui non audent explicare quod sentiunt. Censorie itaque impietas Arriana non expositione reseratur, sed damnatione detegitur; ut qui curiose gestit audire, prius damnatam cognosceret, ne laberetur, quam expositam audiret, ut crederet.

CXX. Eos, inquit, qui dicunt : Erat quando non erat, et antequam nasceretur non erat : et qui ex nihilo factum, aut ex alia substantia vel οὐσία dicunt esse, aut mutabilem, aut convertibilem Dei Filium, anathematizat catholica et apostolica Ecclesia.

CXXI. Accepisti, sancte imperator, eos qui talia asserunt, jure damnatos. Non humana industria, non composito aliquo trecenti decem et octo, ut supra pressius dixi [1], episcopi ad Concilium convenerunt : sed ut in nu-

[1] Vide Prolog. n. 5.

mero eorum per signum suæ passionis et nominis Dominus Jesus suo probaret se adesse Concilio; Crux in trecentis, Jesu nomen in decem et octo est sacerdotibus.

CXXII. Hoc et in Ariminensi Concilio habuit prima confessio (8), et post Ariminense Concilium secunda correctio. Confessionem epistola ad imperatorem Constantium missa testatur, correctionem secuta Concilia confitentur.

## CAPUT XIX.

*Ubi Arrio primum e memoratis erroribus attribuit, eumdem refellit Joannis testimonio, ac e re nata tragicam hæresiarchæ mortem describit. Mox singillatim reliquas ejusdem blasphemias expendit et confutat.*

CXXIII. Arrius ergo dicit : Erat quando non erat; sed Scriptura dicit, « Erat, » non dicit : Non erat. Denique Joannes scripsit : « In princio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum : hoc erat in principio apud Deum[1]. » Ecce quoties « Erat, » et nusquam dixit quod non erat. Cui ergo credimus? Joanni in Christi pectore recumbenti, an Arrio inter effusa se sua viscera volutanti; ut agnosceremus similem Judæ proditoris Arrii quoque fuisse perfidiam, quem similis pœna damnavit.

CXXIV. Effusa sunt enim et Arrii viscera, pudet dicere ubi, atque ita crepuit medius, prostratus in faciem,

[1] Joan. I, 1.

ea quibus Christum negaverat, fœda ora pollutus. Crepuit enim, sicut etiam de Juda Petrus apostolus dixit, quia possedit agrum de mercede injustitiæ, et in faciem prostratus crepuit medius, et effusa sunt omnia viscera ejus[1]. Non est fortuita mors, ubi in sacrilegio pari pœnæ parilis processit exemplum; ut idem subirent supplicium qui eumdem Dominum negaverunt, et qui eumdem Dominum prodiderunt.

CXXV. Veniamus ad alia. Arrius dicit: Antequam nasceretur, non erat: sed Scriptura dicit omnia esse per Filium. Quomodo ergo aliis dedit esse, qui non erat? Cum autem dicit impius, quando et ante, hæc utique duo verba tempus ostendunt. Quomodo ergo negant tempus ante Filium, et volunt prius fuisse quæ temporis sunt: cum idipsum, quando et ante, et aliquando non fuisse, sit temporis?

CXXVI. Arrius dicit ex nihilo Dei Filium. Quomodo ergo Dei Filius? quomodo paterno generatus ex utero? quomodo eructatum ex corde Verbum legitur[2], nisi ut ex intimo et inæstimabili Patris intelligatur, ut scriptum est, prodiisse secreto? Filius enim aut per adoptionem, aut per naturam est: per adoptionem nos filii dicimur[3], ille per veritatem naturæ est. Quomodo ergo ex nihilo ille, qui ex nihilo fecit omnia?

CXXVII. Non habet Filium, qui nescit unde sit. Denique nec Judæi habebant Filium, quia unde esset nesciebant. Et ideo dixit his Dominus: « Nescitis unde veni[4]; » et infra: « Neque me nostis, neque Patrem meum scitis[5]. » Qui enim negat ex Patre Filium, nec Patrem ex quo est Filius, novit: neque Filium novit, quia Patrem nescit.

[1] Act. I, 18. — [2] Psal. XLIV, 2. — [3] Galat. IV, 5. — [4] Joan. VIII, 14. — [5] Ibid. 19.

CXXVIII. Arrius dicit : Ex alia substantia. Quæ igitur alia substantia æquatur Dei Filio, ut ex ipsa Dei Filius sit? Aut quomodo reprehendunt quia nos in Deo aut οὐσίαν græce, aut latine substantiam dicimus, cum ex alia dicendo substantia Dei esse Filium, etiam ipsi substantiam Dei esse confirment?

CXXIX. Sed si de nomine substantiæ aut naturæ divinæ voluerint dicere, facile revincentur; quia et οὐσίαν græce, et latine substantiam frequenter Scriptura memoravit. Et Petrus vult nos, ut legimus, divinæ consortes fieri naturæ[1]. Quod si ex alia substantia Filium dicent, ipsi se revincunt, et Verbum substantiæ quod metuunt confitendo, et Filium creaturis quibus præferre se simulant, conferendo.

CXXX. Arrius dicit creaturam Dei Filium, non sicut cæteras creaturas. Quæ enim creatura non sicut alia creatura non est? Homo non ut Angelus, terra non ut cœlum, sol non ut aqua, lumen non ut tenebræ. Nihil ergo præferendo donavit, sed ad simplices decipiendos misero colore fraudem suæ impietatis obduxit.

CXXXI. Arrius dicit mutabilem et convertibilem Dei Filium. Quomodo ergo Deus, si mutabilis; cum ipse dixerit : « Ego sum, ego sum, et non sum mutatus[2]? »

[1] 2 Petr. I, 4. — [2] Malach. III, 6.

## CAPUT XX.

*Optat ad se mundandum ut olim ad Isaïam Seraphim aliquem advolare: imovero ad se, ad Imperatorem aliosque lectores suos Christum invitat: ac tandem Dominico poculo mystice designato, ut ejus virtute Gratianus cæterique fideles inebrientur, petit.*

CXXXII. VERUM nunc mihi propheticum illud est confitendum, cum prophetaturus de Domino præmittit Esaïas dicens: « O miser ego, et compuncto corde, qui » cum immunda labia habeam: in medio quoque populi » inhabitem immunda labia habentis; vidi Dominum Sabaoth[1]. » Ergo si Esaïas miserum se dicit, qui vidit Dominum Sabaoth: quid ego de me dicam, qui cum immunda labia habeam, cogor de Dei generatione tractare? Quo igitur de iis quæ metuo, locuturus erumpo; cum David de iis quæ sciat, ori suo custodiam petat[2]? O si mihi quoque unus de Seraphim candentem illum carbonem, quem de altari divino sumpsit, utriusque forcipe deferens Testamenti, immunda adurat labia!

CXXXIII. At quia tunc Seraphim descendit in figura ad Prophetam[3]: tu autem, Domine, revelato mysterio ad nos in carne venisti, non per legatum, neque per nuntium, sed ipse per te, ab occultis meis conscientiam meam mundes; ut ego quoque dudum immundus, sed jam per tuam misericordiam fide mundus, illud Davidicum canam, dicens: « Psallam tibi in cithara, Deus Israël: gaudebunt

[1] Isai. VI, 5. — [2] Psal XXXVIII, 2. — [3] Isaï. VI, 6.

» labia mea, dum cantavero tibi; et anima mea, quam » redemisti[1]. »

CXXXIV. Itaque, Domine, calumniatores tuos et hostes relinquens, confer te ad nos; et sanctifica aures principis Gratiani, omniumque præterea quorum in manus hic libellus venerit, vacuas mihi præsta aures; necubi auditæ perfidiæ sordes resideant. Emunda ergo, emunda aurem non fontanis poculis, nec fluviali haustu, nec susurro prætermeantis rivuli : sed sermonibus ad vicem aquarum operantibus, supra nitorem aquarum perspicuis, et omni purioribus nive; illis utique sermonibus, quibus dixisti : « Si fuerint peccata vestra sicut phœnicium, ut » nivem dealbabo[2]. »

CXXXV. Est etiam poculum quo secreta mentis mundare consuevisti, poculum non naturæ veteris, nec ex vite solemni : sed poculum novum de cœlo delatum in terram, expressum ex illo botryone peregrino, qui sicut uva de vite, ita ille in carne crucis pependit e ligno. Ex hoc ergo botryone est vinum quod lætificat cor hominis, sobrietatem inebriat, crapulam fidei et veræ religionis exhalat, crapulam castitatis infundit.

CXXXVI. Hoc igitur vino, Domine meus, domini aures Augusti mentis emunda, ut sicut vino naturali homines inebriati, quietem diligunt, timorem mortis expellunt, injurias non sentiunt, aliena non quærunt, suorum obliviscuntur : ita etiam vino tuo crapulatus, pacem diligat, et fidei exultatione securus, mortem infidelitatis ignoret, patientiam charitatis exhibeat, sacrilegia aliena non teneat, fidem etiam pignoribus suis præferat, secundum quod scriptum est : « Relinque omnia tua, et veni, » sequere me[3]. »

[1] Psal. VII, 22, 23. — [2] Isaï. I, 18. — [3] Matth. XIX, 21.

CXXXVII. Hoc vino, Domine Jesu, sensus etiam nostros dilue, ut te adoremus, te colamus visibilium et invisibilium Creatorem. Non potes ergo invisibilis aut bonus non esse, qui id etiam tuis operibus contulisti.

# LIBER II.

## PROLOGUS.

*Ambrosius libro superiori hunc adjecturus duodecim nomina Filii Dei primo trifariam divisa non ejus tantum, sed Patris etiam æternitatem probare docet. Mox eadem cum duodecim sacerdotalis vestis lapidibus cursim comparans, quam necessario conjungenda sint, inducta ipsorum nova distributione patefacit. Deinde ad propositam comparationem rediens, allegorice memorati mictus texturam ac lapillos laudat. Hinc mystica etiam geminæ divisionis ratione allata, institutam comparationem pergit exponere; ex qua fidem operibus colligens attexendam esse, contractam ejusdem fidei de Filio descriptionem subdit.*

I. Satis, ut arbitror, libro superiore, sancte Imperator, edoctum est sempiternum esse Dei Filium, non dissimilem Patri, genitum, non creatum : Deum quoque verum Dei Filium Scripturarum lectionibus approbavimus, et apertis majestatis suæ indiciis designatum.

II. Itaque quamvis ista ad fidem copiose redundantia sint, quod a fontis meatu magnitudo plerumque decurrentis fluminis æstimatur; tamen quo purius niteat fides nostra, tripartito videtur derivanda distinctio. Sunt enim evidentia indicia quæ proprietatem Deitatis ostendant : sunt quæ similitudinem Patris et Filii : sunt etiam quæ

perspicuam divinæ majestatis exprimant unitatem. Proprietatis itaque sunt, generatio, Deus, Filius, Verbum : similitudinis, splendor, character, speculum, imago : unitatis æternæ, sapientia, virtus, veritas, vita.

III. Hæc indicia ita Dei Filium signant, ut ex his et sempiternum Patrem esse cognoscas, nec ab eo Filium discrepantem. Ex eo enim qui est, generatio; ex sempiterno Deus, ex Patre Filius, ex Deo Verbum, splendor gloriæ, character substantiæ, speculum Dei, majestatis imago, de bono bonitas, de sapiente sapientia, de forti virtus, de vero veritas, de vivente vita. Concordant igitur Patris et Filii indicia, quibus non discrepare inter se, sed unius majestatis esse nemo dubitaverit. Quorum singulorum proferremus exempla nominum, nisi coarctandi sermonis studio teneremur.

IV. His duodecim tanquam lapidibus pretiosis fidei columna consurgit. Hi sunt enim pretiosi illi lapides[1], sardius, jaspis, smaragdus, chrysolitus, et cæteri, quibus sancti Aaron, illius utique qui figuram gerit Christi, veri scilicet vestimentum sacerdotis intexitur : circumdati auro lapides, et insculpti de nominibus filiorum Israël, duodecim lapides sibi invicem cohærentes. Nam si eos aliquis separet atque secernat, omnis fidei structura dissolvitur.

V. Itaque principium fidei nostræ est scire quod genitus est Dei Filius : si genitus non est, nec Filius est. Nec satis est dixisse Filium, nisi et unigenitum Filium designaveris. Si creatura est, Deus non est : si Deus non est, nec vita est : si non est vita, nec veritas est.

VI. Ergo tria illa, id est, generatio, Filius, unigenitus, principaliter et proprie indicant ex Deo Filium.

VII. Tria sequentia, id est, Deus, vita, veritas, virtu-

[1] Exod. XXVIII, 17, et seqq.

tem ejus manifestant, qua condidit et fecit subsistere creaturam : «In ipso enim vivimus, movemur et sumus[1],» sicut Paulus dixit. Et ideo in illis tribus proprietas Filii, in istis aliis paternæ ac Filii operationis unitas declaratur.

VIII. Imago quoque et splendor et character dicitur Dei Filius; quia hæc incomprehensibilem et investigabilem paternæ majestatis Divinitatem in Filio, et expressam similitudinem revelarunt. Hæc quoque tria videmus ad similitudinem pertinere.

IX. Reliquum est, virtus, sapientia, justitia; ut his singulis operationibus æternitas probaretur.

X. Hoc igitur est illud vestimentum pretiosis lapidibus adornatum, hic veri amictus est sacerdotis[2]; hæc vestis nuptialis; hic textor propheticus, qui bene noverit ista contexere. Neque vilis ista textura est, de qua Dominus dicit per Prophetam : «Quis dedit mulieribus texturæ sapientiam[3]?» Nec communes isti lapides (9), lapides, ut legimus, supplementi[4]: Omnis enim in eo perfectio est, si nihil desit. Lapides compositi et circumdati auro, intelligibili scilicet natura ; si eos bene mens nostra componat, naturalisque sensus probabili ratione compaginet. Denique quam non mediocres lapides sint, lectio docet, quod cum alii alia viliora deferrent; istos tamen lapides super humeros suos religiosi principes attulerunt, ex quibus fecerunt rationale, opus textile[5]. Textile enim opus est, quando fidei facta concordant.

XI. Nec me aliquis errare putet, quia supra tripartitam de quaternis, subter vero quadripartitam de ternis feci distinctionem. Boni operis gratia per diversas plus placet formas. Bona enim et illa quæ textrinum indumenti sacerdotalis ostendit, vel Lex scilicet, vel Ecclesia, quæ

[1] Act. XVII, 21. — [2] Exod. XXVIII, 3, et seqq. — [3] Job. XXXVIII, 36. — [4] Exod. XXXV, 27. — [5] Ibid.

binas vestes fecit viro suo, sicut scriptum est[1]: unam operis, alteram mentis, fidei intexens factorumque velamina. Itaque alibi, sicut legimus, aurum prætexit, et postea hyacinthum ac purpuram cum cocco subjungit et bysso. Rursus alibi ex hyacintho et cæteris prius flosculos format, aurumque subnectit, et unus est habitus sacerdotis; ut iisdem coloribus micans, gratiæ decorisque diversitas ordinis diversitate resplendeat.

XII. Itaque ut etiam rationis typicæ series digeratur, auro et argento probabili non est dubium eloquia Domini designari, quibus fides constat. Scriptum est enim : « Eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum[2]. » Hyacinthus autem aëris habet similitudinem, quem spiramus, et cujus carpimus flatum : purpura quoque speciem aquarum exprimit : per coccum ignis intelligitur : terra per byssum; hæc enim ex terra gignitur. Ex his autem quatuor elementis corpus subsistit humanum.

XIII. Sive ergo mentis fidei præcedenti concinentia corporis facta subnectas : sive facta præcedant, et fides astipuletur comes religiosa factorum, hic religiosi ornatus antistitis, hoc velamen est sacerdotis.

XIV. Bona ergo fides, cum pulchro operum renitet ornatu : de qua, ut ad summam loquar, definitiones istæ sunt, quæ non queunt solvi. Si ex nihilo est, non est Filius : si creatura est, non est Creator : si factura est, non est omnium factor : si discens, non præcognitor : si accipiens, non est perfectus : si proficiens, non est Deus : si dissimilis, non imago : si per gratiam, non per naturam : si Divinitatis expers, auctor malitiæ : « Nemo bonus, nisi unus Deus[3]. »

[1] Prov. XXXI, 22, et seqq. — [2] Psal. XI, 7. — [3] Marc. X, 18.

## CAPUT I.

*Arrianorum Dei Filio bonitatem abrogantium objectionem non sine horrore propositam ut solvat, Christi sententiam ex personis loquentium, nec non ex ipsis dictionibus explicat.*

XV. Stupeo itaque ad reliqua, sancte Imperator, et toto corpore animoque deficio, esse aliquos homines, vel potius non homines, sed humana adopertos specie, intus autem dementiæ bestialis; qui post tanta Domini et tam divina beneficia, bonum negent ipsum auctorem bonorum.

XVI. Scriptum est, inquiunt: «Nemo bonus, nisi unus »Deus.» Scriptum agnosco: sed littera errorem non habet; utinam Arriana interpretatio non haberet! Apices sine crimine sunt, sensus in crimine. Dictum Domini Salvatoris agnosco: sed consideremus quando dicat, cui dicat, qua circumspectione dicat.

XVI. Dicit utique in hominis forma Dei Filius, et dicit Scribæ, ei scilicet qui magistrum bonum Dei Filium nominaret, Deum negaret. Quod ille non credit, Christus adjungit; ut Dei Filium non ut bonum magistrum, sed ut bonum Deum credat. Nam sicubi unus Deus dicitur, nequaquam tamen Dei Filius ab unitatis plenitudine separatur; quomodo ubi unus Deus bonus nuncupatur, a plenitudine divinæ bonitatis unigenitus excluditur? Necesse est igitur aut Deum negent Dei Filium, aut Deum bonum esse fateantur?

XVIII. Et ideo circumspectione cœlesti non dixit : Nemo bonus, nisi unus Pater; sed : «Nemo bonus, nisi » unus Deus. » Pater enim proprium generantis est nomen, Deus autem unus nequaquam Deitatem Trinitatis excludit, et ideo natura laudatur. Bonitas ergo in natura est Dei, et in natura Dei etiam Dei Filius; et ideo non quod singularitatis, sed quod unitatis est, prædicatur.

XIX. Non igitur a Domino bonitas negatur, sed talis discipulus refutatur. Nam cum Scriba dixisset : «Magister » bone, » respondit Dominus : «Quid me dicis bonum[1]?» id est, quem Deum non credis, non est satis ut bonum dicas. Non tales ego quæro discipulos, qui me magis secundum hominem magistrum bonum, quam secundum Divinitatem Deum bonum credant.

## CAPUT II.

*Bonum esse Dei Filium ab operibus probat, nimirum ab ejus in Israëlitas sub Testamento Veteri, et in Christianos sub Novo, beneficiis. Tum ubi subjecit utile sibi esse ut bonum dominum ac judicem suum arbitretur : paternum de Filio testimonium affert; imo etiam partis non exiguæ Judæorum; quibus proinde pejores Arriani esse declarantur. Quæ omnia verborum Sponsæ, eamdem Christi bonitatem designantium, claudit expositio.*

XX. Sed nolo prærogativa naturæ suæ et privilegio potestatis utatur. Non dicatur bonus, si non meretur, a

[1] Marc. x, 17, 18.

nobis. Si hoc non meretur operibus, si beneficiis non meretur, abdicetur suæ jure naturæ, subdatur nostro judicio. Qui judicaturus de nobis est, non dedignatur judicari; ut justificetur in sermonibus suis, et vincat cum judicatur[1].

XXI. Hiccine ergo non bonus, qui bona tribuit mihi[2]? Hiccine non bonus, qui cum sexcenta millia populi Judæorum persecutoribus suis cederent, dehiscentem subito Rubri maris æstum individua aquarum mole divisit[3]; ut fideles circumfusa unda muniret, infidos refusa demergeret?

XXII. Hiccine non bonus, cujus imperio maria solidata fugientibus, saxa humefacta sitientibus[4]; ut opus veri agnosceretur auctoris, cum humor rigesceret, petra inundaret? Quod ut agnosceres opus Christi, Apostolus dixit : «Petra autem erat Christus[5].»

XXIII. Hiccine non bonus, qui tam innumera populi millia, ne qua incesseret fames, in deserto pavit pane cœlesti[6], sine usu laboris, cum fructu quietis; ita ut eorum per quadraginta annos nec vestimenta veterascerent, nec calceamenta tererentur[7], instar fidelibus futuræ resurrectionis ostendens, quod nec factorum decor splendidorum, nec circumfusæ virtutis nitor, nec vitæ cursus periret humanæ?

XXIV. Hiccine non bonus, qui nobis cœlum fecit esse, quod terra est; ut sicut in cœlo, quasi in speculo quodam, stellarum lucentium refulgerent globi; ita etiam Apostolorum et Martyrum et sacerdotum, vice stellarum fulgentium, toto illucescerent chori mundo?

XXV. Ergo non solum bonus, sed etiam pastor bonus, hoc est, non sibi tantum, sed etiam ovibus suis

[1] Psal. L, 6. — [2] Psal. XII, 6. — [3] Exod. XIV, 6-27. — [4] Id. XVII, 6. — [5] I Cor. X, 4. — [6] Exod. XVI, 13, et seqq. — [7] Deut. VIII, 4.

bonus : «Bonus enim pastor animam suam ponit pro ovi-»bus suis[1].» Posuit plane animam suam, ut nostram levaret : sed pro Divinitatis potestate posuit et sumpsit, sicut scriptum est : «Potestatem habeo ponendi animam »meam, et potestatem habeo sumendi eam. Nullus eam »tollit a me, sed ego a memetipso pono eam[2].»

XXVI. Vides bonitatem, quia sponte posuit : vides potestatem, quia sumpsit ; et tu bonum negas, cum ipse de se in Evangelio dixerit : «Si ego bonus, quare oculus »tuus nequam[3]?» Ingrate, quid agis? Bonum negas, per quem bona speras, si tamen credas? Bonum negas, qui dedit nobis quæ oculus non vidit, nec auris audivit[4]?

XXVII. Mihi expedit ut bonum credam : «Bonum est »enim confidere Domino[5].» Mihi expedit ut Dominum confitear ; scriptum est enim : «Confitemini Domino, quo-»niam bonus[6].»

XXVIII. Mihi expedit, ut judicem meum bonum arbitrer ; Dominus enim judex bonus domui Israël. Ergo si judex Dei Filius, utique quoniam judex Deus bonus, judex autem Dei Filius est ; Deus bonus judex et Dei Filius est.

XXIX. Sed fortasse non credas aliis, non credas Filio ; audi Patrem dicentem : «Eructavit cor meum Ver-»bum bonum[7].» Bonum ergo Verbum est, Verbum hoc de quo scriptum est : «Et Verbum erat apud Deum, »et Deus erat Verbum[8].» Ergo si Verbum bonum, Filius autem Dei Verbum est : bonus utique Deus est Dei Filius ; etiamsi non placeat Arrianis. Erubescant aliquando.

XXX. Judæi dicebant : «Bonus est.» Etsi alii dicebant :

[1] Joan. x, 11. — [2] Ibid. 17. 18. — [3] Matth. xx, 15. — [4] 1 Cor. ii, 9. — [5] Psal. cxvii, 8. — [6] Ibid. 1. — [7] Psal. xliv, 2. — [8] Joan. i, 1.

« Non est, » alii dicebant tamen : « Bonus est[1] ; » et vos omnes bonum negatis.

XXXI. Bonus est, qui peccatum unius donat; et bonus non est, qui peccatum mundi abstulit? De ipso enim dictum est : « Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum » mundi[2]. »

XXXII. Sed quid dubitamus? Credidit jam Ecclesia bonum, et confessa est dicendo : « Osculetur me ab oscu» lis oris sui; quoniam bona ubera tua super vinum[3], » et alibi : « Et faux tua tanquam vinum est optimum[4]. » Bonus ergo ille nos Legis et gratiæ nutrit uberibus, cœlesti curas hominum prædicatione demulcens; et nos bonum negamus, cum sit imago bonitatis, exprimens æternæ in se bonitatis effigiem, sicut et supra ostendimus scriptum, quia ipse est « Speculum sine macula, et imago bonitatis » illius[5]? »

## CAPUT III.

*Filium Dei Deum bonum ac verum esse, cum Deus unus sit.*

XXXIII. Sed quid vobis videtur, qui bonum et verum Deum Dei Filium denegatis; cum scriptum sit quod nullus Deus, nisi unus[6]? Nam etsi sunt qui dicantur dii, an inter eos Christum annumeratis, qui dicuntur, et non sunt? Cum speciale sit ejus, ut semper sit : et præter ipsum bonus et verus alius Deus non sit; quoniam in ipso

[1] Joan. VII, 12. — [2] Id. I, 29. — [3] Cant. I, 1. — [4] Id. VII, 9. — [5] Sap. VII, 26. — [6] I Cor. VIII, 4.

est Deus : speciale autem etiam Patris sit, ut post ipsum verus alius Deus non sit; quia unus Deus, nec juxta Sabellianos Patrem Filiumque confundens, nec juxta Arrianos Patrem Filiumque secernens. Pater enim et Filius distinctionem habent, ut Pater et Filius; separationem Divinitatis non habent.

## CAPUT IV.

*Omnipotentem esse Dei Filium prisci novique fœderis auctoritate demonstratur.*

XXXIV. Itaque cum verus et bonus Dei Filius, utique omnipotens Deus Dei Filius : num hinc quoque dubitari potest? Supra diximus lectum quia Dominus omnipotens nomen est ei[1]. Ergo quia Filius Dominus, Dominus autem omnipotens; omnipotens est Dei Filius.

XXXV. Sed accipe etiam eam de qua dubitare nequeas, lectionem : «Ecce venit, inquit, cum nubibus, » et videbit eum omnis oculus, et qui eum compunxerunt : » et plangent se super eum omnes tribus terræ. Etiam, » amen. Ego sum A et Ω, dicit Dominus Deus, qui est, et » qui erat, et qui venturus est omnipotens[2]. » Quem igitur compunxerunt, et quem speramus esse venturum; nisi Filium? Ergo omnipotens Dominus et Deus Christus est.

XXXVI. Accipe aliud, sancte Imperator, et accipe Christum loquentem : «Hæc dicit Dominus omnipotens : » Post honorem misit me super gentes, quæ deprædave-

[1] Sup. lib. 1, cap. 1. — [2] Apoc. 1, 7, 8.

» runt vos ; quoniam qui tangit vos, quasi qui tangit pupillam oculi ejus. Quia ecce ego injicio manum meam » super eos, qui deprædaverunt vos, et eruam vos ; et » erunt in prædam, qui deprædaverunt vos, et scient » quia Dominus omnipotens misit me[1]. » Utique qui dicit : Dominus est omnipotens : et qui misit, Dominus est omnipotens. Ergo et Patris et Filii omnipotentia : sed tamen Deus unus omnipotens ; quia unitas potestatis est.

XXXVII. Atque ut scias, Imperator Auguste, Christum esse, qui locutus est et in Propheta et in Evangelio, tanquam in prædestinatione Evangelii per Esaïam dicit : « Ipse qui loquebar, adsum[2], » hoc est : Adsum in Evangelio, qui loquebar in Lege.

XXXVIII. Deinde alibi : « Omnia quæ Pater habet, » mea sunt[3]. » Quæ sunt omnia? Non utique locutus est de creatis ; hæc enim omnia facta sunt per Filium : sed ea quæ Pater habet, id est, æternitatem, majestatem, Divinitatem, quæ nascendo possedit. Ergo eum qui omnia habet, quæ Pater habet (scriptum est enim : « Omnia » quæ Pater habet, mea sunt) » omnipotentem esse dubitare non possumus.

[1] Zach. II, 8, 9. — [2] Isaï LII, 6. — [3] Joan. XVI, 15.

## CAPUT V.

*Objectos adversus Christi omnipotentiam Scripturæ textus exponit; ac maxime in eo immoratur, ut eumdem non raro ex humanæ naturæ affectu locutum probet.*

XXXIX. Nec vereor ne quia scriptum est de Deo : «Beatus et solus potens[1],» ab eo Dei Filius separaretur; cum Scriptura Deum solum potentem dixerit, non Patrem solum : et ipse de Christo Deus Pater asserat per Prophetam : «Posui adjutorium super potentem[2].» Non ergo Pater solus potens, sed potens etiam Deus Filius; in Patre enim laudatur et Filius.

XL. Certe ostendat aliquis quid sit, quod non possit Dei Filius : quis ei adjutor cum cœlum faceret, fuit : quis adjutor cum conderet mundum? An qui in constitutione Angelorum et Dominationum adjutore non eguit, eguit ut hominem liberaret?

XLI. Scriptum est, inquiunt : «Pater meus, si possibile est, transfer a me calicem hunc[3].» Et ideo si omnipotens est, quomodo de possibilitate ambigit? Ergo quia omnipotentem probavi, probavi utique ambigere eum de possibilitate non posse.

XLII. Verba, inquis, Christi sunt. Verum dicis : sed quando, et in qua forma loquatur, adverte. Hominis substantiam gessit, hominis assumpsit affectum. Denique supra habes quia progressus pusillum procidit in faciem

[1] I Tim. VI, 15. — [2] Psal. LXXXVIII, 20. — [3] Matth. XXVI, 39, et Luc. XXII, 42.

suam, orans et dicens : « Pater, si possibile est. » Non ergo quasi Deus, sed quasi homo loquitur; Deus enim possibile aliquid aut impossibile nesciebat? Aut aliquid impossibile Deo, cum scriptum sit : « Impossibile enim tibi nihil » est[1]? »

XLIII. De quo autem dubitat, de se, an de Patre? De eo utique qui dicit : « Transfer : » et dubitat hominis affectu. Ergo Propheta non putat aliquid impossibile Deo. Propheta non dubitat, et Filium dubitare tu credis? Num infra homines constituis Deum? Et dubitat de Patre Deus, et de morte formidat? Timet ergo Christus; et cum Petrus non timeat, Christus timet? Petrus dicit : « Animam meam » pro te ponam[2]; » Christus dicit : « Anima mea turbatur[3]. »

XLIV. Utrumque verum est, et plenum utrumque rationis; quod et ille qui est inferior, non timet : et ille qui superior est, gerit timentis affectum : ille enim quasi homo vim mortis ignorat, iste quasi Deus in corpore constitutus fragilitatem carnis exponit; ut eorum qui sacramentum incarnationis abjurant, excluderetur impietas. Denique et hæc dixit, et Manichæus non credidit, Valentinus negavit, Marcion phantasma judicavit.

XLV. Eo usque autem hominem, quem veritate corporis demonstrabat, æquabat affectu, ut diceret : « Sed tamen » non sicut ego volo, sed sicut tu vis[4]; » cum utique similiter sit Christi velle, quod Pater vult : cujus similiter est facere, quod Pater facit.

XLVI. Quo loco etiam illa vestra quæstio conticescit, quam soletis objicere, quia dixit Dominus : « Non sicut » ego volo, sed sicut tu vis[5]; » et alibi : « Ad hoc descendi » de cœlo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui me misit[6]. »

[1] Job. XXII, 17. — [2] Joan. XIII, 37. — [3] Id. XII, 27. — [4] Matth. XXVI, 39. — [5] Ibid. — [6] Joan. VI, 38.

## CAPUT VI.

*Occasione superiorum Scripturæ locorum tantisper digrediens, libertatem Domini primum ex eo quod eadem præditus affirmetur Spiritus sanctus, deinde expressis quibus ipsa Filio Dei attribuitur, testimoniis demonstrat.*

XLVII. Ergo ut quasi interpositis plenioris expositionis paulisper induciis, cur dixerit : « Si possibile est, » voluntatis interim liberæ Dominum fuisse doceamus. In tantum processistis impietatis, ut negetis quod Filius Dei liberæ voluntatis sit (10)! At certe soletis etiam sancto Spiritui derogare, et negare non potestis scriptum esse : « Spiritus ubi vult, spirat[1]. Ubi vult, » inquit, non ubi jubetur. Ergo si Spiritus ubi vult, spirat, Filius quod vult, non agit? Et certe idem Dei Filius in Evangelio suo dicit, ubi velit spirandi suppetere Spiritui facultatem. Numquid ergo superiorem fatetur; quia illi licet, quod sibi non licet?

XLVIII. Apostolus quoque dicit quia « Omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout » vult[2]. Prout vult, » inquit, hoc est, pro liberæ voluntatis arbitrio, non pro necessitatis obsequio. Et dividit Spiritus non mediocria; sed quæ Deus consuevit operari, gratiam curationum, et operationem virtutum. Ergo dividit Spiritus prout vult, Filius Dei non liberat, quem vult? Sed audi etiam ipsum agere quod vult. Dixit enim : « Ut fa-

[1] Joan. III, 8. — [2] I Cor. XII, 11.

» ciam voluntatem tuam, Deus meus, volui[1]. » Et alibi : « Voluntarie sacrificabo tibi[2]. »

XLIX. Scivit sanctus apostolus Petrus Jesum in potestate habere quæ vellet; et ideo cum videret ambulare eum supra mare, ait : « Domine, si tu es, jube me venire » ad te super aquas[3]. » Petrus credidit quia si Christus jubeat, naturæ possit conditio mutari; ut humanis se subjiciat unda vestigiis, et discrepantium naturarum possit convenire concordia. Petrus poscit ut jubeat, non ut roget Christus : Christus non rogavit, sed jussit et factum est : et Arrius contradicit?

L. Quid est tamen quod Pater velit, Filius nolit : aut Filius velit, et Pater nolit? « Pater quos vult, vivificat; » et Filius quos vult, vivificat[4], » sicut scriptum est. Dic nunc quos vivificaverit Filius, et Pater vivificare noluerit. Cum autem Filius quos velit vivificet, et operatio una sit; vides quia non solum Filius voluntatem Patris, sed etiam Pater Filii faciat voluntatem? Quid est autem vivificare, nisi per Filii passionem? Passio autem Christi voluntas est Patris. Quos ergo Filius vivificat, per Patris vivificat voluntatem. Una igitur est voluntas.

LI. Quæ autem voluntas Patris, nisi ut veniret Jesus in hunc mundum, et nos mundaret a vitiis? Audi leprosum dicentem : « Si vis, potes me mundare. » Respondit Christus, « Volo[5]; » et statim secutus est effectus sanitatis. Vides quia Filius suæ arbiter voluntatis est, et Chaisti voluntas eadem quæ paterna est? Quanquam cum dixerit : « Omnia quæ Pater habet, mea sunt[6]; » sine dubio quia nihil excipitur, quam Pater habet, eamdem habet et Filius voluntatem.

[1] Psal. XXXIX, 9. — [2] Id. LIII, 8. — [3] Matth. XIV, 28. — [4] Joan. V, 21. — [5] Matth. VIII, 2. — [6] Joan. XVI, 15.

## CAPUT VII.

*Redit ad propositæ difficultatis solutionem, et voluntatem affectusque humanos a Christo vere susceptos esse, ac proinde quidquid in ipso non congruit Divinitati, ex eisdem oriri docet, atque ad id quod simul Deus et homo erat, referri.*

LII. Una ergo voluntas, ubi una operatio : in Deo enim voluntatis series operationis effectus est. Sed alia voluntas hominis, alia Dei. Denique ut scias vitam in voluntate esse hominis; quia mortem timemus : passionem autem Christi in voluntate divina, ut pateretur pro nobis : cum Petrus eum vellet a passione revocare, Dominus ait : « Non sapis quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum [1]. »

LIII. Suscepit ergo voluntatem meam, suscepit tristitiam meam. Confidenter tristitiam nomino, quia crucem prædico. Mea est voluntas, quam suam dixit; quia ut homo suscepit tristitiam meam, ut homo locutus est; et ideo ait : « Non sicut ego volo, sed sicut tu vis [2]. » Mea est tristitia, quam meo suscepit affectu : Nemo enim moriturus exultat. Mihi compatitur, mihi tristis est, mihi dolet. Ergo pro me et in me doluit, qui pro se nihil habuit quod doleret.

LIV. Doles igitur, Domine Jesu, non tua, sed mea vulnera : non tuam mortem, sed nostram infirmitatem, sicut ait Propheta : « Quia pro nobis dolet [3] : » et nos, Domine, æstimavimus te esse in doloribus; cum tu non pro te, sed pro me doleres.

[1] Matth. xvi, 23. — [2] Matth. xxvi, 39. — [3] Isaï. liii, 4.

LV. Et quid mirum si pro omnibus doluit, qui pro uno flevit? Quid mirum si moriturus pro omnibus tædeat; qui Lazarum resuscitaturus illacrymat? Verum et ibi piæ sororis lacrymis commovetur; quia mente humana tangebatur : et hic alto operatur affectu; ut sicut mors ejus mortem abstulit, livor ejus ulcera nostra sanavit : ita etiam mœrorem nostrum mœror ejus aboleret.

LVI. Ut homo ergo dubitat, ut homo turbatur. Non turbatur ejus virtus, non turbatur ejus Divinitas : sed turbatur anima : turbatur secundum humanæ fragilitatis assumptionem. Et ideo quia suscepit animam, suscepit et animæ passiones (11); non enim Deus eo quod Deus erat, aut turbari aut mori potuisset. Denique, « Deus Deus, » inquit, meus, quare me dereliquisti[1]? » Ut homo ergo loquitur, meos circumferens metus; quod in periculis positi, a Domino deseri nos putamus. Ut homo turbatur, ut homo flet, ut homo crucifigitur.

LVII. Sic enim et apostolus Paulus dixit : « Quia Christi » carnem crucifixerunt[2]. » Et alibi apostolus Petrus ait : « Christo passo secundum carnem[3]. » Caro igitur est passa, Divinitas autem mortis libera : passioni corpus naturæ humanæ lege concessit; an vero mori Divinitas potest, cum anima non possit? « Nolite, inquit, timere eos » qui corpus possunt occidere, animam autem non pos» sunt[4]. » Si ergo anima occidi non potest, quomodo Divinitas potest?

LVIII. Unde illud quod lectum est, Dominum majestatis crucifixum esse, non quasi in majestate sua crucifixum putemus[5] : sed quia idem Deus idem homo, per Divinitatem Deus, per susceptionem carnis homo Jesus Christus, Dominus majestatis dicitur crucifixus; quia

[1] Psal. XXI, 2. — [2] Galat. V, 24. — [3] I Petr. IV, 1. — [4] Matth. X, 28.— [5] I Cor. II, 8.

consors utriusque naturæ, id est, humanæ atque divinæ, in natura hominis subiit passionem; ut indiscrete et Dominus majestatis dicatur esse qui passus est, et Filius hominis, sicut scriptum est: « Qui descendit de cœlo[1]. »

## CAPUT VIII.

*Ex principio proxime ante constituto illud solvitur quod Christus dixit :* Pater major me est. *Quæ verba et alia ejusdem rationis ubi secundum humanitatem intelligenda esse ostensum est, eumdem Dominum secundum naturam divinam dici non posse Patri inferiorem multis confirmatur.*

LIX. Per naturam igitur hominis et dubitavit, et tæduit, et resurrexit ; quod enim cecidit, hoc resurgit. Per naturam hominis dicit etiam illud, de quo calumniari solent, quia dictum est : « Quoniam Pater major me est[2]. »

LX. Verum quia alibi dicitur : « Exivi a Patre, et veni » in mundum : iterum relinquo mundum, et vado ad Pa» trem[3]; » quomodo vadit, nisi per mortem : et venit, nisi per resurrectionem? Denique addidit, ut de assumptione se dixisse signaret : « Propterea dixi vobis » priusquam fiat ; ut cum factum fuerit, credatis[4]. » Loquebatur enim passionem sui corporis, et resurrectionem per quam credere cœperant, qui ante dubitabant ; neque enim Deus de loco ad locum transit, qui ubique semper est. Ut homo est qui vadit, ipse est qui venit. Denique et

[1] Joan. III, 13. — [2] Id. XIV, 28. — [3] Id. XVI, 28. — [4] Id. XIV, 29.

alibi dicit : « Surgite, eamus hinc[1]. » In eo ergo vadit et venit, quod est commune nobiscum.

LXI. Nam quomodo potest minor esse Deus, cum Deus perfectus et plenus sit ? Sed minor in natura hominis : et miraris si ex persona hominis Patrem dixit majorem (12), qui in persona hominis se vermem dixit esse, non hominem ; dixit enim : « Ego autem sum vermis, et » non homo[2] ; » et alibi : « Sicut ovis ad occisionem duc» tus est[3]. »

LXII. Si in hoc minorem dicis, negare non possum : sed, ut verbo utar Scripturæ, non minor natus, sed « Minoratus[4], » hoc est, minor factus est. Quomodo autem minor factus, nisi quia : « Cum in forma Dei esset, » non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed » semetipsum exinanivit[5] : » non remittens utique quod erat, sed assumens quod non erat ; quia formam servi accepit.

LXIII. Denique ut sciremus per susceptionem corporis minoratum, de homine se David prophetare signavit dicens : « Quid est homo, quod memor es ejus : aut Fi» lius hominis, nisi quia visitas eum ? Minorasti eum pau» lominus ab Angelis[6] ? » Et hoc ipsum interpretatus Apostolus, ait : « Nam paulo quam Angelos minoratum » videmus Jesum, propter passionem mortis gloria et ho» nore coronatum ; ut sine Deo pro omnibus gustaret » mortem[7]. »

LXIV. Non solum ergo Patre, sed etiam Angelis minor Filius Dei factus est. Et si hoc ad præjudicium trahis ; num ergo Filius in natura Dei minor est, quam sui Angeli qui ei serviunt et ministrant[8] ? Ita dum minorem vultis asserere, impietatem incurritis ; ut Angelorum naturam Dei Filio

[1] Joan. XIV, 31. — [2] Psal. XXI, 7. — [3] Isaï. LIII, 7. — [4] Hebr. II, 9. — [5] Philip. II, 6, 7. — [6] Psal. VIII, 5, 6. — [7] Hebr. II, 9. — [8] Matth. IV, 6.

præferatis. Sed « Non est servus supra Dominum suum[1]. » Denique et in carne constituto Angeli ministrabant; ut nihil eum agnoscas per naturam corporis imminutum. Neque enim Deus sui pati potuit detrimentum, cum id quod assumpsit ex Virgine, nec accessio divinæ nec diminutio potestatis sit.

LXV. Non est ergo secundum Divinitatem minor, qui plenitudinem habet Divinitatis et gloriæ. Major enim et minor in iis quæ corporalia sunt, distingui solent : aut statu major, aut plenitudine, aut certe ætate. Vacant ista, ubi de divinis tractatus inducitur. Major enim vulgo dici solet, qui aliquem instituit et informat : in Dei autem sapientiam non cadit, ut instituta sit alterius disciplinis; cum ipsa disciplinarum omnium tradiderit institutum. Quam bene autem posuit Apostolus : « Ut sine Deo pro » omnibus gustaret mortem[2]; » ne Divinitatis illam passionem putaremus fuisse, non carnis!

LXVI. Ergo si non invenerunt quemadmodum possent probare majorem, non verbis calumnientur, sed verborum rationem requirant. Ergo illos interrogo quo putent esse majorem? Si quia Pater est, eo majorem putant : sed non hic ætas et tempus, neque canities Patris, et filii pueritia est; hæc enim majorem solent facere patrem. Cæterum pater et filius generantis et nati nomina sunt, quæ non videntur separare, sed jungere; non enim pietas naturæ detrimentum est : namque homines sibi invicem conciliat necessitudo, non separat.

LXVII. Itaque si nec de natura afferre possunt aliquam quæstionem, vel testimoniis credant. Denique Filium non esse eo minorem, quia Filius est, Evangelista testatur; et æqualem esse, quia Filius est, ipse significat dicens : « Propterea enim volebant eum occidere Judæi,

[1] Matth. x, 24. — [2] Hebr. ii, 9.

» quia non solum solvebat sabbatum, sed et Patrem proprium dicebat Deum, æqualem se faciens Deo[1]. »

LXVIII. Non Judæi hoc dicunt, sed Evangelista testatur, quod æqualem se faciebat Deo, proprium se Filium Dei dicens. Non enim scriptum est ex persona Judæorum dicentium : Propterea volebamus eum occidere; sed Evangelista ex sua persona dicit : « Propterea enim volebant illum Judæi occidere. » Et interpretatus est causam, ideo Judæos ad necem ejus esse commotos, quod cum et sabbatum quasi Deus solveret, et Deum Patrem sibi proprium vindicaret, non solum in solutione sabbati majestatem divinæ potestatis, sed etiam in Patris proprii nomine jus sibi æternæ æqualitatis ascisceret.

LXIX. Quibus aptissime respondit Dei Filius, ut et Dei se Filium, et æqualem probaret : « Quæcumque, inquit, Pater fecerit, eadem et Filius facit similiter[2]. » Filius igitur Patri et dicitur et probatur æqualis. Bona æqualitas, quæ et differentiam Divinitatis excludit, et cum Filio Patrem signat, cui Filius sit æqualis : non est enim diversa, nec singularis æqualitas; quia nemo æqualis ipse sibi solus est. Ergo Evangelista interpretatus est quid sit proprium Filium Dei se dicere, hoc est, æqualem se facere Deo.

LXX. Unde id secutus Apostolus dixit : « Non rapinam » arbitratus est esse se æqualem Deo[3]. » Quod enim quis non habet, rapere conatur. Ergo non quasi rapinam habebat æqualitatem cum Patre, quam in substantia sui tanquam Deus et Dominus possidebat. Unde addidit : « Formam servi accepit[4]. » Contrarium utique servus, et æqualis. Æqualis ergo in Dei forma, minor in susceptione carnis, et hominis passione. Nam quomodo eadem posset minor esse æqualisque natura? Quomodo autem si minor

[1] Joan. v, 18. — [2] Ibid. 19. — [3] Philip. II, 6. — [4] Ibid. 7.

est, eadem similiter facit, quæ Pater facit? Nam quemadmodum eadem operatio diversæ esset potestatis? Numquid sic potest minor, quemadmodum major operari? aut una operatio potest esse, ubi diversa substantia est?

LXXI. Itaque accipe Christum secundum Divinitatem minorem non posse dici. Ipse loquitur ad Abraham: « Per » me ipsum juravi[1]. » Ostendit autem Apostolus eum qui per se jurat, minorem esse non posse. Itaque sic ait: « Abrahæ cum repromisisset Deus, quoniam nullum » alium majorem habebat, juravit per se ipsum, dicens: » Nisi benedicendo benedixero te, et multiplicando mul» tiplicavero te[2]. » Ergo majorem non habuit Christus, et ideo per se juravit. Et bene addidit: « Homines enim per » majorem se jurant; quia homines majorem habent, » Deus non habet[3]. »

LXXII. Aut si volunt de Patre dictum videri, reliqua non cohærent; neque enim Pater visus est Abrahæ, nec Deo Patri pedes lavit, sed ei in quo futuri hominis est figura. Denique Filius Dei dicit: « Abraham diem meum » vidit, et gavisus est[4]. » Ipse est ergo qui per se juravit, quem Abraham vidit.

LXXIII. Et revera quomodo majorem habet, qui Divinitate cum Patre unum est[5]? Quod enim unum est, dissimile non est: inter majorem autem minoremque discretio est. Ergo de Filio et Patre præsentis docet lectionis exemplum, quia nec Pater minorem habet, nec majorem Dei Filius; cum in Patre et Filio nulla distantia Divinitatis sit, sed una majestas.

[1] Gen. XXII, 16. — [2] Hebr. VI, 13, 14. — [3] Ibid. 16. — [4] Joan. VIII, 56. — [5] Id. X, 30.

## CAPUT IX.

*Objicientibus Filium, cum a Patre sit missus, eo utique minorem esse, respondetur illum etiam a Spiritu missum, quo tamen minor non habeatur. Additur etiam Spiritum mitti a Patre et Filio, ut utriusque operationum unitas designetur. Hinc admonemur sedulo distinguendum quæ locutiones Christo ut Deo, quæve eidem ut homini conveniant: quarum exempla non pauca subjiciuntur exponunturque.*

LXXIV. Nec illud sane metuo, quod solent obtendere minorem esse, quia missus est. Si enim et minor non docetur, et honorificentiæ docetur æqualitas; cum ita omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem[1], constat eo minorem non esse, quod missus est.

LXXV. Non ergo humani sermonis angustias, sed verborum charitatem intuere, operibus crede. Considera quia Dominus noster Jesus Christus in Esaïa locutus est ab Spiritu sancto esse se missum[2]. » Numquid ergo Spiritu minor Filius, quia missus ab Spiritu est? Habes igitur scriptum quod Filius a Patre et Spiritu ejus dicat esse se missum : « Ego sum, inquit, primus, et ego in æter» num, et manus mea fundavit terram, dextera mea soli» davit cœlum; » et infra : « Ego locutus sum, et ego » vocavi; adduxi eum, et prosperum iter ejus feci. Acce» dite ad me, et audite hæc : non in occulto ab initio lo» cutus sum. Cum fierent, illic eram : et nunc Dominus

[1] Joan. v, 23. — [2] Isaï. LXI, 1.

» misit me, et Spiritus ejus[1]. » Utique qui cœlum fecit et terram ; ipse dicit a Domino et a Spiritu ejus esse se missum. Videtis ergo quod simplicitas sermonis, non injuria missionis sit. Ipse igitur missus a Patre, ipse est missus ab Spiritu.

LXXVI. Et ut cognoscas nullam majestatis esse distantiam, etiam Filius Spiritum mittit, sicut ipse dixit : « Cum » venerit autem Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre » meo, Spiritus veritatis, qui a Patre meo procedit[2]. » Hunc eumdem Paracletum et a Patre esse mittendum supra docuit dicens : « Paracletus autem ille Spiritus sanctus, » quem mittet Pater in nomine meo[3]. » Vide unitatem, quia quem Deus Pater mittit, mittit et Filius : et quem mittit Pater, mittit et Spiritus. Aut si nolunt Filium missum, quia dexteram Patris Filium legimus ; ipsi de Patre quod de Filio abnuunt, fatebuntur : nisi forte aut alterum sibi Patrem, aut alterum sibi Filium inveniant Arriani.

LXXVII. Sileant igitur inanes de sermonibus quæstiones ; quia regnum Dei, sicut scriptum est, non in persuasione verbi est, sed in ostensione virtutis[4]. Servemus distinctionem Divinitatis et carnis. Unus in utraque loquitur Dei Filius ; quia in eodem utraque natura est : et si idem loquitur, non uno semper loquitur modo. Intende in eo nunc gloriam Dei, nunc hominis passiones. Quasi Deus loquitur quæ sunt divina, quia Verbum est : quasi homo dicit quæ sunt humana, quia in mea substantia loquebatur.

LXXVIII. « Hic est panis vivus, qui descendit de » cœlo[5]. » Panis hic caro est, sicut ipse dixit : « Hic panis » quem ego dabo, caro mea est[6]. » Hic est qui descendit de cœlo, hic est quem Pater sanctificavit, et misit in

[1] Isaï. XLVIII, 12-16. — [2] Joan. XV, 26. — [3] Id. XIV, 26. — [4] Cor. II, 4. — [5] Joan. VI, 51. — [6] Ibid. 52.

hunc mundum. Nec ipsa littera nos docet sanctificatione Divinitatem eguisse, sed carnem. Denique ipse Dominus dixit : « Et ego memetipsum sanctifico pro ipsis[1] ; » ut agnoscas quod et sanctificatur in carne pro nobis, et Divinitate sanctificat.

LXXIX. Hic idem est quem Pater misit, sed « Factum » ex muliere, factum sub lege[2], » ut Apostolus dixit. Hic est : qui ait : « Spiritus Domini super me, propter quod » unxit me evangelizare pauperibus misit me[3]. » Hic est qui dicit : « Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit » me. Si quis voluerit voluntatem ejus facere, cognoscet » de doctrina, utrum ex Deo est, an ego a me ipso lo» quar[4]. » Alia ergo ex Deo doctrina, alia ex homine. Itaque Judæi cum doctrinam ejus secundum hominem quærerent, et dicerent : « Quomodo hic litteras novit, » cum non didicerit? » respondit Jesus, et dixit : « Mea » doctrina, non est mea[5] ; » nam cum sine eruditione litterarum doceat, non quasi homo, sed potius ut Deus videtur docere qui doctrinam non didicerit, sed invenerit.

LXXX. Adinvenit enim omnem viam disciplinæ, ut supra lectum est. Nam utique de Filio Dei dictum est : « Hic est Deus noster, et non æstimabitur alius ad eum, » qui adinvenit omnem viam disciplinæ. Post hæc in terris » visus est, et cum hominibus conversatus est[6]. » Quomodo ergo secundum Divinitatem doctrinam suam non habet, qui adinvenit omnem viam disciplinæ, antequam videretur in terris? Aut quomodo minor, de quo dictum est : « Non æstimabitur alius ad eum? » Utique incomparabilis dicitur, ad quem nemo alius æstimari potest : sed ita incomparabilis, ut Patri nequeat anteferri. Quod si

[1] Joan. XVII, 19. — [2] Galat. IV, 4. — [3] Luc. IV, 18. — [4] Joan. VII, 16, 17. — [5] Ibid. 15. — [6] Baruc. III, 36, et seqq.

Patre dictum putant, impietatem Sabellii non evadent, ut Patri susceptionem humanæ carnis attribuant.

LXXXI. Persequamur sequentia : « Qui a semetipso, » inquit, loquitur, gloriam suam quærit[1]. » Vide unitatem, quæ et Patrem signat et Filium. Non potest non esse, qui loquitur : sed non potest a semetipso esse quod loquitur, in quo naturaliter ex Patre sunt omnia.

LXXXII. Quid est autem : « Gloriam suam quærit? » Hoc est, non divisam a Patre gloriam ; nam utique et Verbum Deus habet gloriam. Denique dicit : « Ut videant glo- » riam meam[2]. » Sed illa Verbi gloria eadem Patris gloria est, sicut scriptum est : « Dominus Jesus Christus in glo- » ria est Dei Patris[3]. » Ita igitur secundum Divinitatem Dei Filius suam gloriam habet, ut Patris et Filii una sit gloria : non est ergo minor in claritate, quia una gloria ; non minor Divinitate, quia plenitudo Divinitatis in Christo est.

LXXXIII. Et quomodo, inquis, scriptum est : « Pater, » venit hora, clarifica Filium tuum[4] ? » Qui hoc dicit, clarificatione, inquis, indiget. Huc usque oculos habes : quod reliquum est non legisti ; sequitur enim : « Ut Filius » tuus clarificet te[5]. » Numquid et Pater indiget, qui clarificandus a Filio est?

[1] Joan. VII, 18. — [2] Id. XVII, 24. — [3] Philip. II, 11. — [4] Joan. XVII, 1. — [5] Ibid.

## CAPUT X.

*Objectionem a Filii obedientia desumptam solvit, ostensoque Trinitatis unam potentiam, Divinitatem atque operationem esse addit Christum etiam matri, qua minor dici neutiquam potest, obedientiam exhibuisse.*

LXXXIV. Pari modo obedientiam Filii objicere solent; quia scriptum est: « Et specie inventus ut homo, » humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mor» tem[1]. » Et hominem præmisit, et usque ad mortem dixit; ut intelligeremus obedientiam mortis non Divinitatis fuisse, sed incarnationis: in qua et officia nostra suscepit, et nomina.

LXXXV. Didicimus itaque unam esse potentiam Trinitatis, quam nos in ipsa atque post ipsam docuit passionem; Filius enim patitur per corporis sacramentum, Apostolis Spiritus sanctus infunditur: in manus Patris commendatur spiritus, Deus quoque Pater maxima voce signatur. Didicimus unam Patris et Filii esse imaginem, unam similitudinem, unam sanctificationem. Didicimus unam esse operationem, unam gloriam, unam quoque Divinitatem.

LXXXVI. Unus ergo et solus Deus; quia scriptum est: « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies[2]. » Unus Deus, non ut ipse sit Pater et Filius, sicut impius Sabellius asserit: sed quia Patris et Filii, Spiritusque

[1] Philip. II, 7, 8. — [2] Deut. VI, 13.

sancti una Divinitas sit : ubi autem una Divinitas, una voluntas, una præceptio.

LXXXVII. Denique ut scias et Patrem esse, et Filium esse, et unum opus Patris ac Filii esse, Apostolum sequere, qui dixit : « Ipse autem Deus, et Pater noster, et » Dominus noster Jesus dirigat viam nostram ad vos [1]. » Et Patrem loquitur, et Filium loquitur : sed unitas directionis est, quia unitas potestatis est. Sic et alibi habes : « Ipse autem Dominus noster Jesus Christus, et Deus » et Pater noster, qui dilexit nos, et dedit consolationem » æternam, et spem bonam in gratia, consoletur corda » vestra, et confirmet [2]. » Quantam unitatem ostendit, ut consolationis unitas, non pluralitas sit ! Conticescat ergo perfidia, aut si ratione non vincitur, morali humanitate flectatur.

LXXXVIII. Consideremus quam moraliter egerit Dominus; ut nos solum fidem, sed etiam mores doceret. Namque in forma hominis constitutus, subditus erat Joseph et Mariæ [3]. Numquid ergo minor et hominibus, qui asubditus ? Aliud pietatis, aliud potestatis est : sed non præjudicat pietas potestati. In quo ergo legis subditum Patri ? In corpore scilicet, in quo erat subditus matri.

[1] 1 Thess. III, 11. — [2] 2 Thess. II, 15, 16. — [3] Luc. II, 51.

## CAPUT XI.

*Proponit cum Arrianis humaniter agere Christi exemplo vulnera vino et oleo curantis : ad quod cœleste medicamentum omnes invitans, quo consilio is carnem induerit, et qua utilitate, tradit. Hinc aperit quantum prosit fidem habere qua Christum propter nos omnem infirmitatem suscepisse cognoscimus, cujus Divinitas in passione erumpebat. Ex quibus intelligere est Dei Filium sine subjectione ulla missum fuisse : nec metuendum ne fides hæc displiceat Patri; quippe qui in Filio sibi complacere significet.*

LXXXIX. Agamus et nos moraliter, persuadeamus illis quod sibi prosit, obsecremus et ploremus ante Dominum qui fecit nos[1]. Non enim vincere volumus, sed sanare : non insidiose agimus, sed religiose monemus. Sæpe flectit humanitas, quos nec virtus potuerit superare, nec ratio. Denique Dominus illum hominem qui ex Hiericho descendens, incidit in latrones, quem non asperioribus Legis medicamentis, non prophetico rigore curaverat, oleo curavit et vino[2].

XC. Veniant ergo ad hunc omnes qui sanari volunt, accipiant medicamentum, quod et a Patre detulit, et præparavit in cœlo, ex illis confectum immortalibus succis. Hoc ex terra non pullulat; expers enim est omnis natura hujus confectionis. Divino enim consilio suscepit hanc

[1] Psal. xciv, 6. — [2] Luc. x, 30, et seqq.

carnem, ut ostenderet legem carnis legi esse subditam mentis. Suscepit carnem, ut quasi homo vinceret, qui homines erudiret.

XCI. Quid mihi prodesset, si quasi Deus exerta potestate Divinitatem suam tantummodo inviolabilem demonstrasset? Aut cur susciperet carnem, nisi ut tentari se naturæ atque infirmitatis meæ conditione pateretur? Tentari debuit, compati mihi debuit; ut scirem quemadmodum tentatus vincerem, compassus evaderem. Vicit per continentiam, vicit per contemptum divitiarum, vicit per fidem : calcavit ambitionem, fugavit intemperantiam, lasciviam relegavit.

XCII. Hoc medicamentum Petrus vidit, et retia sua, instrumenta videlicet quæstus et subsidia, dereliquit, renuntians carnis concupiscentiæ tanquam corruptæ navi, in quam quasi sentina quædam multarum ingreditur passionum. Magnum ergo medicamentum, quod non solum cicatricem vetusti vulneris amputavit, sed etiam causam passionis incidit. O fides thesauris omnibus opulentior! o vulnerum nostrorum, peccatorumque medicina præstantior!

XCIII. Consideremus quia nobis prodest bene credere. Mihi enim prodest scire quia propter me Christus suscepit meas infirmitates, mei corporis subiit passiones[1] : pro me peccatum, hoc est, pro omni homine, pro me maledictum factus est[2], pro me atque in me subditus atque subjectus, pro me agnus, pro me vitis, pro me lapis, pro me servus, pro me filius ancillæ, pro me diem judicii ignorans, pro me nesciens diem aut horam.

XCIV. Nam quomodo posset diem nescire, qui dies fecit et tempora? Quomodo posset diem ignorare judicii, qui et horam futuri judicii expressit et causam? Factus

[1] Isaï. LIII, 4. — [2] 2 Cor. V, 21.

ergo maledictum non secundum Divinitatem, sed secundum carnem; scriptum est enim : « Maledictus omnis qui » pendet in ligno[1]. » Secundum carnem utique pependit; et ideo maledictum, qui nostra maledicta suscepit. Ille flevit, ne tu homo diu fleres : ille injurias passus est, ne tu injuriam tuam doleres.

XCV. Grande remedium, solatium habere de Christo. Ille enim pro nobis hæc patientius tulit, et sumus qui patienter hæc pro illius nomine ferre nequeamus! Quis appetitus non discat ignoscere, quando et pro persecutoribus suis Christus etiam crucifixus orabat? Vides-ne illas quas tu putas Christi infirmitates, tuas esse virtutes? Cur de remediis nostris ei quæstionem movemus? Lacrymæ illæ nos lavant, fletus illi nos abluunt, ac dubitatio illa nos firmat; ne tu si cœperis dubitare, desperes. Quanto major est injuria, tanto uberior debetur gratia.

XCVI. Sed in ipsis injuriis cognosce Divinitatem. In cruce pendebat, et elementa ei omnia serviebant[2]. Sol refugit, dies occidit, obfusæ et circumfusæ tenebræ, terra tremuit : non tremuit qui pependit. Quid aliud hæc, quam Auctoris reverentiam signant? Quia in cruce est, vides : quia regnum Dei donat, non vides. Quia mortem gustavit, legis : quia latronem quoque ad paradisum invitavit[3], non legis. Mulieres flentes intueris ad tumulum, non intueris Angelos excubantes[4]. Quid dixerit legis, quid gesserit non legis. Dicis Chananææ mulieri dixisse Dominum : « Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus » Israël[5] : » non dicis, quoniam id quod ab ea rogatus est, fecit.

XCVII. Unde intelligere te convenit, quia missus non id significat, quod alieno sit coactus imperio, sed quod

[1] Deut. XXI, 23. — [2] Matth. XXVII, 51. — [3] Luc. XXIII, 43. — [4] Joan. XX, 12. — [5] Matth. XV, 24.

voluntario functus sit arbitratu : alioquin contemptum ostendis Patris. Si enim, ut tu interpretaris, paternorum famulas præceptorum Christus venerat in Judæam, ut solis ejus incolis mederetur, et Chananææ prius filiam, ut legimus, liberavit; non utique alieni fuit executor imperii, sed voluntarii liber arbitrii. Ubi autem libertas voluntatis, ibi nulla prævaricatio missionis.

XCVIII. Nec vereare ne displiceat Patri, quod fecit Filius; cum ipse dicat : « Quæcumque placita sunt ei, » facio semper[1]; » et alibi : « Opera quæ ego facio, ipse » facit[2]. » Quomodo ergo Patri potuit displicere, quod ipse fecit per Filium? Unus enim Deus, sicut scriptum est, « Qui justificavit circumcisionem ex fide, et præpu» tium per fidem[3]. »

XCIX. Omnia lege, omnia diligenter adverte; invenies sic demonstrasse se Christum, ut Deus in homine cerneretur : nec malitiose accipias de Patre Filium gloriantem, cum audias Patrem in Filio complacentem[4].

[1] Joan. VIII, 29. — [2] Id. XIV, 12. — [3] Rom. III, 30. — [4] Matth. XVII, 5.

## CAPUT XII.

*Christum in persona judicis consideratum Catholici an Arriani melius sibi concilient, inquiritur. Objectio propter judicis sessionem ac Patris voces exorta dissolvitur; demonstraturque nullam in Filio nec subjectionem significari, quod sedeat a Patre invitatus: nec prælationem, quod ad ejus dextram sedeat. Denique ex Angelico Trisagio personarum in Deo Trinitatem, ac simul unitatem naturæ significari declaratur.*

C. Sed si moralibus flecti non queunt, provocemus ad judicem. Ad quem tandem ibimus? Nempe ad eum qui judicium habet. Numquid ad Patrem? Sed « Pater non » judicat quemquam; omne enim judicium dedit Filio[1]. » Dedit utique generando, non largiendo. Vide quam te noluerit Filio suo derogare, ut tibi ipsum judicem daret.

CI. Videamus ergo ante judicium quis causam meliorem habeat; ego, an tu. Nempe prudentis actoris est prius conciliare sibi judicem. Hominem honoras, Deum non honoras? Quid ergo conciliat cognitorem, honorificentia, an injuria? Pone me peccasse, quod non est; num offenditur honore suo Christus? Peccamus omnes : quis ergo veniam promerebitur, qui defert honorificentiam, an qui irrogat contumeliam?

CII. Aut si te ratio non movet, species saltem judicii ipsa commoveat. Attolle oculos ad judicem tuos, intuere

[1] Joan. v, 22.

qui sedeat, cum quo sedeat, ubi sedeat. Sedet Christus ad dexteram Patris. Aut si oculis hoc non potes comprehendere, audi dicentem Prophetam : « Dixit Dominus Domino meo : Sede ad dexteram meam [1]. » Sedet ergo ad dexteram Patris Filius. Dic nunc qui de sæcularibus arbitraris æstimanda divina, num tibi videatur inferior qui ad dexteram sedet? Num injuria Patris, quia ad sinistram sedet? Pater honorat, et tu injuriam putas? Pater mavult id esse pietatis exemplum, et tu putas præceptionis imperium? De morte surrexit, et ad dexteram Dei sedet.

CIII. Sed « Dixit, inquis, Pater. » Accipe etiam ubi non dicit Pater, et prædicit Filius : « Amodo videbitis » Filium hominis sedentem ad dexteram virtutis [2]. » Et hoc de assumptione corporis dicit; huic dicit : « Sede ad » dexteram meam. » Nam si de æterna sede Divinitatis inquiris, interrogatus a Pilato si ipse esset rex Judæorum, ait : « In hoc sum natus [3]. » Unde et Apostolus monet hoc esse nobis utile, si Christum non ex præcepto, neque ex gratia, sed quasi dilectissimum Filium ad dexteram Dei sedere credamus. Sic enim habes : « Quæ sursum sunt » quærite, ubi Christus est ad dexteram Dei sedens : quæ » sursum sunt sapite [4]. » Hoc est enim superiora sapere, credere quia Christus ut sedeat, non quasi jussus obsequitur, sed quasi Filius dilectissimus honoratur. Propter rationem ergo corporis dicit : « Sede ad dexteram meam, » donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum [5]. »

CIV. Quod si et hoc ad calumniam trahis, quia Pater dixit : « Ponam inimicos tuos ; » etiam Pater trahit ad Filium, quos Filius suscitet atque vivificet : « Nemo enim, » inquit, potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, » attraxerit eum : et ego resuscitabo eum in novissimo

[1] Psal. CIX, 1. — [2] Matth. XXVI, 64. — [3] Joan. XVIII, 37. — [4] Coloss. III, 2. — [5] Psal. CIX, 1.

» die[1]. » Et tu Filium Dei pro infirmitate dicis esse subjectum, cui Pater attrahit, quos ille in novissimo die suscitet? Hæccine tibi videtur esse subjectio, in qua regnum Patri paratur, cum Pater ad Filium trahat, et calumniæ locus non sit, cum Patri regnum Filius tradat, nec aliquid præferatur? Hæc enim documenta pietatis sunt, quod et Pater Filio, et Filius Patri tradat; ita enim sibi tradunt, ut neque ille qui accipit, quasi alienum acquirat: nec qui tradit, amittat.

CV. Ad dexteram quoque sedere nulla prælatio est, neque ad sinistram injuria; Divinitas enim gradum nescit, nec loco aliquo circumscribitur, nec temporibus definitur. Angustis animis homines ista pensamus. Nulla differentia charitatis, nullum discrimen est unitatis.

CVI. Sed cur longius evagamur? Circumspectasti omnia, vidisti judicem, advertisti Angelos prædicantes. Illi laudant, et tu vituperas! Dominationes et Potestates venerantur, et tu calumniaris! Adorant omnes sancti ejus: non adorat Dei Filius, non adorat Spiritus sanctus. Seraphim dicunt: « Sanctus, Sanctus, Sanctus[2]. »

CVII. Quid sibi vult sub uno nomine sanctitatis trina repetitio? Si trina repetitio, cur una laudatio? Si una laudatio, cur trina repetitio? Trina repetitio cur, nisi quia Pater et Filius et Spiritus sanctus sanctitate unum sunt[3]? Non dixit semel, ne Filium sequestraret: non bis, ne Spiritum præteriret: non quater, ne creaturas conjungeret. Et ut ostenderet Trinitatis unam esse Deitatem, cum tertio dixisset: « Sanctus, Sanctus, Sanctus; » addidit singulariter: « Dominus Deus sabaoth[4]. » Sanctus igitur Pater, sanctus Filius, sanctus et Dei Spiritus. Adoratur igitur Trinitas, non adorat: laudatur Trinitas, non

[1] Joan. VI, 44. — [2] Isaï. VI, 3. — [3] I Joan. V, 7. — [4] Isaï. VI, 3.

laudat. Ego malo sicut Seraphim credere, et sicut omnes Potestates Virtutesque cœlestes adorare.

## CAPUT XIII

*Continuata judicii Dominici allegoria, blasphemas Arrianorum, Sabellianorum, et Manichæorum de suo judice opiniones Ambrosius paucis refellit. Deinde propositis Christi de cæteris suis adversariis expostulationibus, judicium sibi mitius futurum sperat.*

CVIII. Igitur prosecutionem tuam videamus, quemadmodum concilies tibi judicem. Dic sane, dic, inquam: Ego te, Christe, puto esse dissimilem Patri. Respondebit et ille: Discerne, si potes; discerne, inquam, in quo putes esse dissimilem.

CIX. Dic aliud: Creaturam, inquies, te arbitror. Respondebit et Christus: Si duorum hominum testimonium verum est, tu nec mihi, nec Patri saltem credere debuisti, qui genitum nominavit?

CX. Bonum, inquies, nego. Dicet et ille: Fiat tibi secundum fidem tuam, ut tibi bonus non sim.

CXI. Omnipotentem non arbitror. Respondit et ipse: Non possum ergo tibi tua peccata donare.

CXII. Subjectum dico. Referet ad hoc: Cur igitur libertatem ac veniam ab eo petis, quem putas pro servitio esse subjectum?

CXIII. Video hærere prosecutionem tuam: non urgeo quia peccatorum meorum ipse sum conscius. Non invideo

veniam; quia ipse opto indulgentiam : votum tuum scire desidero. En allego apud judicem desideria tua : non prodo crimina, seriem tuorum expecto votorum.

CXIV. Dic itaque ea quæ in communi voto sunt; dic, inquam : Domine, fac me ad imaginem Dei. Respondebit ille? Ad quam imaginem? Quam negasti?

CXV. Dic, Fac me incorruptibilem. Referet utique : Quomodo te incorruptibilem facere possum, quem tu creaturam dicendo, capacem corruptibilitatis esse voluisti? Mortui resurgent incorrupti [1], et tu incorruptibilem dicis quem Deum cernis?

CXVI. Dic, Bonus esto mihi. Dicet tibi : Quid postulas, quod negasti? Ego te bonum esse volui, ego dixi : « Estote sancti, quoniam ipse sanctus sum [2]; » et tu mihi id negare contendis? et tu expectas veniam peccatorum? Sed nemo potest donare peccata, nisi solus Deus. Itaque cum verus et solus tibi Deus non sim, non possum utique tua peccata donare.

CXVII. Hæc Arrianus dicat, et Photinianus : Nego te, inquit, Deum. Respondebit ei Dominus : « Dixit insipiens » in corde suo : Non est Deus [3]. » De quo dictum putas, de Judæo, de gentili, an de diabolo? De quovis dictum sit, Photiniane, tolerabilior est ille, qui tacuit : tu vero et voce ausus es dicere, ut insipiente insipientior probaberis. Negas ergo, inquit, Deum : cum ego dixerim : « Dii estis, » et filii Excelsi omnes [4]. » Et tu Deum negas, cujus opera divina circumspicis?

CXVIII. Dicat et Sabellianus : Ego te ipsum Patrem et Filium et Spiritum sanctum arbitror. Respondebit et Dominus : Non audis Patrem, non audis Filium. Numquid

[1] Cor xv, 52. — [2] Levit. xix. — [3] Psal. xiii, 1, et lii, 1. — [4] Id. lxxxi, 6.

hic ulla confusio est? Scriptura ipsa te docet Patrem esse, qui detulit judicium : Filium esse, qui judicat. Non audisti me dicentem : « Solus non sum; sed ego, et qui mi- » sit me Pater[1]. »

CXIX. Dicat et Manichæus : Ego auctorem carnis nostræ diabolum credo. Respondebit ei : Ergo quid facies in cœlestibus? Vade ad auctorem tuum. Ego eos volo mecum esse, quos dedit mihi Pater. Tu te a diabolo creatum, Manichæe, arbitraris : ad illius ergo festina sedem; ubi ignis et sulphur, ubi non restinguitur ejus incendium, ne unquam pœna moriatur.

CXX. Mitto alia hæreticorum portenta, non nomina; quid eis erit judicii, quæ erit forma sententiæ? Respondebit his omnibus et ille moraliter : « Populus meus, quid » feci tibi, aut quid contristavi te[2]? Nonne ex Ægypto » eduxi te, et ex domo servitutis liberavi te? »

CXXI. Sed parum est ex Ægypto liberasse, et ex domo servitutis eripuisse : plus est te ipsum dedisse pro nobis. Dices ergo : Nonne vestras omnes suscepi injurias? Nonne corpus meum pro vobis obtuli? Nonne mortem appetivi, quod non erat Divinitatis meæ, sed vestræ redemptionis? Hæccine referuntur gratiæ? Hoc profecit sanguis meus, sicut in Propheta ipse jam dixi : « Quæ utilitas in san- » guine meo; quia descendi in corruptionem[3]? » Hoc ergo profecit, ut me impie negaretis, pro quibus ista sustinui.

CXXII. Ego vero tunc, Domine Jesu, etsi gravium peccatorum mihi ipse sim conscius, dicam tamen : Non te negavi; habes quod ignoscas fragilitati carnis. Delictum fateor, peccatum non abnuo : « Si vis, potes me » mundare[4]; » quia hoc dixit, emeruit. « Ne, quæso, in

[1] Joan. VIII, 29. — [2] Mich. VI, 3. — [3] Psal. XXIX, 10. — [4] Matth. VIII, 2.

» judicium intres cum servo tuo[1]. » Non quæro ut judices, sed ut ignoscas.

## CAPUT XIV.

*Judicis exponit sententiam ; discussisque adversariorum cavillis, ab ea provocationem non dari planum facit.*

CXXIII. Quid putamus Christum judicaturum? Ego scio, judicaturum dico? Imo jam judicavit. Tenemus ejus sententiam : « Omnes, inquit, honorificent Filium, sicut » honorificant Patrem. Qui non honorificat Filium, non » honorificat Patrem, qui misit illum[2]. »

CXXIV. Si displicet sententia, appella ad Patrem, rescinde judicium, quod Pater detulit. Dic quia dissimilem habet Filium. Respondebit tibi : Ego ergo mentitus sum, qui dixi Filio : « Faciamus hominem ad imaginem » et similitudinem nostram[3]. »

CXXV. Dic quia creavit. Respondebit tibi : Cur ergo adorasti, quem creaturam putasti?

CXXVI. Dic quia minorem generavit Filium. Respondebit : Metire (13), videamus.

CXXVII. Dic quia ei non debuisti credere. Referet ad hoc : Non tibi dixeram : « Hic est Filius meus dilectissi- » mus, in quo complacui, ipsum audite[4] ? » Quid est, « Ipsum audite? » Dicentem utique : « Omnia quæ Pater

[1] Psal. CXLII, 2. — [2] Joan. V, 23. — [3] Gen. I, 26. — [4] Matth XVII, 5.

»habet, mea sunt[1]. » Hoc audierunt Apostoli, sicut scriptum est : « Et ceciderunt in faciem suam, et timuerunt » valde[2], » Si ceciderunt qui confessi sunt, quid facient qui negarunt? Sed illos Jesus tetigit et levavit : vos jacere patietur; ne videatis gloriam, quam negastis.

CXXVIII. Videamus ergo quoniam quem Filius damnat, et Pater damnat. Et ideo honorificemus Filium, sicut honorificamus Patrem ; ut per Filium ad Patrem pervenire possimus.

## CAPUT XV.

*Modeste sentit de opere suo : dicit tamen ad fidem illud sufficere; cum divinæ generationi tot locis Scriptura suffragetur, cui obsurdescunt Arriani. Horum pervicaciam judaïcæ plane similem patefaciens, apprecatur illis veritatis amorem. Postremo deserendos eos, utpote hæreticos et Antichristos, docet.*

CXXIX. Hæc ego, imperator Auguste, carptim ac breviter impolita magis proposui, quam enodata digessi. Quod si qua Arriani inconsummata arbitrantur, ego vix fateor inchoata : si qua adhuc superesse opinantur, ego prope omnia; infidelibus enim totum deest, abundat fidelibus. Denique una confessio Petri abundavit ad fidem Christo : « Tu es Christus Filius Dei vivi[3]; » sat est enim generationem scire divinam, non divisam, non diminutam (14), non derivatoriam, non creatam.

[1] Joan. XVII, 10. — [2] Matth. XVII, 6. — [3] Id. XVI, 16.

CXXX. Hoc etiam totis Scripturarum exponitur libris, nec adhuc ab impiis creditur : « Incrassatum est enim, ut » scriptum est, cor populi hujus, et auribus graviter au- » dierunt, et oculos suos gravaverunt ; ne quando oculis » suis videant, et auribus audiant, et corde intelligant[1]. » Namque, more Judaïco, aures suas Arriani claudere solent, aut serere tumultus, quotiescumque verbum salutis auditur.

CXXXI. Et quid mirum si humanis vocibus credere non soleant infideles, qui non credunt divinis? Filius Dei dicebat, sicut habes in Evangelio : « Pater, clarifica nomen » tuum. » Vox Patris de cœlo audita est dicentis : « Et » clarificavi, et iterum clarificabo[2]. » Infideles hæc audiebant, sed non credebant. Dicebat Filius, respondebat Pater; et dicebant Judæi : « Tonitruum factum est illi[3] ; » alii dicebant : « Angelus locutus est ei. »

CXXXII. Paulus quoque, sicut scriptum est in Actibus Apostolorum[4], cum voce Christi vocaretur ad gratiam, pluresque comites pariter incederent, solus vocem Christi audisse se dixit. Adeo, sancte imperator, qui credit, audit, ut credat : qui non credit, non audit; sed nec vult, nec potest audire, ne credat!

CXXXIII. Atque utinam, quod in me est, audire vellent, ut crederent : audire cum bona charitate et mansuetudine, ut verum quærentes, non veritatem impugnantes. Scriptum est enim, ut non intendamus « Fabulis » et genealogiis interminabilibus, quæ quæstiones magis » præstant quam ædificationem Dei, quæ in fide est. Finis » autem præcepti est charitas de corde puro, et conscien- » tia bona, et fide non ficta. A quibus quidam aberrantes, » conversi sunt in vaniloquium, volentes esse legis docto-

[1] Isaï. VI, 10. — [2] Joan. XII, 28. — [3] Ibid. 29. — [4] Act. IX, 4.

» res, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de » quibus affirmant[1]. » Alibi quoque idem Apostolus dicit : « Stultas autem et sine disciplina quæstiones devita[2]. »

CXXXIV. Tales deserendos Apostolus dicit, qui quæstiones serunt, hoc est, hæreticos : de quibus et alibi dicit quod « Discedent quidam a fide, intendentes spiritibus er» roris, et doctrinis dæmoniorum[3]. »

CXXXV. Et Joannes dicit hæreticos esse Antichristos[4], Arrianos utique designans. Hæc enim hæresis post omnes hæreses cœpit, et ex omni hæresi venena collegit. Sicut enim de Antichristo scriptum est quia « Aperuit os » suum in blasphemiam ad Deum, blasphemare nomen » ejus, et bellum facere cum sanctis ejus[5] : » ita et isti Filio Dei derogant, nec Martyribus pepercerunt ; et, quod fortasse ille non faciet, Scripturas falsavere divinas. Itaque qui dicit quia Jesus non est Christus, hic est Antichristus : qui negat Salvatorem mundi, negat Jesum : qui negat Filium, negat et Patrem ; quia scriptum est : « Omnis qui » negat Filium, negat et Patrem[6]. »

## CAPUT XVI.

*Gratiano victoriam spondens, eam ab Ezechiele prædictam narrat. Ex pietate Imperatoris hanc spem confirmat, superiores clades hæresi Orientalium acceptas ferens. Deum tandem obsecrat, ut jam placatus, fideli exercitui, regioni, ac duci ferat auxilium.*

CXXXVI. Neque vero te, Imperator, pluribus tenere

[1] 1 Tim. I. 4 et seqq. — [2] 2 Id. II, 23. — [3] 1 Id. IV, 1. — [4] 1 Joan. II, 18. — [5] Apoc. XIII, 6. — [6] 1 Joan. II, 23.

debeo bello intentum, et victricia de barbaris trophæa meditantem. Progredere plane scuto fidei septus, et gladium spiritus habens : progredere ad victoriam superioribus promissam temporibus, et divinis oraculis prophetatam.

CXXXVII. Namque et futuram nostri depopulationem, et bella Gothorum Ezechiel illo jam tempore prophetavit; sic enim habes : «Propterea prophetiza, fili hominis, et » dic : « O Gog, hæc dicit Dominus : Nonne in die illa cum » constituetur habitare populus meus Israël in pace, sur» ges et venies de loco tuo, ab extremo Aquilone : et gen» tes tecum multæ, sessores equorum omnes, congregatio » multa et magna, et virtus copiosa; et ascende ad popu» lum meum Israël, ut nubes operire terram in novissimis » diebus, etc[1]. »

CXXXVIII. Gog iste Gothus est, quem jam videmus exisse, de quo promittitur nobis futura victoria, dicente Domino : « Et deprædabuntur eos, qui deprædati eos fue» rant, et despoliabunt eos, qui sibi spolia detraxerant, » dicit Dominus. Eritque in die illa, dabo Gog, » hoc est, Gothis, « locum nominatum, monumentum Israël multo» rum virorum congestum, qui supervenerunt ad mare : » et per circuitum struet os vallis, et obruet illic Gog et » totam multitudinem ejus, et vocabitur Ge Polyandrium » Gog; et obruet eos domus Israël, ut purgetur terra[2]. »

CXXXIX. Nec ambiguum, sancte Imperator, quod qui perfidiæ alienæ pugnam excepimus, fidei catholicæ in te vigentis habituri simus auxilium. Evidens enim antehac divinæ indignationis causa præcessit; ut ibi primum fides Romano imperio frangeretur, ubi fracta est Deo.

CXL. Non libet confessorum neces, tormenta, exilia recordari, piorum sacerdotia proditorum munera. Nonne de Thraciæ partibus per Ripensem Daciam et Mysiam,

[1] Ezech. XXXVIII, 14 et seqq. — [2] Id. XXXIX, 10 et seqq.

omnemque Valeriam Pannoniorum, totum illum limitem sacrilegis pariter vocibus et barbaricis motibus audivimus inhorrentem? Quid poterat nobis vicinia tam feralis invehere? aut quemadmodum res Romana tali tuta poterat esse custodia?

CXLI. Sed jam satis superque, omnipotens Deus, nostro exilio, nostroque sanguine, confessorum neces, exilia sacerdotum, et nefas tantæ impietatis eluimus: satis claruit eos qui violaverint fidem, tutos esse non posse. Convertere, Domine, fideique tuæ attolle vexilla.

CXLII. Non hic aquilæ militares, neque volatus avium exercitum ducunt: sed tuum, Domine Jesu, nomen et cultus. Non hic infidelis aliqua regio, sed ea quæ confessores mittere solet Italia; Italia aliquando tentata, mutata nunquam: quam dudum ab hoste barbaro defendisti, nunc etiam vindicasti. Non hic in Imperatore mens lubrica, sed fides fixa.

CXLIII. Ostende nunc evidens tuæ majestatis indicium; ut is qui te verum virtutum Dominum, et cœlestis militiæ ducem: is qui te veram Dei virtutem credit esse atque sapientiam, non temporalem utique nec creatam, sed sempiternam, sicut scriptum est, Dei virtutem et Divinitatem[1], tuæ majestatis fultus auxilio, fidei suæ trophæa mereatur.

[1] 1 Cor. I, 24.

# LIBER III.

## CAPUT I.

*Ubi præmisit Ambrosius quamobrem tractata in prioribus libris, in his uberius tractanda suscipiat; objectum sibi fabularum usum exemplo Scripturæ diluit cum alia poëtica memorantis, tum maxime Sirenas, quæ figuræ sunt voluptatum : a quibus et Pauli verba et Christi facta oportet avocent Christianos.*

I. Quoniam, clementissime Imperator, instruendi tui gratia, aliqua de fide mihi scribenda mandaveras, et verecundantem coram etiam ipse fueras adhortatus; ideo quasi in procinctu positus, duos tantum conscripsi libellos, quibus vias quasdam fidei et semitas demonstrarem.

II. Sed quoniam mens prava quorumdam serendis intenta quæstionibus, stylo lacessit uberiore confici; tuæ quoque pia me cura clementiæ ad cætera vocat, volens in pluribus experiri, quem in paucis probasti; ea quæ perstricta paucis superius sunt, placuit mihi paulo latius exequi; ne ea quasi diffidentia assertionis deseruisse potius, quam securitate fiduciæ proposuisse videamur.

III. Et quia Hydræi nominis, et Scyllæi littoris comparationem induximus[1], ut ostenderemus vel rediviva plantaria cavenda perfidiæ, vel famosa naufragia : si quis

[1] Vide sup. l lib. I, cap. IV.

contra licitum putat colorem disputationis ejusmodi a poëticis fabulis derivatum, et cum in fide nihil quod vituperare possit invenerit, aliquid in sermone reprehendit; agnoscat non solum sententias, sed etiam versiculos poëtarum Scripturis insertos esse divinis.

IV. Unde enim illud : « Hujus et genus sumus[1], » quod Paulus usu prophetico doctus usurpat? Nam et gigantes[2], et vallem Titanum prophetici sermonis series non refugit[3]. Et Esaïas Sirenas, et filias passerum dixit[4]. Et Hieremias de Babylonia memoravit quod habitabunt in ea filiæ Sirenum[5]; ut ostenderet Babylonis, hoc est, sæcularis confusionis illecebras, vetustæ lasciviæ fabulis comparandas; quæ velut scopuloso in istius vitæ littore, dulcem resonare quamdam, sed mortiferam cantilenam ad capiendos animos adolescentium viderentur : quam sapiens etiam ab ipso poëta Græco inducitur, quasi quibusdam prudentiæ suæ circumdatus vinculis præteriisse[6]. Ita difficile judicatum est ante adventum Christi etiam fortiores non posse capi speciosæ deliciis voluptatis.

V. Quod si poëta ille perniciosam mentibus hominum, et subeundis obnoxiam naufragiis, lasciviæ sæcularis illecebram judicavit; quid nos æstimare oportet, quibus scriptum est : « Carnis curam ne feceritis in concupiscentia[7]? » Et alibi : « Castigo corpus meum, et servituti redigo; ne » aliis prædicans, ipse reprobus efficiar[8]? »

VI. Non enim per luxuriam nobis Christus, sed per jejunium salutem attulit. Neque ille emerendæ gratiæ suæ causa, sed nostræ eruditionis gratia jejunavit. Neque infirmitate corporis victus est, ut esuriret : sed esuriendo suscepti corporis fidem præstitit; ut non solum corpus,

[1] Act xvii, 8. — [2] Num. xiii, 34. — [3] 2 Reg. v, 18. — [4] Isaï. xliii, 20. — [5] Jer. xxvii, 39. — [6] Hom. xii, Odyss. — [7] Rom. xiii, 14. — [8] 1 Cor. ix, 27.

sed etiam infirmitates nostri corporis doceret a se esse susceptas, sicut scriptum est: «Quoniam infirmitates »nostras suscepit, et ægritudines nostras portavit[1].»

## CAPUT II.

*Quæ corporis sunt a Christo pro nobis suscepti, Divinitati non tribuenda: secundum hanc illum altissimum; quod qui neget, eum Patri ascribere incarnationem. Cum Deus legitur solus esse, aut solus habere immortalitatem, id etiam intelligendum de Christo, tum ut memorata impietas declinetur, tum quia eadem Filii, ac Patris asseritur operatio.*

VII. Corporis est igitur, hoc est, nostrum est, quod esurivit; nostrum est quod flevit, quod tristis fuit usque ad mortem. Cur ad Divinitatem quæ sunt nostra referuntur? Corporis est, quod etiam factus asseritur. Denique sic habes: «Mater Sion dicet: Homo, et homo factus est »in ea, et ipse fundavit eam Altissimus[2]. Homo, inquit, »factus est,» non Deus factus est.

VIII. Qui autem idem Altissimus, idem homo, nisi «Mediator Dei, et hominum, homo Christus Jesus, qui »dedit semetipsum redemptionem pro nobis[3]?» Et hoc utique ad incarnationem pertinet; redemptio enim nostra per sanguinem, remissio per potestatem, vita per gratiam. Quasi Altissimus donat, quasi homo precatur: aliud Creatoris, aliud Redemptoris est. Distincta licet, unius tamen

[1] Isaï. LIII, 4. — [2] Psal. LXXXVI. 5. — [3] Tim. II, 5.

auctoris beneficia sunt; decuit enim ut ille nos redimeret, qui creavit.

IX. Quis autem neget Christum esse altissimum significatum? Nam qui aliter sentit, Deo Patri sacramentum incarnationis ascribit. Sed hinc dubitari non potest quod altissimus Christus sit, cum etiam alibi dixerit de mysterio passionis: «Dedit vocem suam Altissimus, et mota est » terra[1]. » Et in Evangelio habes: « Et tu, puer, Propheta Al-» tissimi vocaberis; præibis enim ante faciem Domini parare » vias ejus[2]. » Qui Altissimus? Dei Filius. Ergo qui Altissimus Deus, Christus est.

X. Et solus utique cum dicitur Deus, non separatur etiam Dei Filius. Qui enim Altissimus, solus, sicut scriptum est: «Et cognoscant quoniam nomen tibi Dominus, » tu solus Altissimus super omnem terram[3].»

XI. Unde etiam illud explosum est, quod solent ad calumniam derivare, quia de Deo scriptum est: « Qui solus » habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibi-» lem[4]; » de Deo enim scriptum est, quod est commune nomen Patri et Filio

XII. Nam si ubicumque Deum legunt, negant etiam Filium designari; et impii sunt, Divinitatis potentiam Filio denegando, et incarnatum Patrem Sabelliana impietate astruere videbuntur. Dicant enim quomodo illud non impie de Patre intelligere possint, quod Apostolus ait: «In quo et consurrexistis per fidem operationis Dei, qui » suscitavit illum a mortuis[5]; » et advertant de sequentibus quid incurrant; sequitur enim: «Et cum mortui essetis » delictis et præputio carnis vestræ, vivificavit nos cum » illo, donans nobis omnia delicta, delens quod adversum » nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium

[1] Psal. XVII, 14. — [2] Luc. I, 76. — [3] Psal. LXXXII, 19. — [4] I Tim. VI, 16. — [5] Coloss. II, 12.

» nobis : et ipsum tulit de medio, affigens illud cruci, » exuens se carne[1]. »

XIII. Ergo non Deus Pater solus intelligendus est, qui suscitavit carnem : et non etiam Filius, cujus templum resuscitatum est. Qui suscitavit, utique et vivificavit : qui vivificavit, et delicta donavit : qui delicta donavit, et chirographum tulit : qui chirographum tulit, affixit illud cruci : qui affixit illud cruci, carnem se exuit. Sed Pater non se exuit carnem; non enim Pater caro factus est, sed « Verbum, sicut legimus, caro factum est[2]. » Videtis ergo quod Arriani dum separant a Patre Filium, in id periculum incidant, ut Patrem passum esse commemorent.

XIV. Nos autem facile docemus de Filii dictum operatione; nam et ipse corpus suum resuscitavit, sicut ipse dixit : « Solvite templum hoc, et in triduo resuscitabo » illud[3]. » Et ipse vivificat nos cum suo corpore : « Sicut » enim Pater suscitat mortuos et vivificat; sic et Filius » quos vult, vivificat[4]. » Et ipse delicta donavit dicens : « Dimissa sunt tibi peccata tua[5]. » Et ipse chirographum affixit cruci, qui crucifixus est per corporis passionem. Nec alius se carnem exuit, nisi Dei Filius, qui carnem se induit. Ipse ergo significatur Deus, qui opus nostræ resurrectionis operatus est.

[1] Coloss. II, 13, 14. — [2] I Joan. I, 14. — [3] Id. II, 19. — [4] Id. V, 21. [5] Luc. V, 20.

## CAPUT III.

*Filium a Patre non separandum ex Apostolo confirmari, cum Filio quoque conveniat beatum esse, solum potentem, ac immortalem, natura videlicet, non gratia qua ipsi etiam Angeli sunt immortales; et lucem habitare inaccessibilem : quo ultimo qua ratione fiat explicato, quo pacto Pater solus, ac Filius pariter solus dicantur, ostenditur.*

XV. Ergo cum legis Deum, non separes Patrem, non separes Filium; quia Deitas et Patris et Filii una eademque est. Et ideo nec ibi separes, ubi legis quia « Beatus et » solus potens; » de Deo enim dictum est, sicut habes : « Præcipio coram Deo, qui vivificat omnia; » sed etiam Christus vivificat : convenit ergo et Patri et Filio Dei nomen; quando convenit et operationis effectus. Persequamur et cætera. « Præcipio, inquit, coram Deo qui vivificat » omnia, et Christo Jesu [1]. »

XVI. In Deo est etiam Verbum, sicut scriptum est : « In Deo laudabo Verbum [2]. » In Deo sempiterna sua virtus est Jesus : in Deo igitur unitatem Divinitatis, in Christi autem nomine incarnationis testificatus est sacramentum.

XVII. Denique ut de incarnatione Christi se dixisse ostenderet, subdidit : « Qui testimonium reddidit sub Pon» tio Pilato bonam confessionem; ut serves mandatum » sine macula usque in adventum Domini nostri Jesu » Christi : quem suis temporibus ostendet beatus et solus

[1] Tim. vi, 13. — [2] Psal. lv, 11.

» potens, Rex regum, et Dominus dominantium; qui solus » habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibilem : » quem vidit hominum nemo, sed nec videre potest[1]. » Ergo de Deo hæc scripta sunt, cujus nominis et dignitas et veritas communis est Filio.

XVIII. Cur igitur hoc loco Filius separatur, cum etiam Filio hæc cuncta conveniant? Aut si non conveniant, nega Deum; ut neges quæ Deo sunt convenientia. Beatus negari non potest, qui beatitudines donat : « Beati enim qui» bus remissæ sunt iniquitates[2]. » Beatus negari non potest, qui sanam doctrinam tribuit, sicut scriptum est : « Quæ » est secundum Evangelium claritatis beati Dei[3]. » Potens abnui non potest, de quo Pater dicit : « Posui adjutorium » super potentem[4]. » Immortalitatem autem ejus quis audeat diffiteri, cum etiam aliis immortalitatem ipse largitus sit, sicut scriptum est de Sapientia Dei : « Per hanc habebo » immortalitatem[5]? »

XIX. Sed alia immortalitas suæ naturæ, alia nostræ. Non sunt fragilia comparanda divinis : una sola substantia Divinitatis est, quæ mori nescit. Unde et Apostolus, cum sciret et animam et Angelos immortales, quod solus Deus immortalitatem habeat prædicavit. Nam et anima moritur : « Anima enim quæ peccat, ipsa morietur[6] : » nec Angelus immortalis est naturaliter, cujus immortalitas in voluntate est Creatoris.

XX. Neque ad præjudicium trahas, quod non moritur Gabriel, non moritur Raphaël, non moritur Uriel; et in ipsis enim naturæ capacitas vitio obnoxia, sed non obnoxia disciplinæ. Omnis enim rationabilis creatura accidentia recipit, et subjecta judicio est. In accidentibus autem et pœna judicii, et corruptela est, et profectus. Unde et Ecclesiastes ait :

[1] 1 Tim. VI, 15 et seqq. — [2] Psal XXXI, 1. — [3] 1 Tim. I. 11. — [4] Psal. LXXXVIII, 20. — [5] Sap. VIII. 13. — [6] Ezech. XVIII, 20.

«Quoniam omne opus suum Deus adducet in judicium[1].» Ergo corruptelæ et mortis, etiam si non moriatur aut peccet, capax tamen omnis est creatura : nec ex immortali natura habet, sed ex disciplina vel gratia, si se in aliquibus ad vitia non mutat. Alia ergo immortalitas quæ donatur, alia quæ sine capacitate mutabilitatis est semper.

XXI. An negatur immortalis Divinitas Christi, quia in carne pro omnibus mortem gustavit? Jam ergo melior Gabriel quam Christus; quia ille non est defunctus, hic mortuus est. Sed non est servus supra Dominum[2]; alia enim carnis infirmitas, alia Divinitatis æternitas : mors carnis est, immortalitas potestatis. Quod si Divinitas fecit ne caro videret corruptionem, quæ utique corruptelæ erat obnoxia per naturam; quomodo mori posset ipsa Divinitas?

XXII. Quomodo autem lucem inaccessibilem non habitat Filius; cum in sinu Patris Filius sit : lux autem Pater, lux etiam ipse sit Filius; quia Deus lux est[3]? Aut si aliam lucem inaccessibilem nisi Deitatis putamus, numquid melior Patre lux est; ut non sit in luce, qui sicut scriptum est, et apud Patrem est, et in Patre[4]? Non ergo separent Filium, cum legunt solum Deum : nec Patrem separent, cum legunt Filium solum.

XXIII. In terris Filius sine Patre non est, et putas quia Pater sine Filio sit in cœlo? In carne est Filius; cum dico : In carne est, vel in terris, secundum Evangelii tempora loquor; nunc enim secundum carnem jam non novimus Christum[5] : ergo in carne est Filius, et solus non est, secundum quod scriptum est : «Et non sum solus, quia » Pater mecum est[6]; » et putas quod sit Pater solus in luce?

XXIV. At ne hoc argumentum putes, accipe etiam

[1] Eccle. XII, 15. — [2] Matth. X, 24. — [3] Joan. I, 9. — [4] Ibid. 1. — [5] 2 Cor. V, 16. — [6] Joan. VIII, 16.

testimonium : « Deum, inquit, nemo vidit unquam, nisi » unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit[1]. » Quomodo solus Pater, si in sinu Patris Filius est? quomodo enarrat, quem non videt? Non ergo solus Pater.

XXV. Accipe nunc et solum Patrem, et solum Filium. Solus Pater, quia alius Pater non est : solus Filius, quia alius Filius non est : solus Deus, quia una Divinitas Trinitatis est.

## CAPUT IV.

*Christum nonnisi secundum carnem factum narrari; quippe qui ut homines redimeret, non eguerit adjutorio, sicut nec ut se resuscitaret; cum aliis ut mortuos resuscitarent, oratione opus fuerit. Et si autem ipse oraverit, hoc referendum ad humanitatem : Divinitatem vero ex eo quod imperaverit, æstimandam; in quo diabolus Arrianis anteponitur. Tum exposito cur Filius hominis potens dicatur, argumenti ponitur conclusio.*

XXVI. Satis ergo claret et solum Deum non esse Patrem sine Filio, et solum Deum non intelligi Filium sine Patre; quia secundum carnem factus legitur Dei Filius, non secundum divinam generationem.

XXVII. In quo autem factus sit, per os sancti Patriarchæ locutus asseruit, dicens: « Quia repleta est malis anima » mea, et vita mea inferno appropinquavit. Æstimatus » sum cum descendentibus in lacum : factus sicut homo

[1] Joan. I, 18.

»sine adjutorio inter mortuos liber[1].» Et hic, «Sicut »homo,» inquit, non sicut Deus, factus sum. «Et »repleta est malis anima mea:» anima utique, non Divinitas. Factus est in eo, in quo erat infernis debitus: factus est in eo, in quo cum aliis æstimatus est; Divinitas enim similitudinem collationis abjurat. Et tamen in ipsa carne morti obnoxia majestatem adverte Divinitatis in Christo. Et si factus est sicut homo, et sicut caro factus est; factus est tamen inter mortuos liber, et liber sine adjutorio.

XXVIII. Sed quomodo hic sine adjutorio fuisse se Filius dicit, cum supra dictum sit[2]: «Posui adjutorium »super potentem[3]?» Ergo et hic distingue naturas. Adjutorium caro habet, Divinitas non habet. Liber igitur est, quia mortis vincula nescivit; non captus ab inferis, sed qui operatus sit in infernis: sine adjutorio est; quia neque per nuntium, neque per legatum, sed ipse per se Dominus salvum fecit populum suum. Quomodo enim potuit adjutorium sui corporis quærere suscitandi, qui alios suscitavit?

XXIX. Ac licet homines quoque suscitaverint mortuos; non in sua tamen virtute fecerunt, sed in Christi nomine. Aliud est rogare, aliud imperare: aliud mereri, aliud donare.

XXX. Elias ergo suscitavit, sed oravit, non imperavit[4]. Eliseus suscitavit configuratus mortuo: suscitavit etiam ipsius mortui corporis tactus[5]; ut esset typus venturum eum qui missus in similitudinem carnis peccati[6], etiam sepultus mortuos suscitaret.

XXXI. Petrus quoque cum Æneam curaret, ait: «In »nomine Jesu Nazareni surge et ambula[7]:» non in suo

[1] Psal. LXXXVII, 4, 5. — [2] Vide sup. cap. II. — [3] Psal. LXXXVIII, 20. — [4] 3 Reg. XVII, 21, 22. — [5] 4 Reg. XIII et XIV. — [6] Rom. VIII, 3. — [7] Act. II, 6.

ait, sed in Christi nomine. Surge autem, verbum est imperantis : sed fiducia de merito est, non præsumptio de potestate; et de nominis operatione, non de sua virtute præceptionis auctoritas. Quid igitur Arriani dicunt? In nomine Christi et Petrus imperat, et illi nolunt imperasse Dei Filium, sed rogasse.

XXXII. Sed lectum est quia rogavit. Disce distantiam. Rogat quasi filius hominis, imperat quasi Dei Filius. An non defertis hoc Dei Filio, quod etiam diabolus detulit, et vos majore sacrilegio derogatis? Ille dicit : « Si filius » Dei es, dic lapidi huic ut fiat panis[1]. » Ille dicit, impera : vos dicitis, obsecra. Ille credit quod, jubente Dei Filio, elementorum rerumque natura in adversum vertatur : vos creditis quod nisi roget Dei Filius, nec voluntas ipsius impleatur. Et diabolus de potestate æstimandum putat Dei Filium, vos de infirmitate. Tolerabiliora sunt tentamenta diaboli, quam argumenta Arrii.

XXXIII. Nec moveat quia potentem Filium dixit hominis, cum Dominum majestatis legeris crucifixum[2]. Quæ autem major potentia, quam supra cœlestes Potestates habere dominatum[3]? Habebat autem qui Thronis, Dominationibus, Angelis imperabat. Nam et si erat inter bestias, sicut scriptum est, tamen Angeli ministrabant ei[4]; ut agnoscas aliud incarnationis esse, aliud potestatis. Secundum carnem itaque tentatur a bestiis, secundum dignitatem ab Angelis adoratur.

XXXIV. Didicimus igitur factum esse hominem, et ad hominem hoc esse referendum. Denique et alibi habes : « Qui factus est ei ex semine David[5], » secundum carnem utique ex semine David factus est : Deus autem ante sæcula ex Deo natus est.

[1] Luc. IV, 3. — [2] I Cor. II, 2. — [3] Ephes. I, 21. — [4] Marc. I, 13. — [5] Rom. I, 3.

## CAPUT V.

*Factum in Scriptura non semper idem esse ac* creatum *exemplis ex ipsa petitis docet. Inde colligit non cavillandum ex littera more Judæorum, quibus tamen hæreticos pejores probat; atque iterum propositam confirmat sententiam.*

XXXV. Nec semper tamen factum esse ad creationem refertur; scriptum est enim : « Domine, refugium factus » es nobis[1] ; » et, « Factus es mihi in salutem[2]. » Non utique creationis definitio vel editio declaratur : sed refugium factus mihi, et conversus mihi dicitur ad salutem, sicut et Apostolus dixit : « Qui factus est nobis sapientia » a Deo, et justitia, et sanctificatio, et redemptio[3]. » Nobis factum non creatum ex Patre dixit. Denique quomodo dicat factum nobis esse sapientiam, in posterioribus exposuit dicens : Sed « Loquimur Dei sapientiam in mysterio, » quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus ante tem- » pora sæcularia in gloriam nostram, quam nemo princi- » pum hujus sæculi cognovit. Si enim cognovissent, » nunquam Dominum majestatis crucifixissent[4]. » Ubi mysterium passionis exprimitur, non utique generationis æternæ series declaratur.

XXXVI. Sapientia igitur mea crux Domini est, redemptio mea mors Domini est; sanguine enim pretioso redempti sumus, ut apostolus Petrus dixit[5]. Sanguine

[1] Psal. LXXXIX, 1. — [2] Id. CXVII, 14. — [3] 1 Cor. I, 30. — [4] 1 Id. II, 7, 8. — [5] 1 Petr. I, 19.

igitur suo, quasi homo, Dominus nos redemit; idemque, quasi Deus, peccata donavit.

XXXVII. Non ergo in verbis quasdam constituamus insidias, et verborum tendiculas aucupemur; ut quia et aliud secundum impios significare putatur sermo qui legitur, non id quod sensus exprimat, sed quod littera ostendat, interpretemur. Sic perierunt Judæi, dum sensuum profunda despiciunt, et sequuntur nuda verborum; « Littera enim occidit, spiritus autem vivificat[1]. »

XXXVIII. Et tamen inter duo gravia sacrilegia fortasse detestabilius sit ad Divinitatem referre quæ carnis sunt, quam ad litteram referre quæ spiritus sunt. Illi timuerunt in Deo carnem credere; et ideo redemptionis gratiam perdiderunt, quia causam salutis abjurant : isti Divinitatis majestatem usque ad carnis infirma deducunt. Detestandi Judæi, qui carnem Domini crucifixerunt : detestabiliores tamen eos arbitror, qui Divinitatem Christi cruci subditam crediderunt. Denique qui cum Judæis sæpe tractabat : « Hæreticum, inquit, post unam correptionem devita[2]. »

XXXIX. Nec tamen sine injuria Patris factum nobis esse sapientiam, ad illam inenarrabilem, nec ullis temporibus momentisque obnoxiam Christi generationem sacrilega interpretatione derivant. Nam præter id quod Filii injuria Patris est contumelia, etiam in Patrem sacrilegia ista procedunt, de quo scriptum est : « Fiat autem Deus verax, omnis autem homo mendax[3]. » Aut si de Filio putant dictum, generationi quidem non præjudicant : Deum autem et Deum verum hujus lectionis auctoritate quod abnuunt, confitentur.

XL. Prolixum est si velim singula recensere, quoties factum legerimus, non utique per naturam, sed per gra-

[1] 2 Cor. III, 6. — [2] Tit. III, 10. — [3] Rom. III, 4.

tiam. Nam et Moyses dicit : « Adjutor et protector factus est » mihi in salutem [1]. » Et David dicit : « Esto mihi in Deum » protectorem, et in domum refugii, ut salvum me facias [2]. » Et Esaïas dicit : « Factus est omni civitati humili adju» tor [3]. » Non utique sancti Deo dicunt : Creatus es, sed, protector et adjutor per gratiam tuam factus es nobis.

## CAPUT VI.

*Objectionem ex Joanne desumptam ut diluat, primo demonstrat Manichæis patrocinari Arrianum sensum : deinde varia distinguendorum verborum ejusdem loci exposita ratione, ipsum nullo modo ad substantiam divinam sine Patris injuria referri posse aperte probat, verumque illius exponit intellectum.*

XLI. Unde nec illud verendum est, quod solent Arriani sæva interpretatione componere, dicentes factum esse Dei Verbum ; quia scriptum est, inquiunt : « Quod » factum est in ipso, vita est [4]. »

XLII. Primum intelligant si ad substantiam divinam referant, « Quod factum est ; » Manichæorum se quæstionibus implicari. Objiciunt enim Manichæi : Si quod in ipso factum est, vita est, est ergo aliquid quod in ipso factum non sit, et mors sit ; ut duo impie inducant principia. Sed hoc damnat Ecclesia.

XLIII. Deinde unde possunt docere sic pronuntiasse

[1] Exod. xv, 2. — [2] Psal. xxx, 3. — [3] Isaï. xxv, 4 1. — [4] Joan. i, 4.

Evangelistam? Plerique enim docti et fideles sic pronuntiant (15) : « Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso » factum est nihil quod factum est[1]; » alii sic : « Omnia » per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil; » denique : « Quod factum est, » pronuntiant, et subjungunt : « In ipso, » hoc est : Quidquid autem factum, est in ipso. Quid est. « In ipso? » Apostolus docet dicens : « In ipso » enim sumus, et vivimus, et movemur[2]. »

XLIV. Tamen etiamsi quemadmodum velint, pronuntient, non possunt hic calumniari Deo Verbo, si ad substantiam ejus velint referre : « Quod factum est; » quin calumnientur et Patri Deo, de quo scriptum est : « Qui » autem facit veritatem, venit ad lucem; ut manifestentur » opera ejus, quia in Deo sunt facta[3]. » Ecce hic opera hominis in Deo facta legimus, et ad substantiam tamen divinam referre non possumus : sed aut per ipsum facta cognoscimus, ut est etiam illud Apostolicum, quod « Omnia per ipsum, et in ipso creata sunt; et ipse est ante » omnes, et omnia in ipso constant[4] : » aut, ut docet præsentis lectionis testimonium, virtutes quibus vitæ æternæ fructus acquiritur, in Deo factas æstimare debemus, castitatem, pietatem, religionem, fidem, et alia hujusmodi, quæ in voluntate Dei facta sunt.

XLV. Ergo sicut in Dei Patris, ita etiam in Christi voluntate et virtute facta sunt, sicut legimus : « Creati in » Christo in operibus bonis[5]; » et in Psalmo : « Fiat pax in » virtute tua[6]; » et alibi : « Omnia in sapienta fecisti[7]. In » sapientia, inquit, fecisti, » non sapientiam fecisti. Nam cum omnia in sapientia facta sint, Christus autem Dei sapientia sit[8], non accidens utique, sed subsistens et permanens in æternum; si facta est sapientia, jam dete-

[1] Joan. I, 3, 4. — [2] Act. XVII, 28. — [3] Joan. III, 21. — [4] Coloss. I, 16. — [5] Ephes. II, 10. — [6] Psal. CXXI, 7. — [7] Id. CIII, 24. — [8] I Cor. I, 24.

riore conditione facta est quam omnia, quia sapientia fieri per se ipsam non potuit. Ergo si factum esse frequenter ad aliquid, non ad naturam refertur, etiam creatum esse ad causam refertur.

## CAPUT VII.

*Quod a Salomone dictum est :* Dominus creavit me, etc., *incarnationem Christi ad redimenda Patris opera factam signare ; quo ex ipsius Filii verbis declarato,* principium *ostendit etiam accipi posse de documentis virtutum, quarum omnium vias nobis Dominus aperuisse, ac vere principium extitisse demonstratur.*

XLVI. Unde intelligimus illud quod de incarnatione Domini scriptum est : « Dominus creavit me principium » viarum suarum in opera sua [1], » id significare quod ad redimenda opera Patris Dominus Jesus ex Virgine sit creatus. Neque enim dubitari potest de incarnationis dictum esse mysterio, cum propter opera sua a correptelæ servitio liberanda Dominus susceperit carnem ; ut illum qui imperium habebat mortis, per sui corporis destrueret passionem. Caro enim Christi propter opera, Divinitas ante opera ; quia ipse ante omnia, sed et omnia in ipso constant.

XLVII. Non ergo Divinitas propter opera, sed propter Divinitatem opera ; sicut Apostolus declaravit, dicens quod propter Filium Dei omnia. Sic enim habes : « Dece-

[1] Prov. VIII, 22.

» bat autem eum per quem omnia, et propter quem omnia, » multis filiis in gloriam adductis, ducem salutis eorum » per passionem consummari[1]. » Nonne evidenter exposuit quia Dei Filius qui propter Divinitatem suam omnia creavit, is postea propter populi salutem et carnis susceptionem, et mortis assumpserit passionem?

XLVIII. Propter quæ autem opera sit creatus ex Virgine, ipse Dominus cum illum cæcum curaret, ostendit dicens: « In illo me oportet operari opera ejus, qui misit » me[2]. » Et addidit, ut de incarnatione ejus dictum crederemus: « Cum in hoc mundo sum, lux sum hujus » mundi[3]. » Etenim quasi homo in hoc mundo pro tempore est; nam quasi Deus semper est. Denique et alibi ait: « Ecce ego vobiscum sum usque ad consummatio- » nem mundi[4]. »

XLIX. Nec de principio residet aliquid quæstionis, cum interrogatus in carne: « Tu qui es? » responderit: « Principium quod et loquor vobis[5]. » Quod non solum ad substantiam Divinitatis æternæ refertur, sed etiam ad documenta virtutum. Ex hoc enim et Deum se probavit æternum; quia omnium ipse principium est, et uniuscujusque virtutis auctor; quia Ecclesiæ caput est, sicut scriptum est: « Quia ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui » est principium, primogenitus ex mortuis[6]. »

L. Liquet igitur et de incarnatione dictum esse « Prin- » cipium viarum suarum, » quod ad sacramentum suscepti corporis videtur esse referendum. Ideo enim carnem suscepit, ut ad cœlum nobis sterneret iter. Denique ait: « Ascendo ad Patrem meum, et Patrem vestrum, Deum » meum, et Deum vestrum[7]. » Denique ut scias quod vias suas omnipotens Pater secundum incarnationem præscrip-

[1] Heb. II, 10. — [2] Joan. XIX, 4. — [3] Ibid. 5. — [4] Matth. XXVIII, 20.
[5] Joan. VIII, 25. — [6] Coloss. I, 18. — [7] Joan. XX, 17.

serit Filio, habes in Zacharia ad Jesum indutum vestimenta sordida ab Angelo dictum : « Hæc dicit Dominus » omnipotens : Si in viis meis ambulaveris, et præcepta » mea custodieris[1], » Quod est vestimentum illud sordidum, nisi carnis assumptio?

LI. Viæ igitur Domini velut quidam tramites bonæ vitæ sunt, quæ diriguntur a Christo, qui ait : « Ego sum via, » et veritas, et vita[2]. » Via ergo superna est Dei virtus; Christus enim nobis via est. Et bona via, quæ credentibus cœli regna patefecit. Viæ autem Domini viæ rectæ sunt, sicut scriptum est : « Vias tuas, Domine, notas fac mihi[3]. » Via castitas, via fides, via est abstinentia. Est namque via virtutis, est et via iniquitatis ; scriptum est enim : « Et » vide si est via iniquitatis in me[4]. »

LII. Principium itaque nostræ virtutis est Christus. Principium integritatis, qui docuit virgines non viriles expectare concubitus[5], sed integritatem mentis et corporis sancto magis dicare Spiritui, quam marito. Principium parcimoniæ Christus, qui pauper factus est, cum esset dives[6]. Principium patientiæ Christus, qui cum malediceretur, non remaledixit ; cum percuteretur, non repercussit[7]. Principium humilitatis Christus, qui formam servi accepit[8] ; cum Patrem Deum majestate virtutis æquaret. Ex illo enim accepit virtus unaquæque principium.

LIII. Et ideo ut hæc virtutum genera disceremus : « Filius datus est nobis, cujus principium super humeros » ejus[9]. » Principium illud crux Domini est ; principium fortitudinis, quo via sanctis est reserata Martyribus ad sacri certaminis passionem.

[1] Zach. III, 7. — [2] Joan. XIV, 6. — [3] Psal. XXIV, 4. — [4] Id. XXXVIII, 24. [5] 2 Cor. XI, 2. — [6] 2 Id. VIII, 7. — [7] 1 Petr. II, 23. — [8] Philip. II, 7. — [9] Isaï. IX, 6.

## CAPUT VIII.

*Versiculus in Isaïa proxime citatus de Christi humanitate ac Divinitate explicatur, eoque varias hæreses jugulari evincitur.*

LIV. Vidit hoc principium Esaïas, et ideo ait : « Puer » natus est, Filius datus est nobis. » Viderunt et Magi, et ideo cum parvulum in præsepi cernerent, adoraverunt dicentes : « Puer natus est ; » cum stellam conspicerent, prædicantes : « Filius datus est nobis[1]. » Aliud munus e terris, aliud munus e cœlo, et utrumque unus in utroque perfectus, et sine mutabilitate Divinitatis, et sine humanæ imminutione naturæ. Unum adoraverunt, eidemque munera obtulerunt; ut ostenderent ipsum esse cœli Dominum, qui in præsepibus videretur.

LV. Distingue singulorum momenta verborum : « Puer » natus est, Filius datus est nobis. » Etsi ex Patre natus, non tamen nobis natus, sed datus est; quia non Filius propter nos, sed nos propter Filium. Neque enim nobis natus est, qui et ante nos natus est, et totius est conditor creaturæ : neque nunc primum nascitur, qui erat semper: et erat in principio; sed illud quod non erat, nobis nascitur. Quod etiam Angelus pastoribus cum loqueretur, dixit esse generatum, sicut habes scriptum : « Quia natus est nobis hodie Salvator, qui est Christus » Dominus, in civitate David[2]. » Nobis ergo quod non erat,

[1] Matth. II, 11. — [2] Luc. II, 11.

natum est : hoc est, puer ex Virgine, corpus ex Maria; hoc enim post nos, illud ante nos.

LVI. Alii codices sic habent : « Puer natus est nobis, » Filius datus est nobis; » hoc est, qui erat Filius Dei, hic ex Maria puer natus est nobis, et datus est nobis. Quia datus sit, audi Prophetam dicentem : « Et salutare tuum » da nobis[1]. » Quod enim supra nos est, datur : quod de cœlo est, datur; sicut etiam de Spiritu legimus quod « Charitas Dei effusa est in cordibus nostris per Spiritum » sanctum, qui datus est nobis[2]. »

LVII. Sed videte quemadmodum hic locus multas hæreses extinguat. « Puer natus est nobis, » non Judæis : « Nobis, » non Manichæis : « nobis, » non Marcionitis. Propheta dicit : « Nobis, » hoc est, credentibus, non incredulis: Et ille quidem misericordia sua omnibus natus est, sed perfidia hæreticorum fecit, ut non omnibus nasceretur, qui omnibus natus est. Nam et lumen diei oriri jubetur super bonos et malos[3] : sed oriri non videntibus non videtur.

LVIII. Sicut ergo puer non omnibus natus est, sed fidelibus : sic Filius non infidelibus datus est, sed fidelibus. Nobis datus est, non Photinianis; illi enim non datum nobis Dei Filium dicunt esse, sed ab initio inter nos natum : nobis datus est, non Sabellianis; illi enim nolunt Filium datum, eumdem asserentes Patrem esse quem Filium : nobis, non Arrianis; et ipsi enim non habent Filium pro salute datum, sed pro infirmitate transmissum : non habent consiliarium, quem putant futura nescisse : non habent Filium, quem sempiternum non putant; cum scriptum sit de Verbo Dei, « Quod erat in principio; » et alibi : « In principio erat Verbum[4]: » Denique ut ad propositum revertamur exemplum : « In principio, inquit, antequam terram

[1] Psal. LXXXIV, 8. — [2] Rom. v, 5. — [3] Matth. v, 45. — [4] Joan. I, 1, 2.

» faceret, antequam abyssos faceret, et antequam produ-
» ceret fontes aquarum, ante omnes colles genuit me[1]. »

## CAPUT IX.

*Difficultatem ex loco Salomonis supra laudato exorientem solvit Ambrosius, illic et præteritum sumi pro futuro, et geminam in Christo naturam designari patefaciens.*

LIX. Fortasse dices quomodo de incarnatione Christi dictum esse memoraverim : « Dominus creavit me ; » cum ante incarnationem Christi creatura sit mundi? Sed considera quia moris est Scripturis divinis, et futura pro præteritis dicere, et geminam in Christo significare substantiam Divinitatis, et carnis ; ne quis aut Divinitatem neget ejus, aut carnem.

LX. Nam sicut in Esaïa habes : « Puer natus est nobis, » et Filius datus est nobis[2] ; » ita hic quoque ante præmisit creaturam carnis, et subtexuit assertionem Divinitatis ; ut scires non duos Christos, sed unum esse : qui et ante sæcula generatus sit ex Patre, et ultimis temporibus creatus ex Virgine, hoc est : Ego sum ille creatus ex homine, creatus ad causam, qui sum generatus ante sæcula.

LXI. Denique dicturus : « Dominus creavit me, præmisit : « Commemorabo quæ a sæculo sunt. » Dicturus : « Genuit, » præmisit : « In principio antequam terram faceret, » ante omnes colles genuit me. » Ante, cum dicitur, in infinitum retro sine aliqua definitione porrigitur. Denique,

[1] Prov. VIII, 23 et seqq. — [2] Isaï. IX, 6.

« Ante Abraham, inquit, ego sum[1], » non utique post Adam : et « Ante Luciferum[2], » non utique post Angelos. Sed « ante, » cum dixit, non se intra aliquem, sed omnia intra se dixit; sic enim moris est æternitatem Dei Scripturis significare divinis. Denique alibi habes : « Priusquam » montes fierent, et formaretur orbis terræ, a sæculo et » usque in sæculum tu es[3]. »

LXII. Ante omnia ergo generatio, inter omnia et propter omnia creatura. Natus ex Patre supra Legem, factus ex Maria sub Lege.

## CAPUT X.

*Baptistæ verba ex quibus Christum etiam ante incarnationem factum disputabant, soluturus, ubi præmisit ea referri posse ad prædestinationem, intelligenda tamen de incarnatione ab antecedentibus probat. Hinc progrediens ad mystica, ipsum dignitate ac merito ante Joannem fuisse declarat, maxime cum Ecclesiæ, cujus typus in historia Ruth expressus fuerat, sponsus, etiam excluso Moyse, solus extiterit; quam licet Synagoga non omnino neglecta, solus vocavit.*

LXIII. Sed scriptum est : « Post me venit vir, qui ante » me factus est; quia prior me erat[4]. » Unde dicunt : Ecce qui erat, factus est. Ipsa verba perpendamus. « Post me, » inquit, venit vir. » Vir ergo est qui venit, ipse qui factus est. Vir autem nomen est sexus : sexus autem non utique Divinitati, sed naturæ deputatur humanæ.

[1] Joan. VIII, 58. — [2] Psal. CIX, 36. — [3] Id. LXXXIX, 2. — [4] Joan. I, 30.

LXIV. Possem ergo dicere : Erat in præcognitione quidem corporis, sed æternitate virtutis ; nam et Ecclesia erat, et sancti erant prædestinati ante sæcula : sed non id hoc loco dico, at illud assero, factum esse non ad Divinitatem, sed ad incarnationis pertinere naturam, sicut ipse Joannes dixit : « Hic est de quo dixi : Post me venit » vir, qui ante me factus est. »

LXV. Itaque cum geminam, sicut supra dixi, in Christo substantiam proposuisset, ut utramque intelligas et Divinitatis et carnis, hoc loco cœpit a carne. Est enim Scripturis promiscua consuetudo divinis, ut interdum a Divinitate Christi incipiant, et ad incarnationis sacramenta descendant; interdum ab humilitate incarnationis exordium sumant, et ad gloriam Divinitatis assurgant, ut in Prophetis, et in Evangelistis frequenter, et in Paulo. Ergo et hic juxta memoratam consuetudinem ab incarnatione Domini cœpit de ejus Divinitate dicturus; non ut confunderet humana atque divina, sed ut distingueret. Verum Arriani, velut Judaïci caupones, miscent aquam cum vino; quia divinam generationem, humanamque confundunt, ad Deitatem referentes, quod de carne sit dictum.

LXVI. Nec metuo quod objectari videntur quia in superioribus non habet, Virum; sic enim habet : « Qui post » me venit. » Sed videant et ibi quid præmiserit : « Verbum, » inquit, caro factum est[1]. » Et ideo non addidit, Virum; quia carnem dixerat : per carnem autem istic virum intelligimus, et per virum carnem. Ergo quia dixerat : « Verbum caro factum est, » virum hoc loco nominare superfluum fuit, quem jam carnis expressione signaverat.

LXVII. Quo exemplo in posterioribus quoque et agnum præmisit, qui tolleret peccata mundi[2]; et ut incarnatum intelligeres, quem ante memoraverat, ait : « Hic est de

[1] Joan. II, 4. — [2] Ibid, 29.

» quo ante dixi : Post me venit vir, qui ante me factus est, » hoc est, virum dixi, non Deum factum. Sed ut ipsum incarnatum declararet esse qui ante sæcula erat; ne duos filios crederemus, ait : « Quia prior me erat. » Nam si, « Factus est, » ad divinam generationem retulisset, quid opus erat ut adhuc adderet tertium, atque iteraret quod supra dixerat? Sed quia ante de incarnatione tantum dixerat : « Post me venit vir, qui ante me factus est; » ideo addidit : « Quia prior me erat, » quoniam Divinitatis æternitas fuerat exprimenda. Et hæc est causa prælationis, ut merito antelatus videatur, qui proprii Patris sempiterna virtus est.

LXVIII. Dat tamen intellectus spiritalis ubertas, ut excurrere et evagari ad concludendos libeat Arrianos, qui volunt factum hoc loco non ad virum, sed ad Divinitatem referre. Quid est enim tenere quod possint; cum dixerit Baptista : « Post me venit, qui ante me factus est; » hoc est, supra meritum meum factus, supra meam gratiam, tempore carnis posterior. Divinitatis honore venerabilis? « Post me enim venit, » temporis est : « Prior me » erat, » æternitatis : « Ante me factus est, » honoris; quia etiam incarnationis mysterium supra humanam est gratiam.

LXIX. Denique in inferioribus quid supra contexuisset expressit dicens : « Post me venit vir, cujus non sum dig» nus calceamenta portare[1]; » præstantiam utique dignitatis, non æternitatem divinæ generationis exponens. Quod eo usque ad incarnationem pertinet, ut typum in hominibus mystici calceamenti ante præmiserit. Lege enim proximo defuncti vel fratri copula deferebatur ejus uxoris, ut semen fratris vel proximi resuscitaret[2]. Unde quod Ruth, licet ipsa alienigena, tamen quia maritum habue-

[1] Joan. I, 27. — [2] Num. XXXVI, 6-9.

rat ex Judæis, qui reliquerat superstitem proximum, eamque colligentem manipulos suæ messis, quibus alebat et se et socrum, Booz vidit et amavit[1]: non aliter eam accipit uxorem, nisi calceamentum ejus ante solvisset, cui uxor debebatur ex Lege.

LXX. Historia simplex, sed alta mysteria; aliud enim gerebatur, aliud figurabatur. Nam si secundum litteram sensum torqueamus, prope quidam pudor et horror in verbo est, si ad commixtionis corporeæ consuetudinem sententiam intellectumque referamus. Designabatur autem futurus ex Judæis, ex quibus Christus secundum carnem, qui proximi sui, hoc est, populi mortui semen doctrinæ cœlestis semine suscitaret, cui calceamentum nuptiale Ecclesiæ copulandæ præscripta Legis spiritalia deferebant.

LXXI. Non Moyses sponsus; illi enim dicitur: «Solve » calceamentum pedum tuorum[2];» ut Domino suo cedat. Non Jesus Nave filius sponsus; nam et ipsi dicitur: «Solve » calceamentum pedum tuorum[3];» ne ex similitudine nominis sponsus Ecclesiæ crederetur. Non alius sponsus, sed solus Christus est sponsus, de quo dixit Joannes: «Qui » habet sponsam sponsus est[4].» Illis igitur calceamentum solvitur, huic solvi non potest, sicut dixit Joannes: «Non » sum dignus solvere corrigiam calceamenti ejus[5].»

LXXII. Solus ergo Christus est sponsus, cui illa veniens ex gentibus sponsa, ante inops atque jejuna, sed jam Christi messe dives, innubat: quæ manipulos fœcundæ segetis, Verbique reliquias gremio legat mentis interno; ut exhaustam illam viduam morte filii, atque inopem defuncti populi matrem novis pascat alimentis, non relinquens destitutam viduam, et novos quærens.

LXXIII. Solus ergo Christus est sponsus, qui nec Sy-

[1] Ruth. IV, 5-7. — [2] Exod. III, 5. — [3] Josuë V, 16. — [4] Joan. III, 29. — [5] Id. I, 27.

nagogæ ipsi manipulos suæ messis invideat. Utinam se non ipsa excluderet! Habuit quos per se colligeret : sed quia populus ejus est mortuus, quasi filio egena defuncto, per Ecclesiam manipulos, quibus viveret, colligebat; quos venientes in exultatione portabunt, sicut scriptum est : « Venientes autem venient in exultatione, tollentes » manipulos suos[1]. »

LXXIV. Quis enim sibi alius sponsam audeat Ecclesiam vindicare, quam a Libano unus et solus vocavit dicens : « Ades huc a Libano, sponsa; ades huc a Libano[2]. » Aut de quo alio potuit Ecclesia dicere : « Fauces ejus dul» cedines, et totus desiderium[3]? » Et quia de calceamento pedum tractatum sumpsimus, cui alii nisi Verbo Dei incarnato convenit dictum : « Crura ejus columnæ marmo» reæ, fundatæ super bases aureas[4]? » Solus enim Christus inambulat animis, et graditur in mente Sanctorum, in quibus velut aureis basibus, fundamentisque pretiosis solidata vestigia Verbi cœlestis hæserunt.

LXXV. Claret igitur et virum et typum ad incarnationis spectare mysterium.

[1] Psal. cxxv, 6. — [2] Cant. iv, 8. — [3] Id. v, 26. — [4] Ibid. 15.

## CAPUT XI.

*Redit ad locum propositum, et ubi Christus dicitur factus, hoc vel ad incarnationem vel ad causam sive adjunctum aliquod referri docet. Ad eum sensum plurima sacrorum codicum et Pauli imprimis testimonia edisserit : maxime autem in eo immoratur, ut Christum verum sacerdotem esse atque in Melchisedech præfiguratum, eique cum Patre operationis unitatem, non vero solam similitudinem inesse persuadeat.*

LXXVI. Non ergo ad substantiam Divinitatis, sed ad incarnationem sæpe, nonnunquam etiam ad causam pertinet, cum dicitur factus. Nam si ad Divinitatem refers, ergo et in opprobrium Deus factus est; sic enim habes : «Tu autem repulisti, et ad nihilum redegisti, distulisti »Christum tuum;» et infra : «Et factus est in opprobrium »vicinis suis[1]. Vicinis,» inquit, non civibus, non domesticis, non adhærentibus; quoniam «Qui adhæret Domino, »unus spiritus est[2]:» qui vicinus est, non adhæret. Et, «Factus est in opprobrium;» quia crux Domini Judæis scandalum, Græcis stultitia[3]. Nam sapientibus per eamdem crucem excelsior factus est cœlis, excelsior Angelis, et melioris testamenti factus est sponsor, ipse qui erat prioris.

LXXVII. Vide quam non defugiam ista, ut etiam congeram : sed quomodo factus sit, considera.

[1] Psal. LXXXVIII, 39 et 42. — [2] 1 Cor. VI, 17. — [3] 1 Id. I, 23.

LXXVIII. Primum quod « Purificatione facta, considet » in dextera magnitudinis in excelsis, tanto melior factus » Angelis[1]. » Ubi purificatio, hostia : ubi hostia, corpus : ubi corpus, oblatio : ubi munus oblationis, ibi sacrificium passionis.

LXXIX. « Deinde sponsor melioris testamenti[2]. Ubi » testamentum, mors necesse est præcedat testatoris[3], » sicut subter est scriptum : mors autem non ad Divinitatis æternitatem, sed ad fragilitatem refertur humanam.

LXXX. « Excelsior quoque cœlis factus » quomodo sit, ostenditur : « Immaculatus, inquit, segregatus a peccato- » ribus, et excelsior cœlis factus : qui non habet quotidie » necessitatem, sicut sacerdotes, prius pro suis delictis » hostiam offerre, deinde pro populi. Hoc enim fecit se- » mel se offerendo[4], » sicut scriptum est. Nemo excelsior factus dicitur, nisi qui in aliquo fuerit humilior : in eo igitur excelsior factus est, sedendo ad dexteram Patris, in quo se minor Angelis factus[5], obtulit passioni.

LXXXI. Postremo ipse Apostolus ad Philippenses ait, quia « In similitudine hominis factus, et specie inventus » ut homo, humiliavit semetipsum, factus obediens usque » ad mortem[6]. » Vide ubi factus sit : « In similitudine, in- » quit, hominis, non in potestate Dei : et factus obediens » usque ad mortem ; » ut obedientiam quidem hominis habuerit, regnum Divinitatis.

LXXXII. Quantis igitur adhuc utemur exemplis ad incarnationem, vel ad aliquid referendum esse quod factus est? Quod autem et factum est, idem est et creatum : « Dixit enim, et facta sunt : ipse mandavit, et creata sunt[7]. » Dominus creavit me[8], » secundum carnem dictum : crea-

[1] Hebr. I, 3, 4. — [2] Id. VII, 22. — [3] Id. IX, 16. — [4] Id. VII, 26. 27. — [5] Id. II, 9. — [6] Philip. II, 7, 8. — [7] Psal. CXLVIII, 5. — [8] Prov. VIII, 22.

tum quoque supra ostendimus in libro primo de incarnatione dictum videri[1].

LXXXIII. Ipse etiam Apostolus asserendo serviendum non esse creaturæ, significavit ex Deo Filium non creatum esse, sed genitum[2]. Tamen etiam alibi, ut manifestaret quomodo in Salomone sit lectum : « Dominus creavit » me ; » quid in Christo creatum esset, ostendit.

LXXXIV. Itaque totius seriem capitis recenseamus ; sic enim habes : « Ergo quia filii participes sunt carnis et » sanguinis, et ipse similiter particeps factus est eorum» dem ; ut per mortem destrueret hunc qui mortis habebat » imperium[3]. » Quis ergo est qui nos participes suæ voluit esse carnis et sanguinis? Utique Dei Filius. Quomodo nisi per carnem particeps factus est noster? aut per quam, nisi per corporis mortem mortis vincula dissolvit? Mortis enim mors facta est susceptio mortis in Christo. Ergo de incarnatione proposuit.

LXXXV. Videamus sequentia : « Nec enim statim An» gelos, inquit, assumpsit, sed semen Abrahæ. Unde ha» buit per omnia fratribus similari ; ut misericors fieret et » fidelis princeps, sacerdos ad Deum, ut expiaret peccata » populi. In quo enim passus est ipse, et tentatus, potest et tentatos juvare[4].... Propter quod, fratres sanctissimi, » vocationis cœlestis participes, intuemini Apostolum et » principem sacerdotum confessionis nostræ Jesum fidelem » esse creatori suo, sicut et Moyses in domo ejus[5]. » Hæc nempe verba sunt Apostoli.

LXXXVI. Videtis in quo creatum dicat : « In quo as» sumpsit, inquit, semen Abrahæ, » corporalem utique generationem asserit. In quo autem, nisi in corpore expiavit populi peccata? In quo passus est, nisi in corpore ; sicut

[1] Vide cap. XIV, et seqq. — [2] Rom. I, 25. — [3] Hebr. II, 14. — [4] Ibid. 16. 17. — [5] Id. III, 1, 2.

et supra diximus : « Christo passo secundum carnem? » In quo sacerdos, nisi in eo quod sacerdotali assumpsit ex genere?

LXXXVII. Sacerdos enim aliquid debet offerre[1], et secundum Legem in sancta intrare per sanguinem : ergo quia sanguinem taurorum, hircorumque repudiaverat Deus[2], hunc utique sacerdotem per suum sanguinem, sicut legisti, in Sancta sanctorum cœli summa penetrantem oportebat intrare ; ut æterna nostrorum esset oblatio peccatorum. Idem ergo sacerdos, idem et hostia : et sacerdotium tamen, et sacrificium humanæ conditionis officium est; nam et agnus ad immolandum ductus est, et sacerdos est secundum ordinem Melchisedech.

LXXXVIII. Nemo igitur ubi ordinem cernit humanæ conditionis, ibi jus Divinitatis asserat. Nam et illum Melchisedech per quem Abraham hostias suas obtulit[3], non Angelum utique secundum Judaïca ludibria intelligit Ecclesia (16), sed virum sanctum, ac sacerdotem Dei, qui typum gerens Domini, et sine Patre, et sine matre, et sine generationis enarratione, et sine initio, et sine fine describitur; ut ostenderet sempiternum Filium Dei in hunc mundum esse venturum, qui et sine Patre secundum incarnationem natus est, et sine matre secundum divinam generationem, et sine enarratione generationis; quia scriptum est : « Generationem autem ejus quis enar» rabit[4]? »

LXXXIX. Ergo illum Melchisedech in Christi typo sacerdotem Dei accepimus; sed illum in typo, hunc in veritate : typus autem umbra est veritatis : illum in nomine unius civitatis, hunc regem in reconciliatione totius mundi; quia scriptum est : « Deus erat in Christo, mundum recon-

[1] Hebr. IX, 25. — [2] Ibid. 13. — [3] Gen. XIV, 18, et seqq. — [4] Isaï. LIII, 8, et Act. VIII, 33.

»cilians sibi[1];» hoc est, sempiterna Divinitas : aut, si Pater in Filio, sicut Filius in Patre, et substantiæ utique et operationis unitas non negatur.

XC. Quomodo autem negare merito possunt, etiam si velint, cum scriptum sit : «Pater autem qui in me ma»net, ipse facit opera ; et : Opera quæ ego facio, ipse fa»cit[2], non dixit, et ipse facit; ne similitudinem magis, quam unitatem operis æstimares : sed dicendo : «Quæ ego facio, »ipse facit, » manifestum reliquit quod unum opus Patris et Filii credere debeamus.

XCI. Denique ubi similitudinem operum, non unitatem voluit intelligi : «Qui credit, inquit, in me, opera »quæ ego facio, et ipse faciet[3].» Bene hic «et» interponendo, similitudinem nobis donavit; et tamen unitatem naturalem negavit. Unum est igitur opus Patris et Filii, etiam si non placeat Arrianis.

## CAPUT XII.

*Regnum Patris atque Filii unum esse ac indivisum ; et unam similiter utriusque Divinitatem.*

XCII. Quæro autem quomodo regnum velint Patris et Filii esse divisum; cum Dominus dixerit, ut supra ostendimus : «Omne regnum in se divisum, facile destruetur[4] ?»

XCIII. Et ideo ad excludendum Arrianæ sacrilegium sævitatis, unum imperium Patris et Filii etiam Petrus sanctus asseruit dicens : «Quapropter satagite, fratres,

[1] 2 Cor. v, 19 — [2] Joan. xiv, 10. — [3] Ibid. 12. — [4] Matth. xii, 25.

» certam vestram vocationem et electionem facere. Hæc » enim facientes non errabitis; sic enim abundantius mi» nistrabitur vobis introïtus in æternum imperium Dei, et » Domini nostri conservatoris Jesu Christi[1]. »

XCIV. Aut si quis de Christi tantum imperio dictum putat, et hoc ideo sic accipit, ut Patrem Filiumque potestate secernat; is tamen et regnum Filii fatebitur, et æternum. Itaque non solum duo inducent regna divisa, ut obnoxia sint defectui; sed etiam cum regna comparabilia nulla sint Dei regno, quod Filii esse, etiamsi velint, negare non possunt : aut contra suam sententiam redibunt, ut idem Patris et Filii regnum esse fateantur : aut, quod sacrilegium est dicere, jus Patri regni minoris ascribent : aut, quod contrarium est, quem minorem Divinitate impie memorant, ejus regnum fatebuntur æquale.

XCV. Sed hoc non quadrat, non congruit, non cohæret. Dicant igitur unum esse regnum, sicut nos dicimus, et probamus : probamus autem non nostris, sed cœlestibus testimoniis.

XCVI. Primum enim etiam aliis exemplis disce regnum cœlorum, regnum etiam Filii esse; ipse enim dixit : « Amen » amen dico vobis quoniam sunt aliqui de hic astantibus, » qui non gustabunt mortem, donec videant Filium ho» minis venientem in regnum suum[2]. » Dubitari ergo non potest quod sit regnum Filii Dei.

XCVII. Sed accipe ipsum esse regnum Filii, quod Patris est : « Amen dico vobis quod sunt quidam circumstan» tium, qui non gustabunt mortem, donec videant regnum » Dei veniens in virtute[3]. » Eo enim usque unum regnum est, ut unum sit præmium, idem hæres, eadem merita, idem sponsor.

XCVIII. Quomodo non idem regnum, cum præsertim

[1] 2 Petr. I, 10 11. — [2] Matth. XVI, 28. — [3] Marc. VIII, 39.

ipse de se Filius dixerit : «Tunc justi fulgebunt sicut sol »in regno Patris mei[1]?» Quod enim Patris est per majestatis proprietatem, id etiam Filii est per ejusdem claritudinis unitatem[2]. Ergo et Patris regnum Scriptura dixit, et Filii.

XCIX. Accipe nunc quia ubi regnum Dei dicit, nec Patris nec Filii separat potestatem; quia et paternum et Filii regnum uno Dei nomine comprehendit, sicut habes : «Cum videritis Abraham, Isaac, et Jacob, et omnes »Prophetas in regno Dei[3].» An negamus in regno Filii Prophetas esse, cum et latroni dicenti : «Memento mei, »cum veneris in regnum tuum;» responderit Dominus : «Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso[4]?» Aut quid est esse in regno Dei, nisi æternam nescire mortem? Qui autem nesciunt æternam mortem, vident Filium hominis venientem in regnum suum.

C. Quomodo ergo potest non in potestate habere quod donat dicens : «Tibi dabo claves regni cœlorum[5]?» Et videto distantiam. Servus aperit, Dominus largitur : iste per se, ille per Christum : famulus claves accipit, Dominus ordinat potestates : aliud jus donantis, aliud dispensantis obsequium est.

CI. Accipe adhuc unum regnum, unum imperium esse Patris et Filii. Habes ad Timotheum : «Paulus Apostolus »Jesu Christi secundum imperium Dei salvatoris nostri, »et Christi Jesu spei nostræ[6].» Unum igitur Patris et Filii regnum evidenter est declaratum, sicut et apostolus Paulus asseruit dicens : «Hoc enim scitote quod omnis impu»dicus, aut immundus, aut avarus, quod est idololatria, »non habet hæreditatem in regno Christi et Dei[7].» Ergo unum regnum, et una Divinitas.

[1] Matth. XIII, 43. — [2] Joan. XVII, 5. — [3] Luc. XIII, 28. — [4] Id. XXIII, 42, 43. — [5] Matth. XVI, 19. — [6] I Tim. I, 1. — [7] Ephes. V, 5.

CII. Unam Divinitatem Lex probavit, quæ dicit unum Deum[1]. Probavit et Apostolus, dicendo de Christo: « In » quo habitat omnis plenitudo Divinitatis corporaliter[2]. » Si enim juxta Apostolum plenitudo omnis corporaliter Divinitatis in Christo est, aut unius Divinitatis Patrem et Filium fatebuntur: aut si Patris et Filii Divinitatem cupiunt separare, cum omnem plenitudinem Divinitatis corporaliter Filius habeat; quid est quod existimant amplius reservandum, cum amplius nihil sit plenitudine perfectionis? Ergo una Divinitas.

## CAPUT XIII.

*Filio majestatem suam esse, ac paternæ æqualem: cujus socii non sint Angeli, sed spectatores.*

CIII. Imaginem autem unam, et similitudinem unam supra diximus[3], superest ut unius quoque majestatis Patrem Filiumque doceamus. Nec longe aberit; cum enim ipse dixerit de se Filius: « Cum venerit Filius hominis in » majestate sua, et omnes Angeli cum eo, tunc sedebit » super sedem majestatis suæ[4]. » Ecce Filii expressa majestas est: quid ei deest, cujus increatam majestatem negare non possunt? Est ergo Filii majestas.

CIV. Accipiant nunc, ut dubitare non possint, quod Patris et Filii una majestas sit; ipse enim Dominus dixit: « Nam qui me erubuerit et meos sermones, hunc Filius

[1] Deut. vi, 4. — [2] Coloss. ii, 9. — [3] Sup. lib. i, cap. vii. — [4] Matth. xxv, 31.

» hominis erubescet; cum venerit in majestate sua, et » Patris, et sanctorum Angelorum[1]. » Quid est : « Et sanc- » torum Angelorum, » nisi quia honorantur et servi dignitate Domini sui?

CV. Dignitatem ergo suam ad Filium et Patrem retulit; non ut Angeli habeant cum Patre et Filio æquale consortium, sed ut præeminentem gloriam Dei cernant. Neque enim suam majestatem Angeli habent, sicut lectum est de Filio : « Cum sederit in sede majestatis suæ[2]; » sed assistunt, ut Patris et Filii gloriam videant, quibus aut possunt aut merentur aspectibus.

CVI. Denique ipsa se explanant verba divina, ut intelligas illam gloriam Patris et Filii cum Angelis non esse communem; sic enim habes : « Cum autem venerit Filius » hominis in majestate sua, et omnes Angeli cum eo. » Et ut doceret unam majestatem et unam gloriam esse Patris et suam, ipse in alio libro ait : « Et Filius hominis » confundet eum, cum venerit in gloria Patris sui cum » Angelis sanctis[3]. » Illi in obsequio, hic in gloria : illi in comitatu, hic in suggestu : illi stant, hic sedet; ut verbo tamen usus utamur humani, hic judicat, hi ministrant.

CVII. Divinam autem non præmisit majestatem Patris, et subdidit suam et Angelorum; ne de superioribus ad inferiora fecisse gradum quemdam et ordinem videretur. Sed quia Pater inferior videri non poterat, præmisit majestatem suam, et addidit Patris et Angelorum; ne se medium inter Patrem et Angelos nominando, aut ab Angelis ad Patrem per sui quoque incrementa fecisse quemdam videretur ascensum, aut a Patre rursus ad Angelos per ordinem cum sui etiam diminutione crederetur fecisse descen-

[1] Luc. IX, 26. — [2] Matth. XXV, 31. — [3] Marc. VIII, 38.

sum. Nam nos qui unam Divinitatem Patris et Filii confitemur, diversum, ut Arriani, ordinem non putamus.

## CAPUT XIV.

*Unius substantiæ cum Patre Filium esse : hanc autem etiam secundum Divinitatem sumi debere in multis Scripturarum testimoniis, tametsi in aliis nonnullis hoc verbum aut de possessionibus aut de incarnatione intelligatur.*

CVIII. De substantia autem, imperator Auguste, quid loquar unius Filium cum Patre esse substantiæ, cum imaginem paternæ substantiæ Filium legerimus[1], ut in nullo secundum Divinitatem a Patre intelligas discrepare?

CIX. Juxta hanc imaginem dixit : « Omnia quæ Pater » habet, mea sunt[2]. » Ergo nec substantiam in Deo possumus denegare; neque enim insubstantivus est, qui aliis dedit habere substantiam : licet alia sit substantia Dei, alia creaturæ. Nec posset insubstantivus Filius Dei esse, per quem cuncta subsistunt.

CX. Et ideo ait : « Non est occultatum os meum quod » fecisti in abscondito, et substantia mea in inferioribus » terræ[3]. » Virtuti enim et Divinitati ea, quæ ante constitutionem mundi vel imperspicabili majestate sunt gesta, abscondita esse non poterant. Legimus ergo substantiam.

CXI. Sed dices de incarnatione dictam esse substantiam. Interim nomen substantiæ lectum probavi, et lectum non pro patrimoniis, ut dicitis. Jam, si placet, acci-

[1] Sap. VII, 26. — [2] Joan. XVI, 15. — [3] Psal. CXXXVIII, 15.

piamus, secundum mysterium in inferioribus Christi fuisse substantiam. Etenim ut defunctorum animas in sui corporis anima liberaret, vincula mortis solveret, peccata donaret, operatus est in inferno.

CXII. Et tamen quid obstat quominus illam divinam intelligas esse substantiam; cum Deus ita ubique sit, ut ei dictum sit : « Si ascendero in cœlum, tu illic es : si des» cendero ad infernum, ades[1] ? »

CXIII. Denique ad substantiam divinam derivandum esse intellectum sequentibus declaravit dicens : « Inope» ratum meum viderunt oculi tui[2] ; » eo quod non operis factura sit Filius, sed Verbum genitum potestatis æternæ : ἀκατέργαστον enim dixit, hoc est, inoperatum atque increatum Verbum sine alicujus creaturæ testimonio ex Patre natum : et tamen abundamus aliis substantiæ testimoniis. Sit ista hoc loco substantia corporalis, dummodo non opus Dei Filium, sed inoperatam ejus Divinitatem et ipse fatearis.

CXIV. Scio autem aliquos dicere inoperatum esse etiam incarnationis mysterium, quod non sit virilis copulæ usus operatus ; quia partus est Virginis. Si ergo plerique hoc loco nec Mariæ partus opus esse dixerunt, tu Arriane, opus putas esse Dei Verbum ?

CXV. Aut hic tantum substantiam legimus ? Nonne et alibi dixit : « Portæ civitatum effractæ sunt, montes ceci» derunt, et revelata est substantia[3] ? » Numquid hic quoque creatura signatur? Solent enim aliqui dicere pecuniariam esse substantiam. Ego si ad hunc sensum refers, ideo occiderunt montes, ut pecuniarium patrimonium cerneretur.

CXVI. Sed meminerimus qui montes ceciderunt, illi utique de quibus dictum est : « Si habueritis fidem sicut

[1] Psal. CXXXVIII, 8. — [2] Ibid. 16. — [3] Nahum. II, 6.

» granum sinapis, dicetis huic monti : Tollere, et jactare » in mare[1]. » Montes ergo sunt altitudines se extollentes.

CXVII. Denique in Græco, « Regna ceciderunt, » habetur. Quæ regna, nisi Satanæ, de quo dixit Dominus : « Quomodo stabit regnum ipsius[2]? » Ipsos ergo legimus montes, quæ regna sunt diaboli. Ideoque istis cadentibus regnis de corde fidelium, revelatum est paternæ Dei Filium Christum esse substantiæ. Qui sunt etiam illi ipsi montes ærei, de quorum medio quatuor currus procedunt[3]?

CXVIII. Advertimus altitudinem illam extollentem se adversus scientiam Dei verbo Domini corruisse; cum diceret Dei Filius : « Obmutesce, et exi, immunde spiri» tus[4]. » De quo et Propheta dixit : « Ecce ego ad te, mons » corrupte[5]. »

CXIX. Isti ergo ceciderunt montes, et revelatum est quod esset in Christo divina substantia, dicentibus iis, qui viderant : « Vere Filius Dei est[6] ; » non enim humana, sed divina potestate dæmoniis imperabat. Hieremias quoque dicit : « Super montes accipite luctum, et super se» mitas desertas planctum, quia defecerunt; eo quod non » sint homines, non acceperunt vocem substantiæ : a vo» latilibus usque ad jumenta expaverunt et defecerunt[7]. »

CXX. Nec præteriit etiam alibi, cum fragilitates exponeret conditionis humanæ, ut susceptam a se infirmitatem carnis, et affectum nostræ mentis ostenderet, dixisse Dominum per Prophetam : « Memento, Domine, quæ est sub» stantia mea[8]; » quia in natura fragilitatis humanæ Dei Filius loquebatur.

CXXI. De quo supra, ut incarnationis mysteria revelaret, ait : « Tu vero repulisti, Domine, et pro nihilo ha» buisti : dispulisti Christum tuum, evertisti testamentum

[1] Matth. XVII, 19. — [2] Id. XII, 26. — [3] Zach. VI, 1. — [4] Marc I, 25.
[5] Jer. LI, 25. — [6] Luc. IV, 41. — [7] Jer. IX, 10. — [8] Psal. LXXXVIII, 48.

» servi tui, profanasti in terra sanctitatem ejus[1].» In quo utique servum dixit, nisi in carne, « Quia non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et specie inventus ut homo[2]?» Mea ergo susceptione servus, sua Dominus potestate.

CXXII. Quid illud quod habes? « Quoniam quis stetit » in substantia Domini; » et alibi : « Et si stetissent in substantia mea, et audissent verba mea, et si docuissent » plebem meam; avertissem eos a nequitiis et adinventionibus suis[3]? »

## CAPUT XV.

*Cum Filium Patri ἑτεροούσιον Arriani dicant, eos in Deo substantiam aperte agnoscere : nec ob aliud hanc vocem defugere, nisi quod illum verum Dei Filium fateri nolint, ut significavit Eusebius Nicomediensis. Recte igitur constitutum a Nicænis Patribus verbum ὁμοούσιον, ut pote hæresi oppositum et in Scriptura firmatum; proindeque neglectis, quæ isti fingunt de Sabellianis, retinendum.*

CXXIII. Quomodo negant Dei esse substantiam? Quomodo verbum substantiæ, quod creberrimum in Scripturis est, putant esse vitandum; cum ipsi ex alia substantia, hoc est, ἑτεροούσιον dicendo Filium, substantiam tamen in Deo esse non abnuant?

CXXIV. Non igitur verbum, sed vim verbi fugiunt;

[1] Psal. LXXXVIII. 39, 40. — [2] Philip. II, 6, 7. — [3] Hier. XXIII, 18 et 22.

quia nolunt verum esse Dei Filium. Nam licet humano verbo non possit divinæ generationis series comprehendi; tamen judicarunt Patres fidem suam tali proprie contra ἑτεροούσιον sermone signandam, auctoritatem secuti Prophetæ, qui ait : « Quis stetit in substantia Domini, et vidit » Verbum ejus? » Secundum impietatem igitur suam positum substantiæ verbum recipiunt Arriani, secundum pietatem autem fidelium comprobatum repudiant et refutant.

CXXV. Nam quid est aliud, cur ὁμοούσιον Patri nolint Filium dici, nisi quia nolunt verum Dei Filium confiteri? sicut auctor ipsorum Eusebius Nicomediensis epistola sua prodidit scribens (17) : Si verum, inquit, Dei Filium et increatum dicimus ὁμοούσιον cum Patre incipimus confiteri. Hæc cum lecta esset Epistola in Concilio Nicæno, hoc verbum in tractatu Fidei posuerunt Patres, quia id viderunt adversariis esse formidini; ut tanquam evaginato ab ipsis gladio ipsorum nefandæ caput hæreseos amputarent.

CXXVI. Frustra autem verbum istud propter Sabellianos declinare se dicunt, et in eo suam imperitiam produnt; ὁμοούσιον enim aliud alii, non ipsum est sibi. Recte ergo ὁμοούσιον Patri Filium dicimus; quia verbo eo et personarum distinctio et naturæ unitas significatur.

CXXVII. An negare possunt οὐσίαν lectam, cum et panem ἐπιούσιον Dominus dixerit[1], et Moyses scripserit[2] : ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι λαὸς περιούσιος? Aut quid est οὐσία, vel unde dicta, nisi οὖσα ἀεί, quod semper maneat? Qui enim est, et est semper, Deus est; et ideo manens semper οὐσία dicitur divina substantia. Propterea ἐπιούσιος panis, quod ex Verbi substantia substantiam virtutis manentis cordi et animæ subministret; scriptum est enim : « Et panis confirmat cor » hominis[3]. »

CXXVIII. Servemus igitur præcepta majorum, nec

[1] Matth. vi. — [2] Exod. xix. — [3] Psal. ciii, 15.

hæreditaria signacula ausi rudis temeritate violemus. Librum signatum illum propheticum non Seniores, non Potestates, non Angeli, non Archangeli aperire ausi sunt: soli Christo explanandi ejus prærogativa est servata. Librum sacerdotalem quis nostrum resignare audeat, signatum a Confessoribus, et multorum jam martyrio consecratum! Quem qui resignare coacti sunt, postea tamen damnata fraude, signarunt: qui violare non ausi sunt, Confessores et Martyres extiterunt. Quomodo fidem eorum possumus denegare, quorum victoriam prædicamus?

## CAPUT XVI.

*Ut Catholici contra fraudes Arrianorum præmuniantur, subdolas quasdam eorum confessiones exponit: nec sufficere quod Filium nonnunquam Deum vocitent, nisi eum admittant Patri æqualem, collectis argumentis probat.*

CXXIX. Nemo metuat, nemo formidet: plus confert fidelibus, qui minatur. Venenatæ sunt blanditiæ perfidorum, tunc cavendæ, cum id quod negant, prædicare se simulant. Sic decepti sunt et ante, qui facile crediderunt; ut ibi perfidiæ laqueos inciderent, ubi fidem esse credebant.

CXXX. Qui dicit, inquiunt, Christum creaturam secundum cæteras creaturas, anathema sit. Audierunt simplices, et crediderunt; « Innocens enim, sicut scriptum » est, credit omni verbo[1]. » Audierunt ergo, et crediderunt, primo decepti sono; ac velut aves intenti ad escam fidei,

[1] Prov. xiv, 15.

extentum sibi laqueum non caverunt. Ita dum fidem sequuntur, hamum nefandæ fraudis attrectaverunt. Et ideo : « Estote, inquit, astuti sicut serpentes, et simplices sicut » columbæ[1] ; » præmittitur astutia, ut sit tuta simplicitas.

CXXXI. Sunt enim serpentes Evangelici, qui exuunt veterem usum, ut induant novos mores, sicut scriptum est : « Expoliantes veterem hominem cum actibus ejus, et » induentes novum secundum imaginem ejus, qui creavit » eum[2]. » Discamus ergo depositis vetusti hominis exuviis. Evangelicorum serpentium vias; ut more serpentium servare caput, fraudem cavere noscamus.

CXXXII. Satis fuerat dicere : Qui dicit creaturam Christum, anathema sit. Cur bono confessionis, Arriane, venena permisces, ut totum corpus contamines? Addendo enim : Secundum cæteras creaturas, non creaturam Christum negas, sed creaturam dicis esse dissimilem; creaturam enim dicis, etsi prestantiorem cæteris asseras creaturis. Denique Arrius hujus impietatis magister Dei Filium creaturam dixit esse perfectam, sed non sicut cæteras creaturas. Videtis igitur hæreditario patris vestri vos usos esse sermone? Sat est creaturam negare, quid opus fuit addere : Sed non sicut cæteras creaturas? Recide quod putruit, ne serpat contagio : venenum habet : mortem affert.

CXXXIII. Deinde dicis interdum Deum Christum : sed ita dic Deum verum, ut plenitudinem ei paternæ Divinitatis assignes; sunt enim qui dicuntur dii sive in cœlo, sive in terra. Non ergo perfunctorie nuncupandus Deus, sed ita ut eamdem Divinitatem prædices in Filio, quam Pater habet, sicut scriptum est : « Sicut enim Pater vitam » habet in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in » semetipso[3]. » Dedit utique quasi Filio per generationem, non quasi inopi per gratiam.

[1] Matth. x, 16. — [2] Coloss. iii, 9, 10. — [3] Joan. v, 26.

CXXXIV. « Et potestatem dedit ei judicium facere, quia » Filius hominis est[1]. » Vide quid addidit, ne tu calumnieris ex verbo. Filium hominis legis, et accipientem arguis? Nega ergo Deum, si non omnia Filio quæ Dei sunt, deferuntur; cum enim dixerit : « Omnia quæ Pater habet, » mea sunt[2]; » cur tu non omnia quæ divinæ naturæ sunt, etiam in Filio confiteris? Nam qui dicit : « Omnia quæ » Pater habet, mea sunt; » quid excipit quod non habet?

CXXXV. Quid est quod ἐμφατικῶς, quam fideli magis sermone commemores, quod mortuos suscitaverit, maria pedes transmiserit, infirmitates hominum curaverit? Hæc enim etiam servulis suis præstitit. Plus ista miror in hominibus, quod tantam eis dederit potestatem. Aliquid de Christo audire desidero, quod speciale sit Christi, quod cum iis quæ creata sunt, non possit esse commune; quia genitus, quia unicus est Dei Filius, quia Deus verus ex Deo vero, quia ad dexteram Patris sedet.

CXXXVI. Ubicumque lego confessum Patris et Filii, semper ad dexteram Filius sedet. Numquid melior Filius Patre? Non hoc dicimus : sed quem charitas Dei honorat, humana iniquitas derogat. Scivit Pater serendas esse de Filio quæstiones, præbuit nobis quod sequeremur, pietatis exemplum, ne Filio derogemus.

[1] Joan. v, 27. — [2] Id. xvi, 15.

## CAPUT XVII.

*Objectioni quæ hic nasci poterat, occurrens, cur Dominus Stephano stare visus explicat : et ex hujus ad Filium precibus ejusdem ac Patris æqualitate confirmata, librum terminat.*

CXXXVII. Uno tantum loco stantem ad dexteram Dei Jesum Stephanus vidisse se dixit. Et hoc disce, ne quam hinc moveas quæstionem. Cur enim ubique ad dexteram sedere ostenditur, uno legitur in loco stare ? Sedet quasi judex vivorum et mortuorum : stat quasi advocatus suorum. Stabat ergo quasi sacerdos, quando Patri hostiam boni Martyris offerebat : stabat quasi bono luctatori bravium tanti præsul certaminis redditurus.

CXXXVIII. Accipe et tu Spiritum Dei, ut ista distinguas, sicut accepit et Stephanus; et dicas sicut dixit et Martyr : «Ecce video cœlos apertos, et Filium hominis »stantem ad dexteram Dei[1].» Qui cœlos apertos habet, Jesum ad dexteram Dei cernit : qui clausos oculos habet mentis, Jesum ad dexteram Dei non videt. Confiteamur ergo Jesum ad dexteram, ut cœlum et nobis aperiatur. Claudunt sibi cœlum, qui aliter confitentur.

CXXXIX. Quod si qui objiciunt quod Filius stabat, ostendant hoc loco quod Pater sedebat. Nam licet Filium hominis stare dixerit, tamen hoc loco nec Patrem sedere commemoravit.

CXL. Ut autem evidentius cognosceretur nulla esse stantis injuria, sed potestas, Filium Stephanus obsecra-

[1] Act. VII, 55.

bat, ut se amplius commendaret Patri, dicens: « Domine » Jesu, recipe spiritum meum[1]. » Et ut eamdem Patris et Filii potestatem esse ostenderet, repetivit dicens: « Domine, ne statuas illis hoc peccatum[2]. » Hoc Dominus in passione propria quasi Filius hominis Patri dicit: hoc et Stephanus Filium Dei in suo martyrio deprecatur. Cum eadem gratia a Patre Filioque deposcitur, eadem potentia declaratur.

CXLI. Aut si volunt Stephanum Patri dixisse, videant quid propria testificatione significent. Licet nos ista non moveant; advertant tamen qui totum in littera constituunt et in ordine, quod Filius prius sit rogatus. Nos autem et secundum eorum interpretationem ostendimus unitatem Paternæ majestatis et Filii; nam cum Pater rogatur et Filius, æqualitas precationis operationis indicat unitatem. Si autem illis non placet Filio dictum, « Domine; » videmus quod etiam Dominum eum negare conantur.

CXLII. Sed jam quia Martyris tanti corona processit, studia certaminis relaxemus, ferias hodierni sermonis habeamus. Prosequamur sanctum Martyrem laudibus, sicut post magna decebat certamina, vulneribus quidem adversarii cruentatum, sed Christi præmiis coronatum.

[1] Act. VII, 58. — [2] Ibid. 59.

# LIBER IV.

## CAPUT I.

*Haud mirum esse quod homines in Christi cognitione erraverint, sed quod Scripturæ non obtemperaverint. illum quoque nec ab Angelis nisi revelatione fuisse cognitum, sicut nec ab ipso Præcursore. Ejusdem Christi in cœlum ascendentis triumphus qualis, et raptu Prophetarum quorumdam quanto præstantior? Tum descripto Angelorum hac de re colloquio, contra Arrianos Filius omnipotens esse ostenditur.*

I. Consideranti mihi, imperator Auguste, qua ratione sic erraverit genus hominum, ut de Dei Filio plerique, væ mihi, diversa sequerentur; nequaquam satis mirum videtur quia erravit humana scientia de supernis, sed quod Scripturis non detulit obedientiam.

II. Quid enim mirum, si mysterium Dei Patris et Domini Jesu Christi, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi[1], per sapientiam mundi non potuerunt homines comprehendere, quod nec Angeli cognoscere nisi ex revelatione potuerunt?

III. Quis enim potuit opinione magis quam fide sequi Dominum Jesum, nunc de cœli altissimis inferna penetrantem, nunc ab inferis ad cœlestia resurgentem: subito exinanitum, ut habitaret in nobis; nec unquam immi-

[1] Coloss. II, 3.

nutum, cum semper Filius in Patre, et in Filio Pater esset?

IV. Dubitavit in eo ipse Prænuntius, licet per Synagogæ typum, dubitavit ipse ante Domini faciem destinatus. Denique missis discipulis, interrogat : « Tu es qui ventu» rus es, an alium expectamus[1]? »

V. Obstupuerunt et Angeli cœleste mysterium. Unde cum resurgeret Dominus, atque illum quem dudum secundum carnem angustus sepulcri locus texerat, resurgentem ab inferis cœli alta sustinere non possent, hæserunt etiam cœlestia opinionis incerto.

VI. Veniebat enim novis victor redimitus exuviis, Dominus in templo sancto suo; præibant Angeli et Archangeli, mirantes spolium ex morte quæsitum : et quamvis scirent nihil Deo accedere ex carne potuisse, quia infra Deum omnia sunt; tamen trophæa crucis, cujus principium super humeros ejus, et triumphatoris æterni manubias intuentes, quasi eum quem emiserant cœli portæ, capere non possent; licet nunquam ejus capiant majestatem, majorem viam quærebant aliquam revertenti : adeo nihil exinanitus amiserat!

VII. Debuit tamen novo victori novum iter parari; semper enim victor tanquam major et præcelsior est : sed quia æternæ sunt justitiæ portæ, eædemque Novi et Veteris Testamenti, quibus cœlum aperitur, non mutantur utique, sed elevantur; quia non unus homo, sed totus in omnium Redemptore mundus intrabat.

VIII. Translatus erat Enoch[2], raptus Elias[3] : sed non est servus supra Dominum. « Nullus enim ascendit in cœ» lum, nisi qui descendit de cœlo[4]. » Nam et Moysen, licet corpus ejus non apparuerit in terris[5], nusquam tamen

[1] Matth. XI, 3. — [2] Gen. V, 11. — [3] 4 Reg. II, 12. — [4] Joan. III, 13. — [5] Deut. IV, 6.

in gloria cœlesti legimus, nisi posteaquam Dominus resurrectionis suæ pignore vincula solvit inferni, et piorum animas elevavit. Translatus ergo Enoch, raptus Elias; ambo famuli, ambo cum corpore : sed non post resurrectionem, non cum manubiis mortis, et triumpho crucis viderant illos Angeli.

IX. Et ideo Dominum omnium primum ac solum de morte triumphantem venire cernentes, tolli portas principibus imperabant, cum admiratione dicentes : « Tollite » portas, principes, vestri; et elevamini, portæ æternales : » et introibit Rex gloriæ [1]. »

X. Erant tamen adhuc et in cœlestibus qui stuperent, qui admirarentur novam pompam, novam gloriam; et ideo requirebant : « Quis est iste Rex gloriæ [2] ? » Sed quia et Angeli processus habent scientiæ, et capacitatem profectus; habent utique discretionem virtutis, atque prudentiæ : solus enim sine processu Deus; quia in omni perfectione semper æternus est.

XI Dicebant alii, illi utique qui affuerant resurgenti, illi qui viderant vel jam cognoverant : « Dominus fortis et » potens, Dominus potens in prælio [3]. »

XII. Iterum multitudo Angelorum triumphali agmine præcinebant : « Tollite portas, principes, vestri; et ele- » vamini, portæ æternales : et introibit Rex gloriæ. »

XIII. Rursus alii stupentes dicebant : « Quis est iste » Rex gloriæ [4] ? Vidimus eum non habentem speciem neque » decorem [5] : » si ergo ipse non est, « Quis est iste Rex » gloriæ ? »

XIV. Respondetur a scientibus : « Dominus virtutum, » ipse est Rex gloriæ. » Ergo Dominus virtutum ipse est Filius. Et quomodo infirmum Arriani dicunt, quem Do-

[1] Psal. XXIII, 7. — [2] Ibid. 8. — [3] Ibid. — [4] Ibid. 10. — [5] Isaï. LIII, 2.

minum virtutum, sicut et Patrem, credimus? Quomodo Arriani discretionem faciunt potestatis, cum Dominum sabaoth Patrem, Dominum sabaoth Filium legerimus? Nam et hic sic positum plerique codices habent, quod « Dominus sabaoth ipse sit rex gloriæ (18) : » sabaoth autem interpretes alicubi Dominum virtutum, alicubi regem, alicubi omnipotentem interpretati sunt. Ergo quoniam qui ascendit Filius est: qui ascendit autem, Dominus es sabaoth; omnipotens utique Dei Filius est.

## CAPUT II.

*In cœlum sine fide ascensurum neminem, vel si quis ascenderit, ejiciendum : illam itaque sedulo conservari debere. Esse etiam in nobis cœlos, quorum portæ aperiendæ, ac per Christi Divinitatis confessionem elevandæ sunt. Has ab Arrianis non elevari, nec ab iis qui requirunt Filium inter terrena; proindeque illos cum Magdalena remitttendos ad Apostolos, in quos portæ inferi non prævalebunt. Colligitur ex dictis a servo Domini dignitati non derogandum.*

XV. Quid igitur agemus? Quomodo ascendemus ad cœlum? Sunt illic dispositæ potestates, ordinati principes, qui cœli januas servant, qui ascendentem interrogant: quis me admittet, nisi omnipotentem annuntiem Christum? Clausæ sunt portæ, non cuicumque aperiuntur: non quicumque vult, nisi qui fideliter credit, ingredietur. Custoditur aula imperialis.

XVI. Sed esto, indignus obrepserit, latuerit principes portarum cœlestium, discubuerit in cœna Domini; ingressus Dominus convivii, videns non indutum nuptiale fidei vestimentum, projiciet eum in tenebras exteriores, ubi sit fletus et stridor dentium[1], si fidem pacemque non servet.

XVII. Servemus igitur nuptiale quod accepimus vestimentum, nec Christo propria denegemus, quem omnipotentem annuntiant Angeli. Prophetæ significant, Apostoli testificantur, sicut jam supra ostendimus[2].

XVIII. Et fortasse non de istius tantummodo cœli portis Propheta dixerit quod præteribit; et alios enim cœlos Dei Verbum penetrat; de quibus dictum est : « Habemus » enim sacerdotem magnum, principem sacerdotum, qui » pertransivit cœlos, Jesum Filium Dei[3]. » Qui sunt isti cœli, nisi et hi de quibus dicit Propheta : « Cœli enarrant » gloriam Dei[4]? »

XIX. Stat enim Christus ad januam mentis tuæ, audi eum dicentem : « Ecce sto ad januam, et pulso; si » quis mihi aperuerit, ingrediar ad illum : et cœnabo cum » eo, et ipse mecum[5]. » Et Ecclesia de eo dicit : « Vox » fratris mei pulsat ad januam[6]. »

XX. Stat ergo, et non solus stat; sed præcedunt eum Angeli, qui dicunt : « Tollite portas, principes, vestri[7]. » Quas portas? Illas utique de quibus et alibi dicit : « Aperite mihi portas justitiæ[8]. » Aperi ergo Christo portas tuas, ut ingrediatur in te : aperi portas justitiæ, aperi portas pudicitiæ, aperi portas fortitudinis atque sapientiæ.

XXI. Crede Angelis dicentibus : « Et elevamini, portæ » æternales, et introibit Rex gloriæ, Dominus sabaoth[9]. »

[1] Matth. XXII, 11, et seqq. — [2] Sup. lib. 2, cap. 4. — [3] Hebr. IV, 14.— [4] Psal. XVIII, 2. — [5] Apoc. III, 20. — [6] Cant. V, 2. — [7] Psal. XXIII, 7. — [8] Id. CXVII, 19. — [9] Id. XXIII, 7.

Porta tua vocis fidelis canora confessio est : porta tua ostium verbi est, quam sibi Apostolus optat aperiri, dicens : « Ut aperiatur mihi ostium verbi ad eloquendum mysterium Christi[1]. »

XXII. Aperiatur igitur Christo porta tua, nec solum aperiatur, sed etiam elevetur ; si tamen æternalis est, non caduca ; scriptum est enim : « Et elevamini portæ, æternales. » Elevatum est superlimen Esaïæ, quando Seraphim labia ejus tetigit, et vidit regem Dominum sabaoth[2].

XXIII. Tuæ ergo portæ elevabuntur, si sempiternum, si omnipotentem, si inæstimabilem, si incomprehensibilem, si eum qui et præterita omnia et futura noverit, Filium Dei credas. Quod si præfinitæ potestatis et scientiæ, subjectumque opinaris, non elevas portas æternales.

XXIV. Eleventur ergo portæ tuæ, ut non Arriano sensu parvulus, non pusillus, non subditus ad te Christus introeat : sed intret in Dei forma, intret cum Patre, intret talis, qualis est et cœlum et omnia supergressus, emittat tibi Spiritum sanctum. Expedit tibi ut credas quia ascendit, et sedet ad dexteram Patris. Nam si eum inter creaturas et terrena impia cogitatione detineas, si non tibi abeat, non tibi ascendat, nec Paracletus ad te veniet, sicut ipse dixit : « Nam si ego non abiero, Paracletus non veniet ad vos : si autem abiero, mittam illum ad vos[3]. »

XXV. Quod si inter terrena eum requiras, sicut Maria Magdalene requirebat ; cave ne et tibi dicat : « Noli me tangere ; nondum enim ascendi ad Patrem meum[4]. » Portæ enim tuæ angustæ sunt, capere me non queunt : elevari non queunt, intrare non possum.

XXVI. Vade ergo ad fratres meos, hoc est, ad illas portas æternales, quæ cum Jesum viderint, elevantur.

[1] Coloss. IV, 3. — [2] Isaï. VI, 7. — [3] Joan. XVI, 7. — [4] Id. XX, 17.

Æternalis porta est Petrus, cui portæ inferi non prævalebunt[1]. Æternales portæ Joannes et Jacobus, utpote filii Tonitrui[2]. Æternales portæ sunt Ecclesiæ, ubi laudes Christi annuntiare Propheta desiderans, dicit : « Ut annuntiem omnes laudationes tuas in portis filiæ Sion[3]. »

XXVII. Grande ergo mysterium Christi, quod stupuerunt et Angeli ; et ideo venerari debes, et Domino famulus derogare non debes. Ignorare non licet ; propterea enim descendit ut credas ; si non credis, non descendit tibi, non tibi passus est. « Si non venissem, inquit, et » locutus non fuissem his, peccatum non haberent : nunc » autem excusationem non habent de peccato suo. Qui » me odit, et Patrem meum odit[4]. » Quis igitur odit Christum, nisi qui derogat ? Sicut enim amoris est deferre, ita odii est derogare. Qui odit, quæstiones movet ; qui amat, reverentiam defert.

[1] Marc. XVI, 18 — [2] Marc. III, 17. — [3] Psal. IX, 15. — [4] Joan. XV, 22 et 23.

## CAPUT III.

*Verba illa :* Omnis viri caput Christus..... caput autem Christi Deus ; *primo in Arrianos ipsos retorquet : deinde Christi tantum secundum naturam humanam considerati Deum caput esse ex alio Scripturæ loco, quem objicere solebant iidem hæretici, probat : nec prudentius quoque oppositum ab ipsis textum illum :* Qui autem plantat, et qui rigat, unum sunt. *Quibus explicatis, quo pacto Pater in Filio, et Filius in Patre, nec non in utroque fideles esse dicantur, aperitur.*

XXVIII. Itaque discutiamus eorum alias quæstiones. Scriptum est, inquiunt : « Omnis viri caput Christus est, » caput autem mulieris vir, caput autem Christi Deus[1]. » Qua in quæstione dicant mihi, velim, utrum conjungere, an dividere hæc quatuor velint. Si enim conjungere, atque ita dicunt Deum caput esse Christi, sicut vir est mulieris caput, videte quid incidant. Nam si hæc tanquam ex paribus sumpta est comparatio, et hæc quatuor, id est, mulier, vir, Christus, et Deus, quasi ex unius atque ejusdem naturæ similitudine comparantur : ergo mulier et Deus unius incipient esse naturæ.

XXIX. Quod si hoc displicet, quia sacrilegum est dicere, ut volunt dividant. Itaque si Christum apud Deum Patrem ita volunt esse, sicut est mulier apud virum; unius utique Christum et Deum dicunt esse substantiæ, quoniam mulier et vir unius sunt in carne naturæ[2] : nam

[1] 1 Cor. xi, 3. — [2] Gen. ii, 24.

quod distat, in sexu est. Cum vero inter Christum et Patrem sexus non interveniat; quod unum inter Filium et Patrem in natura est, fatebuntur : quod diversum in sexu est, denegabunt.

XXX. Placet-ne ista divisio? An mulierem, virum et Christum unius volunt esse substantiæ, et Patrem separant? Hæccine igitur divisio placet? Si ita est, videte quid incidant. Aut enim non solum Arrianos, sed etiam Photinianos se necesse est confiteantur; quia Christum hominem tantum fatentur, quem humanæ tantummodo naturæ æstimant copulandum : aut vel invitos acquiescere par est nostræ sententiæ, per quam id quod impie cogitarunt, pie religioseque defendimus; ut sit Christus quidem secundum generationem divinam Dei virtus, secundum assumptionem autem carnis, unius cum omnibus hominibus in carne substantiæ, salva tamen incarnationis suæ gloria; quia veritatem suscepit, non imaginem carnis.

XXXI. Sit ergo juxta humanam conditionem caput Christi Deus; non enim dixit caput Christi Pater, sed « Caput Christi Deus; quia Divinitas, ut pote creatrix, caput est creaturæ. Et bene dixit : « Caput Christi Deus; » ut et Divinitatem Christi significaret, et carnem, hoc est, incarnationem in Christi nomine : in Deo autem unitatem Divinitatis, et magnitudinem potestatis.

XXXII. Eo usque autem caput Christi Deus secundum incarnationem dictum est, ut et caput viri Christus secundum incarnationem Verbi dictum sit. Quod alibi Apostolus evidenter exposuit dicens : « Quoniam vir caput » est mulieris, sicut et Christus caput Ecclesiæ[1]. » Et in consequentibus addidit : « Qui se tradidit pro ea[2]. » Secundum incarnationem igitur caput viri Christus; quia secundum incarnationem facta traditio est.

[1] Ephes. v, 23. — [2] Ibid. 25.

XXXIII. Est ergo caput Christi Deus; ubi servi, hoc est, hominis, non Dei forma tractatur. Sed nihil præjudicat Dei Filio, si secundum carnis veritatem similis sit hominibus, qui in Divinitate cum Patre unum est[1]; non enim potestas hac interpretatione minuitur, sed misericordia prædicatur.

XXXIV. Quis autem unam Divinitatem Patris et Filii pie abneget; cum ipse Dominus consummaturus præcepta, Discipulis suis dixerit : « Ut sint unum, sicut et » nos unum sumus[2]? » Pro testimonio enim fidei positum est, licet ab Arrianis ad argumentum perfidiæ derivetur. Etenim quoniam toties lectam negare non queunt unitatem, extenuare conantur; ut talis videatur Divinitatis unitas inter Patrem et Filium, qualis est inter homines unitas devotionis et fidei : licet etiam inter ipsos homines unitas naturæ sit ex communitate naturæ.

XXXV. Unde et illud apertissime solvitur, quod ad extenuationem Dominicæ unitatis objicere consuerunt, quia scriptum est : « Qui autem plantat, et qui rigat, » unum sunt[3]. » Hoc Arriani, si saperent, non objicerent. Quomodo enim negare conantur quia Pater et Filius unum sunt; cum Paulus et Apollo et natura unum sint et fide? Sed tamen per omnia unum esse non possunt; quia nequeunt comparari humana divinis.

XXXVI. Inseparabilis ergo Deus Pater Verbo, inseparabilis virtute, inseparabilis sapientia per divinæ unitatem substantiæ; et est in Filio, sicut frequenter est scriptum : est vero non ut egentem sanctificans, nec ut vacuum implens; quia non vacua Dei virtus. Nec enim virtus virtute augetur; quia non duæ virtutes, sed una virtus : nec Divinitas Divinitatem accipit; quia non duæ Divinitates, sed

[1] Joan. x, 30. — [2] Id. xvii, 11. — [3] I Cor. iii, 8.

una Divinitas : nos autem per acceptam et inhabitantem in nobis virtutem unum erimus in Christo.

XXXVII. Communis ergo littera, sed discrepans divina, humanaque substantia. Nos unum erimus, Pater et Filius unum sunt : nos secundum gratiam, Filius secundum substantiam. Alia autem per conjunctionem, alia per naturam unitas. Denique vide quid ante præmiserit : « Ut omnes unum sint, sicut tu, Pater, in me, et ego » in te[1]. »

XXXVIII. Considera ergo quia non dixit : Tu in nobis, et nos in te : sed « Tu in me, et ego in te ; » ut se a creaturis separaret. Et addidit : « Et isti in nobis[2], » ut etiam hic suam potentiam et Patris a nobis secerneret ; ut quod nos in Patre et Filio unum sumus, non naturæ videatur esse, sed gratiæ : quod autem Filius et Pater unum sunt, non hoc Filius accepisse per gratiam, sed naturaliter ut Filius possidere credatur.

## CAPUT IV.

*Objectum ab hæreticis locum illum :* Non potest Filius facere a se quidquam, etc. *primo e subsequentibus verbis exponit : deinde singulas integri textus voces expendens, eas Arriana interpretatione sumi sine impietate aut absurditate haudquaquam posse potissimum creationis mundi et quorumdam Christi miraculorum exemplis docet.*

XXXIX. Aliud rursus objiciunt, asserentes unam

[1] Joan. XVII, 21. — [2] Ibid.

atque eamdem potestatem Filii et Patris esse non posse; quia ipse dixit : « Amen amen dico vobis, non potest »Filius facere a se quidquam, nisi quod viderit Patrem »facientem[1]. » Itaque nihil ex se fecisse Filium dicunt, nec facere posse, nisi quod viderit facientem Patrem.

XL. O præscia sapientia infidelium argumentorum! quæ subjecit quod solveret, quæstionem, addendo quod sequitur : « Quia quæcumque ille fecerit, eadem et »Filius facit similiter[2]; » hoc nempe sequitur. Cur ergo scriptum est : Eadem facit Filius, et non talia; nisi ut in Filio unitatem, non imitationem paterni operis æstimares?

XLI. Sed tamen ut illorum quoque argumenta discutiamus, quæro ut respondeant, utrum videat Filius opera Patris. Videt itaque, annon? Si videt, ergo et facit : si facit, desinant omnipotentem negare, quem omnia posse facere quæ Patrem facientem viderit, confitentur.

XLII. Quid est autem, « Viderit? » Corporalium-ne aliquis usus oculorum est? Sed si hoc de Filio velint dicere, corporalis etiam in Patre usum operationis ostendent; ut facientem videat, quod ipse facturus est.

XLIII. Quid est autem : « Non potest Filius facere a se » quidquam? » Hoc interrogemus, hoc consideremus. Est ergo aliquid impossibile Dei virtuti atque sapientiæ? Hoc est enim Dei Filius, qui utique non alienam accepit fortitudinem : sed quemadmodum vita est, non aliena vivificatione subnixus, sed alios vivificans; quia ipse vit est : ita etiam sapientia est, non quasi insipiens accipiens sapientiam, sed qui de suo alios faciat esse sapientes : ita etiam virtus est, non quasi per infirmitatem consecutus incrementa virtutis; sed ipse virtus, qui virtutem fortibus largiatur.

[1] Joan. v, 19. — [2] Ibid.

XLIV. Quomodo ergo virtus quasi cum jurisjurandi attestatione dicit : « Amen, amen dico vobis[1], » quod est: Fideliter (19), fideliter dico? Fideliter ergo dicis, Domine Jesu, et cum sacramenti quadam repetitione confirmas quod nihil facere potes, nisi quod facientem Patrem videris. Fecisti mundum, numquid alterum mundum Pater tuus fecit, quem quasi ad exemplar acceperis? Ergo necesse est fateantur impii aut duos, aut certe multos esse mundos, quod philosophi asserunt; ut se etiam in hoc errore gentilitatis involvant. Aut si velint verum sequi, dicant sine exemplari te fecisse, quod feceris.

XLV. Dic mihi, Domine, quando in mari Patrem incarnatum videris ambulantem[2]. Ego enim nescio, ego hoc de Patre credere sacrilegum puto, qui te solum carnem assumpsisse cognovi. Quando videris in nuptiis Patrem aquam in vina vertentem[3]. Sed solum te Unigenitum Filium legi ex Patre natum, solum te ex Spiritu sancto accepi et Virgine secundum incarnationis sacramenta generatum[3]. Ergo ista, quæ memoravimus a te gesta, non fecit Pater : sed sine exemplari paterni operis ad redimendam tuo sanguine salutem mundi solus immaculatus ex alvo Virginis processisti.

XLVI. Ac ne forte incarnationis tantummodo putent sequestrandum esse mysterium (licet cum dicunt : « Non » potest Filius a se facere quidquam[5], » nihil excipiant, ita ut et quidam impius dixerit : Nec culicem facere potest; tam temerario ausu, petulantique sermone majestatem supernæ virtutis irridens) dic, Domine Jesu, quam terram sine te Pater fecerit? Cœlum enim sine te non fecit, quia scriptum est : « Verbo Domini cœli firmati » sunt[6]. »

[1] Joan. v, 19. — [2] Marc. vi, 48. — [3] Joan. ii, 9. — [4] Matth. i, 25. — [5] Joan. v, 9. — [6] Psal. xxxii, 6.

XLVII. Sed nec terram sine te fecit, quia scriptum est: « Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est » nihil[1]. » Nam si aliquid sine te Deo Verbo Pater fecit; non ergo omnia facta per Verbum, et Evangelista mentitur. Quod si omnia facta per Verbum, et omnia per te cœperunt esse, quæ non erant; utique quæ non vidisti a Patre facta, a te ipse fecisti. Nisi forte philosophicas tibi ideas Platonica illa disputatione præstituunt, quas ab ipsis tamen philosophis scimus irrisas. Si autem ex te ipse fecisti, vana est assertio perfidorum, quæ auctori omnium, cui suppetit ex se faciendi magisterium, tribuit discendi profectum.

XLVIII. Quod si per te negant cœlum esse factum, vel terram, considerent impii quo se suo furore præcipitent; cum scriptum sit: « Dii qui non fecerunt cœlum et ter» ram, pereant[2]. » Peribit ergo, Arriane, qui quod perierat, et reperit et redemit? Sed ad proposita revertamur.

## CAPUT V.

*Cœptam objecti loci expositionem urgens, rationes quatuor quibus aliquid fieri non posse affirmamus, explicat, et earum primas tres in Christum non cadere, solutis quibusdam objectiunculis, demonstrat; et Filium propter solam potestatis cum Patre unitatem nihil a se facere posse deducit.*

XLIX. Quomodo « Non potest Filius facere a se quid» quam? » Quæramus quid sit quod facere non possit,

[1] Joan. I, 3. — [2] Jerem. X, 11.

Multæ sunt impossibilitatum differentiæ. Est aliquid natura impossibile, et est aliquid quod est possibile per naturam, impossibile per infirmitatem. Est etiam tertium quod sit possibile per corporis et animi firmitatem : impossibile per imperitiam aut impotentiam. Est etiam quod per definitionem immutabilis propositi, et constantis perseverantiam voluntatis atque amicitiæ fidem sit impossibile mutari.

L. Sed hæc ut evidentius possimus advertere, per exempla nobis disputatio dirigatur. Impossibile est ut avis sapientiæ disciplinam aliquam assequatur aut artem : impossibile est et lapidem prodire quoquam ; impossibile est enim lapidem moveri, nisi motu moveatur alterius : non potest ergo lapis per se ipsum moveri, et transire de loco. Non potest etiam aquila humanis imbui disciplinis. Habes unam speciem, cui impossibilitatis causa natura est.

LI. Impossibile est et debili facere opera robusti : sed huic alia impossibilitatis causa est ; quod enim facere potest per naturam, per infirmitatem non potest. Causa igitur huic quoque impossibilitati infirmitas. Alia ergo impossibilitatis hæc species ; quoniam a faciendi possibilitate corporis infirmitate revocatur.

LII. Tertia quoque impossibilitatis est causa, qua etiamsi per naturam quis, et firmitatem corporis facere aliquid possit ; non potest tamen facere per imperitiam vel impotentiam, ut aut indoctus, aut servus.

LIII. Quas igitur harum, quas enumeravimus, impossibilitatum causas ut quartam interim sequestremus, Filio Dei existimas convenire ? Numquid insensibilis per naturam, et immobilis, sicut lapis ? Lapis quidem est impiis in ruinam, fidelibus angularis [1]. Sed non insensibilis, supra quem sensibilium populorum fideles ædificantur affec-

[1] I Petr. II, 6.

tus. Non immobilis petra : « Bibebant enim ex consequenti petra; petra autem erat Christus[1]. » Non ergo paternum opus per naturæ distantiam impossibile Christo.

LIV. Numquid forte per debilitatem impossibile ei aliquid existimamus? Sed non ille debilis, qui aliorum debilitates imperiali sermone sanabat. An debilis videbatur, cum paralytico præcipiens : « Tolle grabatum tuum, et » ambula[2]; » sanitatis jam mandabat officium, cum adhuc ille remedium debilitatis oraret? Non debilis Dominus virtutum, cum illuminaret cæcos[3], inclinatos erigeret, mortuos suscitaret[4], votis nostris medicinæ præcurreret effectus, orantes curaret, et fimbriæ mundaret attactus?

LV. Nisi forte debilitatem illam, impii, putabatis, quando vulnera videbatis[5]. Erant quidem illa corporis vulnera, sed non erat vulneris illius ulla debilitas, ex quo omnium vita profluebat. Unde et Propheta dixit : «Livore ejus nos sanati sumus[6]. » An qui in vulnere debilis non erat, erat in majestate? Quomodo quæro. Cum dæmoniis imperaret, et reis peccata dimitteret[7]; an cum rogaret Patrem[8]?

LVI. Quo loco fortasse dicant : Quomodo Pater et Filius unum sunt, si Filius nunc imperat, nunc precatur? Et unum sunt, et imperat, et precatur : sed neque cum imperat, solus; nec cum precatur, infirmus. Solus non est; quia quæcumque Pater facit, eadem similiter et Filius facit[9]: infirmus non est; quia etsi in carne infirmatus est propter peccata nostra, tamen illud nostræ erat in eo pacis eruditio, sicut scriptum est, non suæ majestatis infirmitas[10].

LVII. Denique ut scias quia secundum hominem rogat,

[1] I Cor. x, 4. — [2] Marc. II, 11. — [3] Psal. CXLV, 8. — [4] Matth. XI, 5. — [5] Marc. VI, 56. — [6] Isaï. LIII, 5. — [7] Luc. V, 20. — [8] Joan. XVII, 9. — [9] Id. V, 19. — [10] Isaï. LIII, 5.

Divinitate imperat, habes in Evangelio quia Petro dixit: «Rogavi pro te, ut non deficiat fides tua[1].» Eidem autem supra dicenti: «Tu es Christus Filius Dei vivi,» respondit: «Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam » meam; et tibi dabo claves regni cœlorum[2].» Ergo cui propria auctoritate regnum dabat, hujus fidem firmare non poterat; quem cum petram dicit, firmamentum Ecclesiæ indicavit? Quando igitur roget, quando imperet, considera. Rogat, quando passurus ostenditur: imperat, quando Filius Dei creditur.

LVIII. Duas igitur species impossibilitatis vacare jam cernimus, quod neque insensibilis, neque infirma potest esse Dei virtus. Numquid tertium profertis in medium, quod quasi imperitus sine magistro facere nihil possit, aut servus sine domino? Ergo mentitus es, Domine Jesu, qui te et Magistrum, et Dominum ipse dixisti; et fefellisti Discipulos tuos, dicens: «Vos vocatis me Magistrum et » Dominum, et bene dicitis; sum etenim[3].» Sed non falleres, Veritas, eos præsertim quos amicos vocasti.

LIX. Tamen si ut imperitum te ab artifice secernunt, viderint ut tibi, hoc est, Dei sapientiæ dicant peritiam defuisse; unitatem tamen substantiæ inter te et Patrem separare non possunt. Artificem namque ab imperito imprudentia non natura secernit: sed non in Patre artificium, neque in te insipientia; non est enim insipiens sapientia.

LX. Ergo si neque insensibilis in Filio natura, neque debilitas, neque imperitia, neque servitus potest esse; considerent quod et per naturam et majestatem unum sit cum Patre Filius, et per operationem non discrepet a Patre virtus; cum omnia quæ Pater fecerit, eadem Filius faciat similiter: neque enim similiter potest quisquam facere idem opus, quod alius fecerit; nisi qui et inæqualitatem non ha-

[1] Luc. XXII, 32. — [2] Matth. XVI, 18. — [3] Joan. XIII, 13.

beat operationis, et naturæ ejusdem habeat unitatem.

LXI. Adhuc tamen requiro, quid sit quod non possit facere a se Filius, nisi viderit facientem Patrem[1]; et insipienter aliqua de vilioribus exempla propono : «Factus »sum insipiens, vos me coëgistis[2].» Nam quid insipientius, quam de majestate Dei argumenta discutere, «Quæ »quæstiones magis præstant, quam ædificationem Dei, »quæ est in fide[3]?» Sed argumentis argumenta respondeant : illis verba, nobis charitas, quæ in Deo est, «De »corde puro et conscientia bona et fide non ficta.» Ergo ad infirmationem tam ineptæ propositionis, non piget etiam ridicula derivare.

LXII. Quomodo ergo videt Filius Patrem? Videt equus picturam, quam per naturam imitari non potest : non utique sic videt Filius. Videt parvulus viri opera majoris, sed imitari non potest : nec utique sic videt Dei Filius.

LXIII. Ergo si Filius per ejusdem cum Patre arcanum commune naturæ invisibiliter et videre et facere potest, et per plenitudinem Divinitatis quod voluerit exequi : quid superest, nisi ut per unitatem inseparabilem potestatis nihil credamus Filium facere, nisi quod viderit Patrem facientem; quia per incomparabilem charitatem nihil a se facit Filius; quoniam nihil vult, quod Pater nolit? Quod utique non infirmitatis, sed unitatis est.

[1] Joan. v, 19. — [2] 2 Cor. xii, 11. — [3] 1 Tim. i, 4, 5.

## CAPUT VI.

*Accedit ad quartam e rationibus supra memoratis et Filium nihil facere quod non probetur a Patre, cum sit utriusque perfecta voluntatis atque potestatis unitas, liquido probans, nonnullas difficultates subinde tollit.*

LXIV. Ergo nec contumax Filius, ut etiam de quarta propositione dicamus; nihil enim consiliarius Filius fecit, quod cum Patris non conveniat voluntate. Denique vidit Pater quæ fecit Filius, et probavit quia bona valde; sic enim habes in Genesi : « Et dixit Deus : Fiat lux, et facta » est lux; et vidit Deus lucem, quia bona est[1]. »

LXV. Numquid hic dixit Pater : Fiat talis lux, qualem ipse feci; aut fiat lux quæ ante non fuerat : aut Filius qualem faceret, interrogavit? Sed fecit, ut voluit, qualem Pater usque eo voluit, ut probaret. Ergo novum opus Filii est.

LXVI. Deinde si reprehenditur in Filio secundum interpretationes Arrianorum quia quod viderit, fecit, qui utique secundum Scripturas quod non vidit, et fecit; et dedit esse quæ non erant : quid dicunt de Patre, qui quod viderat prædicavit, quasi ea quæ facienda forent, non potuerit prævidere.

LXVII. Similiter ergo videt Filius Patris opus, sicut Pater opus Filii : nec quasi alienum laudat, sed quasi proprium recognoscit : « Quæcumque enim Pater fecerit, » eadem Filius facit similiter[2]; » ut idem opus Patris Filii-

[1] Gen. I, 3, 4. — [2] Joan. V, 19.

que sentires. Nihil ergo facit Filius, nisi quod Pater probet, Pater laudet, Pater velit; quia ex Patre totus est: non ut creatura, quæ multa committit, dum studio lapsuque peccati voluntatem frequenter offendit auctoris. Nihil ergo Filius facit, nisi quod placeat Patri; quia una voluntas, una sententia est, una est vera charitas, unius operationis effectus.

LXVIII. Denique ut scias charitatis esse quod «Non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit facientem Patrem,» cum præmisisset: «Quæcumque ille fecerit, eadem et Filius facit similiter,» subjecit: «Pater enim diligit Filium.» Ergo quod dixit Scriptura quia «non potest,» ad inseparabilis et individuæ charitatis retulit unitatem.

LXIX. Quod si naturaliter est, ut vere est, inseparabilis charitas; inseparabilis utique est etiam operatio naturaliter: et impossibile ut opus Filii cum Patris non conveniat voluntate; quando id quod Filius operatur, operatur et Pater[1]: et quod Pater operatur, operatur et Filius: et quod loquitur Filius, loquitur et Pater, sicut scriptum est: «Pater meus qui in me manet, ipse loquitur; et opera quæ ego facio, ipse facit[2].» Nihil enim Pater sine virtute atque sapientia sua condidit; quia omnia in sapientia fecit, sicut scriptum est: «Omnia in sapientia fecisti[3].» Nihil etiam Deus Verbum sine Patre fecit.

LXX. Non operatur sine Patre, non sine patria voluntate sacrosanctæ illi se obtulit salutaris mundi totius hostia passioni[4], non sine patria voluntate mortuos suscitavit. Denique Lazarum suscitaturus levavit oculos sursum, et dixit: «Pater, gratias ago tibi, quia audisti me: et ego sciebam quia semper me audis: sed propter turbam quæ

[1] Joan. XII, 50. — [2] Id. XIV, 10. — [3] Psal. CIII, 24. — [4] Hebr. X, 10.

» circumstat, dixi; ut credant quia tu misisti : » ut quamvis ex personæ hominis incarnati susceptione loqueretur, unitatem tamen paternæ voluntatis et operationis exprimeret; quia Pater omnia audit, omnia videt quæ vult Filius. Videt ergo et Pater facientem Filium, audit volentem. Denique non rogavit, et exauditum se esse dixit.

LXXI. Nec existimari potest quia non audit Pater, quod velit Filius : et ut scias quia semper auditur a Patre, non quasi servus, nec quasi Propheta, sed quasi Filius : « Et ego, inquit, sciebam quia semper me audis : sed » propter turbam quæ circumstat, dixi; ut credant quia » tu me misisti. »[1]

LXXII. Propter nos igitur gratias agit; ne eumdem Patrem, eumdemque Filium esse credamus, cum idem opus Patris audimus et Filii. Nam ut cognosceres non quasi infirmum gratias egisse, sed quasi Dei Filium semper sibi divinam potentiam vindicare, clamavit : « Lazare, » veni foras. » Imperantis utique vox ista est, non precantis.

## CAPUT VII.

*Proposita doctrina hinc confirmatur, quod Filius sit Patris Verbum, non quale nostrum, sed vivum et operatorium; atque adeo non possit negari ejusdem cum Patre voluntatis, potestatis ac substantiæ.*

LXXIII. Sed ut ad superiora redeamus, et proposita concludamus, facit quasi Verbum Filius voluntatem Patris.

[1] Joan. xi, 41, 42.

Verbum hoc nostrum utique prolativum est, syllabæ sunt, sonus est; et tamen a sensu nostro, et mente non discrepat, et quæ interiori tenemus affectu, ea tanquam operantis verbi testificatione signamus. Sed non sermo noster operatur, solum est Verbum Dei, quod nec prolativum est, nec quod ἐνδιάθετον dicunt; sed quod operatur et vivit et sanat.

LXXIV. Vis scire quale Verbum? Audi dicentem : « Vivum est enim Verbum Dei, et validum atque operatorium et acutum, et penetrabilius omni gladio acutissimo, penetrans usque ad divisionem animæ et spiritus, artuumque et medullarum[1]. »

LXXV. Verbum igitur audis Dei Filium, et a patria voluntate et potestate secernis? Audis quia vivit, audis quia sanat : noli ergo nostro comparare verbo. Si enim verbum nostrum quæ non obtutu viderit, non auditu audierit, loquitur; et loquitur tamen cognita per quædam naturæ humanæ interna mysteria : quomodo non impius, qui secundum Divinitatem in Dei Verbo et obtutum quemdam corporeum exigit, et auditum : et putat quod non possit a se quidquam facere Filius, nisi quod Patrem facientem viderit[2]; cum per unitatem, ut diximus, ejusdem substantiæ idem velle atque idem nolle et idem posse et in Patre sit et in Filio et in Spiritu sancto?

LXXVI. Quod si homines plerumque sensuum qualitate discreti, tamen unius propositi intentione concordant; quid de Patre nos et Dei Filio congruit æstimare : cum id quod humana imitatur charitas, substantia divina possideat?

LXXVII. Ponamus tamen, sicut ipsi volunt, quia quasi in exemplari, quod viderit Patrem facientem, Filius faciat. Et hoc utique ejusdem substantiæ est; nullus enim potest alterius imitationem operationis implere, nisi qui ejusdem naturæ habeat unitatem.

[1] Hebr. IV, 12. — [2] Joan. V, 19.

## CAPUT VIII.

*Hæreticorum objectionem, qua Filium quod alium generare non possit, Patri negabant esse æqualem, primo in adversarios ipsos retorquet: deinde hominum ostendit exemplis quod quispiam generet aut secus, ad potentiam non pertinere; maxime cum alioqui ipsemet Pater minus potens dicendus esset. Inde colligit divina ex humanis non esse judicanda, sed standum Scripturæ auctoritate. Postremo omnipotentiam vel Patri abjudicandam, vel adjudicandam Filio ubi demonstravit, ipsos si filios non genuerint, propriis servis qui sobolem procreaverint, minus potentes fore inducit, proindeque totam eorum disputationem ineptam esse.*

LXXVIII. Illud ridiculum est, imperator Auguste, quod quidam hoc etiam ad inæqualitatem Dei Patris et Filii objiciendum usurpare consuerunt, quod dicant omnipotentem Patrem esse, quod generavit Filium: negent autem omnipotentem Filium, dicentes quia generare non potuit.

LXXIX. Sed vide quemadmodum sæva impietas; ut dialectica philosophorum se ipsa convincat. Hac enim quæstione aut coæternum Patri Filium necesse est sua voce fateantur; aut si principium temporis Filio aliquod ascribunt, principium potentiæ necesse est tribuant etiam Patri. Ita cum omnipotentem Filium negant, incipiunt, quod nefas dictu est, asserere per Filium Patrem omnipotentem esse cœpisse.

LXXX. Nam si per generationem omnipotens Pater, utique aut coæternus Patri Filius est ; quia si semper omnipotens Pater, sempiternus et Filius : aut si fuit, quando non erat Filius sempiternus, fuit ergo quando non erat omnipotens Pater. Nam cum volunt dicere Filium aliquando cœpisse, in illud recidunt, ut et Patris potentiam dicant non semper fuisse, sed ex Filii generatione cœpisse. Ita dum Filio Dei cupiunt derogare, plus tribuunt; ut contra fas omne auctorem paternæ potentiæ declarare videantur; cum Filius dicat : « Omnia quæ Pater habet, » mea sunt[1], » hoc est, non quæ Patri ipse tradiderit, sed quæ a Patre jure generationis acceperit.

LXXXI. Et ideo Filium sempiternam dicimus esse virtutem : si ergo sempiterna ejus virtus atque Divinitas, utique et potentiâ ejus est sempiterna[2]. Filio igitur qui derogat, Patri derogat, pietatem offendit, violat charitatem. Nos honorificemus Filium, in quo Pater complacet; placet enim Patri ut laudetur Filius, in quo ipse complacuit.

LXXXII. Respondeamus tamen intentioni eorum, ne epilogo (20) quodam invidiam quæstionis declinasse videamur. Generavit, inquiunt, Pater, non generavit Filius. Quod hic argumentum est inæqualitatis ? Generatio enim paternæ proprietatis est, non potentiæ : et pietas æquat, non separat. Denique in ipso usu nostræ infirmitatis frequenter evenire cognoscimus, ut et infirmi filios habeant, et non habeant fortiores : habeant servi, non habeant domini : habeant inopes, non habeant qui potentes sunt.

LXXXIII. Sed si dicunt et hoc infirmitatis esse, quia volunt homines filios habere, nec possunt : quamvis humana non sint conferenda divinis, intelligant tamen inter ipsos quoque homines non potentiæ esse, sed paternæ

[1] Joan. XVI, 15. — [2] Rom. I, 16.

proprietatis habere filios, vel non habere: nec in potestate nostræ voluntatis esse generare, sed in corporis qualitate; nam si esset potentiæ, utique potentior multos haberet. Ergo non est potentiæ habere filios vel non habere.

LXXXIV. Numquid naturæ est? Si naturæ infirmitatem putatis, et ad humana vos confertis exempla, eadem Patris est natura quæ Filii est. Itaque aut verum Filium dicitis, et Patri in Filio derogatis per unitatem ejusdem naturæ (sicut enim Pater natura Deus est, ita et Filius: deos autem ait Apostolus non natura deos esse, sed dici[1]) aut si negatis esse verum Filium, hoc est, ejusdem naturæ, non est ergo generatus: si non est generatus Filius, non generavit Pater.

LXXXV. Colligitur itaque juxta sententiam vestram, ut non sit omnipotens Deus Pater, quia generare non potuit, si non generavit Filium, sed creavit. Sed quia omnipotens Pater, cum juxta sententiam vestram solus generator omnipotens sit, generavit utique Filium, non creavit. Verum ipsi magis quam vobis credendum est. Ille ait: « Genui[2]; » et frequenter ait, generationis suæ testis.

LXXXVI. Non est ergo naturæ, non est potentiæ in Christo aliqua, quia non generavit, infirmitas; quia generatio, sicut sæpe jam diximus, non ad sublimitatem potentiæ, sed ad proprietatem refertur naturæ. Nam si ideo omnipotens Pater, quia Filium habet, omnipotentior ergo esse potuit, si plures haberet.

LXXXVII. An vero potentia ejus in una generatione defecit? At ergo ostendam et Christum habere filios, quos quotidie generat, sed ea generatione, vel potius regeneratione, quæ potestatis est, non naturæ; adoptio enim potestatis est, generatio proprietatis. Quod ipsa Scriptura

[1] 1 Cor. VIII, 5. — [2] Psal. CIX, 3.

nos docuit; dicit enim Joannes; quia « In hoc mundo » erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum » non cognovit. In propria venit, et sui eum non recepe- » runt. Quotquot autem receperunt eum, dedit illis potes- » tatem Filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus[1]. »

LXXXVIII. Dicimus itaque potestatis esse, quod nos Filios Dei fecit : proprietatis autem generationem esse oracula divina declarant; dicit enim Sapientia Dei: « Ex ore » Altissimi prodivi[2], » hoc est, non coacta, sed libera : non potestati obnoxia, sed nata generationis arcano, privilegio dominationis et jure potestatis. Denique de eadem Sapientia, hoc est, de Domino Jesu, alibi Pater dicit : « Ex utero » ante luciferum genui te[3]. »

LXXXIX. Quod utique ideo dixit, non ut corporalem alvum declararet, sed ut proprietatem veræ generationis ostenderet. Nam si ad corporalem referas, ergo omnipotens Pater cum dolore et conceptione generavit. Sed absit, ut Deum ex infirmitate corporis metiamur. Est quidam uterus paternæ arcanum substantiæ, interiusque secretum, quod non Angeli, non Archangeli, non Potestates, non Dominationes, non aliqua creaturarum potuit penetrare natura. Cum Patre enim semper, et in Patre semper est Filius : cum Patre per distinctionem indissociabilem Trinitatis æternæ, in Patre per divinæ unitatem naturæ.

XC. Quis igitur hic arbiter Divinitatis, qui discutiat Patrem ac Filium : ille, quare generaverit: iste, cur non generaverit? Servulum suum aut ancillulam cur generaverit, nemo condemnat : isti condemnant, cur non generaverit Christus; condemnant enim sua opinione, cum derogant. Nec conjugibus inter se cur non generaverint, aut charitas minuitur, aut meritum derogatur : isti quia non generavit, Christi minuunt potestatem.

[1] Joan. I, 10, et seqq. — [2] Eccli. XXIV, 5. — [3] Psal. CIX, 3.

XCI. Cur, inquiunt, Filius Pater non est? Quia et Pater Filius non est. Cur non iste generavit? Quia nec ille generatus est. Nec ideo minus habet Filius, quia Pater non est : nec Pater minus habet, quia Filius non est. Dixit enim Filius : « Omnia quæ Pater habet, mea sunt[1]. » Adeo generatio in paterna proprietate, non in jure est potestatis!

XCII. Est quædam indistincta distinctæ incomprehensibilis et inenarrabilis substantia Trinitatis. Distinctionem etenim accepimus Patris et Filii et Spiritus sancti, non confusionem : distinctionem, non separationem : distinctionem, non pluralitatem. Divino itaque admirandoque mysterio manentem semper accipimus Patrem, semper Filium, semper Spiritum sanctum : non duos Patres, non duos Filios, non duos Spiritus. « Unus enim Deus Pater, » ex quo omnia, et nos in ipso : et unus Dominus Jesus, » per quem omnia, et nos per ipsum[2]. » Unus natus ex Patre Dominus Jesus, et ideo Unigenitus. « Unus et Spiritus » sanctus[3], » ut idem Apostolus dixit : Sic accipimus, sic legimus, sic tenemus. Distinctionem scimus, secreta nescimus : causas non discutimus, sacramenta servamus.

XCIII. Facinus indignum, ut qui generationis suæ facultatem non habent, divinæ generationis examen sibi arrogent, vindicent potestatem! Negent ergo æqualem Patri Filium, quia non generavit Filius : negent æqualem Patri Filium, quia Patrem habet. Hoc si de hominibus dicerent, quorum aliqui volunt Filios habere, nec possunt, injuriam putaremus : sic etiamsi inter duos honore pares habenti Filios qui non habet, negaretur æqualis. Et ideo hoc, inquam, grave et de ipsis hominibus videtur, ut quis ideo minor putetur, quod Patrem habet. Nisi forte tanquam constitutum in familia putant Christum dolere,

[1] Joan. XVI, 15. — [2] 1 Cor. VIII, 6. — [3] Id. XII, 11.

quod emancipatus a Patre non sit, et administrandi patrimonii non habeat facultatem. Sed non est Christus in sacris, qui sacra universa destruxit.

XCIV. Quomodo volunt tamen, respondeant, vera-ne generatio sit, et verus Filius ex Deo Patre natus, hoc est, ex substantia Patris, an ex alia natus substantia? Si enim dicunt ex Patre, hoc est, ex Dei substantia, convenit; quia ex substantia Patris Filium dicunt. Ergo quia unius substantiæ, unius utique potentiæ. Si vero ex alia substantia Filius est, quomodo omnipotens Pater est, et omnipotens Filius non est? Quid enim præstantius si ex alia substantia Filium Deus fecit, cum utique et Filius ex alia nos substantia Filios Dei fecerit? Ergo aut unius substantiæ Filius cum Patre, aut unius potentiæ.

XCV. Friget igitur eorum quæstio, quia de Christo judicare non possunt; imo quia vincit ille, cum judicatur. Digni tamen sunt isti judicio suo, qui hanc objiciunt quæstionem. Si enim ideo æqualis Patri Filius non est, quia non generavit Filium, et isti utique fateantur, si non habent Filios, qui serunt hujusmodi quæstiones, suos sibi etiam servulos præferendos, eo quod habentibus Filios æquales esse non possunt. Si autem habent Filios, non putent sibi meritum, sed filiorum juri deferri.

XCVI. Non consistit igitur hæc quæstio, quia æqualis Filius Patri ideo esse non possit, quia Pater generaverit Filium, Filius nullum ex se ipse generaverit. Nam et fons fluvium generat, et fluvius fontem ex se ipse non generat: et lux splendorem generat, non splendor lucem; et una natura est splendoris et lucis.

## CAPUT IX.

*Varias Arrianorum captiunculas, quibus Filium cœpisse argutabantur, profert et explodit. Nam præter quam quod eos aut contra se, aut nihil efficere constat; cum rerum omnium principio non possit esse principium, in humanis etiam eorum argumentatio vitiosa est. Tempus igitur non præcessisse auctorem suum: qui si aliquando non fuit, tunc Pater fuit sine sua virtute ac sapientia. Denique ubi humanis exemplis ostensum est aliquem priusquam nascatur, esse dici, hæreticorum temeritatem detestatur.*

XCVII. Unde cum inæqualitatem ex generationis objectu probare non potuerint, intelligant etiam illam divulgatam suæ calumniam quæstionis explosam. Solent enim proponere: Quomodo æqualis potest esse Filius Patri? Nam si Filius est, antequam generaretur, non erat: aut si erat, cur natus est? Et Arrianos se negare consuerunt, qui proponunt Arrii quæstiones?

XCVIII. Itaque exigunt a nobis responsionem, ut si dixerimus: Antequam generaretur, erat, astute referant: Ergo antequam generaretur, creatus est, et non differt a cæteris creaturis; quia prius cœpit creatura esse quam Filius. Et adjiciunt: Cur qui erat, natus est? An quia imperfectus erat, ut postea perfectior fieret? Si autem responderimus quia non erat, objiciunt statim: Ei ergo generatio contulit ut esset, qui non erat antequam nasceretur; ut hinc colligant: Erat ergo, quando non erat Filius.

XCIX. Sed qui hoc proponunt, et obscuritate volunt involvere veritatem, dicant ipsi utrum temporaliter generet Pater, an intemporaliter. Si enim temporaliter dixerint, quod Filio objiciunt, Patri ascribent; ut videatur Pater cœpisse esse, quod non erat : si intemporaliter, quid superest, nisi ut ipsi solvant, quam proposuerint quæstionem; ut cum generationem Patris abnuant temporalem, generationem quoque Filii temporalem non esse fateantur?

C. Si ergo non est generatio ejus ex tempore, æstimari datur quod nihil præcesserit ante Filium, qui non sit ex tempore. Si enim aliquid ante Filium, jam non sunt in ipso creata omnia, quæ vel in cœlo sunt vel in terris, et Apostolus redarguitur, qui hoc in Epistola sua scripserit[1]: quod si nihil ante generationem, non adverto cur posterior asseratur, quem nemo præcessit.

CI. Connectenda est alia eorum plena impietatis objectio, quæ latentem habeat dolum, quo sensus facilium, mentesque perstringat. Interrogant enim, utrum omne quod finem habet, aliquando cœperit. Et si acceperint ejusmodi responsionem, quia quod finem habet, cœpit aliquando; referunt, utrum Pater desierit generare Filium. Quod cum tenuerint, nostro aspirante consensu, contexunt : cœpit ergo generatio. Id si non abnuas, consequi videtur, ut si cœpit generatio, videatur in eo cœpta, qui natus est; ut natus esse dicatur, qui ante non fuerat; unde definiant : Aliquando ergo Filius non fuit.

CII. Adjiciunt alias ineptias loquacitatis suæ, dicentes : Si Verbum Patris Filius est, et ideo genitus dicitur, quia Verbum est : quod autem Verbum est, opus non est : multifariam locutus est Pater[2]; multos ergo generavit filios, si non operatus est, sed locutus est Verbum. Amen-

[1] Coloss. 1, 16. — [2] Hebr. 1, 1.

tes homines! quasi non intelligant, quid intersit inter prolativum sermonem, et in æternum permanens Dei Verbum ex Patre natum : natum utique, non prolatum : in quo non composita syllaba, sed plenitudo Divinitatis æternæ est, et vita sine fine.

CIII. Subtexunt aliam impietatem, proponentes utrum volens, an invitus generaverit Pater; ut si dixerimus volentem, antiquiorem generatione voluntatem videamur fateri, et referant quia non sit Filius coæternus Patri, quem aliquid antecessit : aut quia et ipse sit creatura; quia scriptum est : « Omnia quæ voluit, fecit[1]; cum hoc ipsum non de Patre et Filio, sed de his quas Filius fecit, dictum sit creaturis. Sin autem invitum Patrem generasse responderimus, invalidum Patrem dixisse videamur.

CIV. Sed nihil in sempiterna generatione præcedit, nec velle, nec nolle : ergo nec invitum dixerim, nec volentem; quia generatio non in voluntatis possibilitate est, sed in jure quodam et proprietate paterni videtur esse secreti. Nam sicut bonus Pater non aut ex voluntate est, aut necessitate, sed super utrumque, hoc est, natura; ita non generat ex voluntate aut necessitate Pater.

CV. Esto tamen, sit generatio in voluntate generantis, quando hanc voluntatem fuisse dicunt? Si in principio, in principio utique Filius : si sempiterna voluntas, sempiternus et Filius : si cœpit voluntas, displicuit igitur sibi quod erat Deus Pater, ut mutaret statum. Displicuit ergo sibi sine Filio, placere cœpit sibi in Filio.

CVI. Jam illa consequentia ut dicamus : Si studium generandi nostro more assumpsit; ergo et cætera quæ generationem præcedere solent, nostro more assumpsit : nostro autem usu generationis votum est, non voluntas.

[1] Psal. CXIII, 11.

CVII. Produnt igitur impietatem suam, qui volunt generationem cœpisse Christi; ut videatur non generatio illa Verbi manentis, sed prolatio fluentis esse sermonis: deinde multos inducendo filios, negent in Christo divinæ proprietatem naturæ; ut nec unigenitus, nec primogenitus æstimetur: postremo ut si principium credatur accepisse, etiam finem videatur habiturus.

CVIII. Sed neque principium assumpsit aliquando Dei Filius, qui erat in principio[1]: neque finem habebit qui est principium universitatis et finis. Nam cum sit principium[2], quomodo quod habebat, accepit? aut quomodo sui finem habebit, cum omnium ipse sit finis, ut in illo fine sine fine maneamus? Dei enim generatio cum temporalis non sit, nec ante se, nec in se tempus invenit.

CIX. Frigida igitur eorum et vana quæstio in creaturis ipsis non habet locum; ipsa etenim quæ temporalia sunt, discretionem in quibusdam habere temporis non videntur. Lux nempe splendorem generat, nec comprehendi potest quod splendor luce posterior sit, aut lux splendore antiquior; quia ubi lumen est, splendor est: et ubi splendor, etiam lumen est. Itaque nec sine splendore lumen, nec splendor potest esse sine lumine; quia et in splendore lumen, et splendor in lumine est. Unde et Apostolus splendorem paternæ gloriæ Filium dixit[3]; quia splendor paternæ lucis est Filius: coæternus, propter virtutis æternitatem: inseparabilis, propter claritudinis unitatem.

CX. Ergo si temporalia et aërea hæc comprehendere et separare non possumus quæ videmus, Deum quem non videmus, qui super omnem est creaturam, in ipso suæ generationis arcano possumus comprehendere? Possumus eum a Filio tempore separare, cum omne tempus opus Filii sit?

CXI. Desinant ergo dicere: Et antequam generaretur,

[1] Joan. I, 1. — [2] Id. VIII, 25. — [3] Hebr. I, 3.

non erat. Ante enim temporis est, generatio ante tempora ; et ideo quod posterius est, prius non est : nec opus ante auctorem potest esse ; cum opera ipsa principium de operatore suo sumant. Nam quomodo ante operatorem suum usus operis æstimetur ; cum omne tempus opus sit, et omne opus de operatore suo ut esset, accepit ?

CXII. Experiri igitur adhuc istos volo, qui sibi videntur astuti ; ut de nostris respondeant, qui calumniantur divinis, longeque refugiunt ab inscrutabili supernæ generationis arcano : quæstionem suam humanæ astruant generationis exemplo. De Filio Dei dicunt quia antequam generaretur non erat, hoc est, de Dei sapientia, de virtute Dei, de Dei Verbo, cujus generatio nihil ante se novit. Quod si aliquando, ut volunt, non fuit (quod nefas dictu est) non fuit ergo in Deo perfectionis aliquando plenitudo divinæ, si postea processum generationis accepit.

CXIII. Tamen ut sciant quam vana sit et solubilis eorum quæstio ; licet nihil in eo humanis divinisve commune, tamen docebo homines, antequam nascerentur, fuisse. Aut negent Jacob Sanctum fuisse, priusquam nasceretur, qui fratrem supplantavit in materni adhuc uteri positus arcano[1] : negent Hieremiam, antequam nasceretur, fuisse, cui dicitur : « Priusquam te formarem in utero » matris tuæ, novi te : et priusquam exires de vulva, sanc» tificavi te, et Prophetam in gentibus posui te[2]. » Quid hoc evidentius tanti exemplo Prophetæ, qui sanctificatus est, antequam natus, et antequam formaretur, est cognitus ?

CXIV. Quid etiam de Joanne loquar, de quo mater religiosa testatur, quia intra materna situs adhuc viscera, præsentiam Domini spiritu cognovit, exultatione consignavit, sicut scriptum meminimus, matre dicente : « Ecce

[1] Gen. xxv, 23. — [2] Jerem. I, 5.

» enim ut facta est in auribus meis vox salutationis tuæ, » exultavit in gaudio infans in utero meo[1]?» Erat igitur qui prophetabat, annon erat? At certe erat; erat enim qui venerabatur auctorem, erat qui loquebatur in matre. Denique Elisabeth filii spiritu replebatur, Maria filii spiritu sanctificabatur; sic enim habes. quia « Exultavit infans » in utero ejus, et repleta est Spiritu sancto Elisabeth[2]. »

CXV. Vide singulorum verborum proprietates. Vocem quidem Mariæ prior Elisabeth audivit, sed Joannes prior Domini gratiam sensit. Pulchre sibi conveniunt oracula oraculis, fœmina mulieri, et pignus pignori. Istæ gratiam loquuntur, illi intus operantur, pietatisque mysterium maternis adoriuntur profectibus; duplicique miraculo, licet honore diverso, prophetant matres spiritu parvulorum. Quis igitur auctor hujus miraculi, nonne Dei Filius, qui fecit esse non natos?

CXVI. De rebus humanis quæstio vestra non potest convenire; potest-ne de divinis convenire secretis? Quid est: Antequam generaretur, non erat? Numquid Pater aliqua tempora conceptionis accepit, ut Filium tempora prævenirent? Aut fœmineæ more naturæ generationis suæ molitus est partum; ut molitio ipsa Filio esset antiquior? Quid est hoc? Cur divina secreta discutimus? Proprietatem legi divinæ generationis, non qualitatem.

CXVII. Facinus indignum? ut ex se quidam cœlestia metiantur, qui Christum non nasci potuisse, sed fieri, tanquam unum de spadonibus putant: aut tanquam unum de spadonibus Patrem Filium, quem generare non potuerit, adoptaverit.

[1] Luc. I, 44. — [2] Ibid.

## CAPUT X.

*Objicientibus Christum, Joanne teste, vivere propter Patrem, ac proinde ipsi æqualem non habendum, respondetur Filii vitam secundum Divinitatem nec cœpisse ex tempore, nec pendere ab aliquo : locum vero de humana ipsius vita intelligendum ex eo probari, quod ibidem de corpore ac sanguine suo præmiserat. Tum duarum controversi loci expositionum primam referri ad humanitatem, et secunda Filii cum Patre æqualitatem, necnon cum homine similitudinem signari docet. Deinde perstricta quam Filio inurebant, injuria, quo pacto etiam secundum Divinitatem propter Patrem vivat, aperit. Ac tandem exposito quæ vitæ nostræ cum divina unitas sit, aliam objectionem, qua Filius per Patrem clarificari opponitur, paucis absolvit.*

CXVIII. Plerique etiam hinc faciunt quæstionem, quia scriptum est : «Sicut misit me vivus Pater, et ego » vivo propter Patrem : et qui manducat me, et ipse vivit » propter me[1]; » dicentes : Quomodo æqualis est Patri Filius, qui dixit quia propter Patrem vivit?

CXIX. Qui hoc proponunt, primum respondeant, cujusmodi vita sit Filii, utrum ea quam Pater largitus sit non habenti? Sed quomodo vitam aliquando potuit non habere; cum ipse sit vita, sicut ait : « Ego sum via, veritas

[1] Joan. vi, 58.

» et vita[1]?» Vita utique sempiterna, sicut virtus est sempiterna[2]. Aliquando ergo, ut sic loquar, se vita non habuit?

CXX. Considerate quid lectum sit hodie de Domino Jesu, quia « Mortuus est pro nobis; ut sive vigilemus, » sive dormiamus, simul cum illo vivamus[3]. » Cujus mors vita est, hujus Divinitas vita non est; cum Divinitas vita sit sempiterna?

CXXI. An vero vita ejus in Patris est potestate? Sed ne corporis quidem sui vitam in alterius fuisse potestate memoravit, sicut scriptum est : « Ego pono animam meam, » ut iterum sumam illam. Nemo tollit eam a me, sed ego » pono eam a me ipso. Potestatem habeo ponendi eam, et » iterum potestatem habeo sumendi eam : hoc mandatum » accepi a Patre meo[4]. »

CXXII. Ejus ergo vita secundum Divinitatem in alterius potestate posita judicatur, cujus vita secundum corpus alienæ non erat subdita potestati? Aliena enim potestas erat, si non erat unitas potestatis. Sed sicut potestatis suæ esse significat ponere animam, et liberæ voluntatis : ita etiam quod secundum mandatum deposuit Patris, suæ ac paternæ voluntatis significat unitatem.

CXXIII. Ergo si vitam Filius neque aliquo accepit ex tempore, neque alienæ habet potestati subditam, videamus qua ratione dixerit : « Sicut misit me vivus Pater, et » ego vivo propter Patrem[5]. » Exponamus ut possumus; imo ipse potius exponat.

CXXIV. Considera igitur quid ante præmiserit; ait enim : « Amen, amen dico vobis. » Ante instruit quemadmodum audire debeas : « Vere, inquit, vere dico vobis, » nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis » sanguinem ejus, non habebitis vitam in vobis[6]. » Secun-

[1] Joan. XIV, 6. — [2] Rom. I, 20. — [3] 1 Thess. V, 10. — [4] Joan. X, 17, et seqq. — [5] Id. VI, 58. — [6] Ibid. 54.

dum Filium hominis se dicere ante præmisit, et tu quod secundum Filium hominis de carne est locutus et sanguine, ad Divinitatem putas esse referendum?

CXXV. Denique addidit: « Caro enim mea vere est » esca, et sanguis meus est potus[1]. » Carnem audis, sanguinem audis, mortis Dominicæ sacramenta cognoscis; et Divinitati calumniaris? Audi dicentem ipsum: « Quia spi» ritus carnem et ossa non habet[2]. » Nos autem quotiescumque sacramenta sumimus, quæ per sacræ orationis mysterium in carnem transfigurantur et sanguinem, mortem Domini annuntiamus[3]. »

CXXVI. Ergo posteaquam se loqui secundum hominis Filium declaravit, et carnem sæpe repetivit et sanguinem, subdidit postea: « Sicut misit me vivus Pater, et ego vivo » propter Patrem; et qui manducat me, et ipse vivit prop» ter me[4]. » Quomodo igitur hoc accipiendum putant? Potest enim duplex videri comparatio. Prima ita: « Sicut » misit me vivus Pater, et ego vivo propter Patrem. » Secunda ita; « Sicut misit me vivus Pater, et ego vivo » propter Patrem; ita et qui manducat me, ipse vivit prop» ter me. »

CXXVII. Si primam eligunt, hoc significat quia sicut missus sum a Patre, et descendi a Patre; ita vivo propter Patrem. Quasi quis autem missus est, atque descendit; nisi quasi Filius hominis, sicut ipse supra dixit: « Nemo » ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit Filius ho» minis[5]? » Ergo sicut quasi Filius hominis missus est, atque descendit; ita quasi Filius hominis vivit propter Patrem. Denique et qui manducat quasi Filium hominis, et ipse vivit propter Filium hominis. Actum ergo incarnationis suæ adventui comparavit.

[1] Joan. x, 56. — [2] Luc. xxiv, 39. — [3] 1 Cor. xi, 26. — [4] Joan. vi, 58. — [5] Id. iii, 13.

CXXVIII. Quod si secunda complacuit, nonne et æqualitatem Filii cum Patre, et similitudinem ejus cum homine manifesta distinctione colligimus? Nam quid est: Sicut ipse vivit propter Patrem, et nos vivimus propter ipsum; nisi quia sic vivificat Filius hominem, sicut Pater in Filio carnem vivificavit humanam? « Sicut enim Pater » suscitat mortuos, et vivificat; sic et Filius, quos vult, vi- » vificat[1], » ut ipse Dominus supra dixit.

CXXIX. Æqualitas ergo Filii ad Patrem per unitatem quoque vivificationis astruitur; quando sic vivificat Filius, ut Pater. Agnosce ergo ejus vitam et potentiam sempiternam. Similitudo etiam nostra ad Filium, et quædam secundum carnem unitas declaratur; quoniam quemadmodum Dei Filius a Patre, sic homo est vivificatus in carne. Sic enim scriptum est, quia sicut Deus Jesum Christum a mortuis suscitavit, ita etiam nos quasi homines vivificamur a Dei Filio[2].

CXXX. Secundum hanc ergo expositionem non solum ad conditionem humanam derivatur gratia largitatis, sed etiam Divinitatis æternitas prædicatur: Divinitatis, quia ipsa vivificat: humanæ autem conditionis, quia vivificata est in Christo.

CXXXI. Quod si quis utrumque ad Christi refert Divinitatem: ergo Filius Dei hominibus comparatur; ut ita Filius propter Patrem vivat, sicut nos propter Filium Dei vivimus. Sed Filius Dei vitam largitur æternam, nos autem largiri nequimus: ergo nostri comparatione nec ille largitur. Habeant igitur Arriani fidei suæ præmium, ne vitam æternam adipiscantur a Filio.

CXXXII. Libet jam ulterius progredi; nam si illis placet hunc locum ad divinæ perpetuitatem referre substantiæ, accipiant etiam tertiam expositionem. Nonne eviden-

[1] Joan. v, 21. — [2] Rom. iv, 24.

ter videtur dicere quod sicut vivus Pater est, ita vivit et Filius? Quod utique quis non advertat ad unitatem vitæ, quod eadem Patris et Filii vita sit, esse referendum? « Si» cut enim Pater vitam habet in semetipso, sic dedit et » Filio vitam habere in semetipso[1]. » Dedit per unitatem : dedit non ut auferat, sed ut clarificetur in Filio : dedit, ut complaceat : dedit non ut Pater custodiret, sed ut Filius possideret.

CXXXIII. Sed objiciendum putant quia dixerat : « Ego » vivo propter Patrem[2]. » Utique si ad Divinitatem referunt, propter Patrem vivit Filius; quia ex Patre Filius est : propter Patrem; quia unius substantiæ cum Patre : propter Patrem; quia eructatum est Verbum ex Patris corde[3], quia a Patre processit, quia ex paterno generatus est utero[4], quia fons Pater Filii est, quia radix Pater Filii est.

CXXXIV. Sed dicunt fortasse : Si unitatem putas Patris ac Filii vitæ esse, cum Filius dixerit : « Et ego vivo » propter Patrem[5]; » Numquid unitas est Filii vitæ atque hominum : cum dixerit Filius quia « Qui manducat me, et » ipse vivit propter me? »

CXXXV. Imo plane, sicut unitatem fateor esse vitæ cœlestis in Patre et Filio per divinæ unitatem substantiæ; ita vel divinæ naturæ vel Dominicæ incarnationis excepto privilegio, societatem nobiscum vitæ spiritalis in Filio esse profiteor per humanæ unitatem naturæ : « Qualis » enim cœlestis, tales et cœlestes[6]. » Denique sicut in illo sedemus ad dexteram Patris, non quia cum ipso sedemus, sed quia sedemus in Christi corpore, de quo postea dicemus plenius[7] : sicut, inquam, sedemus in Christo per cor-

[1] Joan. v, 26. — [2] Id. vi, 58. — [3] Psal. xliv, 1. — [4] Id. cix, 3. — [5] Joan. vi, 58. — [6] 1 Cor. xv, 18. — [7] Infr. lib. v.

poris unitatem ; ita et in Christo vivimus per corporis unitatem.

CXXXVI. Non solum autem non vereor quia scriptum est : « Et ego vivo propter Patrem; » sed etiam si per Patrem dixisset, non vererer.

CXXXVII. Solent enim etiam illud objicere quia dixit : « Hæc infirmitas non est ad mortem, sed pro claritate » Dei; ut clarificetur Filius ejus per ipsum[1]. » Non solum enim per Patrem, et a Patre Filius clarificatur; quia scriptum est : « Clarifica me, Pater[2] ; » et alibi : « Nunc » clarificatus est Filius hominis, et Deus clarificatus est in » eo, et Deus clarificavit eum[3] : » sed etiam per Filium, et a Filio clarificatur Pater ; quia Veritas dixit : « Ego te clari» ficavi super terram[4]. »

CXXXVIII. Sicut ergo clarificatur per Patrem, ita etiam propter Patrem vivit. Unde et quidam δόξαν opinionem magis putaverunt esse, quam gloriam; et ideo sic interpretati sunt : Ego te clarificavi super terram, opus consummavi quod dedisti mihi; et nunc clarifica me, Pater, hoc est, δόξασον ut sit hic sensus : Ego opinionem de te hominibus hujusmodi infudi, ut cognoscant te Deum verum ; et tu hanc de me confirma illis opinionem, ut credant me tuum Filium et Deum verum.

[1] Joan. XI, 4. — [2] Id. XVII, 5. — [3] Id. XIII, 31, 32. — [4] Id. XVII, 4.

## CAPUT XI.

*Discrimen quod conflare Arriani moliebantur e verbis Apostoli ex Patre omnia, et per Filium omnia esse docentis, irridetur. Ostenditur enim illic eamdem Patris ac Filii omnipotentiam exprimi : quod cum ex aliis locis, tum ex ipsius Pauli textu confirmatur, Hunc absurde ad Patrem referri ab hæreticis, ac pertinere ad Filium ex ejusdem serie demonstrari : nec tamen quidquam Filii derogari potentiæ, si de Patre intelligatur. Postremo in istis, ex quo, per quem, et in quo aliquid, nullam intercedere differentiam, et hæc omnia de tribus personis dici, evincit.*

CXXXIX. Jam illud ridiculum est, quod quidam ex illo Apostolico discretionem inter Patrem et Filium faciunt potestatis, quia scriptum est : « Nobis tamen unus » Deus Pater, ex quo omnia, et nos in ipso : et unus Domi- » nus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum[1]. » Aiunt enim non mediocrem divinæ majestatis esse distantiam, quia dictum est : Ex illo omnia, et per hunc omnia. Nihil autem expressius, quam quod hoc loco omnipotens Filius evidenti ratione signatur ; nam ut ex illo omnia, ita per hunc omnia.

CXL. Inter omnia Pater non est, cui dictum est : « Quia universa serviunt tibi[2]. » Inter omnia Filius non est, quia « Omnia per ipsum facta sunt[3], et omnia in ipso

[1] 1 Cor. VIII, 6. — [2] Psal. CXVIII, 91. — [3] Joan. I, 3.

» constant, et ipse est super omnes cœlos[1]. » Non ergo inter omnia Filius, sed super omnia : qui secundum carnem quidem est ex familia Judæorum; idem tamen super omnia Deus benedictus in sæcula[2] : cujus est nomen super omne nomen, et de quo dicitur : « Omnia subjecisti sub » pedibus ejus[3]. » Subjiciendo autem omnia, nihil reliquit ei non subjectum, sicut Apostolus dixit[4]. Quod si hoc etiam secundum incarnationis locutus est sacramentum, quemadmodum possumus de supernæ generationis incomparabili majestate dubitare?

CXLI. Nihil igitur potestatis inter Patrem et Filium certum est interesse. Denique eo usque nihil interest potestatis, ut idem Apostolus ex ipso dixerit esse omnia, per quem omnia, sicut habes : « Quoniam ex ipso, et per ip» sum, et in ipso sunt omnia[5]. »

CXLII. Si igitur Pater, sicut putant, tantummodo significatur, non potest idem et omnipotens esse, quia ex ipso omnia : et omnipotens non esse, quia per ipsum omnia. Aut igitur invalidum, nec omnipotentem Patrem sua assertione memorabunt, aut certe omnipotentem etiam Filium vel inviti voce propria fatebuntur.

CXLIII. Eligant tamen utrum hic Patrem declaratum putent. Si Patrem, ergo et per ipsum omnia : si Filium, ergo et ex ipso omnia. Si autem et per Patrem omnia, nihil utique Filio derogandum : et si ex Filio omnia, similiter et Filio deferendum.

CXLIV. Ac ne insidiari nos unius arbitrentur obreptione versiculi, totum caput recenseamus : « O altitudo, » inquit, divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei : quam in» scrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus! » Quis enim cognovit sensum Domini? aut quis consilia-

[1] Coloss. I, 17. — [2] Rom. IX, 5. — [3] Psal. VIII, 8. — [4] Hebr. II, 8. — [5] Rom. XI, 36.

» rius ejus fuit? aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei? » Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia, » ipsi gloria in sæcula[1]. »

CXLV. De quo igitur dictum putant, de Patre, an de Filio? Si de Patre: sed non est sapientia Dei Pater; quia Sapientia Dei Filius est. Quid est autem quod non possit Sapientia, de qua scriptum est: « Cum sit una omnipotens » et permanens, in se omnia innovat[2]? » Non ergo accedentem legimus, sed permanentem. Habes ergo juxta Salomonem, omnipotentem et permanentem Sapientiam. Habes etiam bonam, quia scriptum est: « Sapientiam autem non vincit malitia[3]. »

CXLVI. Sed ad propositum revertamur. « Quam inscrutabilia sunt, inquit, judicia ejus! » Si igitur omne judicium Pater dedit Filio[4], Filium Pater videtur declarare, qui judicat.

CXLVII. Denique ut scias quia non de Patre, sed de Filio dicit, addidit: « Quis prior, inquit, dedit illi? » Dedit enim Pater Filio: sed dedit jure generationis, non munere largitatis. Et ideo quia negari non potest a Patre accepisse Filium, secundum quod scriptum est: « Omnia » mihi tradita sunt a Patre meo[5]; » dicendo tamen: « Quis » prior dedit illi? » non accepisse per naturam a Patre Filium denegavit, sed priorem non posse dici inter Patrem et Filium declaravit; quia etsi Pater dedit Filio, non tamen quasi posteriori dedit: quia increata et inæstimabilis Trinitas, quæ unius est æternitatis et gloriæ, nec tempus nec gradum vel posterioris recipit vel prioris.

CXLVIII. Quod si Græcos magis codices sequendos putamus, qui habent τίς προσέδωκεν αὐτῷ; vides quoniam cui nihil addi potest, non dispar a pleno est. Ergo si Filio

[1] Rom. XI, 33-36. — [2] Sap. VII, 27. — [3] Ibid. 30. — [4] Joan. V, 22. — [5] Matth. XI, 27.

magis convenit hoc totum Apostolicum caput, videmus et de Filio esse credendum, quia ex ipso omnia, sicut scriptum est: « Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt » omnia. »

CXLIX. Esto tamen de Patre dictum putent. Itaque meminerimus quia sicut ex ipso legimus omnia, ita etiam per ipsum omnia: in universitatem quippe totius creaturæ Patris et Filii profertur auctoritas. Ac licet superius omnipotentem Filium paterno probaverimus exemplo; tamen quia illis derogare studium est, considerent quia et Patri derogant. Si enim infirmus Filius, quia per ipsum omnia, numquid infirmus et Pater, quia et per Patrem omnia?

CL. Sed ut agnoscant nullam discretionem inter hæc esse, iterum demonstrabo ejusdem esse, ex quo aliquid, et per quem aliquid; et ostendam utrumque de Patre lectum. Sic enim habemus: « Fidelis Deus per quem » vocati estis in communionem Filii ejus[1]. » Quid Apostolus dixerit, considerent. Per Patrem vocamur, et nihil est quæstionis: per Filium creamur, et hoc vilius æstimarunt? Pater in communionem Filii vocavit, et religiose hoc sicut debemus, accipimus: Filius omnia creavit, et putant non liberæ fuisse voluntatis arbitrium, sed coactæ atque servilis operationis obsequium?

CLI. Ut autem agnoscas plenius nihil distare inter Patris et Filii potestatem, cum per Patrem in communionem Filii ejus vocemur; ex Filio est ipsa communio, sicut scriptum est: « Quoniam de plenitudine ejus nos omnes » accepimus[2]; » licet secundum græcum Evangelium, ex plenitudine ejus intelligere debeamus.

CLII. Ecce et per Patrem communio, et ex Filio communio: sed non discrepans, sed una communio; sicut

[1] 1 Cor. 1, 9. — [2] Joan. 1, 16.

idem Joannes in Epistola sua dixit : « Et communicatio » nostra sit cum Patre, et cum Filio ejus Jesu Christo[1]. »

CLIII. Accipe etiam quia non solum ex Patre et Filio, sed etiam ex Spiritu sancto unam nobis communionem Scriptura commemoravit : « Gratia, inquit, Domini nostri » Jesu Christi, et charitas Dei, et communicatio sancti » Spiritus cum omnibus vobis[2]. »

CLIV. Quæro autem in quo minor videatur is per quem omnia, quam is ex quo omnia? An quia operator asseritur? Sed operatur et Pater; quia verus est, qui dixit : « Pater meus usque modo operatur, et ego operor[3]. » Sicut igitur Pater operatur, operatur et Filius. Non ergo operator infirmus aut vilis est; quoniam operatur et Pater : et ideo quod commune est Filio cum Patre vel propter Patrem inferiore loco accipi non oportet; ne Patri potius in Filio ab hæreticis derogetur.

CLV. Nec mediocre illud, quod alibi etiam idem sanctus Joannes ad refellendas Arrianæ perfidiæ quæstiones ait? « Si scitis quoniam justus est, scitote quoniam qui » facit justitiam, ex ipso natus est[4]. » Justus autem quis nisi Dominus, qui justitias dilexit[5]? Aut quem, sicut superiora indicant, repromissorem vitæ habemus æternæ, si Filium non habemus? Si igitur Filius Dei vitam nobis promisit æternam, et ipse justus est, ex ipso utique nati sumus. Aut si ex Filio nos per gratiam natos negant, nec justum Filium confitentur.

CLVI. Credas igitur necesse est etiam ex Dei Filio omnia; quia omnium sicut Deus Pater, ita et Filius et auctor est et creator. Videmus ergo inanem esse hanc quæstionem, cum et de Filio credi conveniat quoniam « Ex ipso, » et per ipsum, et in ipso sunt omnia. »

[1] 1 Joan. I, 3. — [2] 2 Cor. XIII, 13. — [3] Joan. V, 17. — [4] 1 Joan. II, 29. — [5] Psal. L. X, 8.

CLVII. Diximus quomodo ex ipso, quomodo etiam per ipsum. In ipso autem omnia esse quis dubitet, cum alibi scriptum sit : « Quoniam in ipso condita sunt omnia » in cœlis, et in ipso creata sunt : et ipse est ante omnes, » et omnia in ipso constant[1]? » Habes ergo ex ipso gratiam, ipsum operatorem, in ipso omnium firmamentum.

## CAPUT XII.

*Quod objiciebatur ex Joanne Filium viti et Patrem agricolæ comparari, de incarnatione intelligendum : qui vero secundum generationem divinam illud accipiant, Filio duas injurias inferre, quem et Paulo postponant, et æquent aliis hominibus : totidem etiam Patri, quem non solum eidem Apostolo parem, sed etiam nihili esse testificentur. Tum falsa interpretatione denuo rejecta, veraque confirmata, Filius quoque secundum Divinitatem agricola esse, ac uva secundum humanitatem, astruitur; unde superior præcellentiæ paternæ explicatio stabilitur.*

CLVIII. Illud quoque ad separandam Patris et Filii Divinitatem objicere consueverunt, quia Dominus dixit in Evangelio : « Ego sum vitis vera et Pater meus agricola » est[2]; » agricolam et vitem diversæ dicentes esse naturæ, et vitem in agricolæ esse potestate.

CLIX. Sic ergo vultis esse Filium secundum Divinitatem, sicut vitis est; ut sine cultore nihil valeat, et possit

[1] Coloss. I, 16. — [2] Joan. XV, 1.

deseri vel recidi : et ex littera calumniam comparatis, quia Dominus vitem se esse dixit, incarnationis suæ significans sacramentum? Tamen si placet ut ex littera argumentemur, fateor et ego, imo profiteor quia vitem se Filius nominavit. Væ enim mihi, si sacramentum salutis publicæ denegavero!

CLX. Quomodo ergo vultis accipere quod se vitem Dei Filius nominavit? Si secundum divinam substantiam dictum accipitis; et sicut inter agricolam et vitem, ita etiam inter Patrem et Filium Divinitatis creditis esse distantiam, geminam Filio, geminam Patri facitis injuriam : Filio, quia si secundum Divinitatem inferior est quam agricola, inferior etiam Paulo apostolo vestra assertione necesse est æstimetur, quia et Paulus agricolam se esse dixit, sicut habes : «Ego plantavi, Apollo rigavit; sed »Deus incrementum dedit[1].» Num ergo vultis ut Paulus melior sit Dei Filio?

CLXI. Habetitis unam injuriam. Alteram, quia si secundum substantiam generationis æternæ, vitis est Filius, cum dixerit : «Ego sum vitis, vos palmites estis[2];» unius nobiscum etiam illa divina generatio videbitur esse substantiæ. Sed quis similis tibi in diis, Domine[3], » sicut scriptum est? Et rursus in Psalmo : « Quoniam quis in nubibus æquabitur Domino? aut quis similis erit Deo inter » filios Dei[4]? »

CLXII. Nec tamen soli Filio derogatis, sed etiam Patri. Nam si in agricolæ nomine omnis paternæ prærogativa est potestatis; cum etiam Paulus agricola sit, Patri utique, cui Filium negatis æqualem, Apostolum comparatis.

CLXIII. Deinde cum scriptum sit : « Sed neque qui plan» tat, est quidquam, neque qui rigat : sed qui dat incre-

[1] I Cor. III, 6. — [2] Joan. XV, 5. — [3] Exod. XV, 11. — [4] Psal. LXXXVIII, 7.

» dat incrementum Deus[1]; » in eo nomine vos summam paternæ majestatis locabitis, quod videtis infirmum. Si enim qui plantat, et qui rigat, nihil est, sed qui dat incrementum Deus; videte quid vestra asserere moliatur impietas, ut et Pater nomine sit contemnendus agricolæ; et Deus aliquis incrementum paterno operi qui tribuat, requirendus. Impie igitur ex nomine agricolæ præferendam Dei Patris existimant potestatem in quo sit Patri Deo cum homine appellationis commune consortium.

CLXIV. Quid autem egregium, si ei (ut vultis hæretici) Filio præferatur, cujus divina substantia ab humana conditione non discrepet? Nam si vitem Filium secundum divinam substantiam appellatum putatis, non solum corruptelæ, incertisque elementorum obnoxium judicatis, sed etiam humanæ tantummodo consortem naturæ; quia unius naturæ sunt vitis et palmites : ut non per incarnationis sacramentum carnem Dei Filius assumpsisse videatur, sed principium sumpsisse de carne.

CLXV. Ego autem dicam plane carnem ejus, licet novo generationis mysterio, unius tamen naturæ fuisse nobiscum, et hoc salutis nostræ sacramentum esse, non divinæ generationis exordium. Vitis enim est, quia meas sustinet passiones; quandoquidem in illo nixa fragilis prius humana conditio fœcundis redivivæ fructibus pietatis adolevit.

CLXVI. Verumtamen si te pompa delectat agricolæ; dicas, velim, quis ille sit, qui locutus est in Propheta : «Domine, notum mihi fac, ut sciam : tunc vidi cogita» tiones eorum. Ego ut agnus ductus sum innocens ad im» molandum, et nesciebam : adversum me cogitaverunt » consilium, dicentes : Venite, injiciamus lignum in pa» nem ejus[2]. » Si enim Filius incarnationis futuræ loquitur

[1] 1 Cor. III, 7. — [2] Jerem. XI, 19.

sacramentum, impium est ut de Patre credas, Filius est utique qui supra dicit: «Ego plantavi te vitem fructiferam, »quomodo conversa es in amaritudinem vitis alienæ[1]?»

CLXVII. Itaque et Filium vides esse agricolam, unius nominis cum Patre, unius operis, unius dignitatis atque substantiæ. Ergo si agricola et vitis est Filius, vitem utique secundum incarnationis accipimus sacramentum.

CLXVIII. Sed non solum se esse vitem dixit, sed etiam botryonem voce prophetica nuncupavit, tunc quando ad vallem Botryonis exploratores Moyses jussu Domini direxit[2]. Quæ est illa vallis, nisi humilitas incarnationis, et fœcunditas passionis? Et puto botryonem ideo dictum, quia ex vinea illa translata ex Ægypto[3], hoc est, ex familia Judæorum, utilis mundo fructus emicuit. Nemo certe botryonem potest ad generationem referre divinam: aut qui refert, aliud nihil relinquit, nisi ut botryonem illum natum ex vite credamus. Itaque ascribit insipiens Patri, quod reprehendit in Filio.

CLXIX. Verum si jam dubitari non potest quod vitis secundum incarnationem Dei Filius nominatus sit, videtis secundum quod sacramentum Dominus sit locutus: «Quoniam Pater major me est[4].» Nam cum hoc in superioribus dixerit, continuo subjecit: «Ego sum vitis vera, »et Pater meus agricola est[5];» ut agnosceres secundum id Patrem esse majorem; quia sicut agricola vitium, ita Pater Dominicæ carnis est cultor: quæ et augeri potuit per ætatem, et per passionem recidi; ut omne humanum genus ab æstu sæcularium noxio voluptatum, diffusæ salutaribus brachiis crucis umbra velaret.

[1] Jerem. II, 21. — [2] Num. XIII, 24. — [3] Psal. LXXIX, 9. — [4] Joan. XIV, 28. — [5] Id. XV, 1.

# LIBER V.

## PROLOGUS.

*Quisnam fidelis et prudens servus? Ejus merces in Petro indicatur, item etiam in Paulo, cujus auctoritati parere Ambrosius cupiens hunc librum aliis adjectum voluit, qui non potuerit in superiore comprehendi. Quid in hoc disputaturus sit, quove consilio? Deberi sibi veniam, cum ab omnibus ministris quærenda sit creditæ sibi pecuniæ usura. Hanc sibi usuram fideles esse: beatum autem fore, si mercedem sperare sibi liceat; se tamen sanctorum præmia non tam optare, quam pœnarum immunitatem, ad quam merendam omnes hortatur.*

I. « QUISNAM est fidelis servus et prudens, quem constituit Dominus super familiam suam, ut det illis in tempore cibum? Beatus ille servus, quem veniens Dominus ejus invenerit sic facientem[1]. » Non vilis hic servus est, magnus aliquis esse debet : quis sit iste consideremus.

II. Est Petrus ipsius Domini ad pascendum gregem electus judicio, qui tertio meretur audire : « Pasce agniculos meos, pasce agnos meos, pasce oviculas meas[2]. » Itaque pascendo bene cibo fidei gregem Christi, culpam lapsus prioris abolevit. Et ideo tertio admonetur ut pascat,

[1] Matth. XXIV, 45, 46. — [2] Joan. XXI, 15. et seqq.

tertio utrum Dominum diligat, interrogatur; ut quem tertio ante crucem negaverat, tertio fateretur[1].

III. Beatus et ille servus, qui potest dicere : « Lac vos » potavi, non escam; nondum enim poteratis[2]; » novit enim quos quemadmodum pascat. Quis nostrum hoc facere potest? Quis nostrum potest vere dicere : « Factus » sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifaciam[3]? »

IV. Et tamen ille tantus ad curam gregis electus a Christo qui sanaret infirmos, curaret invalidos, hæreticum a commisso sibi ovili statim post unam correptionem repellit[4]; ne unius erraticæ ovis scabies serpenti ulcere totum gregem contaminet. Jubet præterea stultas quæstiones et contentiones esse vitandas[5].

V. Quid igitur nos agemus, inter messis antiquæ nova zizania imprudentes accolæ constituti? Si taceamus, cedere videbimur : si contendamus, verendum est ne nos quoque judicemur esse carnales. Scriptum est enim de hujusmodi quæstionibus, quæ generant lites : « Servum » autem Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse » ad omnes, docibilem, patientem, cum modestia docen» tem eos qui resistunt[6]; » et alibi : « Si quis contentiosus » est, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ec» clesia Dei[7]. » Eoque scribere aliquid sententiæ fuit, ut sine strepitu aliquo impietati hæreticorum nostra pro nobis scripta respondeant.

VI. Quintum itaque, imperator Auguste, hunc librum paramus ordiri : nam et quartum librum oportuit in illa vitis disputatione finiri; ne coacervasse magis librum eumdem quodam videremur quæstionum tumultu, quam fructu spiritalis vineæ replevisse : nec inconsummatam

[1] Matth. XXVI, 70, et seqq. — [2] I Cor. III, 2. — [3] Id. IX, 22. — [4] Tit. III, 10. — [5] Ibid. 9. — [6] 2 Tim. II, 23, 24. — [7] I Cor. XI, 16.

fidei vindemiam tantis adhuc supefluentibus disputationibus decuit derelinqui.

VII. Quinto igitur libro de Patris ac Filii et Spiritus sancti inseparabili Divinitate digerimus, sequestrata interim pleniore disputatione de Spiritu sancto, provocati magisterio evangelicæ lectionis; ut credita nobis quinque fidei talenta[1], quasi quadam horum quinque sorte librorum, humanis fœneremus affectibus; ne forte cum venerit Dominus, et invenerit in terra absconditam pecuniam suam, dicat mihi : « Serve male et piger, sciebas quia » meto, ubi non semino; et congrego, ubi non sparsi : » oportuit ergo te committere pecuniam meam nummula» riis; ut veniens ego recepissem quod meum est[2] : » aut quemadmodum in alio libro est : « Et ego, inquit, veniens » cum usuris utique exegissem illam[3]. »

VIII. Date ergo veniam, si quos prolixioris hujuscemodi sermonis offendit audacia. Officii contemplatio cogit credere quod accepimus : « Dispensatores sumus myste» riorum cœlestium[4]. » Ministri sumus, non ex æquo omnes : « Sed unicuique, inquit, sicut Dominus dedit. Ego » plantavi, Apollo rigavit : sed Deus incrementum de» dit[5]. » Unusquisque igitur enitatur ut mercedem possit accipere secundum suum laborem; « Dei enim sumus, » ut Apostolus dixit, cooperarii, Dei cultura, Dei ædifi» catio[6]. » Beatus itaque ille qui tales fœnoris sui cernit usuras : beatus et ille qui fructus sui operis intuetur : « Beatus quoque qui superædificat supra fundamentum » fidei aurum, argentum, lapides pretiosos[7]. »

IX. Vos nobis estis omnia, qui hæc auditis aut legitis : vos fœneratoris usuræ; verbi usuræ, non pecuniæ : vos agricolæ redditus : vos ædificatoris aurum, argentum,

[1] Matth. xxv, 15. — [2] Ibid. 26, 27. — [3] Luc. xix, 23. — [4] 1 Cor. iv, 1. — [5] Id. iii, 5, 6. — [6] Ibid. 9. — [7] Ibid. 12.

lapidesque pretiosi. In vestris meritis sacerdotalis summa laboris est, in vestris animis fructus episcopalis operis enitescit; in vestris profectibus aurum Domini refulget, multiplicatur argentum, si eloquia divina teneatis : « Elo-»quia enim Domini, eloquia casta : argentum igne exa-»minatum, probatum terræ, purgatum septuplum[1]. » Vos ergo facietis fœneratorem divitem, agricolam fructuosum : vos peritum probabitis architectum. Non arroganter dico, quia non tam mea sunt, quam vestra, quæ voveo.

X. O si mihi liceat secure de vobis tunc temporis dicere : « Domine, quinque talenta mihi dedisti, et ecce »alia quinque lucratus sum[2]; » et ostendere vestrarum talenta pretiosa virtutum! « Habemus enim thesaurum in »vasis fictilibus[3]. » Hæc sunt talenta quæ jubet Dominus spiritaliter fœnerari : aut duo æra Novi et Veteris Testamenti, quæ spoliato illi a latronibus Samaritanus ille Evangelicus ad curanda vulnera dereliquit[4].

XI. Neque ego, fratres, voti avarus ideo hæc opto, ut supra multa constituar : sat est mihi præmium de vestro profectu. Utinam non indignus eo inveniar, quod accepi! Ea quæ sunt me majora melioribus tribuenda, non exigo; licet soleas, Domine, dicere : « Volo autem et huic novis-»simo dare, sicut et tibi[5]. » Accipiat potestatem supra decem civitates, qui meretur[6].

XII. Sit ille talis, qualis Moyses, qui Legis decem verba conscripsit[7]. Sit ille Jesus Nave, qui subegit quinque reges, et Gabaonitas in deditionem accepit[8]; ut esset typus venturum ejus nominis virum, cujus imperio corporales omnes deliciæ vincerentur, converterentur gentes;

[1] Psal. XI, 7. — [2] Matth. XXV, 20. — [3] 2 Cor. IV, 7. — [4] Luc. X, 35. — [5] Matth. XX, 14. — [6] Luc. XIX, 17. — [7] Deut. V, 5, et seqq. — [8] Josuë. X, 12, et seqq.

ut fidem Jesu Christi magis, quam pristina studia sua et vota sequerentur. Sit ille David, cui occurrerunt psallentes juvenculæ, dicentes : « Saül triumphavit in millibus, » David in decem millibus[1]. »

XIII. Mihi sat est, si non in exteriores tenebras extrudar, quemadmodum ille qui commissum sibi talentum in terra quadam suæ carnis abscondit : sicut princeps Synagogæ, cæterique principes Judæorum, qui credita sibi eloquia Dei humo quadam sui corporis occuparunt[2]; deliciisque carnis intenti, quasi in quamdam exaltati cordis foveam fœnus cœleste merserunt.

XIV. Nos igitur non intra latibula carnis absconditam Domini teneamus pecuniam, vel unam illam in sudario reponamus[3] : sed tanquam boni nummularii cum sudore quodam mentis et corporis æquo et parato semper libremus affectu; ut prope sit Verbum in ore tuo et in corde tuo[4].

XV. Hoc Verbum Dei est, pretiosum est talentum, quo redimeris. Hæc est pecunia per mensas animarum sæpe cernenda; ut frequenter agitando in omnem terram bonorum sonus possit exire nummorum, per quem vita paretur æterna. « Hæc est autem vita æterna, quam largiris omnipotens Pater, » ut cognoscamus te solum » verum Deum, et quem misisti Jesum Christum[5]. »

[1] 1 Reg. XVIII, 7. — [2] Matth. XXIII, 14, et seqq. — [3] Luc. XIX, 20. — [4] Deut. XXX, 14. — [5] Joan. XVII, 3.

## CAPUT I.

*Quam impii sint Arriani, dum illud in quo humana felicitas constat, impugnant. Joannem semper cum Patre Filium conjungere, maxime ubi ait :* Ut cognoscant te solum verum, etc. *Illic igitur* verum Deum *etiam intelligendum de Filio, quando is nec Deus negari possit, nec falsus dici; imo nec etiam nuncupativus. Quod ultimum ubi ex Apostolo demonstratum est, Christum verum Deum esse rite conficitur.*

XVI. Unde advertant Arriani quam impii sint, qui de spe nostra et voto nobis faciunt quæstiones. Et quoniam hinc præ cæteris vociferari solent, dicentes separatum a solo et vero Deo Christum, intellectus impios pro nostris viribus confutemus.

XVII. Hoc enim loco magis intelligere debent quia hæc utilitas, hæc merces est perfectæ virtutis, hoc divinum et incomparabile munus, ut cognoscamus cum Patre Christum, nec separemus a Patre Filium, sicut Scriptura non separat. Namque hoc magis ad unitatem, quam ad distantiam divinæ proficit potestatis, quod idem præmium, unum honorem nobis dat Patris, Filiique cognitio : quam mercedem habere non poterit, nisi qui et Patrem cognoverit et Filium; sicut enim Patris, ita Filii cognitio vitam acquirit æternam.

XVIII. Itaque sicut in principio statim Verbum cum Deo Patre pia confessione junxit Evangelista dicens : « Et

» Verbum erat apud Deum [1] ; » ita et hic scribendo verba Domini : « Ut cognoscant te solum verum Deum, et quem » misisti Jesum Christum [2] ; » conjunctione illa Patrem utique copulavit, et Filium, ut Christum verum Deum a majestate Patris nemo secernat : nunquam enim conjunctio separat.

XIX. Et ideo dicendo : « Ut cognoscant te solum verum » Deum, et quem misisti Jesum Christum ; » et Sabellianos interficit, et Judæos exclusit, eos utique qui audirent loquentem ; ne aut illi eumdem Patrem putarent esse quem Filium, si non addidisset et Christum : aut isti a Patre Filium separarent.

XX. Quæro autem cur non putent subaudiendum, et ex superioribus colligendum ; ut quia præmisit solum verum Deum Patrem, subaudiamus etiam Jesum Christum solum verum Deum ? Exprimendum enim aliter non fuit, ne duos deos dicere videretur ; nam neque duos dicimus deos, et ejusdem cum Patre Divinitatis Filium confitemur.

XXII. Itaque quæramus qua ratione Divinitatis hic putent factam esse distantiam, utrum Deum negent Christum ? Sed negare non possunt. An verum Deum negent ? Sed dicant, si verum negant, utrum falsum, an nuncupativum Deum judicent ? Nam secundum Scripturas aut verus Deus est, aut tantummodo nuncupativus, aut falsus. Verus ut Pater, nuncupativus ut sancti, falsus ut dæmones atque simulacra. Dicant igitur qua Filium Dei confessione designent, utrum falso præsumptum Dei nomen, an vero quasi nuncupativo inspirationem tantum Divinitatis inesse arbitrantur.

XXIII. Falso præsumptum nomen non puto quod dicant, ut apertiore se crimine impietatis involvant ; ne ut dæmoniis et simulacris, ita etiam Christo falsum Dei in-

[1] Joan. I, 1. — [2] Id. XVII, 3.

ditum nomen insinuando se prodant. Sin autem ideo dictum putant Deum, quia inspirationem Divinitatis habuit, sicut et multi sancti viri (eos enim Scriptura deos dixit, ad quos sermo fiebat Dei[1]) ergo non ultra homines eum præferunt, sed comparandum hominibus arbitrantur; ut hoc eum putent esse quod hominibus ipse donavit, dicens ad Moysen : « Posui te in Deum Pharaoni[2]. » Unde et in Psalmo dictum est : « Ego dixi : Dii estis[3]. »

XXIV. Et hanc tamen sacrilegorum opinionem Paulus excludit, qui ait : « Nam etsi sunt qui dicantur dii, sive » in cœlo, sive in terra[4]. Non dixit : Sunt dii, sed, « Sunt » qui dicantur. Christus autem, sicut scriptum est, » heri et hodie ipse est[5]. Est, » inquit, hoc est, non solum nomine, sed etiam veritate.

XXV. Et bene scriptum est : « Heri et hodie ipse » est; » ut Arrii impietas astruendi sacrilegii locum invenire non posset. Qui cum legeret in Psalmo secundo dicentem Filio Patrem : « Filius meus es tu, ego hodie genui » te[6]; » annotavit « Hodie » non heri, ad æternitatem divinæ generationis referens, quod de carnis assumptione memoratum est, sicut Paulus in Actibus Apostolorum ait : « Et nos vobis annuntiamus, quæ ad patres nostros » repromissio facta est; quoniam hanc Deus adimplevit filiis nostris, resuscitans Dominum Jesum Christum, » sicut scriptum est in Psalmo secundo; Filius meus es » tu, ego hodie genui te[7]. » Sancto igitur Spiritu repletus Apostolus, ut illam elideret sævitatem, ait : « Heri et ho- » die ipse est, et in sæcula : heri, » propter æternitatem : « Hodie, » propter corporis susceptionem.

XXVI. Est ergo Christus, et est semper; qui enim est, semper est. Christus autem semper est, de quo dicit

[1] Joan. x, 35. — [2] Exod. vii, 1. — [3] Psal. lxxxi, 6. — [4] i Cor. viii, 5. — [5] Hebr. xiii, 8. — [6] Psal. ii, 7. — [7] Act. xiii, 32, 33.

Moyses : « Qui est, misit me[1]. » Erat utique Gabriel, erat Raphaël, erant Angeli : sed semper esse, qui aliquando non fuerint, nequaquam pari ratione dicuntur. Christus autem, sicut legimus, « Non fuit, est, et non : sed est » in illo fuit[2] : » unde vere Dei solius est esse, qui semper est.

XXVII. Ergo si et nuncupativum Deum non audent dicere, et falsum eum dicere majoris est impietatis, restat ut Deus verus sit, veri Patris non dissimilis, sed æqualis. Qui cum et justificet et sanctificet quos velit[3], non foris assumens, sed in se habens sanctificandi potestatem, quomodo non est verus Deus? Nam Apostolus cum utique verum Deum dixit, qui naturaliter Deus esset, sicut habes : « Quia tunc, inquit, nescientes Deum, servistis his » qui natura non erant dii[4] ; » hoc est, qui veri dii esse non poterant, quibus hoc naturaliter minime suppetebat.

[1] Exod. III, 14. — [2] 2 Cor. I, 19. — [3] Rom. IX, 18. — [4] Galat. IV, 8.

## CAPUT II.

*Cum probatum sit Filium esse verum Deum, nec in eo minorem Patre; ostenditur per vocem* solus *cum in Scripturis de Patre dicitur, non excludi Filium; quin imo hanc ei vocem præ cunctis et soli ipsi convenire. Trinitatem non inter omnia, sed super omnia solam esse: Filium vero solum facere, quæ facit Pater, ac solum habere immortalitatem; nec proinde in verbis controversis eum a Patre separandum; licere tamen eum locum intelligere de incarnatione: ab illis demum Patrem ab hominum redemptione secludi, qui ab hoc Filium sejunctum volunt.*

XXVIII. Verum copiose jam verum Deum Christum in superioribus libris Scripturarum lectionibus approbavimus. Ergo si Christus, ut edoctum est, Deus verus est, quæramus qua ratione, cum solum verum Deum Patrem legant, a Patre Filium cupiunt separare.

XXIX. Si dicunt quia verus Deus solus Pater est, negare non possunt quia et Filius solus Deus veritas est; quia Christus veritas est. Numquid veritas vero minor est, cum secundum appellationem nominum verus plerumque a veritate dicatur, sicut sapiens a sapientia, justus a justitia? Hoc nos inter Patrem non sentimus et Filium; quia et Patri nihil deest, quia Pater est verax: et Filius quia veritas est, æqualis est vero.

XXX. Ut sciant autem, cum solum legunt, nequaquam esse a Patre Filium separandum, meminerint in Prophe-

tis a Deo dictum : « Ego extendi cœlum solus[1]. » Et utique non extendit sine Filio Pater. Ipse enim Filius qui sapientia Dei est, dicit : « Quando parabat cœlum, cum ipso » aderam[2]. » Et Paulus de Filio dictum esse confirmat : « Initio terram tu fundasti, Domine, et opera manuum tua» rum sunt cœli[3]. » Sive ergo Filius cœlum fecit, sicut et Apostolus voluit intelligi, et ipse utique non sine Patre cœlum solus extendit, sive ut in Proverbiis habes, « Deus in sapientia » fundavit terram, paravit autem cœlos in intellectu[4], » ostenditur quia nec Pater solus sine filio cœlos fecit, nec sine Patre Filius ; et tamen qui cœlum extendit, solus dicitur.

XXXI. Quam vero id et de Filio aperte intelligendum sit, quod solus appelletur, etsi nunquam, inscio Patre, aliquid fecisse credatur ; etiam alibi habes, ubi scriptum est : « Extendens cœlum solus, et ambulans quasi in pa» vimento super mare[5]. » Namque Evangelium Domini docuit nos, quod in mari non Pater, sed Filius ambulavit, quando Petrus rogavit eum dicens : « Domine, jube » me venire ad te[6]. » Sed etiam prophetia ipsa documento est ; sanctus enim Job adventum Domini prophetabat, de quo vere dixit quia magnum cetum erat deballaturus[7], et factum est : nam feralem illum, cetum scilicet, ultimis temporibus venerabili corporis sui passione prostratum perculit et afflixit[8].

XXXII. Est ergo solus et verus Deus Filius ; hæc enim et Filio prærogativa defertur. De nullo namque qui creatus est, proprie dici potest, quia solus est. Nam cui inest communitas creaturæ, quemadmodum quasi solus potest a cæteris separari ? Itaque homo rationabilis videtur inter omnia terrena animantia, sed tamen non est solus ratio-

[1] Isaï. XLIV, 24. — [2] Prov. VIII, 27. — [3] Hebr. I, 10. et Psal. CI, 26. — [4] Prov. III, 19. — [5] Job. IX, 8. — [6] Matth. XIV, 28. — [7] Job. III, 8. — [8] Isaï. XXVII, 1.

nabilis; scimus enim rationabilia esse et cœlestia opera Dei, Angelos et Archangelos rationabiles confitemur. Si ergo Angeli rationabiles, non utique solus rationabilis homo dicitur.

XXXIII. Sed dicunt solum dici posse solem; quia sol alter non est. At et ipse sol habet communia multa cum stellis, quod percurrit cœlum[1], quod æthereæ illius cœlestisque substantiæ est, quod creatura est, quod inter omnia Dei opera computatur, quod cum omnibus Deo servit, cum omnibus benedicit Deum, cum omnibus laudat[2]. Non ergo solus proprie dicitur, quia nec a cæteris separatur.

XXXIV. Itaque cum Patris et Filii Spiritusque sancti Divinitati, quæ sola non inter omnia, sed super omnia est, nulla possit creatura conferri, ut de Spiritu interim assertio reservetur: sicut Pater dicitur solus Deus verus, cui nihil sit commune cum cæteris; ita etiam solus est Filius imago veri Dei, solus dextera Patris, solus virtus Dei atque sapientia.

XXXV. Solus ergo Filius facit sicut et Pater; quia scriptum est: « Quæcumque facio, ipse facit[3]. » Cum enim unum opus sit Patris et Filii, bene de Patre et Filio dicitur quia Deus solus operatus est; unde etiam cum creatorem dicimus, et Patrem et Filium confitemur. Nam utique cum Paulus diceret: « Qui servierunt creaturæ po» tius quam Creatori[4]; » nec Patrem creatorem negavit, ex quo omnia hæc; nec Filium, per quem omnia.

XXXVI. A quo alienum utique non videtur, quia scriptum est: « Qui solus habet immortalitatem[5]. » Quomodo enim immortalitatem non habet, qui vitam habet in semetipso? Habet utique in natura, habet in substantia;

[1] Gen. I, 14. — [2] Psal. CXLVIII, 3. — [3] Joan. V, 16. — [4] Rom. I, 25. — [5] I Tim. VI, 16.

et habet non per gratiam temporalem, sed per sempiternam Divinitatem : habet non ex dono quasi servus, sed ex generationis proprietate quasi Filius coæternus; et habet sicut Pater : « Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, » ita et Filio dedit vitam habere in semetipso[1]; » sicut habes, inquit, sic dedit. Didicisti supra quemadmodum dederit[2]; ne putares esse gratiæ largitatem, ubi generationis arcanum est. Cum ergo inter Patrem et Filium vitæ nulla distantia sit, quemadmodum quod immortalitatem solus habeat Pater, Filius non habeat, æstimari potest?

XXXVII. Unde intelligant nec hoc loco a solo vero Deo Patre Filium separandum : quia probare non possunt quod solus et verus Deus Filius non sit : cum præsertim et hic aut subaudiatur, ut diximus, et Christum verum solum Deum esse : aut certe aliud ad Divinitatem Patris et Filii, aliud ad incarnationem Christi relatum intelligendum sit; quia non est perfecta cognitio, nisi quæ et secundum æternitatem Unigenitum Deum verum Dei Filium Jesum Christum, et secundum carnem generatum ex Virgine confitetur. Quod alibi hic ipse Evangelista nos docuit dicens : « Omnis spiritus qui confitetur Jesum » Christum in carne venisse, de Deo est[3]. »

XXXVIII. Denique quam non alienum sit etiam incarnationis hoc loco intelligere sacramentum, docet nos ipsius series lectionis; sic enim habes : « Pater, venit hora, » clarifica Filium tuum[4]. » Utique cum et horam venisse commemoret, et clarificari petat, quomodo nisi secundum carnis assumptionem locutum eum convenit æstimari? Nam nec ulla sibi temporum præscripta momenta Divinitas habet, nec clarificatione indiget lumen æternum. Ergo in solo vero Deo Patre et Filium Dei solum verum

[1] Joan v, 16. — [2] Sup. lib. iv, cap. 6. — [3] 1 Joan. iv, 2. — [4] Joan. xvii, 1.

secundum Divinitatis intelligimus unitatem, et in Jesu Christi nomine, quod ex Virgine natus accepit, incarnationis agnoscimus sacramentum.

XXXIX. Quod si cum solum verum Deum Patrem legunt, Filium cupiunt separare; ergo cum de Filii incarnatione legunt : « Hic est lapis qui reprobatus est a vobis » ædificantibus, qui factus est in capat anguli ; » et infra : « Non est aliud nomen sub cœlo datum hominibus, in » quo oporteat nos salvos fieri[1], » Patrem existimant ab impertiendæ nobis salutis beneficio separandum. At neque sine Patre salus, neque vita æterna sine Filio.

## CAPUT III.

*Arrianis contra urgentibus Deos induci duos ex unitate substantiæ, respondetur pluralitatem ex diversitate potius inferri, proindeque in ipsos recidere suam accusationem. Diversitatem multiplicem in causa esse cur duo homines unus homo dici non possint; cum tamen omnes homines singulariter homo dicantur, ubi naturæ unitas indicatur. Solam in his naturam unam esse; at omnimodum in personis divinis unitatem : a Patre igitur non separandum Filium; maxime cum ei debitam esse adorationem negare non audeant.*

XL. Sed asserunt Arriani : Si solum verum Deum sicut Patrem, ita et Filium dicitis, et unius substantiæ Patrem et Filium confitemini, non unum Deum, sed duos

[1] Act. IV, 11, 12.

deos inducitis; quia qui unius substantiæ sunt, non unus Deus, sed duo dii videntur esse, sicut duo homines, aut duæ oves, pluresve dicuntur: homo autem et ovis nec duo homines dicuntur, nec duæ oves; sed unus homo, et una ovis.

XLI. Hæc Arriani dicunt, et hac disputatione versuta simpliciores capere nituntur. Tamen si legamus Scripturas divinas, inveniemus pluralitatem magis in ea cadere, quæ diversæ discretæque substantiæ sunt, hoc est, ἑτερουσία. Idque in Salomonis libris habemus expressum, eo loco scilicet in quo dicit: « Tria sunt autem impossibilia intelligere, et quartum quod non cognosco; vestigia aquilæ » volantis, et vias serpentis super petram, et semitas navis » navigantis, et vias viri in juventute[1]. » Utique aquila et navis et serpens unius non sunt generis atque naturæ, sed differentis discretæque substantiæ, et tamen tria sunt. Contra se igitur sua esse intelligunt argumenta testimoniis Scripturarum.

XLII. Itaque dicendo Patris et Filii discretam esse substantiam, differentemque Deitatem, duos utique ipsi deos asserunt: nos autem cum et Patrem confitemur, et Filium; asserendo tamen unius esse Deitatis non duos deos, sed unum Deum dicimus. Et hoc Dominicis eloquiis approbamus; quia ubi plures sunt, ibi aut naturæ aut voluntatum et operationum est differentia. Denique ut suis sibi testimoniis revincantur, duo homines dicuntur; quia licet unius naturæ sint jure nascendi, tamen et tempore et cogitatione et opere et loco distant: et ideo non potest unus homo dici in significatione et numero duorum; quia unitas non est, ubi est diversitas: unus autem Deus dicitur, et Patris et Filii ac Spiritus sancti gloria et plenitudo signatur.

[1] Prov, xxx, 18 et 19.

XLIII. Denique tanta veritas unitatis est, ut etiam quando natura sola generationis aut carnis significatur humanæ, et unus homo de multis dicatur, sicut habes : « Dominus mihi adjutor, non timebo qui faciat mihi » homo[1], » id est, non una persona hominis, sed una caro, et una fragilitas generationis humanæ. Et addidit : « Bonum est sperare in Domino, quam sperare in homine[2]. » Nec hic utique specialem hominem, sed generalem conditionem designavit. Denique statim subjecit de pluribus : « Bonum est confidere in Domino, quam confidere in principibus[3]. » Sed ubi homo dicitur, naturæ interdum, ut supra diximus, communis inter omnes unitas significatur : ubi principes, variarum quædam differentia potestatum est.

XLIV. Sed inter homines aut in hominibus unius alicujus rei unitas est, aut charitatis, aut cupiditatis, aut carnis, aut devotionis et fidei : generalis autem unitas, et quæ in se secundum Divinitatis gloriam complectitur omnia, solius est Patris et Filii et Spiritus sancti.

XLV. Unde et Dominus cum diversitatem inter se hominum designaret, qui nihil habent inter se quod possit ad unitatem individuæ substantiæ pertinere : « In Lege vestra, » inquit, scriptum est, quod duorum hominum testimonium verum est[4]. » Et cum præmisisset : « Duorum » hominum testimonium verum est; ubi venit ad suum et Patris testimonium, non dixit : Verum est testimonium nostrum, quia duorum deorum testimonium est; sed : « Ego, inquit, sum qui testimonium perhibeo de me ipso, » et testimonium perhibet de me, qui misit me, Pater[5]. » Supra quoque similiter ait : « Et si judico ego, judicium » meum verum est; quia solus non sum, sed ego et qui

[1] Psal cxvii, 6. — [2] Ibid. 9. — [3] Ibid. 8. — [4] Joan. viii, 17. — [5] Ibid. 18.

» misit me Pater[1]. » Itaque et infra et supra et Patrem significavit et Filium, nec pluralitatem admiscuit, nec divinæ unitatem substantiæ separavit.

XLVI. Evidens est igitur quia quod unius est substantiæ, separari non potest; etiamsi non sit singularitatis, sed unitatis. Singularitatem hanc dico, quæ græce μονοτὴς dicitur. Singularitas ad personam pertinet, unitas ad naturam. Ea vero quæ diversæ substantiæ sunt, non solum unum, sed etiam plura dici solere licet jam et prophetico claruerit testimonio ; expressius tamen ipse Apostolus declaravit dicens : « Nam et si sunt qui dicantur dii, sive in » cœlo, sive in terra[2]. » Vides igitur quia hi qui ex diverversis substantiis sunt, et non ex unius veritate naturæ, dii appellantur? Pater autem et Filius quia unius substantiæ sunt, non duo dii, sed « Unus Deus, Pater ex quo » omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem om» nia. Unus, inquit, Deus Pater, et unus Dominus Jesus ; » et supra : « Unus Deus, non duo dii ; » et infra : « Unus » Dominus, et non duo[3]. »

XLVII. Pluralitas ergo excluditur, non unitas sequestratur[4]. Sed quemadmodum cum legimus Dominum Jesum, nec Patrem, ut supra diximus, a dominationis jure secernimus, quod ei commune cum Filio est : ita cum legimus solum verum Deum Patrem, nec Filium a solius veri Dei jure possumus separare, quod ei commune cum Patre est.

XLVIII. Aut dicant quid aliud sentiant, quidve arbitrentur, cum legimus : « Dominum Deum tuum adorabis, » et ipsi soli servies[5] ; utrum Christum non adorandum, et Christo non existiment serviendum? Quod si illa quæ adoravit eum Chananæa, impetrare meruit quod popos-

[1] Joan, VIII. 16. — [2] I Cor. VIII, 5. — [3] Ibid. 4 et 6. — [4] Sup. lib. II, cap. 5. — [5] Matth. IV, 10.

cit[1]; et Paulus apostolus, qui servum se Christi prima scriptorum suorum præfatione profitetur, Apostolus esse meruit, non ab hominibus neque per hominem, sed per Jesum Christum[2]; dicant quid arbitrentur sequendum, utrum cum Arrio malint sibi societatem esse perfidiæ; ut solum et verum Deum Christum negando, ostendant quia nec adorandum eum, nec serviendum ei judicent: an vero consortium malint habere cum Paulo, qui serviendo atque adorando etiam Christum, utique solum verum Deum voce affectuque non diffitebatur, quem pio servitio fatebatur.

## CAPUT IV.

*Objiciebatur ab hæreticis Christum Patri adorationem exhibuisse. At reponitur et hoc referendum ad humanitatem, ut ex loci examine manifestatur; illic tamen addita esse Divinitatis testimonia, quod in aliis etiam Christi operibus factum videmus.*

XLIX. Quod si quis dicat quoniam Deum Patrem adorat et Filius; quia scriptum est: « Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus[3]; consideret quando, et apud quem, et cujus suscepto loquatur affectu.

L. Denique et in superioribus non immerito præmissum est quia Jesus fatigatus ex itinere sedebat, et a Samaritana bibere postulabat[4]; quia secundum carnem hominis loquebatur: nam secundum Divinitatem nec fatigari poterat, nec sitire.

[1] Matth. xv, 25. — [2] Rom, I, I. — [3] Joan. IV, 22. — [4] Ibid. 6 et 7.

LI. Deinde cum Samaritana quasi Judæum appellaret, et Prophetam putaret; quasi Judæus qui spiritaliter mysteria Legis doceret, respondit : « Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus. Nos, » inquit, hoc est, se hominibus copulavit. Quomodo autem nisi secundum carnem hominibus copulatur? Et ut ostenderet quia secundum incarnationem responderat, addidit : « Quia salus » ex Judæis est[1]. »

LII. Sed statim post hoc sequestravit hominis affectum, dicens : « Veniet hora, et nunc est, quando veri adoratores » adorabunt Patrem[2]. » Non dixit : Adorabimus. Quod utique dixisset, si consortium nostri subiret obsequii.

LIII. Verum cum legerimus quod Maria adoravit eum[3], intelligere debemus quod non potest per eamdem naturam et adorare quasi servus, et adorari quasi Dominus : sed potius quia ut homo inter homines adorare dicitur, et quasi Dominus a famulis adoratur.

LIV. Multa ergo secundum incarnationis legimus et credimus sacramentum, sed in ipsa naturæ humanæ affectione majestatem licet spectare divinam. Fatigatur ex itinere Jesus, ut reficiat fatigatos : petit bibere, sitientibus potum spiritalem daturus : esurit, cibum salutis esurientibus traditurus; moritur, vivificaturus : sepelitur, resurrecturus : tremulo pendet in ligno, confirmaturus trementes : cœlum caligine obducit, ut illuminet : terras tremefacit, ut solidet : maria conturbet, ut mitiget : reserat tumulos mortuorum, ut ostendat domicilia esse vivorum : creatur ex Virgine, ut ex Deo natus esse credatur : nescire se simulat, ut scire faciat nescientes : adorare quasi Judæus dicitur, ut quasi verus Deus Filius adoretur.

[1] Joan. IV, 22. — [2] Ibid. 23. — [3] Matth. XXVIII, 9.

## CAPUT V.

*Dominica ad Zebedæi Filiorum matrem verba ingerentibus Ambrosius respondet, quod Christus mæstitia illam afficere noluerit, clementiæ fuisse. Affertur hujusce indulgentiæ causa multiplex. Maluisse igitur Dominum petitionis illius concessionem ad Patrem remittere, quam eamdem impossibilem pronuntiare; nec tamen Christo incommodare suum responsum, tum ex ipsis ejusdem verbis, tum ex aliorum locorum comparatione ostenditur.*

LV. Quomodo, inquiunt, Filius Dei solus verus Deus potest esse similis Patri; cum ipse dixerit filiis Zebedæi : « Calicem quidem meum bibetis, sedere autem ad dexte- » ram meam vel ad sinistram non est meum dare vobis, » sed quibus paratum est a Patre meo[1] ? » Hoc igitur vestrum divinæ, ut veltis, inæqualitatis est argumentum; cum in eo magis venerari Domini clementiam, adorare gratiam deberetis : si tamen virtutis atque sapientiæ Dei profunda secreta possetis advertere.

LVI. Considerate enim quæ cum filiis et pro filiis petat. Mater est utique, cui pro filiorum honore sollicitæ immoderatior quidem, sed tamen ignoscenda mensura votorum est. Atque mater ætate longæva, studio religiosa, solatio destituta : quæ tunc temporis quando vel juvanda vel alenda foret validæ prolis auxilio, abesse sibi liberos patiebatur, et voluptati suæ mercedem sequentium Chris-

[1] Matth. xx, 23.

tum prætulerat filiorum : qui prima voce vocati a Domino, ut legimus, relictis retibus et patre, secuti sunt eum[1].

LVII. Hæc igitur studio maternæ sedulitatis indulgentior, obsecrabat Salvatorem, dicens : « Dic ut sedeant » hi duo filii mei, unus ad dexteram tuam, et alter » ad sinistram in regno tuo[2]. » Etsi error, pietatis tamen error est; nesciunt enim materna viscera patientiam : etsi voti avara, tamen veniabilis cupiditas, quæ non pecuniæ est avida, sed gratiæ : nec inverecunda petitio, quæ non sibi, sed liberis consulebat. Matrem considerate, matrem cogitate.

LVIII. Sed nihil mirum si vilis vobis videtur circa filios affectus parentum, qui etiam omnipotentis Patris vilem putatis esse circa Unigenitum Filium charitatem. Dominus cœli atque terrarum verecundabatur (ut secundum assumptionem carnis et virtutes animæ loquar) verecundabatur, inquam, et ut ipsius verbo utar, confundebatur matri pro filiis postulanti etiam suæ sedis consortium denegare : vos æterni Dei Filium proprium interdum pro ministerio stare contenditis, interdum famulatorium, hoc est, non ex majestatis unitate, sed ex Patris præceptione vultis ejus esse consessum; et negatis hoc Deo vero Dei Filio, quod ille hominibus aperte noluit denegare.

LIX. Considerabat enim matris dilectionem, quæ filiorum mercede grandævam solabatur senectam, et desideriis licet fessa maternis, charissimorum pignorum tolerabat absentiam.

LX. Considerate etiam fœminam, hoc est, sexum fragiliorem, quem Dominus propria nondum confirmaverat passione. Considerate, inquam, Evæ illius primæ mulieris hæredem transfusa in omnes immoderatæ cupiditatis suc-

[1] Matth. IV, 22. — [2] Ibid. 20, 21.

cessione labentem, quam Dominus adhuc proprio sanguine non redemerat, nondum inolitam affectibus omnium immodici contra fas honoris appetentiam suo cruore diluerat. Hæreditario igitur mulier delinquebat errore.

LXI. Et quid mirum si mater pro filiorum suorum, quod est tolerabilius quam pro se; quando etiam Apostoli ipsi inter se, sicut legimus, de sui prælatione certabant[1]?

LXII. Non debuit igitur medicus omnium destitutam matrem, et ægram adhuc mentem pudoris convicio sauciare; ne postulato sibi superbius denegato, quasi immoderatæ petitionis damnata mœreret.

LXIII. Denique Dominus qui honorandam sciret esse pietatem, non mulieri, sed filiis ejus respondit dicens: « Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum? » Dicentibus autem illis: « Possumus; ait illis Jesus: Cali» cem quidem meum bibetis; sedere autem ad dexteram » meam, vel ad sinistram non est meum dare vobis, sed » quibus paratum est a Patre meo[2]. »

LXIV. Quam patiens et clemens Dominus, quam alta sapientia et bona charitas! Volens enim ostendere quia non perfunctoriam rem aliquam Discipuli postularent, sed eam quam impetrare non possent, prærogativam ejus paternæ honorificentiæ reservavit: non metuens, ne quid juri proprio derogaret, « Qui non rapinam arbitratus est » esse se æqualem Deo[3]; » simul diligens Discipulos, quia sicut habes, « Usque in finem dilexit eos[4], » noluit iis quos diligeret, videri quod peterent denegasse: sanctus et bonus Dominus, qui mallet aliquid dissimulare de jure, quam de charitate deponere: « Charitas enim patiens est,

[1] Luc. XXII, 24. — [2] Matth. XX, 22, 23. — [3] Philip. II, 6. — [4] Joan. XIII, 1.

» benigna est, non æmulatur, non inflatur, non quærit quæ » sua sunt[1]. »

LXV. Denique ut agnoscatis non infirmitatis, sed indulgentiæ esse, quia dixit : « Non est meum dare vobis ; » ubi sine matre filii Zebedæi rogant, nihil de Patre dixit ; sic enim habes : « Non est meum dare vobis, sed quibus » paratum est[2]. » Ita Marcus evangelista posuit. Ubi vero mater pro filiis rogat, hoc est, secundum Matthæum : « Non est, inquit, meum dare vobis, sed quibus paratum » est a Patre meo[3] ; » hic addidit : « A Patre meo ; » quia majorem indulgentiam maternus poscebat affectus.

LXVI. Quod si putant, dicendo : « Quibus paratum est » a Patre meo, » quia aut Patri plus tribuit, aut sibi aliquid derogavit ; dicant utrum et illic putent Patri aliquid derogatum, quia dixit in Evangelio Filius de Patre : « Pater » non judicat quemquam[4]. »

LXVII. Quod si sacrilegum putamus credere quia Pater ita judicium detulit Filio, ut ipse non habeat ; habet enim, nec potest amittere quod habet naturaliter divina majestas : sacrilegum utique æstimare debemus quia non potest Filius dare quidquid aut homines mereri possunt, aut quævis accipere creatura ; præsertim cum ipse dixerit : « Ego ad Patrem vado, et quodcumque ab eo petieritis » in nomine meo, hoc faciam[5]. » Si enim quod Pater dare potest, Filius non potest ; mentita est ergo veritas, et non potest facere quidquid in nomine ejus Pater fuerit obsecratus. Nec enim ideo dixit : « Quibus paratum est a Patre » meo ; » ut tantummodo a Patre poscatur : nam omnia quæcumque a Patre fuerint postulata, se donare memoravit. Denique non dixit : Quodcumque a me petieritis, hoc faciam ; sed : « Quodcumque ab eo petieritis in no» mine meo, hoc faciam. »

[1] I Cor. XIII, 4. — [2] Marc. X, 40. — [3] Matth. XX, 23. — [4] Joan. V, 22. — [5] Joan. XIV, 12, 13.

## CAPUT VI.

*Accuratius propositam soluturus objectionem, contendit memoratam petitionem, si modo in se impossibilis non fuit, possibilem fuisse Christo; maxime cum ipsi omne judicium Pater dederit, quod sine ulla imperfectionis nota intelligendum. Attamen idem postulatum inter impossibilia censendum probat. Quod ut omnino esset possibile, tunc responsum Christi secundum naturam humanam accipiendum tradit, ac loci explicatione declarat. Denique iterum suam confirmat de sessionis hujus impossibilitate responsionem.*

LXVIII. Quæro nunc utrum possibile aliquid humanæ conditioni, aut alicui creaturæ, an impossibile putent a Zebedæi conjuge et filiis postulatum? Si possibile, quomodo ad sinistram suam vel ad dexteram impertiendæ Apostolis sedis non habuit potestatem, qui omnia fecit esse, quæ non erant? Aut quomodo non poterat judicare de meritis hominum, cui Pater dedit omne judicium?

LXIX. Notum est quemadmodum dederit[1]: nam quomodo quasi indigens accepit Filius, qui omnia creavit ex nihilo? Quorum igitur naturas fecerat, eorum judicium non habebat? Dedit autem Pater Filio omne judicium; «Ut omnes, inquit, honorificent Filium, sicut honorificant Patrem[2].» Non igitur potentia Filii, sed cognitio nostra proficit : neque aliquid ad substantiam ejus accedit, sed ad nostram utilitatem, quod a nobis cognoscitur;

[1] Joan. v, 22. — [2] Ibid. 23. — [3] Joan. xvii, 3.

ut cognoscendo Dei Filium, vitam habeamus æternam[1].

LXX. Cum autem in cognitione Filii Dei honor illius, noster autem non illius sit profectus; si quis putat quia Dei virtus illo honore cumulatur, necesse est etiam Deum Patrem credat posse cumulari; quia et ipse per cognitionem nostram clarificatur sicut Filius, juxta quod scriptum est, dicente Filio : « Ego te clarificavi super terram[2]. » Ergo si possibile aliquid erat quod petebatur, in potestate utique Filii fuit.

LXXI. Sed tamen ostendant, si possibile putant, qui de hominibus aut cæteris creaturis, aut ad dexteram, aut ad sinistram Dei sedeat; Pater enim dicit Filio : « Sede » ad dexteram meam[3]. » Itaque si quis ad dexteram Filio sedet, inter ipsum utique et Patrem, ut humano usu loquamur, Filius medius reperitur.

LXXII. Non ergo possibile homini aliquid petebatur, sed noluit dicere quod homines sedere secum non possint; siquidem divinam suam gloriam celari, priusquam resurgeret, non divulgari cupiebat. Nam et supra cum inter famulos suos Moysen et Eliam apparuisset in gloria, monuerat Discipulos ne cui dicerent, quod vidissent[4].

LXXIII. Itaque si possibile non erat hominibus vel creaturis cæteris hoc mereri, non debet videri Filius minus posse, quia non dedit Apostolis, quod nec Pater hominibus vel creaturis cæteris dedit. Aut dicant cui horum dederit Pater. Non utique Angelis, de quibus Scriptura dicit, quia omnes Angeli stabant in circuitu sedis[5]. Denique Gabriel se stare dixit, sicut habes : « Ego sum Gabriel, qui asto » ante Dominum[6]. »

LXXIV. Non ergo Angelis, non senioribus qui adorant sedentem; illi enim non super sedem majestatis sedent :

[1] Joan. XVII, 3. — [2] Ibid. 4. — [3] Psal. CIX, 1. — [4] Matth. XVII, 9. — [5] Apoc. VII, 11. — [6] Luc. I, 19.

sed, ut dixit Scriptura, in circuitu sedis; sedes enim aliæ viginti et quatuor sunt, ut habes in Apocalypsi Joannis : «Et supra sedem viginti quatuor seniores sedentes[1].» In Evangelio quoque ipse Dominus dicit : «Cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et ipsi super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israël[2].» Non ergo sedis suæ dixit Apostolis dari posse consortium, sed alias illas sedes esse duodecim; quas tamen non pro corporali consessu, sed pro successu spiritalis gratiæ æstimare debemus.

LXXV. Denique in libro Regnorum dixit Michæas propheta : «Vidi Dominum Deum Israël sedentem super thronum suum, et omnis militia cœli stabat circa eum, ad dexteram ejus et ad sinistram[3].» Quomodo igitur stantibus Angelis ad dexteram vel ad sinistram Domini Dei, stante omni militia cœlesti, sedebunt homines ad dexteram Dei, vel ad sinistram, quibus pro virtutis præmio Angelorum similitudo promittitur, sicut Dominus dicit : «Eritis sicut Angeli in cœlo[4]?» Sicut Angeli, dicit, non plus quam Angeli.

LXXVI. Si ergo nihil plus dedit Pater quam Filius, nihil utique minus dedit Filius quam Pater : nihil igitur minus Filius potest quam Pater.

LXXVII. Ponite tamen possibile impetratu hominibus quod posceretur, quid est quod ait : «Sedere autem ad dexteram meam vel ad sinistram non est meum dare vobis[5]?» Quid est «meum?» Supra dixit : «Calicem quidem meum bibetis;» et infra posuit : «Non est meum dare vobis;» et supra «meum,» et infra «meum» dixit, nec immutavit. Ergo superiora docent propter quid dixerit «meum.»

[1] Apoc. IV, 4. — [2] Matth. XIX, 28. — [3] 3 Reg. XXII, 19. — [4] Matth. XXII, 30. — [5] Matth. XX, 23.

LXXVIII. Rogatus enim a muliere quasi homo, ut ad dexteram vel ad sinistram suam filios ejus sedere pateretur; quia illa quasi hominem rogaverat, et Dominus quasi tantummodo homo de sua passione respondit : « Potestis » bibere calicem, quem ego bibiturus sum[1]? »

LXXIX. Itaque quia secundum carnem de passione sui corporis loquebatur, demonstrare voluit quod secundum carnem quidem subeundæ passionis nobis exemplum ac similitudinem derelinqueret, secundum humanam autem conditionem non sedis supernæ consortia donaret. Hoc est enim quod dixit : « Non est meum ; » sicut alibi : « Mea » doctrina non est mea[2]; » non est enim, inquit, secundum carnem meam : quia quæ divina sunt, non sunt carnis eloquia.

LXXX. Indulgentiam autem suam circa Discipulos quos diligeret, quam expresse revelavit, præmittens : « Ca» licem quidem meum bibetis? » Etenim quia non debebat id dare quod petierant, aliud proposuit; ut prius commemoraret quid iis tribueret, quam quid negaret : quo magis æquitatem sibi petitionis, quam studium Dominicæ liberalitatis intelligerent defuisse.

LXXXI. « Calicem quidem, inquit, meum bibetis, » hoc est, passionem quidem quæ carnis meæ est, non negabo; quod enim humanæ assumptionis habeo, potestis imitari : donavi vobis victoriam passionis, hæreditatem crucis : « Sedere autem ad dexteram meam, vel ad sinis» tram non est meum dare vobis. » Non dixit : Non est meum dare; sed, « Non est meum dare vobis, » hoc est, non sibi potestatem deesse asserens, sed meritum creaturis.

LXXXII. Accipe aliter : « Non est meum dare vobis. » Quod est, « Non est meum, » qui veni humilitatem docere :

[1] Matth. xx, 22. — [2] Joan. vii. 16.

«Non est meum,» qui veni non ministrari, sed ministrare : «Non est meum,» qui justitiam servo, non gratiam.

LXXXIII. Denique ad Patrem referens, addidit : «Qui-»bus paratum est;» ut ostenderet Patrem quoque non petitionibus deferre solere, sed meritis, quia Deus personarum acceptor non est[1]. Unde et Apostolus ait : «Quos »præscivit, et prædestinavit[2];» non enim ante prædestinavit, quam præsciret : sed quorum merita præscivit, eorum præmia prædestinavit.

LXXXIV. Jure igitur reprehenditur mulier, quæ et impossibilia et speciali quodam privilegio ab eo Domino postulavit, qui ea quæ Sanctis judicavit esse donanda, non duobus Apostolis, sed omnibus Discipulis, etiam sine cujusquam precatione, voluntaria sui largitate contulerit, sicut scriptum est : «Duodecim vos sedebitis super sedes, »judicantes duodecim tribus Israël[3].»

LXXXV. Ergo etiamsi possibile putemus postulatum fuisse, calumniæ locus non est; tamen cum legerim Seraphim stare[4], quomodo possum quod homines ad dexteram vel ad sinistram Filio Dei sedeant, arbitrari? Supra Cherubim Dominus sedet, sicut habes : « Qui sedes su-»per Cherubim, appare[5];» quomodo Apostoli super Cherubim sedebunt?

LXXXVI. Et hoc tamen colligo non ex meo ingenio, sed ex Dominicæ vocis oraculo; ipse enim Dominus in posterioribus Apostolos commendans Patri, ait : « Pater »quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum, et illi sint me-»cum[6].» Utique si judicasset quia divinam sedem Pater hominibus daret, dixisset : Volo ut ubi ego sedeo, et illi sedeant mecum; Sed « Volo, inquit, ut sint mecum,» non ut sedeant mecum; et « Ubi ego, » non quomodo ego.

[1] Act. x, 34. — [2] Rom. viii, 29. — [3] Matth. xix, 28. — [4] Isaï. vi, 2. — [5] Psal. lxxix, 2. — [6] Joan. xvii, 24.

LXXXVII. Deinde sequitur : « Ut videant claritatem » meam. » Nec hic dixit : Ut habeant claritatem meam, sed « Ut videant; » servus enim videt, Dominus possidet, sicut et David docuit dicens : « Ut videam voluptatem » Domini[1]. » Et ipse Dominus in Evangelio revelavit asserens : « Beati mundi corde, ipsi enim Deum videbunt[2]. » Videbunt, » inquit, non super Cherubim cum Deo sedebunt.

LXXXVIII. Desinant ergo viliora secundum Divinitatem æstimare de Dei Filio; ne viliora quoque de Patre æstiment. Qui enim male crediderit de Filio, non potest bene sentire de Patre : qui male crediderit de Spiritu, non potest bene sentire de Filio. Ubi enim una dignitas, una gloria, una charitas, una majestas est; in commune derogatur, quidquid in aliquo putaveris derogandum : jam enim non erit plenitudo quam discernas et dividas in aliquas portiones.

## CAPUT VII.

*Objectio petita ex hoc loco :* Dilexisti eos, sicut et me dilexisti, *ut diluatur, primo Arrianorum expositionis impietas demonstratur, deinde comparantur eadem verba cum similibus, ac demum totus locus consideratur. Hinc deducitur Christi missionem, etsi secundum carnem accipienda est, illi non officere. Quo probato, qu[...] fiat divina missio describitur.*

LXXXIX. Existunt tamen, imperator Auguste, qui

[1] Psal. xxvi, 4. — [2] Matth. v, 8.

hanc divinæ unitatem substantiæ negare cupientes, extenuare studeant Patris et Filii charitatem; quia scriptum est : « Et dilexisti eos, sicut et me dilexisti[1]. » Quod cum dicunt, quid aliud agunt, nisi inter Dei Filium et homines æqualitatem quamdam comparationis inducunt?

XC. Numquid sic diligi possunt a Deo homines quemadmodum Filius, in quo complacuit Pater? Ille per se complacet, nos per ipsum : in quibus enim Deus Filium suum ad imaginem suam cernit, eos per Filium asciscit in gratiam filiorum; ut quemadmodum per imaginem ad imaginem sumus, sic per generatiônem Filii in adoptionem vocemur. Alius igitur naturæ amor sempiternus, alius gratiæ.

XCI. Aut si ex verbis faciunt quæstionem, quia scriptum est : « Et dilexisti eos, sicut et me dilexisti ;» et còmparationem factam putant : ergo et illud comparative dictum putant : « Estote misericordes, sicut et Pater vester qui est in cœlis, misericors est[2]; » et alibi : « Estote perfecti, sicut et Pater meus qui in cœlis est, perfectus est[3]. » Quod si ille secundum plenitudinem majestatis suæ perfectus est, nos autem perfecti secundum virtutis accedentis profectum; etiam Filius diligitur a Patre secundum semper manentis plenitudinem charitatis : in nobis autem charitatem Dei virtutis emeretur profectus.

XCII. Vides igitur quam gratiam Deus dederit hominibus, et tu Patris et Filii vis dissolvere naturalem et individuam charitatem; et tu verba adhuc discutis, ubi unitatem majestatis advertis?

XCIII. Vide totum hunc locum, ex cujus affectu loquatur; habes enim dicentem ipsum : « Clarifica me, » Pater, claritate ea quam habui, priusquam mundus

[1] Joan. XVII, 23. — [2] Luc. VI, 36. — [3] Matth. V, 48.

» esset, apud te[1]. » Vide quia ex primi hominis loquatur affectu ; quia nobis ea petitione deposcit, quæ ante peccatum in paradiso homo meminerit esse collata, ut et latroni in passione memoravit : « Amen, amen dico tibi, hodie » mecum eris in paradiso[2]. » Hæc est ante mundum claritas. Mundum autem pro hominibus dixit, sicut habes : « Ecce » mundus totus post ipsum abit[3] ; » et alibi : « Ut cognos» cat hic mundus quia tu me misisti[4]. »

XCIV. Et tamen ut scires magnum Deum et salutarem et omnipotentem Dei Filium ; indicium suæ majestatis admiscuit dicendo : « Et mea omnia tua sunt, et tua » mea[5]. » Omnia habet, et tu missum esse ad injuriam derivas ?

XCV. Qui si secundum carnem non accipis missum[6], ut Apostolus dixit, et ex verbo simplici præjudicium struis, quo dicas inferiores a superioribus mitti solere : quid ad illa respondes, quia Filius ad homines missus est ? Nam si minorem putas eum qui mittitur, eo videlicet a quo mittitur ; disce quod et minor majorem misit, et majores ad minores missi sunt. Nam et Tobias Raphaëlem archangelum misit[7], et Angelus ad Balaam missus est[8], et Dei Filius ad Judæos[9].

XCVI. Numquid ergo minor etiam Judæis Dei Filius, ad quos mittebatur ? De ipso enim scriptum est : « Novis» sime autem misit eis Filium suum unicum dicens : Vere» buntur Filium meum[10]. » Et vide quia ante servos, postea Filium nominavit ; ut scias quod Deus Filius unigenitus secundum Divinitatis potentiam nec nomen habet, nec consortium commune cum servis : reverendus mittitur, non cum famulis conferendus.

[1] Joan. xvii, 5. — [2] Luc. xxiii, 43. — [3] Joan. xii, 19. — [4] Id. xiv, 31. — [5] Id. xvii, 10. — [6] Rom. viii, 3. — [7] Tob. ix, 13. — [8] Num. xxii, 22. — [9] Matth. xv, 24. — [10] Id. xxi, 37.

XCVII. Et bene addidit, « Meum, » ut non unus de multis, nec degeneris naturæ, nec minoris alicujus potestatis : sed verus a vero, et paternæ imago venisse substantiæ crederetur.

XCVIII. Esto tamen, minor sit qui mittitur, eo a quo mittitur; ergo et Pilato minor Christus, quoniam Pilatus misit eum ad Herodem. Sed sermo non præjudicat potestati : Scriptura, quæ missum dicit a Patre, missum dicit a præside.

XCIX. Unde si sobrie de Dei Filio quæ digna sunt, opinemur ; ideo missum intelligere debemus, quia ex illo incomprehensibili inenarrabilique secreto majestatis proprofundæ dedit se comprehendendum pro captu nostro mentibus nostris Dei Verbum, non solum cum se exinaniret, sed etiam cum habitaret in nobis, sicut scriptum est : « Quoniam inhabitabo in illis[1]. » Denique et alibi habes quia Deus dixit : « Venite, descendamus, et con» fundamus linguas eorum[2]. » Non enim Deus de loco aliquando descendit, qui ait : « Ego cœlum et terram com» pleo[3] ; » sed in eo descendere videtur, si nostros Dei Verbum penetret affectus, sicut dixit Propheta : « Parate » viam Domino, rectas facite semitas ejus[4] ; » ut quemadmodum ipse promisit, veniens cum Patre, apud nos faciat mansionem. Evidens est igitur quomodo veniat.

[1] 2 Cor. vi, 16. — [2] Gen. xi, 7. — [3] Jerem. xxiii, 24. — [4] Isaï. xl, 3.

## CAPUT VIII.

*Christo in quantum verus est Dei Filius, Dominum non esse, sed in quantum homo est; ut verbis ejusdem modo Patrem modo Dominum compellantis significatur. Quot hæreses uno jugulentur Scripturæ versiculo. Distinguenda igitur quæ Christo vel ut Dei vel ut Davidis filio conveniant; illi enim sub ultimo tantum nomine ascribendum, quod servus fuerit. Ad extremum complures locos demonstrat non nisi secundum incarnationem accipi posse.*

C. Unde et evidens est quomodo Dominum dicat, quem Patrem novit, ait enim : « Confiteor tibi, Pater, Domine » cœli et terræ [1]. » Ante Patrem dixit Sapientia suum, postea creaturæ Dominum nuncupavit. Itaque dominatum non esse ubi vera progenies est, ipse Dominus ostendit in Evangelio suo, dicens : « Quid vobis videtur de Christo? » cujus Filius est? Dicunt ei : David. Ait illis Jesus : Quo» modo ergo David in spiritu vocat eum dominum, dicens : » Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis ? » Et addidit : « Si ergo David in spiritu vocat eum dominum, » quomodo filius ejus est? Et nemo poterat ei respondere » verbum [2]. »

CI. O quam caute propter Arrianos etiam in hoc testimonio Dominus fidei prospexit! Non enim dixit : Vocat eum spiritus dominum : sed quia David dixit in spiritu; ut cujus secundum carnem Filius est, David scilicet, ejus

[1] Matth. xi, 25, — [2] Id. xxii, 42-46.

etiam secundum Divinitatem et Dominus et Deus crederetur. Vides igitur quia nomen pietatis et dominii discretum est.

CII. Et bene Dominus suum quidem Patrem, cœli autem et terræ dominum prædicavit; ut tu cum legis et Patrem et dominum, intelligas Patrem Filii, et dominum creaturæ. In alio prærogativa naturæ est, in alio auctoritas potestatis; formam enim servi accipiens, eo utique dominum vocat, quo servitutem suscepit, æqualis in Dei forma, servus in corporis : servitus enim carnis, dominatus autem Divinitatis est. Unde et Apostolus ait : « Deus » Domini nostri Jesu Christi, Pater gloriæ[1], » hoc est, Deum assumptionis humanæ asserens, Patrem autem gloriæ. Num enim duos filios habuit Deus Christum et gloriam? Minime. Ergo si unus Dei Filius Christus, utique Christus est gloria. Quid autem ei deregas, qui Patris gloria est?

CIII. Si ergo et Filius gloria est, et Pater gloria; quia Pater gloriæ non potest aliud esse quam gloria : non divisio gloriarum, sed una est gloria. Itaque a proprietatem naturæ gloria refertur, dominatus autem ad suscepti corporis servitutem. Si enim caro etiam justi animæ subdita est, sicut scriptum est : « Castigo corpus meum, et ser» vituti redigo[2]; » quanto magis subjecta est Divinitati, de qua dicitur : « Quoniam universa serviunt tibi[3]? »

CIV. Una autem quæstione et Sabellianos et Photinianos et Arrianos Dominus exclusit. Nam cum Dominum dixisse Domino dicit, Sabellius excluditur, qui eumdem Patrem vult esse quem Filium. Excluditur Photinus, qui secundum carnem judicat (21); quia dominus David regis non poterat esse, nisi qui Deus est; scriptum est enim : « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies[4]. »

[1] 2 Cor. I, 3. — [2] 1 Cor. IX, 27. — [3] Psal. CXVIII, 91. — [4] Deut. VI, 13.

Numquid contra Legem Propheta sentiret, qui sub Lege regnaret? Excluditur Arrius, qui Filium sedere audit ad dexteram Patris; ut si ex usu argumentetur humano, ipse se perimat, et venenum sacrilegæ disputationis suæ in se refundat, ut dum inæqualitatem Patris et Filii ex consuetudine hominum interpretatur, in utroque a vero devius, eum præferat cui derogat, confessurus priorem quem audit ad dexteram. Excluditur etiam Manichæus; non enim negat esse se David filium secundum carnem; ut pote qui clamantibus cæcis: « Jesu fili David, miserere » nobis[1]; » et delectatus est fide, et stetit et curavit eos: sed negat hoc suæ esse æternitatis, si David solius filius a perfidis nominetur.

CV. Nam Filius Dei est contra Hebionem (22), Filius David est contra Manichæos: Filius Dei est contra Photinum, Filius David est contra Marcionem: Filius Dei est contra Paulum Samosatenum, Filius David est contra Valentinum: Filius Dei est contra Arrium itaque Sabellium gentilis erroris hæredes: Dominus David est contra Judæos, qui Dei Filium in carne cernentes, hominem tantummodo impio furore credebant.

CVI. Sed ecclesiastica fide et Dei Patris et David idem atque unus est Filius; quia incarnationis Dei mysterium universæ salus est creaturæ, secundum quod scriptum est: « Ut sine Deo pro omnibus gustaret mortem[2], » id est, quod creatura omnis sine passione aliqua Divinitatis Dominici sanguinis redimenda sit pretio, ut alibi habet: « Omnis creatura liberabitur a servitute corruptionis[3]. »

CVII. Aliud est igitur secundum divinam substantiam, aliud secundum susceptionem carnis filium nominari: nam secundum generationem divinam Deo Patri æqualis est Filius, et secundum susceptionem corporis Deo Patri

[1] Matth. xx, 30. — [2] Hebr. II, 9. — [3] Rom. VIII, 21.

servus est; quia formam servi, inquit, accepit[1] : unus tamen atque idem est Filius. Contra autem sancto patriarchæ David secundum gloriam suam Dominus est, secundum corporalis successionis seriem filius est, non deficiens a se, sed nostræ jus sibi adoptionis acquirens.

CVIII. Nec solum ex genere David servitutem suscepit in persona hominis; sed etiam ex nomine, sicut habes : « Inveni David servum meum[2]; » et alibi : « Ecce ego » mittam ad vos servum meum, Oriens nomen est ei[3], » Et ipse Filius ait : « Sic dicit Dominus, qui finxit me ex » utero servum sibi, et dixit mihi : Magnum tibi est vo- » cari puerum meum. Ecce posui te in testamentum gene- » ris mei, in lucem gentium; ut sis in salutem usque ad » extremum terræ[4]. » Cui hoc dicitur, nisi Christo? qui cum in forma Dei esset, exinanivit se, et formam servi accepit[5]. Quid est in Dei forma, nisi in Divinitatis plenitudine?

CIX. Disce igitur quid sit : Formam servi accepit, id est, plenitudinem perfectionis humanæ, plenitudinem obedientiæ. Ideoque dicit in Psalmo trigesimo : « Statuisti » in loco spatioso pedes meos. Super omnes inimicos meos » factus sum opprobrium. Illustra faciem tuam super ser- » vum tuum[6]. » Servus dictus est homo, in quo sanctificatus est : servus homo, in quo unctus est : servus homo in quo factus sub Lege, factus ex Virgine est; et ut compendio dicam, servus dictus est, in quo matrem habet, » sicut scriptum est : « O Domine, ego servus tuus, ego » servus tuus, et filius ancillæ tuæ[7]; » et alibi : « Afflictus » sum et humiliatus sum nimis[8]. »

CX. Quis nimis humiliatus est, nisi Christus, qui ve-

[1] Philip. II, 7. — [2] Psal. LXXXVIII, 21. — [3] Zach. III, 8. — [4] Isaï. XLIX, 5, 6. — [5] Philip. II, 6, 7. — [6] Psal. XXX, 9, 12 et 17. — [7] Psal. CXV, 7. — [8] Id. XXXVII, 9.

nit ut omnes liberaret per obedientiam? « Sicut enim per » inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt » plurimi, ita et per unius obedientiam justi constituen» tur multi[1]. » Quis calicem salutarem accepit, Christus princeps sacerdotum, an David, qui neque sacerdotium habuit, neque passionem subiit? Quis sacrificavit hostiam laudis[2]?

CXI. Sed si hoc parum est, accipe aliud : « Custodi ani» mam meam, quoniam ego Sanctus sum[3]. » Numquid de se hoc diceret David? Sed ille dicit, qui ait : « Non de» relinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum » tuum videre corruptionem[4]. » Idem ergo utrumque dicit.

CXII. Addidit vero : « Salvum fac servum tuum[5]; » et infra : « Da potestatem puero tuo, et filio ancillæ tuæ[6], » et alibi, id est, in Ezechièle : « Et suscitabo super eos pas» torem unum, et reget eos servus meus David. Ipse pascet » eos, et erit eorum pastor : et ego Dominus ero illis in » Deum, et servus meus David in medio eorum prin» ceps[7]. » Utique David jam defunctus erat, filius Jesse. De Christo itaque dicit, qui propter nos filius ancillæ factus est, secundum formam hominis; nam secundum divinam generationem non matrem habet, sed Patrem : nec corporalis ventris est fructus, sed sempiterna Dei virtus.

CXIII. Ergo etiam illud cum legimus quia dixit Dominus : « Tempus meum nondum impletum est[8]; et : Adhuc » modicum vobiscum sum; et : Vado ad eum qui misit » me[9]; et : Clarificatus est Filius hominis[10], » ad incarnationis sacramentum referre debemus. Cum autem legimus : « Et Deus clarificatus est in eo, et Deus clarificavit » eum[11]; » quid ibi est quæstionis, ubi et Filius clarificatur a Patre, et Pater clarificatur a Filio?

[1] Rom. v, 19. — [2] Psal. cxv, 13 et 17. — [3] Id. lxxxv, 2. — [4] Id. xv, 10. — [5] Id. lxxxv, 2. — [6] Ibid. 16. — [7] Ezech. xxiv, 23 et 24. — [8] Joan, vii, 8. — [9] Ibid. 33. — [10] Id. xiii, 31. — [11] Ibid.

CXIV. Denique ut fidem unitatis et copulam Trinitatis aperiret, etiam ab Spiritu clarificandum esse se dixit, sicut habes : « Ille de meo accipiet, et clarificabit me[1]. » Clarificat ergo Dei Filium etiam Spiritus sanctus. Quomodo igitur ipse dixit : « Si ego clarificavero me ipsum, » claritas mea nihilum est[2]? » Ergo nihil est claritas Filii? Sacrilegum est dicere, nisi referas ad carnem; quia ex persona hominis Filius loquebatur, eo quod comparatione Divinitatis nulla est carnis claritas.

CXV. Desinant igitur impie objicere, quod in suam perfidiam retorquetur. Dicunt enim : Scriptum est : « Nunc » clarificatus est Filius hominis. » Non nego scriptum : « Clarificatus est Filius hominis ; » sed videant quid sequatur : « Et Deus clarificatus est in eo. » Ego excusationem habeo de Filio hominis, ille de Patre non habet; quia Pater non suscepit carnem. Excusationem habeo, et non utor : ille non habet, et calumniatur. Aut simpliciter me patiatur intelligere, aut ad carnem referre quæ carnis sunt. Pia mens, quæ leguntur secundum carnem Divinitatemque, distinguit : sacrilega confundit, et ad Divinitatis detorquet injuriam, quidquid secundum humilitatem carnis est dictum.

[1] Joan. XVI, 14. — [2] Id. VIII, 54.

## CAPUT IX.

*Judaïco more ordinem verborum :* In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, *objicientibus, præter responsum quod vir sanctus indicat a se jam datum, regerit etiam Filium ante Patrem sæpe locari.*

CXVI. Quid quod etiam more Judaïco falsi et impudentes interpretes Arriani verborum sunt divinorum, dicentes usque adeo aliam Patris, aliam Filii, aliam Spiritus sancti esse potestatem, ut scriptum sit : « Ite, docete » omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii » et Spiritus sancti[1]; » et ex verborum ordine differentiam divinæ faciunt potestatis ?

CXVII. Ego autem licet hoc ipsum testimonium in superioribus libris pro unitate asseruerim majestatis ac nominis, tamen si hinc faciunt quæstionem, possum testimoniis asserere Scripturarum in plerisque locis prius Filium nominatum, postea Patrem dictum. Numquid igitur quia Filii significatio ante præmissa est, verborum, ut Arriani volunt, præjudicio Pater secundus a Filio est ? Absit, inquam, absit. Nescit hunc ordinem fides, nescit discretum Patris et Filii honorem. Non legi, non audivi, nec aliquem in Deo inveni gradum. Nusquam secundum, nusquam tertium Deum legi : primum legi[2], primum ac solum audivi.

CXVIII. Si ordinis exigimus superstitionem, nec ad dexteram Patris sedere Filius debet, nec primum se et

[1] Matth. XXVIII, 19. — [2] Isaï. XLIV, 6.

principium debuit dicere. Male ergo Evangelista prius a Verbo, quam a Deo cœpit, dicens : « In principio erat » Verbum, et Verbum erat apud Deum[1]. » Etenim juxta humani ritus ordinem, prius Patrem debuit nominare. Nescivit etiam Apostolus ordinem, qui ait : « Paulus servus » Christi Jesu, vocatus Apostolus, segregatus in Evange- » lium Dei[2]; » et alibi : « Gratia Domini nostri Jesu Christi, » et charitas Dei, et communicatio Spiritus sancti[3]. » Si verborum persequamur ordinem, in primo Filium posuit, in secundo Patrem. Sed verborum ordo sæpe mutatur; et ideo non debes vel de ordine, vel de gradu Patri Deo et Filio ejus facere quæstionem, cum secundum Divinitatem divisio nulla sit unitatis.

## CAPUT X.

*Arrianos ad gentiles palam transire, dum objiciunt illa verba :* Qui in me credit, non in me credit, etc. *Verus loci sensus explicatur, et ne credatur Dominus nostram in ipsum fidem prohibuisse, alias ut Deus, alias ut homo locutus ostenditur. Mox variis ejusdem fidei effectibus prolatis in medium, alios quoque nonnullos locos eodem modo sumendos probat.*

CXIX. Ad extremum ut Christianos se non esse manifestent, negant in Christum esse credendum, dicentes scriptum esse : « Qui in me credit, non credit in me, sed » in eum qui me misit[4]. » Hanc ego expectabam confessionem, quid me quibusdam ambagibus ludebatis? Sciebam

[1] Joan. I, 1. — [2] Rom. I, 1. — [3] 2 Cor. XIII, 13. — [4] Joan. XII, 44.

mihi adversum gentiles esse contentionem : sed illi convertuntur, vos non convertimini. Illi si credant, salvum est sacramentum : vos perdidistis acceptum; et nec ceptum fortasse, sed fictum.

CXX. Scriptum est, inquiunt : « Qui in me credit, non » in me credit, sed in eum qui me misit. » Sed videte quid sequatur, et videte sic quemadmodum se Dei Filius vult videri; sequitur enim : « Et qui videt me, videt eum qui » me misit[1], » hoc est quia Pater videtur in Filio. Exposuit igitur id quod ante præmisit, quia ille credit in Filium, qui confitetur et Patrem. Nam qui Filium nescit, nec Patrem novit; omnis enim qui negat Filium, nec Patrem habet : qui confitetur Filium, et Filium, et Patrem habet.

CXXI. Quid est ergo : « Non credit in me ? » Non in id quod corporaliter cernitis, non in hominem tantummodo, quem videtis : non enim in hominem tantummodo credendum asseruit, sed ut credas quia Jesus Christus ipse est Dei Filius et homo. Propter quod et utrumque ait : « A me ipso non veni[2]; » et alibi : « Ego sum princi» pium quod et loquor vobis[3]. » Quasi homo, a se non venit : quasi Dei Filius, non ex homine principium habet : sed sum, inquit, ipse « Principium quod et loquor vobis : » neque humana, sed divina sunt, quæ locutus sum.

CXXII. Neque enim fas est credere quod negaverit in se esse credendum, cum ipse dixerit : « Ut omnis qui cre» dit in me, in tenebris non maneat[4]; » et alibi : « Hæc est » enim voluntas Patris mei qui me misit, ut omnis qui vi» det Filium et credit in eum, habeat vitam æternam[5]; » et alibi : « Creditis in Deum, et in me credite[6]. »

CXXIII. Nemo ergo Filium sine Patre accipiat, quia Filium legimus. Habet Patrem Filius, sed non tempora-

[1] Joan. XII, 45. — [2] Id. VII, 28. — [3] Id. VIII, 25. — [4] Id. XII, 46. — [5] Id. VI, 40. — [6] Id. XIV, 1.

lem, non ex passione, non ex conceptione, non ex gratia. Generationem legi, non legi conceptionem. Et Pater dicit : « Genui[1]; » non dicit : Creavi : et Filius non Creatorem suum Deum secundum æternitatem divinæ generationis, sed Patrem nominat.

CXXIV. Se quoque nunc ex persona hominis, nunc in Dei majestate significat : nunc unitatem sibi Divinitatis cum Deo Patre vindicans, nunc fragilitatem humanæ carnis assumens : nunc doctrinam suam se non habere, nunc voluntatem suam se non quærere : nunc testimonium suum verum non esse, nunc verum esse significans. Nam ipse dixit : « Si ego testimonium perhibeo de me ipso, » testimonium meum non est verum[2]. » Et ipse in posterioribus ait : « Etsi ego testimonium perhibeo de me, verum » est testimonium meum[3]. »

CXXV. Quomodo igitur non est verum testimonium tuum, Domine Jesu. cui qui credidit, in cruce licet positus, et inter confessi sceleris supplicia constitutus, merita latronis exuit, præmia innocentis emeruit[4]?

CXXVI. Deceptus est ergo Paulus, qui ideo recepit oculos[5], quia credidit; quos amiserat, antequam crederet?

CXXVII. Erravit-ne etiam Jesus Nave, qui ducem militiæ cœlestis agnovit[6]? Sed posteaquam credidit, statim vicit, dignus qui fidei prælio triumpharet. Denique non æratas acies in bella produxit, nec ariete, cæterisque tormentorum machinis, sed tubarum septem sacerdotalium sono, murorum hostilium septa deposuit[7]. Ita bellum immane confecit tubæ clangor, et infula sacerdotis.

CXXVIII. Vidit hoc meretrix, et quæ in excidio civitatis remedia desperaret salutis, quia fides vicerat, signa

[1] Psal. II, 7. — [2] Joan. V, 31. — [3] Id. VIII, 14. — [4] Luc. XXIII, 41, et seqq. — [5] Act. IX, 18. — [6] Josuë. V, 13. — [7] Id. VI, 20.

fidei atque vexilla Dominicæ passionis attollens, coccum in fenestra ligavit[1]; ut species cruoris mystici quæ foret mundum redemptura, vernaret. Ita foris Jesu nomen fuit præliantibus ad victoriam, intus species Dominicæ passionis periclitantibus ad salutem. Unde quia intellexit Rahab cœleste mysterium, dicit Dominus in Psalmo: «Memor ero Rahab et Babylonis scientium me[2].»

CXXIX. Quomodo ergo non est verum testimonium tuum, Domine, nisi secundum fragilitatem hominum? «Omnis enim homo mendax[3].»

CXXX. Denique ut secundum hominem dixisse se demonstraret, ait: «Qui misit me Pater, ipse testimonium » perhibet de me[4].» Verum autem est testimonium secundum Divinitatem, sicut ipse ait: «Et verum est testimo» nium meum; quia scio unde veni, et quo vado: vos » autem nescitis unde veni, et quo vado. Vos secundum » carnem judicatis[5].» Non ergo secundum Divinitatem, sed secundum hominem judicant, qui putant Christo testificandi scientiam defuisse.

CXXXI. Ergo cum audis: «Qui credit in me, non » credit in me; et: Qui misit me Pater, ipse mihi manda» tum dedit[6];» didicisti quo id putes esse referendum. Denique mandatum quod esset, ostendit dicens: «Pono » animam meam, ut iterum sumam illam. Nemo tollit eam » a me, sed ego pono eam a me ipso.[7]» Vides ideo dictum, ut ostenderet liberam sibi ponendæ ac resumendæ animæ potestatem, sicut ipse dixit: «Potestatem habeo ponendi » eam, et potestatem habeo iterum sumendi eam. Hoc » mandatum accepi a Patre meo[8].»

CXXXII. Sive igitur mandatum; sive, ut aliqui latini co-

[1] Josuë. II, 18. — [2] Psal. LXXXVI, 4. — [3] Id. CXV, 2. — [4] Joan. VIII, 18. — [5] Ibid. 14, 15. — [6] Id. XII, 44 et 49. — [7] Id. X, 17. — [8] Ibid. 18.

dices habent, præceptum, non utique secundum Divinitatem, sed secundum incarnationem datur, ad subeundæ victoriam passionis.

## CAPUT XI.

*Quod Christus legatur nihil a se loqui, hoc referendum ad ipsius humanitatem. Quomodo etiam secundum Divinitatem audire ac videre Patrem recte dicatur, exposito, Dei Filium creaturam non esse multis coacervatis argumentis evincit.*

CXXXIII. An vero in hanc humilitatem Dei Filium deducemus, ut nisi quæ audierit, facere aut loqui nesciat: et præscriptam agendi loquendique ei putemus esse mensuram; quia scriptum est: « Ex me ipso non sum locu- » tus; » et infra: « Sicut dixit mihi Pater, ita loquor[1]? » Sed ad obedientiam carnis, aut ad fidem unitatis ista referantur. Plerique enim doctiores et audire Filium, et dicere aliquid Filio Patrem accipiunt per unitatem naturæ; quod enim per unitatem voluntatis novit Filius Patrem velle, videtur audisse.

CXXXIV. Unde non officium corporale, sed arbitrium indissociabile cooperationis declaratur; neque enim verborum hic aliquem significat auditum, sed unitatem voluntatis atque virtutis, quæ et in Patre est et in Filio. Quam etiam in Spiritu sancto esse memoravit alio loco, dicens: « Non enim loquetur a se, sed quæcumque audit loque- » tur[2]; » ut adverteremus quia quidquid Spiritus loquitur,

[1] Joan. XII, 49, 50. — [2] Joan. XVI, 13.

loquitur et Filius : et quidquid loquitur Filius, loquitur et Pater; quia una sententia et operatio Trinitatis est. Sicut enim Pater videtur in Filio, non utique specie corporali, sed unitate Divinitatis; ita etiam Pater loquitur in Filio, non temporali voce, nec corporali sono, sed operis unitate. Denique cum dixisset : « Pater qui in me » manet, ipse loquitur : et opera quæ ego facio, ipse fa- » cit[1]; » addidit : « Credite mihi, quia ego in Patre, et » Pater in me est. Alioquin propter opera ipsa credite[2]. »

CXXXV. Hic intellectus est noster secundum divinarum seriem Scripturarum : Arriani autem qui nolunt de Deo æstimare quæ digna sunt, vel apto suis meritis confitentur exemplo, ne totum carnaliter credant; cum ipsi patris sui diaboli opera incorporaliter videant. Sicut de eorum consortibus Judæis Dominus declaravit dicens : « Vos » quod vidistis patrem vestrum facientem, facitis[3]; » cum utique non quia diabolum operantem viderint, sed quia arbitria ejus fecerint, arguantur, invisibiliter in his secundum iniquitatem suam diabolo operante peccatum. Hoc secundum Apostolum propter insipientiam posuimus perfidorum[4].

CXXXVI. Cæterum satis probatum est Scripturarum exemplis unitatem majestatis pertinere divinæ, quod et Pater maneat in Filio; et ea quæ loquitur Filius, a Patre videatur audisse. Unitatem autem majestatis quibus aliis possumus intelligere, quam quod eadem Patri et Filio deferuntur? Nam quid præcellentius potest dici, quam quod Apostolus dixit Dominum majestatis crucifixum[5]?

CXXXVII. Filius ergo est et Deus majestatis, et Dominus majestatis; sed non creaturis subjecta majestas : non ergo creatura Filius.

[1] Joan. XIV, 10. — [2] Ibid. 11, 12. — [3] Id. VIII, 38. — [4] 2 Tim. III, 9. — [5] 1 Cor. II, 8.

CXXXVIII. Filius paternæ est imago substantiæ[1]: omnis autem creatura dissimilis supernæ substantiæ, sed non dissimilis Dei Patris Filius : non ergo creatura Filius.

CXXXIX. Filius non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo[2] : sed nulla creatura æqualis Deo, æqualis autem Filius : non ergo creatura Filius.

CXL. Omnis creatura mutabilis : sed non mutabilis Dei Filius : non ergo creatura Dei Filius.

CXLI. Omnis creatura accidentia et boni et mali recipit suæ capacitate naturæ, eademque decessionem sentit : Dei autem Filio nihil potest ex ejus Divinitate vel decedere vel accedere : non ergo creatura Dei Filius.

CXLII. Omne opus suum adducet Deus in judicium[3], sed Dei Filius non adducitur in judicium; quia ipse judicat : non ergo creatura Dei Filius.

CXLIII. Postremo ut unitatem intelligas, de ovibus dicens Salvator : « Nullus, inquit, rapit eas de manu mea. » Pater quod dedit mihi, majus omnibus est, et nemo » potest rapere de manu Patris mei. Ego et Pater unum » sumus[4]. »

CXLIV. Sic vivificat Filius, ut Pater : « Sicut enim » Pater suscitat mortuos et vivificat; sic et Filius quos » vult, vivificat[5]. » Sic suscitat Filius, ut Pater : sic conservat Filius, ut Pater. Qui non impar est gratia, quomodo impar est potestate? Sic etiam non perdit Filius, ut Pater. Et ideo ne quis vel duos deos crederet, vel discretionem potestatis induceret, unum se esse cum Patre dixit. Id quemadmodum potest dicere creatura? Non ergo creatura Dei Filius est.

CXLV. Non idem est regnare et servire : Christus au-

[1] Hebr. I, 3. — [2] Philip. II, 6.— [3] Eccle. XII, 14. — [4] Joan. X, 29, 30. — [5] Id. V, 21.

tem et rex est et filius regis : non ergo servus est Dei Filius. Omnis autem creatura servit; sed non servit Dei Filius, qui ex servis filios Dei facit : non ergo creatura Dei Filius.

## CAPUT XII.

*Superiora confirmat ex parabola divitis ad quærendum sibi regnum proficiscentis; ostenditque cum regnum tradat Patri Filius, ad contumeliam non accipiendum, si omnia huic subjicere Pater dicatur. Nos hic esse Christi regnum, et in Christi regno; futuros aliquando in regno Dei, ubi regnat ex æquo tota Trinitas.*

CXLVI. Divine itaque illam parabolam induxit divitis[1], qui in regionem longinquam profectus est accipere regnum et reverti, se ipsum secundum substantiam Divinitatis incorporationisque describens. Ipse enim dives secundum plenitudinem Divinitatis, qui pro nobis pauper factus est; cum dives esset et rex æternus, et æterno rege progenitus : peregre profectus secundum corporis susceptionem; quia vias hominis tanquam iter ingressus alienum, venit in hunc mundum, ut regnum sibi pararet ex nobis.

CXLVII. Venit ergo Jesus in hanc terram regnum accipere de nobis, quibus ait : « Regnum Dei intra vos » est[2]. » Hoc est regnum quod Christus accepit, hoc est, quod Patri tradidit. Nam quomodo regnum accepit, qui

[1] Luc. XIX, 12. — [2] Id. XVII, 21.

erat rex sempiternus? « Venit ergo Filius hominis accipere regnum, at reverti[1]. » Noluerunt eum suscipere Judæi, de quibus ait : « Illi qui noluerunt me regnare super se, adducite et interficite eos[2]. »

CXLVIII. Sequamur Scripturarum ordinem, Ille qui venit, regnum Deo Patri tradet : et cum tradiderit regnum, tunc et ipse subjectus erit ei, qui sibi subjecit omnia; ut sit Deus omnia et in omnibus[3]. Si ut Filius hominis regnum accepit Dei Filius; ut Filius utique hominis etiam traditurus est, quod accepit : si ut Filius hominis tradit, ergo et ut Filius hominis subjectionem, utique per conditionem carnis, non per majestatem Divinitatis, agnoscit.

CXLIX. Et tu ad contumeliam objicis, quod ei subjecerit omnia Deus; cum audias quod regnum Filius hominis Deo tradat, et ut in superioribus diximus libris[4], legeris : « Nemo venit ad me, nisi Pater attraxerit eum, »et ego resuscitabo eum in novissimo die[5]? » Si litteram sequamur, vide magis atque adverte unitatem honorificentiæ : et Pater subjecit Filio, et Filius Patri tradit. Dic quid sit amplius trahere, an resuscitare? Nonne secundum morem hominum ministerium trahentis, potestas est suscitantis? Sed et Filius ad Patrem trahit, et Pater ad Filium trahit; et Filius suscitat, et Pater suscitat. Facessant sacrilegæ commenta discretionis, ubi unitas potestatis est.

CL. Tradat igitur Patri regnum suum Filius? Non deperit Christo regnum quod tradit, sed proficit. Nos sumus regnum, quia nobis dictum est : « Regnum Dei intra vos »est[6]. » Et sumus regnum Christi ante, postea Patris; quia scriptum est : « Nemo venit ad Patrem, nisi per

[1] Luc. XIX, 12. — [2] Ibid. 27. — [3] I Cor. XV 24-28. — [4] I Vide Sup. lib. 2, cap. 4. — [5] Joan. VI, 44. — [6] Luc. XVII, 21.

» me[1]. » Cum in via sum, Christi sum; cum pervenero, Patris sum: sed ubique per Christum, et ubique sub Christo.

CLI. Bonum est in regno Christi esse, ut Christus nobiscum sit, sicut ipse ait: « Ecce ego vobiscum sum usque » ad consummationem mundi[2]. » Sed melius est esse cum Christo: « Dissolvi enim et cum Christo esse multo me» lius[3]. » Cum in hoc mundo sub peccato sumus, Christus nobiscum est; ut per unius obedientiam justi constituantur multi[4]. Et si peccatum hujus mundi evasero, incipiam esse cum Christo. Denique ait: « Veniam iterum, » et assumam vos ad me; » et infra: « Volo ut ubi ego » sum, et isti sint mecum[5]. »

CLII. Ergo nunc sub regno Christi sumus, dum in corpore versamur, et nondum forma exuimur servi, quam ille cum se exinanivisset, accepit: cum vero gloriam ejus viderimus, quam habuit priusquam mundus esset, erimus in regno Dei, in quo Patriarchæ sunt et Prophetæ, de quibus scriptum est: « Cum videritis Abraham, Isaac et » Jacob, et omnes Prophetas in regno Dei[6]; » ut jam pleniore Dei cognitione potiamur.

CLIII. Sed in Filii regno et Pater regnat, et in regno Patris Filius regnat; quia Pater in Filio, et in Patre Filius: et in quo habitat Filius, habitat et Pater; et in quo habitat Pater, habitat et Filius, sicut ipse ait: « Ego et » Pater ad eum veniemus, et apud eum mansionem facie» mus[7]. » Ergo sicut una domus, ita et unum regnum. Eo usque autem unum Patris et Filii regnum est, ut quod Filius tradit, Pater accipiat: et quod Pater accipit, Filius non amittat. Ergo in uno regno unitas potestatis est.

[1] Joan. XIV, 6. — [2] Matth. XXVIII, 20. — [3] Philip. I, 23. — [4] Rom. V, 19. — [5] Joan. XIV, 3. — [5] Id. XVII, 24. — [6] Luc. XIII, 28. — [7] Joan. XIV, 23.

Nemo igitur Divinitatem inter Patrem Filiumque secernat.

---

## CAPUT XIII.

*Quæ Christi subjectio sit, quæsiturus, ubi subjectiones varias proposuit ac rejecit, Apostolicum textum percurrit; unde impiam explodit hæreticorum hac de re opinionem. Subjectionem quæ futura significatur, Divinitatis esse non posse; cum inter Patrem et Filium voluntatis summa semper fuerit concordia. Etiam eidem Filio secundum Divinitatem vere omnia subjecta esse, at nondum subjecta hoc sensu dici, quod ejus mandatis non pareant omnes homines: qui postquam illis fuerint subditi,* tum *Christus in his subjicietur, et Patris opus perfectum erit.*

CLIV. Quod si Patri et Filio unum Dei nomen et jus est, cum Deus verus, et rex sempiternus sit etiam Dei Filius; non utique secundum Divinitatem subjectus est Dei Filius. Subjectum itaque, imperator Auguste, quemadmodum debeamus accipere, consideremus.

CLV. Quomodo enim subjectus Dei Filius? Ut creatura vanitati? Sed impium est de Divinitatis substantia tale aliquid æstimare.

CLVI. An quemadmodum creatura omnis Dei Filio, quia æque scriptum est: « Omnia subjecisti sub pedibus » ejus[1]? » Sed non Christus sibi ipse subjectus est.

CLVII. An quemadmodum mulier viro, sicut legimus:

[1] Psal. VIII, 8.

«Mulieres viris suis subjectæ sint[1]; » et alibi : « Mulier in » silentio discat cum omni subjectione [2]? » Sed sacrile» gum est vel Patri virum, vel Dei Filio mulierem comparare.

CLVIII. An quemadmodum Petrus dixit : « Subjecti » estote omni humanæ creaturæ [3]? » Nec sic utique Christus.

CLIX. Vel quemadmodum Paulus scripsit : « Deo et » Patri subjecti invicem in timore Christi [4]? » Sed neque in suo, neque in alterius Christi timore subjectus est Filius, quia unus est Christus. Quorum verborum vim considerate, quia Patri subjecti sumus, dum etiam Christum veremur.

CLX. Quomodo ergo subjectum intelligimus? Totum Apostolicum caput recenseamus; ut nihil videatur fraude subtractum, aut obreptione præstrictum : « Si in hac, » inquit, vita tantum in Christo sperantes sumus, mise» rabiliores sumus omnibus hominibus. Si autem Christus » resurrexit a mortuis primitiæ dormientium [5]. » Videtis quoniam de resurrectione Christi tractata est disputatio.

CLXI. « Quoniam sicut per unum hominem, inquit, » mors, et per hominem resurrectio mortuorum. Sicut » enim in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes » vivificabuntur. Unusquisque autem in suo ordine, pri» mitiæ Christus : Deinde hi qui sunt Christi, qui in adven» tum ejus crediderunt. Deinde finis, cum tradiderit » regnum Deo et Patri, cum evacuaverit omnem princi» patum, et potestatem et virtutem. Oportet enim illum » regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus. » Novissime autem inimica destruetur mors; omnia enim » subjecit sub pedibus ejus. Cum autem dicat : « Omnia

[1] Ephes. v, 22. — [2] 1 Tim. II, 11. — [3] 1 Petr. II, 13. — [4] Ephes. v, 21. — [5] 1 Cor. XV, 19, 28.

» subjecta sunt ei, sine dubio præter eum qui subjecit ei » omnia. Cum autem subjecta illi fuerint omnia, tunc et » ipse Filius subjectus erit illi, qui sibi subjecit omnia; ut » sit Deus omnia in omnibus[1]. » Quod etiam ad Hebræos idem Apostolus dixit : « Nunc autem nondum videmus » omnia illi esse subjecta[2]. » Accepimus Apostolicæ seriem lectionis.

CLXII. Quomodo igitur subjectum dicimus? Sabelliani et Marcionitæ dicunt quod hæc futura sit Christi ad Deum Patrem subjectio, ut in Patrem Filius refundatur. Si ergo ea erit Verbi subjectio, ut resolvatur in Patrem Deus Verbum : ergo et quæcumque Patri Filioque subjecta sunt, in Patrem et Filium resolventur; ut sit Deus omnia et in omnibus creaturis. Sed absurdum est dicere : non igitur per refusionem subjectio. Alia sunt enim quæ subjiciuntur, ea utique quæ creata sunt : et alius, cui fit illa subjectio. Conticescant itaque sævæ refusionis interpretes.

CLXIII. Atque utinam et illi tacerent, qui quoniam resolubile Dei Verbum, Deique sapientiam probare non possunt, infirmitatem Divinitati subjectionis ascribunt, dicentes quia scriptum est : « Cum autem subjecta illi fue» rint omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit illi[3]. »

CLXIV. Videmus igitur quia nondum subjectum, sed subjiciendum esse Scriptura commemorat : ergo nunc non est subjectus Deo Patri Filius. In quo igitur Filium subjectum fore dicitis? Si in Divinitate; nec inobediens est, quia non est a Patre discors : nec subjectus, quia non est servus, sed unicus proprio Patri Filius. Denique cum cœlum crearet, terram conderet, et potestatem exercebat et charitatem. Nulla igitur servilis in Christi Divi-

[1] 1 Cor. xv, 21-28. — [2] Hebr. ii, 8. — [3] 1 Cor. xv, 28.

nitate subjectio. Si autem nulla subjectio, voluntas libera est.

CLXV. Quod si eam subjectionem putant Filii, quia cum ejus voluntate omnia faciat Pater : discant hoc ipsum esse individuæ potestatis argumentum; quia unitas voluntatis est, quæ non cœpit ex tempore, sed erat semper. Ubi autem unitas perpetua voluntatis, non utique temporalis subjectionis infirmitas. Si enim per naturam subjiceretur, semper subjectus maneret : cum vero subjiciendus dicatur in tempore, dispensationis ergo susceptæ, non perpetuæ infirmitatis erit illa subjectio; maxime cum sempiterna Dei virtus non possit statum mutare pro tempore, nec Deo Patri ex tempore jus potestatis accidere. Nam si Filius aliquando mutabitur, ut secundum Divinitatem subjiciatur : ergo et Deus Pater, si aliquando plus poterit, ut subjectum secundum Divinitatem habeat Filium, nunc interim minus posse secundum interpretationem vestram necesse est æstimetur.

CLXVI. Quid autem culpæ commeruit Filius, ut postea secundum Divinitatem subjici posse credatur? Numquid secundum carnem ad dexteram Patris sedere præripuit, et invito Patre, sibi prærogativam paterni solii vindicavit? Sed ipse ait : « Omnia quæ placita sunt ei, facio » semper[1]. » Ergo si in omnibus Patri complacet Filius, cur subjicietur qui ante subjectus non erat?

CLXVII. Videamus itaque ne non Divinitatis illa, sed nostra fiat in Christi timore subjectio, plena gratiæ, et plena mysterii. Itaque rursus Apostolica verba pendamus. « Cum autem subjecta, inquit, illi fuerint omnia, » tunc et ipse subjectus erit ei, qui sibi subjecit omnia; » ut sit Deus omnia et in omnibus. » Ergo quid dicis? Nunc subjecta non sunt ei omnia? Non subjecti Sancto-

[1] Joan. VIII, 1.

rum chori? non Angeli, qui in terris posito ministrabant[1]? non Archangeli, qui etiam ad Mariam adventus Dominici prænuntii mittebantur[2]? non omnis militia cœlestis? non Cherubim et Seraphim, non Throni et Dominationes et Potestates, quæ venerantur et laudant?

CLXVIII. Quomodo ergo subjecta erunt? Sic utique quemadmodum ipse Dominus dixit : « Tollite jugum meum » super vos[3]; » non enim indomiti jugum portant, sed humiles atque mansueti. Hæc est plane nec ipsis hominibus vilis, sed gloriosa subjectio; « Ut in nomine Jesu omne » genu curvetur cœlestium, et terrestrium, et infernorum : » et omnis lingua confiteatur quia Dominus Jesus in gloria » est Dei Patris[4]. » Ideo autem ante subjecta non erant omnia, quia nondum receperant sapientiam Dei, nondum habile jugum Verbi mentis quadam cervice portabant. « Quotquot autem, sicut scriptum est, receperunt eum, » dedit eis potestatem filios Dei fieri[5]. »

CLXIX. Dicet aliquis : Ergo jam subjectus est Christus; quia plurimi crediderunt? Minime; quia non in paucis est Christi subjectio, sed in omnibus. Sicut enim si in me concupiscat adhuc caro adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem, non videor esse subjectus, et si ex parte sim subditus : ita quia omnis Ecclesia unum corpus est Christi, quandiu genus dissentit humanum, Christum dividimus. Nondum ergo subjectus est Christus, cujus non sunt adhuc membra subjecta. Cum autem fuerimus non multa membra, sed unus spiritus : tunc et ipse subjectus erit; ut per ipsius subjectionem « sit Deus omnia » et in omnibus. »

CLXX. Sicut autem nondum subjectus est Christus, ita nondum perfectum est opus Patris; quia dixit Filius

[1] Matth. IV, 11. — [2] Luc. I, 26. — [3] Matth. XI, 29. — [4] Philip. II, 10, 11. — [5] Joan. I, 12.

Dei : « Meus cibus est ut faciam voluntatem Patris mei qui » me misit, et perficiam opus ejus [1]. » Quid igitur quæstionis est, quia in me erit Filii subjectio, in quo imperfectum est opus Patris; quia non sum ipse perfectus? Ergo qui imperfectum opus facio Patris, ipse Filium facio esse subjectum? Sed non est injuria ista, sed gratia; quia in eo quod subjicimur, noster utique non Divinitatis est profectus; ut subjiciamur Legi, subjiciamur gratiæ. Quoniam ante, sicut ipse dixit Apostolus, sapientia carnis inimica erat in Deum; «Legi enim non erat subdita [2]: » nunc autem jam per Christi est subdita passionem.

## CAPUT XIV.

*Prosequitur cœptam difficultatem, et Christum non nisi secundum carnem subjectum docet : sed ipsum dum carne subjiceretur, præbuisse tamen signa Divinitatis. Repugnare ut secundum hanc subjiciatur : humanitatem vero quam adoptavit, ita in nobis subditam esse, quo pacto in eadem ejus humanitate exaltatur et nostra. Denique quando futura sit eadem illa Christi subjectio, explicatur.*

CLXXI. Et tamen ne quis calumnietur, videte quid divinitus inspirans Scriptura præcaverit; ostendit enim nobis in quo subjectus erit Deo Christus, dum docet in quo sibi universa subjecerit. Ideoque dicit : « Nunc autem » non videmus omnia ei subjecta [3]. » Nam paulominus quam Angelos minoratum vidimus Jesum propter passionem

1 Joan. IV, 34. — 2 Rom. VIII, 7. — 3 Hebr. II, 8.

mortis. Ostendit itaque minorem factum in carnis susceptione. Quid igitur impedit quin etiam subjectionem in carnis susceptione significet, per quam subjiciet sibi omnia, dum in ipsa Patri Deo est ipse subjectus?

CLXXII. Consideremus itaque ejus subjectionem : « Pater, inquit, meus, si vis, transfer calicem hunc a me : » verum non mea voluntate, sed tua fiat[1]. » Ergo secundum humanæ naturæ assumptionem erit illa subjectio; quia sicut legimus : « Specie inventus ut homo, humiliavit semet» ipsum, factus obediens usque ad mortem[2]. » Subjectio utique obedientiæ est, obedientia mortis, mors assumptionis humanæ : assumptionis ergo humanæ erit illa subjectio. Nequaquam igitur Divinitatis infirmitas, sed dispensatio ista pietatis est.

CLXXIII. Vide quam non timeam eorum propositiones. Illi objiciunt subjiciendum Patri Deo, ego lego Mariæ subditum matri; quia scriptum est de Joseph et Maria : « Et erat subditus illis[3]. » Aut si hoc putant, dicant quia hominibus erat subjecta Divinitas.

CLXXIV. Non igitur præjudicet quia subjectus dicitur, cui non præjudicat, quia servus legitur, quia crucifixus asseritur, mortuus prædicatur. Qui cum moreretur, vivebat; cum subjiceretur, regnabat : cum sepeliretur, resuscitabat; ac jubjectum se potestati præbebat humanæ, alias se Dominum majestatis declarabat æternæ. Erat sub judice, et ad dexteram Dei solium sibi judex perpetuus vindicabat. Scriptum est denique : « Amodo videbitis Fi» lium hominis sedentem ad dexteram virtutis Dei, et » venientem in nubibus cœli[4]. » Vapulabat a Judæis, imperabat Angelis : natus ex Maria sub Lege erat, ante Abraham supra Legem erat[5]. In cruce venerandus natura :

[1] Luc. XXII, 42. — [2] Philip. II, 8. — [3] Luc. II, 51. — [4] Matth. XXVI, 64. — [5] Galat. IV, 4.

denique sol refugit, terra contremuit, conticuerunt Angeli[1]. Cujus igitur passionem elementa videre timuerunt, hujus generationem videre potuerunt? Et in quo subjectionem corporis non tulerunt, in eo subjectionem naturæ venerabilis sustinebunt?

CLXXV. Sed cum unius naturæ sint Pater et Filius et Spiritus sanctus, utique non erit Pater sibi ipse subjectus. Et ideo non erit in eo subjectus Filius, in quo cum Patre unum est; ne per unitatem Divinitatis videatur et Pater Filio esse subjectus. Ergo sicut in illa cruce non Divinitatis plenitudo, sed nostra fragilitas erat subdita : ita etiam postea subjectus erit Filius Patri, in nostræ utique participatione naturæ; ut subjectis carnis illecebris, non divitiæ sint cordi, non ambitio, non voluptas : sed omnia nobis Deus sit, si per omnia quantum capere possumus, ad ejus imaginem, similitudinemque vivamus.

CLXXVI. Ad communitatem igitur beneficium transivit a specie; quia in sua carne naturam totius humanæ carnis edomuit. Et ideo juxta Apostolum : « Sicut portavimus imaginem hujus terreni, portemus et imaginem » hujus cœlestis[2]. » Quod utique nisi per interiorem hominem non potest evenire. Deponentes igitur universa, hoc est illa quæ legimus : « Iram, animositatem, blasphemiam, » turpiloquium[3]; » et sicut infra dictum est : « Expoliantes » nos veterem hominem cum actibus suis, induamus novum, qui renovatur in agnitionem, secundum imaginem » ejus, qui creavit eum[4]. »

CLXXVII. Et ut scires, quia cum dicit : « Ut sit Deus » omnia et in omnibus, » a Deo Patre non separet et Christum, ipse ad Colossenses dicit : « Ubi non masculus, inquit, et fœmina, Judæus et Græcus, Barbarus et Scytha,

[1] Matth. XXVII, 51. — [2] I Cor. XV, 49. — [3] Coloss. III, 8. — [4] Ibid. 9 et 10.

» servus et liber : sed omnia et in omnibus Christus[1]. » Ergo etiam ad Corinthios dicens : « Ut sit Deus omnia et » in omnibus[2], » et unitatem et æqualitatem cum Deo Patre complexus est Christi; quia nec a Patre Filius separatur. Et similiter sicut Pater omnia et in omnibus, ita omnia in omnibus etiam Christus operatur. Si ergo Christus quoque in omnibus omnia operatur[3], non utique in Divinitatis majestate subjectus est, sed in nobis. Quomodo autem subjectus est in nobis, nisi eo modo quo minor Angelis factus est, in corporis scilicet sacramento? In eo enim nondum subjecta ei omnia videbantur, quæ creatori suo a principio sui utique serviebant.

CLXXVIII. Quod si quæsieris quemadmodum sit subjectus in nobis, ipse ostendit dicens : « In carcere eram, » et venistis ad me : infirmus eram, et visitastis me. Quod » enim uni horum minimorum fecistis, mihi fecistis[4]. » Infirmum audis, et non moveris : subjectum audis, et moveris; cum in eo infirmus, in quo subjectus, in quo peccatum atque maledictum pro nobis factus est.

CLXXIX. Sicut igitur non propter se, sed propter nos peccatum atque maledictum factus est : ita non pro se, sed pro nobis erit subjectus in nobis, non in natura subjectus æterna, neque in natura maledictus æterna : « Ma- » ledictus enim omnis qui pendet in ligno[5]. » Maledictus, quia nostra maledicta suscepit : subjectus quoque; quia subjectionem nostram ipse suscepit, sed in servilis formæ assumptione, non in Dei majestate; ut dum ille nostræ fragilitatis se præberet in carne consortem, nos in virtute sua divinæ faceret consortes naturæ[6]. Non quo aut hoc nobis cum superna Christi generatione naturale consortium, aut Divinitatis in Christo sit illa subjectio : sed sicut

[1] Coloss. III, 11. — [2] 1 Cor. XV, 28. — [3] Id. XII, 6. — [4] Matth. XXV, 36, et seqq. — [5] Galat. III, 13. — [6] 2 Petr. I, 4.

in illo per carnem illam, quæ est pignus nostræ salutis, sedere nos in cœlestibus Apostolus dixit[1], utique non sedentes; sic et ille per nostræ assumptionem naturæ dicitur subjectus in nobis.

CLXXX. Quis enim tam demens qui putet, ut supra diximus[2], quod ad dexteram Dei Patris sedes sibi venerabilis debeatur; cum licet etiam secundum carnem Christo ea a Patre, generationis tamen supernæ et æqualis potentiæ deferatur? Angeli adorant, et tu tibi præsumptione sacrilega solium Dei sternis?

CLXXXI. Scriptum est, inquies, quia « Cum mortui » essemus peccatis, convivificavit nos in Christo, cujus » gratia estis salvi facti; et simul suscitavit, simulque fecit » sedere in cœlestibus, in Christo Jesu[3]. » Agnosco scrip- » tum : sed non ut homines sedere ad dexteram sibi patiatur Deus, sed ut in Christo sedere; quia ipse est omnium fundamentum, et ipse est caput Ecclesiæ[4], in quo communis secundum carnem natura prærogativam sedis cœlestis emeruit : in Christo enim Deo caro, in carne autem humani natura generis omnium hominum particeps honoratur.

CLXXXII. Sicut nos ergo in illo sedemus per corporeæ communitatem naturæ, ita et ille qui per susceptionem nostræ carnis maledictum pro nobis factus est[5]; cum maledictum utique in benedictum Filium Dei non cadat : ita, inquam, et ille per obedientiam omnium erit subjectus in nobis; cum Gentilis crediderit, cum Judæus agnoverit, quem crucifixit; cum Manichæus adoraverit; quem in carne venisse non credidit; cum Arrianus omnipotentem confessus fuerit, quem negavit; cum postremo in omnibus fuerit sapientia Dei, justitia, pax, charitas,

[1] Ephes. II, 6. — [2] Vide supra cap. 5 et seqq. — [3] Ephes. II, 5, 6. — [4] Id. V, 23. — [5] Galat. III, 13.

resurrectio. Per sua igitur opera Christus et genera diversa virtutum erit in nobis Patris subditus; cum vitiis abdicatis, et feriante delicto, unus in omnibus Deo cœperit in uno sensu populorum omnium spiritus adhærere, tunc erit Deus omnia et in omnibus[1].

## CAPUT XV.

*Superius disputata strictim resumit, ex unitate divinæ potestatis in Patre ac Filio quæcumque de Filii subjectione dicuntur, ad solam referenda humanitatem scite colligens : quod præterea ex charitate, quæ eadem utriusque est, confirmat.*

CLXXXIII. Conclusionem igitur totius absolutionis breviter colligamus. Unitas potestatis opinionem injuriosæ subjectionis excludit : evacuatio potestatum, et victoria de morte quæsita, triumphatoris utique non minuit potestatem : subjectionem operatur obedientia, obedientiam Christus assumpsit, obedientia usque ad crucem, crux ad salutem. Ergo ubi opus, ibi et auctor est operis. Cum igitur omnia Christo subjecta fuerint per obedientiam Christi, ut in nomine ejus omnes genu flectant, tunc erit ipse omnia in omnibus; nunc enim, quia non omnes credunt, non videntur omnes esse subjecti. Cum omnes ergo crediderint, et Dei fecerint voluntatem, erit omnia et in omnibus Christus : cum Christus fuerit omnia et in omnibus, erit omnia et in omnibus Deus; quia Pater manet

[1] 1 Cor. xv, 28.

semper in Filio. Quomodo ergo infirmitatis arguitur, qui redemit infirmos?

CLXXXIV. Ac ne forte et illud ad infirmitatem Filii referas, quod scriptum est quia subjecit ei Deus omnia; disce quod omnia sibi etiam ipse subjecerit; scriptum est enim : « Nostra autem conversatio in cœlis est; unde et » Salvatorem expectamus Dominum Jesum, qui transfigu- » rabit corpus humilitatis nostræ, conforme ut fiat corpori » gloriæ suæ secundum operationem, quo possit etiam » subjicere sibi omnia[1]. » Didicisti ergo quod omnia possit sibi ipse subjicere, secundum operationem utique Divinitatis.

CLXXXV. Disce nunc quoniam secundum carnem omnia subjecta accipiat, sicut scriptum est : « Qui opera- » tus est in Christo, suscitans eum a mortuis, et constituens » eum ad dexteram suam in cœlestibus, supra omnem » Principatum, et Potestatem, et Virtutem, et Domina- » tionem, et omne nomen quod nominatur non solum in » hoc sæculo, sed etiam in futuro; et omnia subjecit sub » pedibus ejus[2]. » Secundum carnem igitur ei omnia subjecta traduntur, secundum quam et a mortuis suscitatus est, et secundum animam humanam ac rationabilem subjectionem.

CLXXXVI. Divine plerique interpretantur quod scriptum est : « Nonne Deo subjecta erit anima mea[3]: » animam dixit, non Divinitatem; animam, non majestatem. Et ut sciremus quod Dominus per Prophetam de susceptione naturæ est locutus humanæ, addidit : « Usquequo adjicie- » tis super hominem[4]? » secundum illud quod ait in Evangelio : « Quid me quæritis interficere hominem[5]? » Et addidit : « Verumtamen pretium meum voluerunt repellere,

[1] Philip. III, 20, 21. — [2] Ephes. V, 20, 21. — [3] Psal. LXI, 1. — [4] Ibid. 3. — [5] Joan. VIII, 40.

» cucurrerunt in siti, ore suo benedicebant, et corde suo » maledicebant[1]. » Judæi enim, reportante Juda pretium, recipere noluerunt[2], currentes in siti amentiæ; quia spiritalis potus gratiam recusarunt.

CLXXXVII. Hæc est pia subjectionis interpretatio. Etenim cum Dominicæ passionis hoc munus sit, utique in quo passus est, in hoc erit subjectus in nobis. Quærimus qua causa? Ut neque Angeli, neque virtutes, neque altitudo, neque profundum, neque præsentia, neque futura, neque creatura alia separare nos possit a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu[3]. Videmus itaque ex his quæ diximus, nullam exceptam esse creaturam : sed istis, quas supra dixit, omnem, si qua est, annumeratam esse.

CLXXXVIII. Simul etiam illud est considerandum, quod cum in superioribus dixerit : « Quis nos separabit a » charitate Christi[4]? » subter posuit : « Neque mors, neque » vita, nec alia creatura separare nos poterit a charitate » Dei, quæ est in Christo Jesu. » Videmus ergo eamdem charitatem Dei esse, quæ Christi est. Denique non otiose posuit charitatem Dei, « quæ est in Christo Jesu ; » ne separatam Dei et Christi intelligeres charitatem. Nihil autem est quod charitas dividat, nihil quod Divinitas sempiterna non possit, nihil quod lateat veritatem, fallat justitiam, prætereat sapientiam.

[1] Psal. LXI, 4. — [2] Matth. XXVII, 6. — [3] Rom. VIII, 38, 39. — [4] Ibid. 35.

## CAPUT XVI.

*Arrianos a Spiritu sancto per David condemnatos, quippe qui scientiæ Christi derogare audeant. Locum ab illis ad hoc citatum suspicione corruptionis minime carere; sed ut maxime careat, distinguendam esse vocem* Filius; *Christo enim ut Dei Filio scientiam deesse non posse, cum sit sapientia : nec partis ullius cognitionem, cum omnia crearit. Eum qui sæcula fecerit, futurum non posse non cognoscere, et multo minus diem judicii. Sive quid magnum sit ea cognitio, sive quid parvum, eam Filio non negandam; imo neque etiam Spiritui sancto. Demum his addit varia signa, quibus hæc scientia inesse Christo colligi potest.*

CLXXXIX. Unde execrabiles eos qui ista commemorant, et a Spiritu sancto esse damnatos scire debemus. Quos enim alios, nisi specialiter Arrianos Propheta condemnat, qui dicunt quod Dei Filius nesciat tempora et annos? Non enim est aliquid quod ignoret Deus : est autem Deus Christus, et altissimus Christus ; ipse est enim super omnia Deus.

CXC. Videte quemadmodum sanctus David hujuscemodi homines qui Dei Filio scientiam derogent, perhorrescat; sic enim habes : « In laboribus hominum non sunt, » et cum hominibus non flagellabuntur ; ideo obtinuit eos » superbia eorum ; cooperti sunt iniquitate et impietate » sua : prodiit quasi ex adipe iniquitas eorum, pertransie-

»runt in dispositionem cordis[1].» Utique eos condemnat qui ex dispositione cordis æstimanda quæ divina sunt, arbitrantur : nam Deus nec dispositioni est subjectus, nec ordini; quando etiam ipsa quæ sunt in usu hominum, et successione generis humani, non semper aliqua solemnis dispositione rationis, sed plerumque secretis latentibusque decursa mysteriis, evenire cernamus.

CXCI. « Cogitaverunt, inquit, et locuti sunt nequitiam, »iniquitatem in Excelsum locuti sunt, posuerunt in cœlum »os suum[2].» Videmus itaque quod impii sacrilegii reos damnet, qui ex similitudine humanæ naturæ, dispositionem sibi arrogent cœlestis arcani.

CXCII. Et dixerunt : « Quomodo scivit Deus ? et si est »scientia omnis in Altissimo[3]?» Nonne hæc quotidie per»strepunt Arriani, scientiam omnem in Christo esse non posse? Quia ipse, inquiunt, diei et horæ se professus est esse ignarum. Nonne dicunt : Quomodo scivit, qui eum non potuisse scire commemorant, nisi quæ audierit, et viderit : et ea quæ spectant ad divinæ unitatem naturæ ad infirmitatem sacrilega interpretatione derivant?

CXCIII. Scriptum est, inquiunt : « De die autem illo »et hora nemo scit, neque Angeli cœlorum, nec Filius, »nisi solus Pater[4].» Primum veteres non habent codices græci quia nec Filius scit (25) : sed non mirum si et hoc falsarunt, qui Scripturas interpolavere divinas. Qua ratione autem videatur adjectum, proditur, dum ad interpretationem tanti sacrilegii derivatur.

CXCIV. Pone tamen ab Evangelistis scriptum. Medium utique nomen est Filii : nam et Filius hominis dicitur; ut secundum imprudentiam assumptionis nostræ diem futuri judicii nescisse videatur. Quomodo enim nesciret

[1] Psal. LXXII, 5-7. — [2] Ibid. 8, 9. — [3] Ibid. 10. — [4] Marc. XIII, 32.

diem Dei Filius, cum in ipso sint thesauri sapientiæ et scientiæ Dei absconditi[1]?

CXCV. Quæro autem utrum ex substantia, an ex accidenti habuerit scientiam; omnis enim scientia aut ex natura, aut ex disciplina est: ex natura suppetit, ut equo currere, pisci natare; hæc enim faciunt antequam discant: ex disciplina rursus suppetit natare homini; nam nisi didicerit, scire non poterit. Cum ergo mutis animantibus suppetat ex natura facere et scire quæ non didicerint, quid censes de Dei Filio, utrum ex institutione, an ex natura habeat scientiam? Si ex institutione: ergo non est natus sapientia, et ex processu cœpit esse perfectus, nec erat semper. Quod si naturalem scientiam habet, utique perfectus in principio erat, perfectus ex Patre processit; et ideo præscientia non eguit futurorum.

CXCVI. Non ergo nescivit diem; neque enim sapientiæ Dei est ex parte scire, et ex parte nescire. Nam quomodo potest nescire partem, qui fecit omnia[2]; cum minus sit scire, quam facere? Multa enim scimus, quæ facere non possumus: nec eodem modo omnes scimus, sed ex parte cognoscimus. Novit enim ventorum vim, stellarumque cursus aliter rusticus, aliter civitatis incola, aliter gubernator. Etsi non omnes norunt omnia, tamen nosse dicuntur: solus autem plene novit ille, qui fecit omnia. Novit gubernator quota vigilia procedat Arcturus (24), quales ortus exploret Orionis; non tamen colligationes Vergiliarum, cæterarumque stellarum aut numerum novit, aut nomina, sicut ille, « Qui numerat multitudinem stellarum, » et omnibus his nomina vocat[3]: » quem utique non fallit operis sui virtus.

CXCVII. Quomodo enim vultis hæc fecisse Dei Filium? Numquid quasi annulum, qui non sentit quod ex-

[1] Coloss. II, 3. — [2] Joan. I, 3. — [3] Psal. CXLVI, 4.

primit? Sed omnia in sapientia Pater fecit[1], id est, omnia per Filium fecit, qui est virtus Dei et sapientia[2] : sapientiæ autem id convenit, ut suorum operum et virtutes norit et causas. Et ideo non potuit creator omnium ignorare quod fecit, nescire quod ipse donavit : novit ergo diem quem fecit.

CXCVIII. Sed dicis, quia præsentem novit, nescit futurum. Licet inepta sit propositio, tamen ut de Scripturis satisfaciam tibi, disce quia non solum præterita fecit, sed etiam quæ futura sunt, sicut scriptum est : « Qui » fecit quæ adventura sunt[3]. » Et alibi ait Scriptura : « Per » quem et facta sunt sæcula, splendor est gloriæ, et cha» racter substantiæ ejus[4]. » Sæcula enim et præterita et præsentia et futura sunt. Quomodo ergo facta sunt quæ futura sunt, nisi quia operatoria virtus et scientia comprehendit numerum omnium sæculorum? Sicut enim vocat quæ non sunt, tanquam quæ sunt[5] : sic et fecit quæ futura sunt, tanquam quæ sint; quia non contingit ut non sint, sed necessario sunt futura, quæ esse præcepit. Ergo qui fecit quæ futura sunt, eo genere quo sunt futura cognovit.

CXCIX. Si hoc de sæculis, multo magis de judicii credendum est die; eo quod cognitionem ejus habeat Dei Filius tanquam a se jam factæ; quia scriptum est : « Dis» positione tua permanebit dies[6]. » Nec solum permanet dixit, sed etiam « Permanebit; » ut ejus dispositione quæ ventura sunt, gubernentur. Quæ disposuit ergo, non novit? « Qui plantavit aurem, non audiet? qui finxit ocu» lum, non considerat[7] ? »

CC. Videamus tamen ne quid forte magnum sit, quod creatorem suum potuerit præterire; et tamen eligant

[1] Psal. CIII, 24. — [2] I Cor. I, 24. — [3] Isaï. XLV. 11. — [4] Hebr. I, 2, 3. — [5] Rom. IV, 17. — [6] Psal. CXVIII, 91. — [7] Id. XCIII, 9.

utrum quasi magnum aliquid et præstantius putent esse quam cætera : an quasi minimum atque abjectum? Si minimum atque abjectum, non est injuria; ut nostro usu loquar, vilia et exigua nescire; nam cum potentiæ sit scire quæ maxima sunt, despexisse magis videtur degeneris operis vilitatem. Fastidio igitur absolutus est, non potestate fraudatus.

CCI. Quod si magnum et summum arbitrantur scire judicii diem, dicant quid Deo Patre majus aut melius sit. Patrem igitur Deum novit, ut ipse ait : « Nemo novit Patrem, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare[1]. » Patrem, inquam, novit, et diem nescit? Sic ergo creditis quia Patrem revelat, et diem non potest revelare?

CCII. Deinde quia gradus quosdam facitis; ut Patrem Filio, Filium Spiritui præferatis; dicite mihi utrum Spiritus sanctus noverit judicii diem; nihil enim de eo scriptum est hoc loco. Negatis profecto. Quid si doceo quod noverit? Lectum est enim : « Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum; Spiritus enim omnia scrutatur, etiam alta Dei[2]. » Utique quia alta Dei scrutatur cum Deus noverit judicii diem, etiam Spiritus novit. Novit enim omnia quæ Deus novit, sicut Apostolus declarat dicens : « Quis enim scit hominum quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Sic et quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei[3]. » Videte igitur, ne aut negando Spiritum sanctum scire, negetis et Patrem scire; quia quæ Dei sunt, cognovit et Dei Spiritus : quæ autem non cognovit Spiritus Dei, utique Dei non sunt : aut confitendo quia Spiritus Dei novit, quod negatis Filium scire, contra vestram assertionem Spiritum Filio præferatis. Verum non solum sacrilega ista, sed etiam inepta dubitatio.

[1] Matth. XI, 27. — [2] I Cor. II, 10. — [3] Ibid. 11.

CCIII. Nunc consideremus quibus modis scientia colligatur, et ostendamus ipsum Filium demonstrasse quod et diem sciret. Quod enim scimus, aut tempore, aut loco, aut signis, aut personis declaramus, aut ordine. Quomodo igitur nescivit judicii diem, qui et horam judicii et locum, et signa expressit et causas.

CCIV. Denique sic habes : « In illa hora qui fuerit in » tecto, non descendat tollere vasa de domo sua ; et qui in » agro, similiter non redeat retro[1]. » Eo usque igitur futurorum norat periculorum eventus, ut etiam præsidia periclitantibus demonstraret.

CCV. An poterat Dominus diem ignorare, qui ipse de se dixit quia Filius hominis Dominus est sabbati[2]?

CCVI. Locum quoque etiam alibi designavit, cum sibi structuras templi ostendentibus Discipulis, diceret : « Videtis hæc omnia ? Amen dico vobis, non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruatur[3] (25). »

CCVII. De signo quoque interrogatus ab Apostolis respondit : « Videte ne seducamini. Multi enim venient in » nomine meo dicentes, quia ego sum Christus ; » et infra : « Terræ motus, inquit, magni erunt per loca singula, et » fames, et pestilentia, terroresque de cœlo, et signa » magna erunt[4]. » Itaque et personas expressit et signa.

CCVIII. Quo autem modo, vel circumdaturos exercitus Jerusalem dicat, vel implenda tempora gentium, et quo ordine, Evangelicæ utique lectionis attestatione reseratur. Scivit ergo omnia.

[1] Luc. XVII, 31. — [2] Matth. XII, 8. — [3] Id. XXIV, 2. — [4] Luc. XXI, 8 et 11.

## CAPUT XVII.

*Quod Christus diem judicii revelare noluerit, in hoc nostræ utilitati consultum esse. Illud alia Domini sententia declaratur; nec non et Pauli loco plane simili. Urgentibus vero cur ita responderit Discipulis ac si nescisset, alii loci quibus Patri eadem tribui videtur ignoratio, opponuntur: ex quibus si ignorantiam impotentiamve in Patre illi admittant, hinc in Filio eamdem quæ in Patre substantiam admittendam esse contra ipsos arguit Ambrosius; nisi tamen malint mendacii accusare Filium; cum neque in hunc neque in Patrem cadat fallere, sed memoratis locis utriusque unitas designetur.*

CCIX. Sed quærimus qua ratione designare momenta noluerit. Si quæramus, non ignorantiæ inveniemus esse, sed sapientiæ. Nobis enim scire non proderat; ut dum certa futuri judicii momenta nescimus, semper tanquam in excubiis constituti, et in quadam virtutis specula collocati, peccandi consuetudinem declinemus; ne nos inter vitia dies Domini deprehendat. Non enim prodest scire, sed metuere quod futurum est; scriptum est enim : « Noli » alta sapere, sed time[1]. »

CCX. Nam si diem designasset expresse, uni ætati hominum quæ proxima erat judicio, videretur disciplinam præscripsisse vivendi, superioris temporis aut justus esset remissior, aut peccator securior. Namque adulter nisi

[1] Rom. XI, 20.

quotidianam pœnam metuat, non potest ab adulterandi cupiditate desinere : nec latro obsessorum saltuum secreta deserere, nisi sciat sibi momentis omnibus imminere supplicium. Plerumque enim quibus incentivum est impunitas, timor tædio est.

CCXI. Ideo ergo dixi quia scire non proderat, imo proderat ignorare ; ut ignorantes timeremus, ut observantes emendaremur, sicut ipse dixit : « Estote parati, quia » nescitis qua hora Filius hominis venturus est[1]. » Namque miles nisi bellum in manibus esse cognoscat, prætendere non novit in castris.

CCXII. Unde alibi quoque ipse Dominus interrogatus ab Apostolis, inquam, qui utique non sicut Arrius intelligebant, sed Filium Dei futura scire credebant ; nam nisi hoc credidissent, nunquam interrogassent : interrogatus ergo quando restitueret regnum Israël, non se nescire dixit, sed ait : « Non est vestrum scire tempora et annos, » quæ Pater posuit in sua potestate[2]. » Attende quid dixerit : « Non est vestrum scire. » Lege iterum, « Non est » vestrum. Vestrum » dixit, non, meum ; jam enim non secundum perfectionem, sed secundum profectum humani corporis ac nostræ animæ loquebatur. « Vestrum » ergo dixit, non, meum.

CCXIII. Quod et Apostolus secutus : « De temporibus » autem et momentis, fratres, non habetis, inquit, opus » ut vobis scribamus[3]. » Itaque ne Apostolus quidem ipse Christi servus dixit se nescire momenta, sed non opus esse doceri populum, qui semper spiritalibus munimentis esse debet armatus ; ut virtus Christi in unoquoque prætendat. Cum autem dicit Dominus : « De temporibus quæ » Pater posuit in sua potestate, » utique non potest exors esse scientiæ paternæ, cujus nequaquam exors est potes-

[1] Matth. XXIV, 44. — [2] Act. I, 7. — [3] I Thess. V, I.

tatis; cum potestas ex sapientia et virtute gignatur, quod utrumque Christus est.

CCXIV. Sed quæritis qua causa non ita Discipulis negaverit, quasi sciret et nollet dicere: sed neque Angelos, neque Filium scire memoraverit[1]? Interrogabo vos et ego, qua causa in Genesi Deus dicat: « Descendam itaque, » ut videam secundum clamorem illorum venientem ad » me, si consummabuntur: sin autem, ut sciam[2]? » Qua causa etiam Scriptura de Domino dicat: « Et descendit » Dominus videre civitatem et turrim, quam ædificarent » Filii hominum[3]? » Qua causa etiam dicat Propheta in Psalterio: « Dominus respexit super filios hominum, si » est intelligens, aut requirens Deum[4]; » quasi et illic si non descenderet Deus, et hic si non prospiceret Dominus, aut opera hominum ignoraret aut merita?

CCXV. Sed etiam in Evangelio habes secundum Lucam, quia Pater dicit: « Quid faciam? mittam filium » meum dilectissimum, forsitan hunc verebuntur[5]. » Secundum Matthæum autem, et secundum Marcum habes: « Quoniam misit unicum filium suum, dicens: Verebun- » tur filium meum[6]. » In uno libro dicit: « Forsitan vere- » buntur, » et quasi nesciens dubitat; nam hic sermo dubitantis est: in duobus autem aliis libris: » Verebuntur, » inquit, filium meum; » hoc est, confirmat reverentiam deferendam.

CCXVI. Sed neque dubitare Dei est, neque falli; dubitat enim, qui ignorat quod futurum est: fallitur autem, qui aliud prædixit, et aliud est secutum. Quid autem evidentius, quam quod Scriptura habet aliud Patrem dixisse de Filio, et aliud accidisse eadem Scriptura testatur? Ille dixit: « Verebuntur filium meum: » Filius

1 Marc. XIII, 32. — 2 Gen. XVIII, 21. — 3 Id. XI, 5. — 4 Psal. LII, 3. — 5 Luc. XX, 13. — 6 Matth. XXI, 37, et Marc. XII, 6.

autem vapulavit, illusus est, crucifixus est, mortuus est[1]; multoque illis servis qui prius fuerant destinati, graviora secundum carnem passus est. Fefellit igitur Pater, an ignoravit, vel subvenire non potuit? Sed verus nescit fallere; scriptum est enim : « Fidelis Deus qui non menti- » tur[2]. » Quomodo autem ignoravit, qui novit omnia[3]? Aut quid non potuit, qui omnia potest?

CCXVII. Tamen si aut ignoravit, aut non potuit (facilius enim acquiescitis, ut dicatis Patrem ignorasse, quam confiteamini Filium scisse) videtis quia ex hoc ipso unius substantiæ est Filius cum Patre; si quemadmodum Pater, ita et Filius, ut secundum vestram insipientiam loquar, aut non omnia novit, aut non omnia potest. Non sum enim avarus aut præceps circa Filii laudes, ut plus audeam dicere Filium posse quam Patrem, qui nullam inter Patrem et Filium discretionem facio potestatis.

CCXVIII. Sed fortasse dicatis, non ita dixisse Patrem, sed de Patre Filium fefellisse. Jam ergo non solum infirmitatis Filium, sed etiam sacrilegii et mendacii arguitis. Verumtamen si non creditis de Patre Filio, nec de eo credatis; si enim fallere nos voluit, quia dixit dubitasse Patrem, quasi nesciret quod esset futurum : fallere ergo etiam de se nos voluit, quia futura nescire se dixit; multoque tolerabilius ad pudorem, si ignorantiam ante prætendit, quod de se facit, quam si contrario promissis lusus videatur effectu, quod de Patre prædicavit.

CCXIX. Sed neque fallitur Pater, neque fallit Filius : verum ea est in Scripturis consuetudo divinis, sicut et superiora, et multa alia exempla testantur, ut Deus dissimulet se nescire quod novit. Et in hoc ergo unitas Divinitatis, et unitas dispositionis in Patre probatur et Filio,

[1] Matth. XXVII, 29, et seqq. — [2] Tit. I, 2. — [3] Dan. XIII, 42.

si quemadmodum Deus Pater cognita dissimulat, ita Filius etiam in hoc imago Dei, quæ sibi sunt nota dissimulet.

## CAPUT XVIII.

*Dominici ad Apostolos responsi causam allaturus, primo illud indulgentiæ Christi acceptum refert, mox alia quorumdam ratione proposita, germanam hanc esse profitetur, quod idem Dominus ex humano affectu locutus fuerit. Inde colligit scientiam Patris ac Filii æqualem esse; atque adeo non minorem Patre Filium. Postea ubi textui quo dicitur minor, alium quo æqualis traditur, opposuit; Arrianorum de Filio judicantium temeritatem castigat, et cum illum impie minorem astruerent, ipsum pie lapidem abs se dici ostendit.*

CCXX. Edoctum est igitur non ignorasse Dei Filium quæ futura sunt. Quod si fatentur, et ego, ut jam respondeam qua ratione neque Angelos, neque Filium, sed Patrem scire memoravit[1], solemnem ejus in Discipulos charitatem etiam in hoc loco et gratiam recognosco, quod ex frequentia ipsa debet omnibus esse jam cognitum. Mavult enim Dominus nimio in Discipulos amore propensus, petentibus his quæ cognitu inutilia judicaret, videri ignorare quod noverat, quam negare; plusque amat nostram utilitatem instruere, quam suam potentiam demonstrare.

CCXXI. Sunt tamen plerique non ita timidiores, ut

[1] Marc. XIII. 32.

ego; malo enim alta timere, quam sapere : sunt tamen plerique eo freti, quod scriptum est : « Et Jesus proficie- » bat ætate et sapientia et gratia apud Deum et homines[1], » qui dicant confidenter quod secundum Divinitatem quidem ea quæ futura sunt, ignorare non potuit, sed secundum nostræ conditionis assumptionem ignorare se quasi Filium hominis ante crucem dixit. Etenim cum Filium dicit, non quasi de alio dicit; nam ipse est et Dominus noster Dei Filius, et Filius Virginis : sed medio verbo nostrum informat affectum, ut quasi hominis filius secundum susceptionem nostræ imprudentiæ, vel profectus non plene adhuc scisse omnia crederetur; non enim est nostrum scire quæ futura sunt (26). Eadem igitur videtur ignorare conditione, qua proficit : nam quomodo secundum Divinitatem proficit, in quo habitat plenitudo Divinitatis[2]? Aut quid est quod nesciat Dei Filius qui dicebat : « Quid » cogitatis mala in cordibus vestris[3]? » Quomodo nesciat, de quo dicit Scriptura : « Jesus autem norat cogitationes » eorum[4]? »

CCXXII. Hæc tamen alii dicant : ego autem ut ad superiora redeam, qui proposuerim scriptum quia Pater dixit : « Fortasse reverebuntur Filium meum[5]; » quod utique ideo arbitror positum; ut quia de hominibus loquebatur Pater, humano locutus videatur affectu : multo magis arbitror quia Filius qui cum hominibus conversatus est, et hominem egit, et carnem suscepit, nostrum assumpsit affectum; ut nostra ignoratione nescire se diceret, non quia aliquid ipse nesciret. Nam et si homo in veritate corporis videbatur; erat tamen vita, erat lux, et virtus exibat de eo[6], quæ vulnera sauciorum majestatis suæ auctoritate sanabat.

[1] Luc. II, 52. — [2] Coloss. II, 9. — [3] Matth. IX, 4. — [4] Luc. VI, 8. — [5] Id. XX, 13. — [6] Luc. VI, 19.

CCXXIII. Advertitis ergo quæstionem vobis esse sublatam, cum et Filii dictum ad susceptionem integræ conditionis referatur humanæ, et de Patre ideo scriptum sit, ut vel sic calumniari Filio desinatis.

CCXXIV. Nihil ergo fuit quod ignoraverit Dei Filius; nihil enim fuit quod ignoraverit Pater. Quod si nihil et Filius ignoravit, ut jam concludamus, dicant in quo eum minorem velint videri. Si minorem generavit Deus Filium, minus contulit; si minus contulit, aut minus voluit, aut minus potuit : sed nec infirmus, nec invidus Pater; quia nec voluntas ante Filium, nec potestas : in quo enim minor, qui omnia habet quæ Pater habet? Nam et omnia a Patre jure generationis accepit[1], et totum Patrem gloria suæ majestatis expressit.

CCXXV. Scriptum est, inquiunt : « Quoniam Pater » major me est[2]. » Sed scriptum est : « Non rapinam arbi- » tratus est se esse æqualem Deo[3]. » Scriptum est quod propterea volebant illum Judæi occidere, quia Filium se dicebat Dei, æqualem se faciens Deo[4]. Scriptum est : « Ego et Pater unum sumus[5]. » Unum legunt, multa non legunt. Numquid ergo et minor et æqualis per naturam eamdem potest esse? Sed aliud ad Divinitatem refertur, aliud ad carnem.

CCXXVI. Minorem dicunt : quæro quis mensus sit, quis tam exaltati cordis, qui velut ante tribunal suum Patrem Deum et Filium constituat; ut de prælatione dijudicet? « Non est exaltatum cor meum, neque in vanum » elati sunt oculi mei[6], » David dicit. Rex David exaltare cor metuit in rebus humanis, nos exaltamus adversus divina secreta. Quis igitur judicat de Dei Filio? Throni, Dominationes, Angeli, Potestates[7]? Sed fa-

[1] Joan. XVI, 15. — [2] Id. XIV, 28. — [3] Philip. II, 6. — [4] Joan. V, 18. — [5] Id. X, 30. — [6] Psal. CXXX, 1. — [7] Hebr. I, 7, ex Isaï. VI, 5.

mulantur et serviunt Archangeli, sed ministrant Cherubim et Seraphim, sed laudant. Quis igitur judicat de Dei Filio, cum legerit quia ipse Pater noverit Filium, non judicet, « Nemo enim novit Filium, nisi Pater[1]. »Novit, » inquit, non judicat. Aliud est nosse, aliud judicare. Habet Pater in se scientiam, Filius supra se non habet potestatem. Et rursus : « Nemo novit Pa»trem, nisi Filius ; » et ipse novit Patrem, sicut eum Pater novit.

CCXXVII. Sed dicis quia minorem se dixit : dixit et lapidem. Plus dicis, et impie calumniaris : minus dico, et pie astruo. Minorem dicis, et supra Angelos confiteris[2] : ego minorem Angelis dico, et non derogo; quia non Divinitatem arguo, sed misericordiam prædico.

[1] Matth. XI, 27. — [2] Joan. XIV, 28.

## CAPUT XIX.

*Conversus ad Deum Patrem Vir sanctus, cur Filium eo minorem non statuat, exponit : tum asserit suum non esse ut metiatur Dei Filium; cum Angelo metiri tantum Hierusalem datum fuerit, imo et forte Christo, ut homini : sed Arrium Satanæ imitatorem se præbuisse. Temere igitur de divina generatione disputari; cum tantum humanæ signum per Isaïam sit propositum; nec debeat comparatio fieri in divinis. Postremo quantum fugienda sit Arrii arrogantia, variorum Scripturæ exemplorum oppositione demonstrat.*

CCXXVIII. Ad te nunc, omnipotens Pater, cum lacrymis verba converto. Ego te quidem inaccessibilem, incomprehensibilem, inæstimabilem prompte dixerim : sed Filium tuum minorem non ausim dicere. Nam cum illum splendorem gloriæ, et imaginem substantiæ tuæ legerim[1]; vereor ne minorem imaginem tuæ dicendo substantiæ, minorem substantiam tuam dicere videar, cujus imago sit Filius; cum plenitudo tuæ Divinitatis omnis in Filio sit. Immensum te Filiumque tuum et Spiritum sanctum, incircumscriptum, inæstimabilem, inenarrabilem legi frequenter, credo libenter. Et ideo æstimare non possum, ut examinare possim.

CCXXIX. Esto tamen, spiritu ausuque temerario metiri te velim : unde, quæso, te metiar? Funiculum agri-

[1] Hebr. 1, 3.

mensorium vidit Propheta, quo metiebatur Angelus Hierusalem[1]. Metiebatur tamen Angelus, non Arrius: metiebatur Hierusalem, non Deum. Et fortasse nec Hierusalem metiri poterat Angelus; vir enim erat. Denique sic habes: «Et allevavi oculos, et vidi: et ecce vir, et in »manu ejus funiculus agrimensorius[2].» Vir erat quia typus suscipiendi corporis declarabatur. Vir erat ille, de quo est dictum: «Post me venit-vir, cujus non sum dignus »solvere corrigiam calceamenti ejus[3].» Ergo Christus in typo Hierusalem metitur, Arrius Deum.

CCXXX. Et Satanas transfigurat se in Angelum lucis[4], quid mirum si Arrius suum imitatur auctorem, ut usurpet illicita? Licet quod Pater suus diabolus per semetipsum non fecit, intolerabiliore iste sacrilegio divinorum sibi scientiam secretorum, et supernæ generationis arcana præsumat; diabolus enim verum Dei Filium fatebatur, Arrius negat.

CCXXXI. Si ergo metiri te, omnipotens Pater, non queo, possum-ne sine sacrilegio de tuæ generationis disputare secreto? Possum-ne dicere quod aliquid inter te et Filium tuum plus minusve sit; cum ipse qui ex te natus est, dixerit: «Omnia quæ Pater habet mea sunt[5]?» Quis me constituit judicem aut divisorem de rebus humanis? Hoc Filius dicit, et nos inter Patrem et Filium divisionem nobis et judicium vindicamus? Bona pietas arbitros refugit etiam in divisione patrimonii. Nos ergo erimus arbitri, ut inter te et Filium tuum increatæ majestatem substantiæ dividamus?

CCXXXII. «Generatio, inquit, hæc, generatio nequam »est: signum quærit, et signum non dabitur ei, nisi signum »Jonæ Prophetæ[6].» Signum utique datur non Divinitatis,

[1] Ezech. XL, 3. — [2] Ibid. — [3] Joan. I, 27. — [4] 2 Cor. XI, 14. — [5] Joan. XVI, 15. — [6] Luc. XI, 29.

sed incarnationis. Denique de incarnatione dicturus ait : « Pete tibi signum. » Et cum ille dixisset : « Non petam, » neque tentabo Dominum, responsum est : Ecce virgo » in utero accipiet[1]. » Ergo signum Divinitatis videre non possumus, mensuram quærimus? Væ misero mihi, impie discutere audemus, quem digne rogare non possimus!

CCXXXIII. Viderint tamen quid faciant Arriani : ego te, Pater, si majorem omnibus dixero, injuriose te tuis operibus comparavi : si majorem Filio, ut Arrius asserit, impie judicavi. De te prior erit illa sententia, nam neque ulla fieri potest nisi ex comparatione prælatio, neque præferri quisquam, nisi de quo prius fuerit judicatum.

CCXXXIV. Jurare nobis per cœlum non licet, judicare de Deo licet[2] : sed Filio tuo soli judicium de omnibus detulisti.

CCXXXV. Joannes carnem Domini baptizare metuebat, Joannes prohibebat dicens : « Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me[3]; » et ego Christum judicio meo subdam?

CCXXXVI. Moyses excusat sacerdotium, Petrus imperatum in ministerio declinat obsequium : Arrius scrutatur etiam alta Dei? Sed non Arrius Spiritus sanctus : sed Arrio et hominibus dictum est : « Altiora te ne quæsieris[4]. »

CCXXXVII. Moyses vultum Domini prohibetur videre[5] : Arrius meruit videre secretum. Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus, Moyses qui cum Domino apparet in gloria; Moyses ergo ille posteriora tantummodo Dei in typo vidit : Arrius totum Deum facie ad faciem comprehendit. « Sed nemo, inquit, videre potest faciem meam, » et vivit[6]. »

[1] Isaï. VII, 11, et seqq. — [2] Matth. V, 34. — [3] Id. III, 14. — [4] Eccli. III, 22. — [5] Exod. XXXIII, 23. — [6] Ibid. 20.

CCXXXVIII. Paulus etiam de inferioribus dicit : « Ex » parte cognoscimus, et ex parte etiam prophetamus[1]: » Arrius dicit ex toto Deum, non ex parte cognovi. Inferior ergo Paulus, quam Arrius; et vas electionis ex parte scit, vas perditionis totum scit : « Scio, inquit, hominem, sive » in corpore, sive extra corpus nescio, Deus scit, quoniam » raptus est in paradisum, et audivit verba ineffabilia[2]. » Paulus raptus usque ad tertium cœlum, se ipsum nescivit : Arrius in stercore volutatus Deum scivit. Paulus dicit de se ipso, « Deus scit : » Arrius de Deo dicit : Ego novi.

CCXXXIX. Sed non Arrius raptus in cœlum, quamvis eum secutus sit, qui jactatione damnabili divina præsumeret, dicens : « Ponam thronum meum super nubes, » et ero similis Altissimo[3]; » sicut enim ille dixit : « Ero » similis Altissimo : » sic et Arrius altissimum Dei Filium sui similem vult videri : quem non in Divinitatis æternæ majestate veneratur, sed ex carnis infirmitate metitur.

[1] I Cor. XIII, 9. — [2] 2 Cor. XII, 3, 4. — [3] Isaï. XIV, 14.

# S. AMBROSII
## MEDIOLANENSIS EPISCOPI
# DE SPIRITU SANCTO
LIBRI III
## AD GRATIANUM AUGUSTUM[1].

## LIBER I.
### PROLOGUS.

*In Gedeonis electione Dominicæ incarnationis figuram fuisse: in hædi sacrificio peccatorum per Christi corpus expiandorum: in vituli, profanorum sacrorum abolendorum: in trecentis denique militibus futuræ per crucem redemptionis. Quod plura petierit signa idem Gedeon, mysterii fuisse; per velleris enim siccitatem ac madefactionem, Judæorum infidelitatem, gentiumque vocationem significatas: per rorem autem pelvi exceptum pedum Apostolorum ablutionem. Hac sibi pedum mundari sordes orat Ambrosius, simulque Christi benignitatem laudat. Quam utile sit hanc imitari! Eamdem aquam a Dei Filio missam in orbe mirabiles conversiones operari: sed ab alio mitti non posse, cum sit effusio Spiritus sancti, qui alienæ potestati non subjicitur.*

I. Hierobaal[2] cum sub arbore[3], ut legimus, quercu

[1] Scripti anno 381. — [2] Vide D. Guillon, tom. IX, pag. 299-304. — [3] Judic. VI, 11.

tritici messem virga cæderet, accepit oraculum, ut a potestate alienigenarum in libertatem Dei populum vindicaret. Nec mirum si est electus ad gratiam, cum sub umbra jam tum sacræ crucis et venerabilis sapientiæ prædestinato incarnationis futuræ mysterio constitutus, feracis segetis sensibilia de latibulis frumenta produceret, electionnemque sanctorum a purgamentis inanis paleæ sequestraret : qui tanquam virga veritatis exerciti, superflua veteris hominis cum ejus actibus deponentes, quasi in torculari, ita in Ecclesia congregantur; Ecclesia enim torcular est fontis æterni, in qua cœlestis vitis fructus exundat.

II. Quo motus oraculo Gedeon, cum audisset quod deficientibus licet populorum millibus, in uno viro Dominus plebem suam ab hostibus liberaret[1]; obtulit hœdum caprarum, cujus carnem secundum præceptum Angeli, et azima supra petram posuit, et ea jure perfudit : quæ simul ut virgæ cacumine, quam gerebat Angelus Dei contigit, de petra ignis erupit; atque ita sacrificium quod offerebatur, absumptum est. Quo indicio declaratum videtur quod petra illa typum habuerit corporis Christi; quia scriptum est : « Bibebant de consequenti eos petra, pe- » tra autem erat Christus[2]. » Quod utique non ad Divinitatem ejus, sed ad carnem relatum est, quæ sitientium corda populorum perenni rivo sui sanguinis inundavit.

III. Jam tunc igitur in mysterio declaratum est, quia Dominus Jesus in carne sua totius mundi peccata crucifixus aboleret : nec solum delicta factorum, sed etiam cupiditates animorum. Caro enim hœdi ad culpam facti refertur; jus ad illecebras cupiditatum, sicut scriptum est : « Quia con- » cupivit populus cupiditatem pessimam, et dixerunt : » Quis nos cibabit carne[3] ? » Quod igitur extendit Angelus

[1] Judic. xiv, et seqq. — [2] 1 Cor. x, 4. — [3] Num. xi, 4.

virgam, et tetigit petram, de qua ignis exivit[1]; ostendit quod caro Domini Spiritu repleta divino, peccata omnia humanæ conditionis exureret. Unde et Dominus ait; «Ignem veni mittere in terram[2].»

IV. Advertit igitur vir doctus et præsagus futuri superna mysteria[3]; et ideo secundum oracula occidit vitulum a pâtre suo idolis deputatum, et ipse septennem alium vitulum immolavit Deo. Quo facto manifestissime revelavit post adventum Domini omnia gentilitatis abolenda sacrificia, solumque sacrificium Deo Dominicæ passionis pro redemptione populi deferendum. Etenim vitulus ille erat in typo Christus, in quo septem spiritalium plenitudo virtutum, sicut Esaïas dixit, habitabat[4]. Hunc vitulum et Abraham obtulit, quando diem Domini vidit et gavisus est[5]. Hic est qui nunc in hœdi typo, nunc in ovis, nunc in vituli offerebatur[6]. Hœdi, quod sacrificium pro delictis sit: ovis, quod voluntaria hostia: vituli, quod immaculata sit victima.

V. Prævidit ergo mysterium sanctus Gedeon. Denique trecentos elegit ad prælium; ut ostenderet non in numero multitudinis, sed in sacramento crucis mundum ab incursu graviorum hostium liberandum. Et tamen licet fortis et fidus, pleniora adhuc de Domino futuræ victoriæ documenta quærebat, dicens: «Si salvas in manu mea »Israël, quemadmodum locutus es, Domine; ecce ego »pono lanæ vellus in area: et si ros factus fuerit super »vellus, et super omnem terram siccitas, cognoscam quia »in manu mea secundum promissa tua populum liberabis. Et ita factum est[7].» Sed adjecit postea, ut rursum ros proflueret super totam terram, et siccitas esset in vellere.

[1] Judic. VI, 21. — [2] Luc. XII, 49 — [3] Judic. VI, 25. — [4] Isaï. XI, 2. — [5] Joan. VIII, 56. — [6] Judic. VII, 6. — [7] Id. VI, 36, et seqq.

VI. Quærit fortasse aliquis utrumnam quasi incredulus esse videatur, qui frequentibus informatus indiciis adhuc plura poscebat? Sed quemadmodum potest videri quasi ambiguus incertusque tentasse, qui mysteria loquebatur? Non ergo ille ambiguus, sed providus, ne nos ambigeremus. Nam quomodo ille ambiguus, cujus precatio habebat effectum? Unde autem securus adorsus esset prælium, nisi intellexisset oraculum: ros enim in vellere fides erat in Judæa; quia sicut ros, Dei verba descendunt[1].

VII. Ergo quando totus orbis infructuoso æstu gentilis superstitionis arebat, tunc erat ros ille cœlestis visitationis in vellere. Postea vero quam oves quæ perierunt domus Israël[2], (unde puto figuram Judaïci velleris adumbratam) oves, inquam, illæ fontem aquæ vivæ negarunt, ros fidei humentis exaruit in pectoribus Judæorum[3], meatusque suos fons ille divinus in corda gentium derivavit[6]. Inde est quod nunc fidei rore totus orbis humescit: at vero Judæi Prophetas suos et consiliarios perdiderunt.

VIII. Nec mirum si perfidiæ subeant siccitatem, quos Dominus Deus prophetici imbris ubertate privavit, dicens: « Mandabo nubibus meis ne pluant super vineam » istam[5]. » Est enim propheticæ nubis pluvia salutaris, sicut et David dixit: « Descendit sicut pluvia in vellus, » et sicut stillicidia stillantia super terram[4]. » Hanc nobis Scripturæ divinæ totius mundi pluviam pollicebantur, quæ rigaret orbem sub Domini Salvatoris adventu Spiritus rore divini. Venit ergo jam Dominus, venit et pluvia, venit Dominus stillicidia secum cœlestia deferens; et ideo jam nos bibimus, qui ante sitiebamus, et divinum illum Spiritum haustu interiore potamus.

[1] Deut. XXXII, 2. — [2] Matth. XV, 24. — [3] Jerem. II, 13. — [4] Isaï. III, 2.
[5] Id. V, 6. — [6] Psal. LXXI, 6.

IX. Hoc ergo prævidit sanctus Gedeon, quia verum et spiritalem rorem etiam gentium nationes erant fidei perceptione bibituræ, et ideo diligentius exploravit; est enim necessaria cautela sanctorum. Siquidem etiam Jesus Nave cum vidisset ducem militiæ cœlestis, interrogavit: « Noster » es, an adversariorum[1]? » ne forte aliquibus adversarii præstigiis falleretur.

X. Non tamen otiose quod vellus non vel in campo posuit, vel in prato: sed posuit in area, ubi messis est tritici: « Messis enim multa, operarii autem pauci[2]; » eo quod per fidem Domini futura esset messis fœcunda virtutum.

XI. Nec illud otiose quod exsiccavit vellus Judaïcum, et rorem ejus misit in pelvim[3], ut repleretur aqua, non tamen ipse eo rore pedes lavit. Alii debebatur tanti prærogativa mysterii. Expectabatur ille qui sordes omnium solus posset abluere. Non erat tantus Gedeon, qui hoc sibi mysterium vindicaret. Non enim Gedeon, sed « Filius » hominis venit non ministrari, sed ministrare[4]. » Itaque cognoscamus in quo hæc mysteria videantur esse completa. Non in sancto Hierobaal; adhuc enim erant illa principia. Ideo gentes victæ, quia siccitas erat adhuc in gentibus: ideo Israël vicit, quia ros tunc manebat in vellere.

XII. Veniamus ad Dei Evangelium. Invenio Dominum spoliantem se vestimenta, et præcingentem se linteo, mittentem aquam in pelvim, lavantem pedes Discipulorum[5]? Hæc erat aqua ros ille cœlestis, hoc prophetabatur quod illo rore cœlesti Discipulorum suorum Dominus Jesus pedes lavaret, Et nunc extendantur pedes animorum nostrorum. Vult Dominus Jesus et nostros lavare pedes;

[1] Josuë. v, 13. — [2] Luc. x, 12. — [3] Judic. vi, 39, 40. — [4] Matth. xx, 28. — [5] Joan. xiii, 4, et seqq.

non enim Petro soli, sed unicuique dicit fideli: « Nisi » lavero tibi pedes, non habebis mecum partem[1]. »

XIII. Veni ergo, Domine Jesu, exue te vestimenta, quæ propter me induisti: esto nudus, ut nos misericordia tua vestias. Præcinge te propter nos linteo, ut nos tui muneris immortalitate præcingas. Mitte aquam in pelvim: lava non solum pedes, sed etiam caput[2]: nec solum corporis nostri, sed etiam mentis vestigia. Volo exuere omnes nostræ sordes fragilitatis; ut et ego dicam: « Nocte » exui tunicam meam, quomodo induam eam? Lavi pedes » meos, quomodo inquinabo illos[3]? »

XIV. Quanta ista majestas est! Quasi minister pedes famulorum tuorum lavas, quasi Deus rorem mittis e cœlo. Nec solum pedes lavas, sed etiam ut tecum recumbamus invitas, et exemplo nos tuæ dignationis hortaris dicens: « Vocatis me dominum et magistrum, et bene facitis; » sum etenim. Si ergo ego lavi pedes vestros dominus et » magister, et vos invicem lavate pedes vestros[4]. »

XV. Volo ergo et ego pedes lavare fratrum meorum, volo Domini implere mandatum, volo in me non verecundari, non dedignari quod ipse prius fecit. Bonum mysterium humilitatis; quia dum alienas sordes lavo, meas abluo. Sed non hoc omnes haurire poterant mysterium. Lavare voluit quidem et Abraham pedes, sed hospitalitatis affectu[5]. Volebat et Gedeon lavare pedes Angelo Domini (27), qui apparuit sibi: sed volebat uni, volebat quasi is qui deferret obsequium, non qui donaret consortium. Hoc mysterium magnum est, quod nemo cognovit. Denique Petro dixit: « Quod ego facio tu nescis, » cognosces postea[6]. » Hoc, inquam, divinum mysterium est, quod etiam qui laverint, requirent. Non est ergo

[1] Joan. XIII, 8, et seqq. — [2] Ibid. 9. — [3] Cant. V, 3. — [4] Joan. XIII, 13, 14. — [5] Gen. XVIII, 4. — [6] Joan. XIII, 7.

simplex aqua cœlestis mysterii, per quam consequimur, ut partem cum Christo habere mereamur.

XVI. Est et quædam aqua quam mittamus in pelvim animæ nostræ, aqua de vellere et libro Judicum, aqua de libro Psalmorum[1]. Aqua est ros cœlestis oraculi. Veniat igitur, Domine Jesu, hæc aqua in meam animam, in meam carnem; ut hujus humore pluviæ nostrarum convalles mentium atque intimi cordis arva viridescant[2]. Veniant in me stillicidia tua, gratiam immortalitatemque rorantia. Dilue gressus mentis meæ, ne iterum peccem. Ablue animi mei calcaneum, ut possim abolere maledictum[3]; ne morsum serpentis interiore pede sentiam, sed sicut ipse jussisti sequentibus te, ut serpentes et scorpiones illæso possim calcare vestigio[4]. Redemisti mundum, redime unius animam peccatoris.

XVII. Hæc est specialis tuæ prærogativa pietatis, qua totum mundum in singulis redemisti. Elias ad unam missus est viduam[5], Eliseus mundavit unum[6]: tu nobis, Domine Jesu, hos hodie mille mundasti. Quantos in urbe Roma, quantos Alexandriæ, quantos Antiochiæ, quantos etiam Constantinopoli? Nam etiam Constantinopolis jam Dei verbum recepit, et evidentia meruit tui documenta judicii. Etenim quandiu venena Arrianorum suis fovebat inclusa visceribus, bellis finitimis inquieta, muros armis circumsonabat hostilibus. Postea vero quam fidei exules abdicavit, hostem ipsum judicem regum, quem semper timere consueverat, deditum vidit, supplicem recepit, morientem obuirt, sepultum possidet. Quantos ergo et Constantinopoli, quantos postremo toto hodie in orbe mundasti?

XVIII. Non mundavit Damasus, non mundavit Petrus, non mundavit Ambrosius, non mundavit Gregorius; nos-

[1] Psal. xxii, 2. — [2] Id. lxxi, 6. — [3] Gen. iii, 15. — [4] Luc. x, 19. — [5] 3 Reg. xvii, 19. — [6] 4 Reg. v, 14.

tra enim servitia, sed tua sunt sacramenta. Neque enim humanæ opis est divina conferre : sed tuum, Domine, munus et Patris est, qui locutus est per Prophetas, dicens : « Effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et » prophetabunt filii et filiæ eorum[1]. » Hic est in typo ros ille cœlestis : hæc pluvia voluntaria, sicut legimus : « Plu- » viam voluntariam segregans Deus hæreditati suæ[2]. » Non enim Spiritus sanctus aut potestati alienæ est subjectus aut juri; sed suæ libertatis arbiter, omnia pro auctoritate propriæ voluntatis dividens, sicut legimus, singulis prout vult[3].

## CAPUT I.

*Argumentum suum aggressus Ambrosius, imperatorem cum propter fidem, tum propter Basilicam Ecclesiæ restitutam laudat : hinc ubi dixit adversarios, si Spiritum sanctum servire negaverint, quin sit super omnia, diffiteri non posse; addit Spiritum eumdem, cum dixit :* Universa serviunt tibi, *satis innuisse a creaturis se separari : quod aliis quoque testimoniis astruitur.*

XIX. Non ergo inter omnia, sed super omnia Spiritus sanctus est. Jam enim de eo (quoniam ita plene de Dei Filio, clementissime Imperator, instructus es, ut ipse jam doceas) cupientem te et exigentem audire aliquid expressius non morabor; præsertim cum ita te assertione istiusmodi testificatus sis proxime delectatum, ut Basilicam Ecclesiæ sine ullo monitore præceperis reformari.

[1] Joël. II, 21. — [2] Psal. LXVII, 18. — [3] 1 Cor. XII, 10.

XX. Fidei itaque tuæ gratiam, et nostræ præmium jam tenemus; neque enim aliud possumus dicere, nisi sancti Spiritus hanc fuisse gratiam quod ignorantibus omnibus, subito Basilicam reddidisti. Spiritus, inquam, sancti hoc munus, hoc opus est, qui a nobis quidem tunc prædicabatur, sed in te operabatur.

XXI. Nec superioris temporis damna deploro; quandoquidem sequestratio illa Basilicæ cujusdam fœnoris traxit usuras. Etenim Basilicam sequestrasti, ut fidem probares. Implevit igitur propositum suum pietas tua, quæ sic sequestraverat, ut probaret : sic probavit, ut redderet. Nec fructum amisi, et judicium teneo, patuitque omnibus in quadam facti discretione discretam tibi nunquam fuisse sententiam. Patuit, inquam, omnibus et tuum non fuisse, cum sequestrares : et tuum esse, cum redderes.

XXII. Primum igitur ab inferioribus inchoemus, ut quasi per gradus quosdam tractatus noster ascendat, quo facilius hi qui fidem non deferunt, vel ratione flectantur. Possunt enim dicere in principio : Nec nos dicimus servire Spiritum. Sed cum dicant servire Christum, quomodo possunt negare de Spiritu? Quod si secundum carnem in servi forma consentiunt Christum fuisse, constat et convenit. Ergo si secundum Divinitatem suam Christus non servit, non servit etiam Spiritus. Quod si non servit Spiritus, omnia autem serviunt : super omnia igitur Spiritus est, qui non servit sicut omnia.

XXIII. Nunc idipsum quod diximus, testimoniis astruamus. Principium disputationis est, quia serviunt omnia. Servire autem omnia liquet, quoniam scriptum est : « Universa serviunt tibi[1]. » Dixit hoc Spiritus per Prophetam. Non dixit, Servimus : sed, « Serviunt tibi; » ut crederes

[1] Psal. CXVIII, 91.

quod a servitio sit ipse exceptus. Ergo cum universa serviant, non serviat Spiritus, utique inter universa non est Spiritus sanctus.

XXIV. Nam si inter omnia dicimus esse Spiritum sanctum, utique cum legerimus quia alta Dei scrutatur Spiritus[1], Deum Patrem esse super omnia denegamus. Etenim cum ex Deo Spiritus sit, et Spiritus oris ejus, quomodo possumus inter omnia dicere Spiritum sanctum; cum super omnia Deus sit, cujus est Spiritus, plenæ utique perfectionis, perfectæque virtutis?

XXV. Ac ne Apostolum arbitrentur errasse, accipiant quem fiduciæ hujus sit secutus auctorem. Dominus enim in Evangelio dixit: « Cum venerit Paracletus, quem ego » mittam vobis a Pàtre meo, Spiritum veritatis, qui a Pa- » tre procedit; ille testimonium perhibebit de me[2]. » Ergo et a Patre procedit Spiritus sanctus, et testificatur de Filio. Testificatur etiam de Patre testis et fidelis et verus: quo nihil ad expressionem divinæ majestatis est plenius, nihil ad unitatem divinæ potestatis evidentius; cum idem noverit Spiritus quod et Filius, qui paternorum testis et consors individuus secretorum est.

XXVI. Exclusit itaque a cognitione Dei societatem et multitudinem creaturæ: non excludendo autem Spiritum sanctum, ostendit non esse socium creaturæ. Unde et illud quod lectum est in Evangelio: « Quia Deum nemo » vidit unquam, nisi unigenitus Filius qui est in sinu Pa- » tris, ipse enarravit[3]; » ad exceptionem pertinet Spiritus sancti. Quomodo enim Deum non vidit, qui scrutatur etiam alta Dei[4]? quomodo Deum non vidit, qui cognovit quæ Dei sunt? quomodo Deum non vidit, qui ex Deo est? Ergo cum ita positum sit « Quia Deum nemo vidit

[1] I Cor. II, 10. — [2] Joan. XV, 26. — [3] Id. I, 18. — [4] I Cor. II, 10.

»unquam,» vidit autem Spiritus; utique exceptus est Spiritus. Super omnia igitur est, qui est exceptus ex omnibus.

## CAPUT II.

*Spiritum sanctum esse inter omnia non probari ex illis verbis :* Omnia per ipsum facta sunt; *cum factus non sit. Namque alias perinde probaretur Filius, imo etiam Pater numerandus inter omnia. Quod est ejusdem impietatis.*

XXVII. Videtur, sancte Imperator, plena ratio esse pietatis, sed impiis non videtur. Denique quid moliantur adverte. Solent enim dicere hæretici ideo inter omnia Spiritum sanctum esse numerandum, quia scriptum est de Dei Filio : «Omnia per ipsum facta sunt[1].»

XXVIII. Quam male confunditur actio, quæ non tenet veritatem, et præpostero ordine assertionis involvitur! Hoc enim tunc valeret, ut inter omnia dicerent esse Spiritum sanctum, si factum probarent. Namque omnia per Filium Scriptura dicit esse, quæ facta sunt : cum autem factus non doceatur Spiritus sanctus; utique nec inter omnia probari potest, qui neque factus est sicut omnia, nec creatus. Mihi igitur ad utrumque hoc proficit testimonium, ut et super omnia probetur esse, quia factus non est; et quia super omnia est, non videatur factus esse : nec inter ea quæ sunt facta, numerandus.

XXIX. Quod si quis, quia omnia facta per Verbum Evangelista posuit, non excipit Spiritum sanctum (quan-

[1] Joan. I. 3.

quam in Joanne locutus Spiritus Dei, «Omnia per ipsum » facta sunt, » dixerit, non omnia facti sumus; cum utique loqui in Evangelistis Spiritum Dei ipse Dominus ostenderit, dicens : «Non enim vos eritis loquentes, sed Spiri- » tus Patris vestri, qui loquitur in vobis[1].) » tamen si quis, ut dixi, hoc loco non excipit Spiritum sanctum, sed inter omnia numerat; nec ibi ergo excipit Dei Filium, ubi Apostolus dixit : «Nobis tamen unus Deus Pater ex quo » omnia, et nos per illum[2]. » Sed ut sciat quia inter omnia non est Filius, legat sequentia; nam cum dicit : «Et » unus Dominus Jesus, per quem omnia[3]; » ab omnibus utique excipit Dei Filium, qui excepit et Patrem.

XXX. Ejusdem autem impietatis est vel Patri, vel Filio, vel Spiritui sancto derogare. Non enim credit in Patrem, qui non credit in Filium : nec credit in Dei Filium, qui non credit in Spiritum : nec potest sine regula veritatis fides stare. Nam qui negare cœperit unitatem potestatis in Patre et Filio et Spiritu sancto, non potest utique ibi, ubi nulla divisio sit, fidem probare divisam. Ergo quia pietatis unitas est bene credere, etiam unitas impietatis est male credere.

XXXI. Itaque qui putant Spiritum sanctum inter omnia debere numerari, quia omnia legunt facta per Filium, etiam Filium utique inter omnia annumerandum putant, quia legunt : «Ex Deo omnia[4]. » Consequenter autem nec Patrem secernunt ab omnibus, qui a creaturis omnibus Filium non secernunt; quoniam sicut ex Patre omnia, ita etiam per Filium omnia. Hoc ipsum in Spiritu prævidens Apostolus, dixit; ne inter omnia posuisse Filium vel impiis videretur, qui audierant dixisse Filium : « Pater » quod dedit mihi, majus omnibus est[5]. »

[1] Matth. x, 20. — [2] 1 Cor. viii, 6. — [3] Ibid. — [4] 2 Cor. v, 18. — [5] Joan. x, 29.

## CAPUT III.

*Quod Apostolus dixerit ex Patre per Filium omnia esse, ab eorum consortio Spiritum non secludi; cum quæ ad unam referuntur personam, aliis quoque attribuantur. Sic baptizati in nomine Christi simul in Patris ac Spiritus nomine censentur baptizati; si tamen simul in tres personas crediderint : secus autem, nullus erit baptismus. Hæc etiam baptismo in Spiritus sancti nuncupatione convenire. Si autem ob eumdem locum Spiritus ab aliis personis separaretur, utique ob alios locos Pater Filio dicetur postponendus. Ab Angelis Filium adorari, non a Spiritu; hunc enim testem ejus esse, non ministrum. Cum omnibus anteponitur Filius, intelligendum de creaturis. Dignitatem sancti Spiritus a peccati in eum admissi irremissibilitate probari. Unde sit illa irremissibilitas; et quomodo unus Spiritus.*

XXXII. Sed fortasse aliquis dicat, qua ratione cum dixerit hic ex Patre omnia, et per Filium omnia [1], de Spiritu sancto tacuerit; et hinc cupiat præjudicium comparare. Quod si pergit malitiose interpretari, quam multis inveniet locis prædicatam sancti Spiritus potestatem, in quibus vel de Patre vel de Filio nihil Scriptura expresserit, sed intelligendum reliquerit?

XXXIII. Numquid ergo cum gratia Spiritus prædicatur, Dei Patris aut unigeniti Filii denegatur? Non ita, quia sicut Pater in Filio, et Filius in Patre, ita etiam « Diffusa est, inquit, charitas Dei in cordibus nostris per

[1] 1 Cor. VIII, 6.

» Spiritum sanctum, qui datus est nobis [1]. » Et sicut qui benedicitur in Christo, benedicitur in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti; quia unum nomen, potestas una: ita etiam ubi operatio aliqua divina, aut Patris, aut Filii, aut Spiritus designatur, non solum ad sanctum Spiritum, sed etiam ad Patrem refertur et Filium: nec solum ad Patrem, sed etiam ad Filium refertur et Spiritum.

XXXIV. Denique Æthiops eunuchus Candacis reginæ baptizatus in Christo, plenum mysterium consecutus est [2]. Et illi qui negaverunt se scire Spiritum sanctum, quamvis baptizatos se dicerent in Joannis baptismo, baptizati sunt postea [3]; quia Joannes in remissionem peccatorum, in advenientis Jesu, non in suo baptizavit nomine. Et ideo Spiritum nesciebant, quia nec baptismum in Christi nomine, sicut Joannes baptizare solebat, acceperant. Joannes enim licet non baptizaret in Spiritu, tamen et Christum prædicabat et Spiritum. Denique cum interrogaretur, ne forte ipse esset Christus, respondit: « Ego » vos aqua baptizo, veniet autem fortior me, cujus non » sum dignus calceamenta portare: ipse vos baptizabit » Spiritu sancto et igni [4]. » Ergo isti quia nec in Christi nomine, nec cum fide Spiritus sancti baptizati fuerant, non potuerunt accipere baptismatis sacramentum.

XXXV. Baptizati sunt itaque in nomine Jesu Christi: nec iteratum est in his baptisma, sed novatum; unum enim baptisma [5]. » Ubi autem non est plenum baptismatis sacramentum, nec principium, vel species aliqua baptismatis æstimatur. Plenum autem est, si Patrem et Filium Spiritumque sanctum fatearis. Si unum neges, totum subrues. Et quemadmodum si unum in sermone comprehendas, aut Patrem, aut Filium, aut Spiritum sanctum;

[1] Rom. v, 5 — [2] Act. viii, 27. — [3] Id. xix. 2, et seqq. — [4] Joan. i, 26, 27. — [5] Ephes. iv, 5.

fide autem nec Patrem, nec Filium, nec Spiritum sanctum abneges, plenum est fidei sacramentum : ita etiam quamvis et Patrem et Filium et Spiritum dicas, et aut Patris, aut Filii, aut Spiritus sancti minuas potestatem, vacuum est omne mysterium. Denique et illi ipsi qui dixerant : « Nec si Spiritus sanctus sit audivimus, baptizati » sunt postea in nomine Domini Jesu Christi[1]. » Et hoc abundavit ad gratiam ; quia jam Spiritum sanctum, Paulo prædicante, cognoverant.

XXXVI. Nec contrarium debet videri, quia quamvis etiam postea tacitum sit de Spiritu, tamen creditum est : et quod verbo tacitum fuerat, expressum est fide. Cum enim dicitur : « In nomine Domini nostri Jesu Christi, » per unitatem nominis impletum mysterium est : nec a Christi baptismate Spiritus separatur; quia Joannes in pœnitentia baptizavit, Christus in Spiritu.

XXXVII. Nunc consideremus utrum quemadmodum in Christi nomine plenum esse legimus baptismatis sacramentum; ita etiam sancto tantum Spiritu nuncupato, nihil desit ad mysterii plenitudinem. Rationem sequamur ; quia qui unum dixerit, Trinitatem signavit. Si Christum dicas, et Deum Patrem a quo unctus est Filius, et ipsum qui unctus est, Filium, et Spiritum sanctum quo unctus est, designasti. Scriptum est enim : « Hunc Jesum a Na» zareth, quem unxit Deus Spiritu sancto[2]. » Et si Patrem dicas, et Filium ejus et Spiritum oris ejus pariter indicasti ; si tamen id etiam corde comprehendas. Et si Spiritum dicas, et Deum Patrem, a quo procedit Spiritus : et Filium, quia Filii quoque est Spiritus, nuncupasti.

XXXVIII. Unde ut rationi copuletur auctoritas, in Spiritu quoque recte nos baptizari posse Scriptura indicat, dicente Domino : « Vos autem baptizabimini in Spiritu

[1] Act. XIX, 4, 5. — [2] Id. X, 38.

» sancto[1]. » Et alibi Apostolus ait : « Omnes enim in ipso » corpore, in unum Spiritum baptizati sumus[2]. » Unum opus, quia unum mysterium : unum baptisma, quia mors una pro mundo : unitas ergo operationis, unitas prædicationis, quæ non potest separari.

XXXIX. Quod si hoc loco separatur Spiritus ab operatione Patris et Filii, quia dictum est : Ex Deo omnia, et per Filium omnia[3]; ergo et ubi Apostolus, de Christo dicit : « Qui est super omnia Deus benedictus in sæcula[4], » non solum eum creaturis omnibus; sed etiam Patri (quod dictu nefas est) prætulit. Sed absit; non enim inter omnia Pater, non inter plebem quamdam creaturarum suarum. Subter creatura omnis, supra Divinitas Patris et Filii et Spiritus sancti. Illa servit, hæc regnat : illa subjacet, ista dominatur : illa opus, hæc auctor est operis : illa adorat omnes, hæc adoratur ab omnibus.

XL. Denique de Filio scriptum est : « Et adorent eum » omnes Angeli Dei[5]. » Non habes : Adoret Spiritus sanctus. Et infra : « Ad quem autem Angelorum dixit aliquando : » Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos » scabellum pedum tuorum? Nonne omnes sunt, inquit, » ministri spiritus in ministerium, qui mittuntur[6]? » Cum dicit, « omnes, » numquid et Spiritum sanctum comprehendit? Non utique, quia Angeli et cæteræ Potestates in ministerium et obsequium Dei Filio, ut serviant, destinantur.

XLI. At vero Spiritus sanctus non minister, sed testis est Filii, quemadmodum de ipso Filius dixit : « Ille testi» monium perhibet de me[7]. » Testis est ergo Filii, Spiritus. Qui testis est, novit omnia, sicut Deus Pater testis est. Sic enim habes in posterioribus, quia confirmata est

[1] Act. I, 5. — [2] I Cor. XII, 13. — [3] Id. VIII, 6. — [4] Rom. IX, 5. — [5] Hebr. I, 6. — [6] Ibid. 13, 14. — [7] Joan. XV, 26.

salus nostra, testificante Deo, signis quoque et prodigiis, et variis virtutibus, et Spiritus sancti divisionibus[1]. Qui dividit quod vult, utique supra omnia, non inter omnia est[2]; dividere enim operatoris gratia, non operis est materies.

XLII. Si supra omnia Filius, per quem initium salus nostra, ut prædicaretur, accepit : utique et Pater Deus, qui testificatur et asseverat signis et prodigiis de salute nostra, exceptus a cunctis est. Similiter autem et Spiritus qui divisionibus suis nostræ testimonium fert saluti, non est in creaturarum plebe numerandus, sed cum Patre æstimandus et Filio, qui non per incisionem sui dividitur ipse, cum dividit; individuus enim cum sit, nihil amittit, cum omnibus largiatur : sicut et Filius, regnum patre accipiente, nihil perdit : nec Pater Filio cum sua tradat, amittit[3]. Nullum itaque damnum esse in divisione gratiæ spiritalis, Domino attestante, cognovimus; qui enim ubi vult spirat[4], ubique sine damno est. De quo infra dicemus plenius.

XLIII. Interim nunc quoniam propositum est ordine suo asserere, non esse inter omnia Spiritum computandum, ipsum Apostolum, de cujus verbis faciunt quæstionem, assertionis hujus adhibeamus auctorem. Quæ enim essent illa omnia, sive visibilia, sive invisibilia, ipse signavit dicens : « Quoniam in ipso condita sunt omnia in » cœlis et in terra[5]. » Vides omnia de his dicta, quæ vel in cœlis sunt, vel in terra; sunt enim in cœlis etiam invisibilia, quæ facta sunt.

XLIV. Tamen ne cui esset incognitum, addidit de quibus diceret : « Sive Sedes, inquit, sive Dominationes, sive » Principatus, sive Potestates, omnia per ipsum, et in

[1] Hebr. II, 4, 5. — [2] I Cor. XII, 11. — [3] Id. XV, 6. — [4] Joan. III, 8. — [5] Coloss. I, 16.

»ipso creata sunt, et ipse est ante omnes, et omnia in »ipso constant[1].» Numquid ergo hic inter creaturas Spiritum sanctum comprehendit? Aut cum dicit ante omnes esse Dei Filium, numquid ante Patrem dixisse æstimandus est? Non utique; nam sicut hic per Filium dicit omnia creata esse, et in ipso omnia constare cœlestia : ita etiam in Spiritu sancto vires habere universa cœlestia dubitari non potest, quando lectum est : « Verbo Domini cœli fir-»mati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum[2].» Super omnia est igitur, de quo est omnis cœlestium et terrestrium virtus. Qui igitur super omnia est, utique non servit : qui non servit, liber est : qui liber est, habet jura dominatus.

XLV. Hoc si a principio dicerem, negaretur. Sed quemadmodum illi minora negant, ne majora credantur : ita et nos minora præmittamus, ut aut perfidiam suam etiam in minoribus prodant : aut si vel minoribus consentiunt, majora de minoribus colligamus.

XLVI. Arbitror, clementissime Imperator, plenissime confutatos eos, qui audent inter omnia Spiritum sanctum computare. Sed tamen ut sciant se non tantum apostolicis testimoniis, sed etiam Dominicis perurgeri; quomodo audent inter omnia numerare Spiritum sanctum, quando ipse Dominus dixit : «Qui blasphemaverit in Filium ho-»minis, remittetur ei : qui autem blasphemaverit in Spi-»ritum sanctum, nec hic, nec in futurum remittetur ei[3]?» Quomodo igitur inter creaturas audet quisquam Spiritum computare? Aut quis sic se obligat, ut si creaturæ derogaverit, non putet sibi hoc aliqua venia relaxandum? Nam si Judæi, quia adoraverunt militiam cœli[4], divino præsidio destituti sunt : qui autem adorat et confitetur

[1] Coloss. I, 16, 17. — [2] Psal XXXII, 6. — [3] Luc. XII, 10. — [4] 4 Reg. XVII, 16.

Spiritum sanctum, acceptus est Deo; qui non confitetur, sacrilegii reus sine venia damnatur: utique hinc æstimari potest non inter omnia, sed super omnia esse Spiritum sanctum, cujus injuria æternis suppliciis expiatur.

XLVII. Cur autem dixerit Dominus: « Qui blasphemaverit in Filium hominis, remittetur ei: qui autem blasphemaverit in Spiritum sanctum, nec hic, nec in futurum remittetur ei[1]; » diligenter adverte. Numquid alia est offensa Filii, alia Spiritus sancti? Sicut enim una dignitas, sic una injuria. Sed si quis corporis specie deceptus humani, remissius aliquid sentit de Christi carne, quam dignum est (neque enim vilis nobis debet videri, quæ aula virtutis, fructus est Virginis) habet culpam; non est tamen exclusus a venia, quam fide possit asciscere. Si quis vero sancti Spiritus dignitatem, majestatem et potestatem abneget sempiternam, et putet non in Spiritu Dei ejici dæmonia, sed in Beelzebub: non potest ibi exoratio esse veniæ, ubi sacrilegii plenitudo est; quia qui Spiritum negavit, et Deum Patrem negavit et Filium; quoniam idem est Spiritus Dei, qui Spiritus est Christi.

[1] Matth. XII, 32.

## CAPUT IV.

*Spiritum sanctum unum et eumdem esse, qui locutus est in Prophetis et in Apostolis, qui Spiritus Dei et Christi est, quem prætcrea Spiritum Paracletum, Spiritum vitæ ac veritatis Scriptura significat.*

XLVIII. Unum autem esse Spiritum nemo dubitaverit, etsi de uno Deo plerique dubitaverunt. Alium enim dixerunt plerique hæretici Deum Veteris, alium Novi Testamenti. Sed sicut unus Pater, « Qui et olim locutus est, » ut legimus, patribus in Prophetis : et in novissimis die- » bus nobis locutus est in Filio[1] : » et sicut unus Filius, qui juxta Veteris seriem Testamenti ab Adam offensus[2], ab Abraham visus[3], adoratus a Jacob est[4] : ita etiam Spiritus sanctus unus est, qui efferbuit in Prophetis[5], insufflatus est Apostolis[6], copulatus est Patri et Filio in baptismatis sacramentis[7]. De ipso enim dicit David : « Et » Spiritum sanctum tuum ne auferas a me[8]. » De ipso etiam alibi dixit : « Quo ibo a Spiritu tuo[9]. »

XLIX. Ut scias quia idem Spiritus Dei est, qui est Spiritus sanctus, sicut et in Apostolo legimus : « Nemo » in Spiritu Dei loquens, dicit anathema Jesu; et nemo » potest dicere, Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto[10], » ipsum Apostolus Spiritum Dei dixit. Ipsum etiam Spiri-

[1] Hebr. I, I, 2. — [2] Gen. III, 18. — [3] Id. XVIII, 3-6. et 30, 31. — [4] Id. XXVIII, 13. — [5] 2 Petr. I, 21. — [6] Joan. XX, 22. — [7] Matth. XXVIII, 19. — [8] Psal. L, 13. — [9] Id. CXXXVIII, 5. — [10] I Cor. XII, 3.

tum Christi appellavit, sicut habes : « Vos autem in carne » non estis, sed in Spiritu; si tamen Spiritus Dei inhabi- » tat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet, » hic non est ejus. » Et infra : « Quod si Spiritus ejus qui » suscitavit Jesum a mortuis, habitat in vobis[1]. » Ipse est ergo Spiritus Dei, qui Spiritus est Christi.

L. Ipse etiam est Spiritus vitæ, sicut ait Apostolus : « Lex enim Spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me a » lege peccati et mortis[2]. »

LI. Quem igitur Spiritum vitæ Apostolus dixit, ipsum Dominus in Evangelio Paracletum nominavit, ipsum Spiritum veritatis, sicut habes : « Et rogabo Patrem, et alium » Paracletum dabit vobis; ut vobiscum sit in æternum, » Spiritum veritatis, quem hic mundus non potest acci- » pere; quia non videt eum, nec cognoscit eum[3]. » Habes ergo et Paracletum Spiritum, eumdem et Spiritum veritatis et Spiritum invisibilem de ignatum. Quomodo igitur secundum Divinitatem quidam Filium visibilem putant, cum etiam Spiritum mundus videre non possit ?

LII. Accipe nunc ejusdem vocem Domini, quod ipse sit Spiritus sanctus, qui est Spiritus veritatis; habes enim in ultimo libri hujus : « Accipite Spiritum sanctum[4]. » Ipsum quoque esse Spiritum sanctum, qui est Spiritus Domini, Petrus docet dicens : « Anania, quid tibi visum » est tentare et mentiri Spiritui sancto[5] ? » Et statim ad uxorem Ananiæ idem ait : « Quid vobis visum est tentare » Spiritum Domini[6] ? » Cum dicit, « Vobis, » ostendit de eo dictum Spiritu, de quo Ananiæ dixerat. Ipse est ergo Spiritus Domini, qui Spiritus sanctus.

LIII. Ipsum etiam Spiritum sanctum, qui Spiritus Patris est, declaravit Dominus, dicens secundum Matthæum

[1] Rom. VIII, 9-11. — [2] Ibid. 2. — [3] Joan. XIV, 16, 17. — [4] Id. XX, 22. — [5] Act. V, 3. — [6] Ibid. 9.

in persecutione non esse cogitandum quid loquamur: « Non enim vos estis qui loquimini; sed Spiritus Patris » vestri, qui loquitur in vobis[1]. » Idem autem secundum Lucam ait: « Nolite solliciti esse qualiter respondeatis aut » dicatis; Spiritus enim sanctus Dei docebit vos in ipsa » hora, quæ oporteat dicere[2]. » Ergo quamvis multi dicantur spiritus, quia lectum est: « Qui facit Angelos suos » spiritus[3]; » unus tamen est Dei Spiritus.

LIV. Ipsum igitur unum Spiritum et Apostoli et Prophetæ sunt consecuti. Sicut etiam Vas electionis, Doctor gentium dicit: « Quia unum Spiritum potavimus[4]; » quasi eum qui non queat scindi, sed infundatur animis, et sensibus allabatur, ut sæcularis sitis restinguat ardorem.

## CAPUT V.

*Spiritum sanctum, cum creaturas sanctificet, nec creaturam esse, nec mutabilem: eum semper bonum esse, cum a Patre detur et a Filio; nec inter ea quæ declinare dicuntur numerandum; fontem bonitatis, Spiritum oris Dei, malorum emendatorem, bonum necessario confitendum: postremo cum in Scripturis bonus affirmetur, et Patri ac Filio conjungatur in baptismate, bonum negari neutiquam posse, nec tamen dici in bono proficientem, sed perficientem: quod eum ab omnibus distinguit creaturis.*

LV. Non ergo sanctus Spiritus de substantia corporalium; hic enim corporalibus incorpoream infundit gra-

[1] Matth x, 20. — [2] Luc. xii, 11, 12. — [3] Psal. ciii, 4. — [4] I Cor. xii, 13.

tiam : sed nec de substantia invisibilium creaturarum est; nam et illæ sanctificationem hujus accipiunt, et per hunc reliquis mundi operibus antecellunt. Sive Angelos dicas, sive Dominationes, sive Potestates, omnis creatura expectat sancti Spiritus gratiam. Sicut enim nos per Spiritum liberi, quia « Misit Deus Spiritum Filii sui in corda » nostra clamantem : Abba Pater. Itaque jam non est ser» vus, sed filius[1] : » ita etiam omnis creatura revelationem Filiorum Dei expectat, quos utique sancti Spiritus gratia filios Dei fecit[2]. Ergo et creatura ipsa omnis spiritualis gratiæ revelatione mutabitur, « Et liberabitur a servitute » corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei[3]. »

LVI. Omnis ergo creatura mutabilis, non solum ea quæ jam peccato aliquo aut elementorum conditione mutata est; verum etiam quæ corruptelæ potest esse obnoxia vitio naturæ, et si nondum est studio disciplinæ; nam ut in superioribus libris docuimus[4], et Angelorum naturam liquet potuisse mutari. Utique æstimare convenit quia qualis unius natura, talis et cæterorum. Mutabilis ergo et reliquorum natura, sed melior disciplina.

LVII. Ergo omnis mutabilis creatura, sed bonus et non mutabilis Spiritus sanctus; neque enim aliquo vitio mutari potest, qui omnium abolet vitia, peccata condonat. Quomodo ergo mutabilis, qui sanctificando alios mutat ad gratiam, non ipse mutatur?

LVIII. Quomodo mutabilis, qui bonus semper est? Neque enim unquam malus Spiritus sanctus, per quem nobis quæ bona sunt, ministrantur. Unde et Evangelistæ duo in uno eodemque loco, diversis quidem inter se verbis, sed eadem designarunt; habes enim in Matthæo : « Si vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris;

[1] Galat. IV, 6, 7. — [2] Rom. VIII, 19. — [3] Ibid. 21. — [4] Lib. III de fide, cap. 2.

» quanto magis Pater vester, qui in cœlis est, dabit bona » petentibus se[1]? » Secundum Lucam autem invenies ita scriptum : « Quanto magis Pater vester de cœlo dabit Spi- » ritum sanctum petentibus se[2]? » Advertimus ergo bonum esse Spiritum sanctum Domini judicio, Evangelistarum testimonio ; quando alius pro sancto Spiritu bona, alius pro bonis sanctum Spiritum nominavit. Si igitur quod bonum est, hoc est Spiritus sanctus, quomodo bonus non est?

LIX. Nec fallit quod nonnulli codices habent etiam secundum Lucam : « Quanto magis Pater vester de cœlo » dabit bonum datum petentibus se? » Hoc bonum datum gratia spiritalis est, quam Dominus Jesus effudit e cœlo, postquam patibulo crucis fixus, triumphales revehens evacuatæ mortis exuvias, victor mortis a mortuis resurrexit, sicut habes scriptum : « Ascendens in altum captivam duxit captivitatem : dedit data hominibus[3]. » Et bene ait, « Data ; » sicut enim Filius datus, de quo scriptum est : « Puer natus est, filius datus est nobis[4]. » data est gratia spiritualis. Quid autem dubito dicere quia datus est et Spiritus sanctus, cum scriptum sit. « Charitas Dei » effusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui » datus est nobis[5]. » Quem utique quoniam pectora recipere captiva non poterant, prius Dominus Jesus captivam duxit captivitatem ; ut liberis affectibus gratiæ divinæ munus effunderet.

LX. Pulchre autem dixit : « Captivam captivitatem. » Christi enim victoria, victoria libertatis est, quæ omnes gratiæ vindicavit, nullum astrinxit injuriæ. Ergo in omnium absolutione nemo captivus est. Et quia Dominicæ tempore passionis sola ferebatur injuria, quæ captivos

[1] Matth. VII, 11. — [2] Luc. XI, 13. — [3] Psal. LXVII, 19. — [4] Isaï. IX, 6. — [5] Rom. V, 5.

omnes amiserat quos tenebat; in se recurrens captiva facta est ipsa captivitas, jam non Belial addicta, sed Christo, cui servire libertas est. Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini[1].

LXI. Sed ut ad proposita revertamur: « Omnes, in » quit, declinaverunt, simul inutiles facti sunt; non est » qui faciat bonum, non est usque ad unum[2]. » Si excipiunt Spiritum sanctum, etiam ipsi eum non esse inter omnia confitentur: si non excipiunt; ergo et ipsum inter omnes declinasse fateantur.

LXII. Sed videamus utrum bonitatem habeat, cum fons sit principiumque bonitatis. Nam sicut Pater bonitatem habet et Filius, ita etiam bonitatem habet et Spiritus sanctus. Quod etiam Apostolus docuit dicens: « Fructus » autem Spiritus pax, charitas, gaudium, patientia, boni- » tas[3]. » Quis autem dubitat quod bonus sit, cujus fructus est bonitas? « Arbor enim bona bonos fructus facit[4]. »

LXIII. Itaque si bonus Deus, quomodo non bonus qui oris ejus est Spiritus[5], qui scrutatur etiam alta Dei[6]? An in alta Dei contagio mali possit intrare? Unde et illud intelligitur, quam amentes sint, qui bonum Filium Dei abnegant, cum bonum Spiritum Christi negare non possint; de quo ait Dei Filius: « Propterea dixi: De meo ac- » cipiet[7]. »

LXIV. An non bonus Spiritus, qui bonos de pessimis facit, peccatum abolet, malum deiet, crimen excludit, bonum munus infundit, de persecutoribus Apostolos facit, de peccatoribus sacerdotes? « Eratis, inquit, aliquando » tenebræ, nunc autem lux in Domino[8]. »

LXV. Sed quid differimus eos? Nam si verba exigunt, cum facta non abnuant, accipiant bonum Spiritum scrip-

[1] 1 Cor. VII, 22. — [2] Psal. XIII, 3. — [3] Galat. V, 22. — [4] Matth. VII, 17. — [5] Psal. XXXII, 6. — [6] 1 Cor. II, 10. — [7] Joan. XIV, 15. — [8] Ephes. V, 8

tum; dixit enim David: «Spiritus tuus bonus deducet »me in viam rectam[1].» Quid enim Spiritus, nisi plenus bonitatis? Qui cum sit inaccessibilis natura, receptibilis tamen propter bonitatem suam nobis est, complens virtute omnia, sed qui solis participetur justis, simplex substantia, opulentus virtutibus, unicuique præsens, dividens de suo singulis, et ubique totus.

LXVI. Meritoque Filius Dei dixit: «Ite, baptizate »gentes in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti[2],» non dedignatus Spiritus sancti societatem. Cur igitur nunc quem Dominus non dedignatus est in Baptismatis sacramento, moleste ferunt aliqui Patri vel Filio Spiritum nostra devotione conjungi?

LXVII. Bonus ergo Spiritus: bonus autem, non quasi acquirens, sed quasi impertiens bonitatem. Non enim accipit a creaturis, sed accipitur Spiritus sanctus: sicut non sanctificatur, sed ipse sanctificat; creatura enim sanctificatur, sanctificat autem Spiritus sanctus. In quo licet verbi communio, discretio tamen naturæ est. Sanctus enim dicitur et homo qui accipit, et Deus qui tribuit sanctitatem; quia legimus: «Estote sancti, quoniam et »ego sanctus sum[3].» Non ergo potest sanctificatio et corruptela unius esse naturæ; et ideo non potest gratia sancti Spiritus et creatura unius esse substantiæ.

LXVIII. Itaque cum omnis invisibilis præter Trinitatem reliqua natura, cujus rationabilem et incorpoream jure quidam substantiam putant, non impertiat spiritalem gratiam, sed acquirat: ne participet, sed assumat; separanda utique est a societate Spiritus sancti communitas creaturæ. Credant igitur quia creatura non est Spiritus sanctus: aut si creaturam putant, cur associant Patri? Si creaturam arbitrantur, cur Filio Dei jungunt? Quod si a Patre et

[1] Psal. CXLII, 10. — [2] Matth. XXVIII, 19. — [3] Levit. XIX, 2.

Filio non existimant separandum, non æstiment creaturam; quia ubi una sanctificatio, una natura est.

## CAPUT VI.

*Quanquam in aqua et Spiritu baptizamur, hunc tamen illi longe præstare; atque adeo non sejungendum a Patre et Filio.*

LXIX. Sunt tamen plerique qui eo quod in aqua baptizamur et Spiritu, non putent aquæ et Spiritus distare munera; et ideo non putant distare naturam. Nec advertunt quia in illo aquarum sepelimur elemento, ut renovati per Spiritum resurgamus. In aqua enim imago mortis, in Spiritu pignus est vitæ; ut per aquam moriatur corpus peccati, quæ quasi quodam tumulo corpus includit: et per virtutem Spiritus renovemur a morte peccati, renati in Deo.

LXX. Et ideo hi tres testes unum sunt, sicut Joannes dixit: «Aqua, sanguis, et Spiritus[1].» Unum in mysterio, non in natura. Aqua igitur testis est sepulturæ, sanguis testis est mortis, Spiritus testis est vitæ. Si qua ergo in aqua gratia, non ex natura aquæ, sed ex præsentia est Spiritus sancti.

LXXI. Numquid in aqua vivimus, sicut in Spiritu? Numquid in aqua signamur, sicut in Spiritu? In ipso enim vivimus, et ipse est pignus hæreditatis nostræ, sicut et Apostolus scribens ad Ephesios, ait: «In quo credentes »signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est pignus

[1] 1 Joan. v, 8.

» hæreditatis nostræ[1]. » Sancto igitur Spiritu signati sumus, non natura, sed a Deo, quia scriptum est : « Qui unxit » nos Deus, et qui signavit nos, et dedit pignus Spiritum » in cordibus nostris[2]. »

LXXII. Signati ergo Spiritu a Deo sumus. Sicut enim in Christo morimur, ut renascamur; ita etiam Spiritu signamur, ut splendorem atque imaginem ejus et gratiam tenere possimus : quod est utique spiritale signaculum. Nam etsi specie signemur in corpore, veritate tamen in corde signamur; ut Spiritus sanctus exprimat in nobis imaginis cœlestis effigiem.

LXXIII. Quis igitur audeat dicere discretum a Deo Patre et Christo esse Spiritum sanctum; cum per ipsum ad imaginem et similitudinem Dei esse mereamur; et per ipsum fiat, quemadmodum Petrus apostolus dixit, ut divinæ simus consortes naturæ[3]? In quo utique non carnalis successionis hæreditas, sed adoptionis gratiæ spiritale commercium est. Atque ut sciamus cordis nostri magis hoc, quam corporis esse signaculum, docet Propheta qui dicit : « Signatum est in nobis lumen vultus tui, Domine; » dedisti lætitiam in corde meo[4]. »

[1] Ephes. I, 13, 14. — [2] 2 Cor. I, 21, 22. — [3] 2 Petr. I, 4. — [4] Psal. IV, 7.

## CAPUT VII.

*Spiritum sanctum creaturam non esse, cum sit incircumscriptus, et Apostolis per omnes regiones dispersis infusus, quin etiam Angelos ipsos, quibus æquales nos reddit, sanctificet. Eodem Mariam repletam esse, necnon etiam Christum Dominum, atque adeo superiora et inferiora omnia : de cujus operatione, quæ per piscinæ commotionem designabatur, ortum ducit omnis benedictio.*

LXXIV. Cum igitur omnis creatura certis naturæ suæ sit circumscripta limitibus; siquidem et illa invisibilia opera, quæ non queunt locis et finibus comprehendi, substantiæ suæ tamen proprietate clauduntur : quomodo quis audeat creaturam appellare Spiritum sanctum, qui non habet circumscriptam determinatamque virtutem[1]; quia et in omnibus et ubique semper est, quod utique Divinitatis et dominationis est proprium : «Domini enim »est terra, et plenitudo ejus[2]? »

LXXV. Et ideo cum Dominus servulos suos Apostolos destinaret, ut agnosceremus aliud creaturam esse, aliud gratiam spiritalem, alios alio destinabat; quia omnes simul ubique esse non poterant. Dedit autem omnibus Spiritum sanctum, qui licet separatis Apostolis inseparabilis gratiæ munus infunderet. Erant igitur diversæ personæ, sed unus in omnibus operationis effectus; quia unus est Spiritus sanctus, de quo ait : «Accipietis virtutem venientem, Spiritum sanctum in vos; et eritis mihi testes in

[1] Sap. VII, 23. — [2] Psal. XXIII, 1.

» Hierusalem et in omni Judæa et Samaria usque in fines » terræ[1]. »

LXXVI. Incircumscriptus igitur et infinitus Spiritus sanctus, qui se Discipulorum sensibus per separatarum divortia discreta regionum, remotosque fines totius orbis infudit, quem nihil potest præterire vel fallere. Et ideo sanctus David ait : « Quo ibo a Spiritu tuo, aut quo a facie » tua fugiam[2]? » De quo Angelo Scriptura hoc dicit? de qua Dominatione? de qua Potestate? Cujus inveniemus Angeli virtutem per plurimos esse diffusam? Angeli enim ad paucos mittebantur, Spiritus autem sanctus populis infundebatur. Quis igitur dubitet quin divinum sit, quod infunditur simul pluribus, nec videtur : corporeum autem, quod et videtur a singulis, et tenetur?

LXXVII. Sed quemadmodum sanctificans Apostolos Spiritus, non est humanæ consors naturæ; ita etiam sanctificans Angelos, Dominationes et Potestates, non habet consortium creaturæ. Si qui autem putant non esse spiritalem in Angelis sanctitatem, sed aliam quamdam gratiam suæ proprietate naturæ, hi inferiores profecto Angelos hominibus judicabunt. Cum enim et ipsi fateantur quod Spiritui sancto Angelos conferre non audeant, nec possint negare quod hominibus infundatur Spiritus sanctus : sanctificatio autem Spiritus donum munusque divinum sit; invenientur utique homines qui meliorem sanctificationem habent, Angelis præferendi. Sed cum Angeli hominibus in adjumentum descendant[3], intelligendum est quod creatura quidem superior Angelorum sit, quæ plus recipit gratiæ spiritalis; ejusdem tamen et erga nos et illos munus auctoris sit.

LXXVIII. Quanta autem gratia, quæ præmiis Angelorum etiam inferiorem creaturam humanæ conditionis

[1] Act. I, 8. — [2] Psal. CXXXVIII, 7. — [3] Hebr. I, 14.

exæquet, sicut Dominus ipse promisit dicens : «Eritis sicut Angeli in cœlo[1]?» Nec difficile; qui enim illos Angelos fecit in Spiritu[2], homines quoque per eamdem gratiam similes faciet Angelorum.

LXXIX. De qua autem creatura dici potest quia repleverit universa, quod scriptum est de Spiritu sancto : «Effundam de Spiritu meo super omnem carnem[3]?» Non hoc de Angelo dici potest. Denique Gabriel ipse missus ad Mariam : «Ave, inquit, gratia plena[4];» spiritalem utique in ea declarans gratiam, quod in eam Spiritus sanctus supervenisset, et plenum gratiæ uterum Verbo esset habitura cœlesti.

LXXX. Domini enim est omnia complere, qui dicit : «Ego cœlum et terram compleo[5].» Si ergo Dominus est, qui cœlum complet et terram; quis potest Spiritum sanctum judicare dominationis, et divinæ potestatis exortem, qui replevit orbem, et quod ultra totum orbem est, replevit Jesum mundi totius redemptorem? Scriptum est enim : «Jesus autem plenus Spiritu sancto, regressus est ab Jordane[6].» Quis igitur alius nisi qui ejusdem esset plenitudinis, complentem omnia posset implere?

LXXXI. Sed ne hoc secundum carnem dictum objiciant; quanquam plus unus ille, quam omnes, de cujus carne exibat virtus, quæ sanaret omnes : tamen sicut Dominus complet omnia, ita etiam et de Spiritu lectum est : «Quoniam Spiritus Domini replevit orbem terrarum[7].» Habes etiam de omnibus qui convenerant cum Apostolis dictum quia, «Repleti sancto Spiritu, loquebantur verbum Dei cum fiducia[8].» Vides quia et plenitudinem et fiduciam dat Spiritus sanctus; cujus operationem Archangelus

[1] Matth. XXII, 30. — [2] Psal. CIII, 4. — [3] Joël. II, 28. — [4] Luc. I, 28. — [5] Jerem. XXIII, 24. — [6] Luc. IV, 1. — [7] Sap. I, 7. — [8] Act. IV, 31.

nuntiat Mariæ, dicens : « Spiritus sanctus superveniet » in te[1]. »

LXXXII. Habes etiam in Evangelio quia Angelus secundum tempus descendebat in Natatoriam, et movebatur aqua : et qui prior descendisset in Natatoriam, sanus fiebat[2]. Quid in hoc typo Angelus, nisi descensionem sancti Spiritus nuntiabat, quæ nostris futura temporibus, aquas sacerdotalibus invocata precibus consecraret? Ille ergo Angelus sancti Spiritus erat nuntius, eo quod per gratiam spiritualem medicina nostris esset animi ac mentis languoribus deferenda. Eosdem ergo et Spiritus habet, quos Deus Pater et Christus ministros. Sic omnia replet, sic omnia possidet, sic omnia operatur et in omnibus, quemadmodum et Deus Pater operatur et Filius.

LXXXIII. Quid igitur sancti Spiritus operatione divinius, cum etiam benedictionum suarum præsulem Spiritum Deus ipse testetur dicens : « Ponam Spiritum meum » super semen tuum, et benedictiones meas super filios » tuos[3]? » Nulla enim potest esse plena benedictio, nisi per infusionem Spiritus sancti. Unde et Apostolus nihil melius hoc nobis quod optaret invenit, sicut ipse dixit : « Non deficimus pro vobis orantes et obsecrantes, ut re» pleamini cognitione voluntatis ejus in omni sapientia et » intellectu spiritali, ambulantes digne Deo[4]. » Hanc igitur Dei esse docuit voluntatem, ut magis in bonis operibus et sermonibus et sensibus ambulantes repleamur voluntate Dei, qui ponit in cordibus nostris Spiritum sanctum. Ergo si is qui habet Spiritum sanctum, Dei repletus est voluntate, utique inter Patrem et Spiritum nulla distantia voluntatis est.

[1] Luc. I, 35. — [2] Joan. V, 4. — [3] Isai. XLIV, 3. — [4] Coloss. I, 9.

## CAPUT VIII.

*A Deo solo dari Spiritum; neque tamen totum singulis, cum præter Christum nemo fuerit qui totum eum capere posset. Per Spiritum effundi charitatem, quæ per mysticum unguentum figurata, nihil commune cum creaturis habere ostenditur: ipsum autem cum ex ore Dei dicatur procedere, inter creata non reponendum; nec inter divisibilia, cum sit æternus.*

LXXXIV. Simul illud adverte quia Deus dat Spiritum sanctum[1]. Non enim humanum hoc opus, neque ab homine datur: sed qui invocatur a sacerdote, a Deo traditur, in quo Dei munus, ministerium sacerdotis est. Nam si Paulus apostolus judicavit quod ipse donare Spiritum sanctum sua auctoritate non posset, et in tantum se huic officio imparem credidit, ut a Deo nos Spiritu optaret impleri[2]; quis tantus est, qui hujus traditionem muneris sibi audeat arrogare? Itaque Apostolus votum precatione detulit, non jus auctoritate aliqua vindicavit: impetrare optavit, non imperare præsumpsit. Petrus quoque ait quia non erat idoneus qui posset Spiritum sanctum vel cogere, vel arcere. Sic enim dixit: « Ergo si eamdem gratiam concessit illis Deus sicut et nobis, ego quis eram, » qui possem prohibere Deum[3]? »

LXXXV. Sed fortasse apostolicis non moveantur exemplis, et ideo divinis utamur oraculis; scriptum est enim: « Jacob puer meus, suscipiam eum: Israël electus meus,

[1] Rom. v, 5. — [2] Ephes. v, 18. — [3] Act. xi, 17.

» suscepit eum anima mea, dedi Spiritum meum in ipsum[1]. » Dominus quoque per Esaïam dixit : « Spiritus Domini » super me, propter quod unxit me[2]. »

LXXXVI. Quis ergo audeat dicere creatam Spiritus sancti esse substantiam, qui cum illuxerit in cordibus nostris, divinæ cernimus pulchritudinem veritatis, et distantiam creaturæ Divinitatisque cognoscimus, ut opus segregetur ab auctore? Aut de qua creatura Deus ita locutus est, quod aut Dominationes aut Potestates effundat aut Angelos? Sed « De Spiritu, inquit, meo effundam[3]. » Non Spiritum ait, sed « De Spiritu; » neque enim nos capere possumus plenitudinem Spiritus sancti, sed tantum accipimus, quantum de suo arbiter nostri pro sua voluntate diviserit. Sicut enim Dei Filius « Non rapinam » arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exi- » nanivit[4], » ut nos eum nostris animis percipere possemus : exinanivit autem non quod ipse esset vacuus suæ plenitudinis; sed quo mihi qui plenitudinem ejus sustinere non possem, pro eo quod capere possem, infunderetur : ita etiam de Spiritu sancto Pater se dicit effundere super omnem carnem; non enim totum effudit, sed quod effudit, omnibus abundavit.

LXXXVII. Supra nos ergo effusum est de Spiritu : at vero super Dominum Jesum, cum in forma esset hominis, manebat Spiritus, sicut scriptum est : « Supra quem » videris Spiritum descendentem de cœlo, et manentem » super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto[5]. » Circa nos ex affluenti commodo liberalitas largientis est, in illo totius manet in æternum Spiritus plenitudo. Quod igitur nobis satis esse judicavit, effudit : et quod effusum est, non separatum est, nec incisum : sed unitatem habet

[1] Isai. XLII, 1. — [2] Id. LXI, 1. — [3] Joël. II, 28. — [4] Philip. II, 6. — [5] Joan. I, 33.

plenitudinis, quo aciem nostri cordis illuminet pro nostræ possibilitate virtutis. Denique tantum capimus, quantum profectus nostræ mentis acquirit; inseparabilis est enim plenitudo gratiæ spiritalis, sed nobis pro nostræ participatur facultate naturæ.

LXXXVIII. Effundit ergo Deus de Spiritu, effunditur etiam charitas Dei per Spiritum : quo loco unitatem debemus agnoscere operationis et gratiæ. Sicut enim de Spiritu sancto Deus effudit, ita etiam « Charitas Dei effusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum[1] ; » ut intelligamus non esse opus sanctum Spiritum, qui divinæ arbiter et fons profluus charitatis est.

LXXXIX. Similiter autem ut credas id quod effunditur, cum creaturis non posse esse commune, sed speciale Divinitatis; etiam et Filii nomen effunditur, sicut habes : « Unguentum exinanitum est nomen tuum[2]. » Cujus virtute sermonis nihil potest esse præstantius. Nam sicut inclusum in vase aliquo unguentum cohibet odorem suum, qui odor quandiu vasis illius angustiis coërcetur, etsi ad plures non potest pervenire, tamen vim suam servat; cum vero de vase illo, quo claudebatur, unguentum fuerit effusum, longe lateque diffunditur : ita et Christi nomen ante ejus adventum in Israël populo, quasi in vase aliquo Judæorum mentibus claudebatur : « Notus enim in » Judæa Deus, in Israël magnum nomen ejus[3] : » hoc utique nomen, quod vasa Judæorum angustiis suis coërcitum continebant.

XC. Magnum quidem et tunc nomen, cum infirmiorum atque paucorum hæreret angustiis : sed magnitudinem sui nondum per corda gentium, et in fines totius orbis effuderat. Postea vero quam per omnem mundum suo illuxit adventu, per omnem utique creaturam divinum

[1] Rom. v, 5. — [2] Cant. I, 2. — [3] Psal, LXXV, 1.

illud suum nomen extendit, non repletum accessione aliqua (plenitudo enim nescit augmentum) sed replens vacua, ut esset admirabile nomen ejus in universa terra. Hujus igitur effusio nominis abundantem quamdam exuberantiam gratiarum, bonorumque cœlestium significat largitatem; ex abundantia enim superfluit, quidquid effunditur.

XCI. Itaque sicut creata non potest dici sapientia, quæ ex ore Dei procedit, nec Verbum, quod eructatur ex corde, nec virtus, in qua plenitudo majestatis æternæ est : ita etiam creatus non potest Spiritus æstimari, qui ex ore Dei funditur; cum ipse Deus tantam ostenderit unitatem, ut effundere se de Spiritu suo dicat. Quo intelligamus quia etiam Dei Patris eadem gratia sit, quæ Spiritus sancti est, et quod sine incisione ac detrimento aliquo dividatur mentibus singulorum. Quod ergo de Spiritu Dei effunditur, nec inciditur, nec partibus aliquibus corporalibus comprehenditur, aut secatur.

XCII. Quomodo enim credibile est, quod Spiritus sectilibus aliquibus dividatur? Dicit Joannes de Deo : « Ex » hoc cognoscimus quia manet in nobis de Spiritu quem » dedit nobis[1]. » Quod autem manet semper, utique nec mutatur : ergo si mutationem non habet, æternitatem habet. Et ideo Spiritus sanctus sempiternus est. creatura autem obnoxia vitio[2], ideoque mutabilis. Quod autem mutabile est, esse non potest sempiternum : et ideo non potest Spiritui sancto et creaturæ esse consortium; quia sempiternus est Spiritus, creatura autem omnis in tempore est.

XCIII. Sempiternum autem Spiritum sanctum, etiam Apostolus ostendit : « Si enim sanguis taurorum et hirco» rum, et cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad

[1] 1 Joan. III, 24. — [2] Rom. VIII, 20.

» carnem emundandam; quanto magis sanguis Christi, » qui per Spiritum sempiternum se obtulit immaculatum » Deo[1]? » Ergo sempiternus est Spiritus.

## CAPUT IX.

*Spiritum sanctum recte dici unguentum Christi, et oleum lætitiæ, et quas ob causas? Christum ipsum non esse unguentum, cum unctus sit Spiritu sancto: mirum autem id non videri, si unguentum vocetur et Spiritus, cum Pater ac Filius etiam Spiritus appellentur. Nec ullam tamen in ipsis confusionem esse, cum solus Christus in corpore oppetierit mortem, cujus salutifera crux prædicatur.*

XCIV. Plerique autem arbitrati sunt unguentum Christi esse Spiritum sanctum. Et bene unguentum, quia oleum lætitiæ nuncupatum est, plurimarum redolente copula gratiarum: verum illum Deus omnipotens Pater unxit principem sacerdotum, qui non ut alii in typo unctus ex Lege, sed et secundum Legem unctus in corpore, et in veritate supra Legem virtute sancti Spiritus ex Patre plenus est.

XCV. Hoc est oleum lætitiæ, de quo dicit Propheta: « Unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus » tuis[2]. » Denique Petrus unctum Spiritu dicit Jesum, sicut habes: « Vos scitis quod factum est verbum per to- » tam Judæam, incipiens a Galilæa post baptismum, quod » prædicavit Joannes, Jesum a Nazareth, quomodo unxit

[1] Hebr. IX, 13, 14. — [2] Psal. XLIV, 8.

» eum Deus Spiritu sancto [1]. » Oleum igitur lætitiæ Spiritus sanctus est.

XCVI. Et pulchre oleum lætitiæ dixit, ne creaturam putares; olei enim hujusmodi natura est, ut nequaquam naturæ alterius humido misceatur. Lætitia quoque non corpus ungit, sed intima cordis illuminat, sicut Propheta dixit : « Dedisti lætitiam in corde meo [2]. » Ergo cum ludat operam, qui oleum velit cum creatura humidiore confundere ; quia cum olei natura levior sit cæteris, residentibus aliis, elevata secernitur : quomodo putant isti deterrimi caupones oleum lætitiæ cum cæteris creaturis sua posse fraude confundi ; cum utique non queant incorporeis corporea, increatis creata misceri.

XCVII. Et bene oleum lætitiæ dicitur, quo unctus est Christus ; neque enim usitatum fuit ei oleum et commune quærendum, quo aut vulnera curantur, aut æstus levatur : cum fomentum vulnerum suorum salus mundana non quæreret, nec refectionem corporis fatigati virtus sempiterna deposceret.

XCVIII. Nec mirum si habet oleum lætitiæ, qui fecit exultare morituros, tristitia mundum exuit, mœstæ fœtorem mortis abolevit. Et ideo Apostolus ait : « Christi enim » bonus odor sumus Deo [3] ; » utique de spiritalibus significans se locutum. Sed et cum ipse Filius Dei dicat : « Spiritus Domini super me, propter quod unxit me [4], » spiritale signat unguentum. Ergo unguentum Christi est Spiritus.

XCIX. Aut quia unguentum exinanitum est nomen Jesu, si ibi Christum ipsum intelligere volunt unguenti expressum nomine, non Spiritum Christi ; utique cum unctum Spiritu sancto Dominum Jesum Petrus apostolus

[1] Act. x, 37. 38. — [2] Psal. iv, 7. — [3] 2 Cor. ii, 15. — [4] Luc. iv, 18.

dixerit, liquet sine dubio quod unguentum dicatur et Spiritus.

C. Sed quid mirum, cum et Pater et Filius spiritus esse dicatur? De quo quidem dicemus plenius, cum de unitate nominis dicere cœperimus[1]. Tamen quia hic quoque incidit pulcherrimus locus, ne sine corollario eum præterire videamur, accipiant quia et Pater dicitur spiritus, sicut in Evangelio Dominus locutus est, « Quoniam spiritus » est Deus[2]; » et Christus spiritus dicitur; quia Hieremias dixit; « Spiritus ante faciem nostram Christus Dominus[3]. »

CI. Et Pater ergo spiritus, et Filius spiritus; quia quod non est creaturæ corpus, hoc spiritus est; sed non confusus cum Patre et Filio Spiritus sanctus, verum et a Patre distinctus et a Filio. Non enim Spiritus sanctus est mortuus, qui mori non potuit; quia carnem non suscepit, nec mortis capax esse potuit sempiterna Divinitas: sed mortuus est secundum carnem Christus.

CII. In eo utique mortuus, quod suscepit ex Virgine: non in eo, quod habebat ex Patre; in eo enim mortuus, in quo crucifixus est Christus. Spiritus autem sanctus non potuit crucifigi, qui carnem et ossa non habuit: sed crucifixus est Dei Filius qui carnem et ossa suscepit; ut in illa cruce nostræ carnis tentamenta morerentur. Suscepit enim quod non erat, ut celaret quod erat: celavit quod erat, ut tentaretur in eo, et redimeretur quod non erat; ut ad id quod erat, per id quod non erat, nos vocaret.

CIII. O divinum crucis illius sacramentum, in qua hæret infirmitas, virtus libera est, alligantur vitia, eriguntur trophæa! Unde quidam Sanctus ait: « Confige clavis » a timore tuo carnes meas[4]; » non ferreis clavis, ait, sed timoris et fidei: Vehementior est enim virtutis strictura, quam pœnæ. Denique Petrum, cum usque in atrium

[1] Infra. c. 14.— [2] Joan. IV, 24.— [3] Thren. IV, 20.— [4] Psal. CXVIII, 120.

principis sacerdotum Dominum sequeretur[1], quem nemo ligaverat, fides vinxerat : et quem fides vinxit, pœna non solvit. Rursus cum ligaretur a Judæis, devotio solvit, pœna non tenuit; quia non recessit a Christo.

CIV. Ergo et tu crucifige peccatum, ut moriare peccato; qui enim peccato moritur, Deo vivit : vivas ei qui Filio proprio non pepercit; ut in illius corpore nostras crucifigeret passiones. Pro nobis enim mortuus est Christus, ut nos in illius redivivo corpore viveremus. Mortua est ergo in illo non vita nostra, sed culpa : « Qui peccata, inquit, nostra pertulit in corpore suo super lignum ; ut a peccatis nostris separati, cum justitia vivamus, cujus vulnere plagarum sanati sumus[2]. »

CV. Lignum igitur illud crucis velut quædam nostræ navis salutis vectura nostra est, non pœna; alia enim salus non est, nisi vectura salutis æternæ. Dum mortem expetendo, non sentio : dum pœnam contemnendo, non patior : dum metum nescio, negligendo.

CVI. Quis est igitur cujus vulnere plagarum sanati sumus, nisi Christus Dominus : de quo idem prophetavit Esaïas quia plaga ejus nostra medicina est[3] : de quo Paulus apostolus in Epistolis suis scripsit : « Qui peccatum non cognovit, sed pro nobis peccatum factus est[4] ? » Hoc quippe divinum in eo, quia caro peccatum non fecit, nec in eo suscepti corporis creatura peccavit. Nam quid mirum, si non peccavit sola Divinitas, cum peccandi incentiva non habeat ? Si autem solus exors peccati Deus, omnis utique creatura per naturam sui, ut diximus, obnoxia potest esse peccato.

[1] Matth. xxvi, 58. — [2] 1 Petr. ii, 24. — [3] Isaï. liii, 5. — [4] 2 Cor. v, 21.

## CAPUT X.

*Quod Spiritus peccata condonat, hoc illi cum Patre ac Filio, non autem cum Angelis esse commune.*

CVII. Dic igitur, quicumque Spiritus sancti Divinitatem negas, Spiritus autem obnoxius non potuit esse peccato, qui magis peccata condonat? Numquid Angelus donat? numquid Archangelus? Non utique: sed donat solus Pater, solus Filius, solus Spiritus sanctus[1]. Nemo autem quod potest donare, non potest evitare.

CVIII. Sed fortasse dixit aliquis quia et Seraphim dixit Esaïæ : « Ecce tetigit hoc labia tua, et auferet iniquitates » tuas, et peccata tua circumpurgabit[2]. Auferet, inquit, et » circumpurgabit :» non ego auferam, sed ignis ille de altari Dei, hoc est, gratia spiritalis. Quid enim aliud pie intelligere possumus in altari Dei esse, nisi Spiritus gratiam? Non utique lignum sylvarum, nec fuliginem atque carbonem. Aut quid tam pium, quam ut secundum mysterium intelligamus quia revelabatur in ore Esaïæ omnes homines per passionem Christi esse purgandos, qui velut carbo secundum carnem exussit nostra peccata, sicut in Zacharia habes : « Nonne hic titio ejectus ab igni ? Et ille erat Je- » sus indutus vestimenta sordida[3]. »

CIX. Denique ut sciamus communis hoc redemptionis mysterium per Prophetas evidentissime revelatum, etiam hoc loco habes dictum : « Ecce abstulit peccata tua[4] ; » non quod Christus peccata sua deponeret, qui peccatum

[1] Luc. v, 21. — [2] Isaï. vi, 7. — [3] Zach. iii, 2, 3. — [4] Ibid. 4.

non fecit; sed quod in carne Christi omne a peccatis suis genus absolveretur humanum.

CX. Sed etiamsi Seraphim abstulisset peccatum, quasi unum utique de ministris Dei ad hoc esset mysterium destinatum. Sic enim dixit Esaïas : « Quia missum est ad me » unum de Seraphim [1].

## CAPUT XI.

*Spiritum ad omnes mitti, nec transire ex loco in alium; cum nec loco, nec tempore concludatur. Sic igitur eum exire a Filio, ut ipse Filius a Patre, in quo semper manet : sed eumdem venire nobis cum ipsum recipimus. Eodem etiam modo venire quo Pater ipse, a quo separari nequaquam potest.*

CXI. Et Spiritus quidem missus dicitur [2] : sed Seraphim ad unum, Spiritus ad omnes : Seraphim mittitur in ministerium, Spiritus operatur mysterium : Seraphim quod jubetur, exequitur, Spiritus quod vult, dividit [3] : Seraphim de loco ad locum transit; non enim complet omnia, sed et ipsum repletur ab Spiritu : Seraphim descendit cum aliquo secundum naturam suam transitu; at vero de Spiritu sancto hoc non possumus æstimare, de quo dicit Filius Dei : « Cum venerit Paracletus Spiritus » veritatis, quem ego mitto vobis, qui a Patre pro» cedit [4]. »

CXII. Etenim si de loco procedit Spiritus; et ad locum transit; et ipse Pater in loco invenietur, et Filius. Si de

[1] Isaï. VI, 6. — [2] Joan. XVI, 7. — [3] I Cor. XII, 11. — [4] Joan. XV, 26.

loco exit, quem Pater mittit, aut Filius, utique de loco transiens Spiritus atque progrediens, et Patrem sicut corpus secundum impias interpretationes relinquere videtur et Filium.

CXIII. Hoc secundum eos loquor, qui dicunt quod habeat Spiritus descensorium motum. Sed neque in loco aliquo Pater circumscribitur, qui est super omnia, non solum corporeæ naturæ, sed etiam invisibilis creaturæ : neque Filius suorum operum locis temporibusque concluditur, qui super omnem est creaturam totius opifex creaturæ : neque Spiritus veritatis, ut pote Dei spiritus, circumscribitur aliquibus finibus corporalibus[1] : qui cum sit incorporeus, omnem intelligibilem substantiæ creaturam inenarrabili Divinitatis plenitudine supereminet, spirandi ubi velit, et inspirandi quomodo velit, habens super omnia potestatem[2].

CXIV. Non ergo quasi ex loco mittitur Spiritus, aut quasi ex loco procedit, quando procedit ex Filio, sicut ipse Filius cum dicit : « De Patre processi, et veni in » mundum[3], » omnes interficit opiniones, quæ ex loco ad locum possunt, sicut in aliquibus corporalibus, æstimari. Similiter autem cum aut intus aut foris legimus Deum esse, non utique Deum aut intra aliquod corpus includimus, aut ab aliquo corpore separamus : sed alta hoc et inenarrabili æstimatione pensantes divinæ naturæ intelligimus arcanum.

CXV. Denique ita Sapientia ex ore Altissimi prodiisse se dicit[4], non ut extra Patrem sit, sed apud Patrem; quia « Verbum erat apud Deum[5] : » nec solum apud Patrem, sed etiam in Patre. Dicit enim : « Ego in Patre, et » Pater in me est[6]. » Sed neque cum de Patre exit, de loco

[1] Sap. VII, 23. — [2] Joan. III, 8. — [3] Id. XVI, 28. — [4] Eccli. XXIV, 5. — [5] Joan. I, 1. — [6] Id. XIV, 10.

recedit, aut quasi corpus a corpore separatur : neque cum in Patre est, quasi in corpore tanquam corpus includitur. Spiritus quoque sanctus cum procedit a Patre et Filio, non separatur a Patre, non separatur a Filio. Quemadmodum enim separari potest a Patre, qui Spiritus oris ejus est[1]? Quod utique et æternitatis indicium, et Divinitatis exprimit unitatem.

CXVI. Est ergo et manet semper, qui oris est Spiritus: sed descendere videtur, cum illum recipimus, ut habitet in nobis; ne nos simus a gratia ejus alieni. Nobis descendere videtur non quod ille descendat, sed quod ad illum animus noster ascendat. De quo plenius diceremus, nisi meminissemus in libris jam superioribus[2] positum quod et Pater dixerit : « Descendamus et confundamus linguas » eorum[3] ; » et Filius dixerit : « Qui diligit me, sermonem » meum servabit, et Pater meus diliget eum : et ad eum » veniemus, et mansionem apud eum faciemus[4]. »

CXVII. Sic igitur venit Spiritus, quemadmodum venit Pater ; quia ubi Pater est, ibi est et Filius : et ubi Filius est, ibi est Spiritus sanctus. Non ergo discrete venire æstimandus est Spiritus sanctus. Venit autem non de loco ad locum, sed a dispositione constitutionis ad salutem redemptionis, a gratia vivificationis ad gratiam sanctificationis; ut de terris ad cœlum, de injuria ad gloriam, de servitio ad regnum transferat.

CXVIII. Sic ergo venit Spiritus, quemadmodum venit Pater. Dixit enim Filius : Ego et Pater « Veniemus, et » mansionem apud eum faciemus. » Numquid corporaliter Pater venit? Sic ergo et Spiritus venit, in quo cum venit, et Patris et Filii plena præsentia est.

CXIX. Quis autem potest a Patre et Filio Spiritum

[1] Psal xxxii, 6. — [2] Lib. v de Fide, cap. 7. — [3] Gen. xi, 7. — [4] Joan. xiv, 23.

sanctum separare, cum vel appellare Patrem et Filium sine Spiritu non queamus? « Nemo enim dicit Dominum » Jesum, nisi in Spiritu sancto[1]. » Ergo si appellare Dominum Jesum sine Spiritu non possumus, utique sine Spiritu prædicare non possumus. Si autem et Angeli prædicant Dominum Jesum, quem nemo potest sine Spiritu prædicare; et in ipsis ergo Spiritus sancti munus operatur.

CXX. Probavimus igitur unam præsentiam esse, unam gratiam esse Patris et Filii et Spiritus sancti : quæ tam cœlestis atque divina est, ut pro ea agat gratias Patri Filius, dicens : « Confiteor tibi, Pater Domine cœli et terræ, » quod abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et » revelasti ea parvulis[2]. »

## CAPUT XII.

*Patris et Filii et Spiritus sancti unam esse pacem atque gratiam : similiter unam charitatem, quæ maxime in hominum redemptione apparuit : unam denique trium communicationem.*

CXXI. Ergo cum una vocatio sit, una etiam gratia est. Denique scriptum est : « Gratia vobis, et pax a Deo Patre » nostro et Domino Jesu Christo[3]. » Ecce habemus quia Patris et Filii una est gratia, et Patris et Filii una est pax : sed hæc gratia et pax fructus est Spiritus, sicut ipse Apostolus docuit dicens : « Fructus autem Spiritus est chari» tas, gaudium, pax, patientia[4]. » Et bona pax et neces-

[1] I Cor. XII, 3. — [2] Matth. XI, 25. — [3] Rom. I, 7. — [4] Galat. V, 22.

saria, ut nemo disputationum turbetur incertis, neque passionum corporalium tempestate quatiatur: sed simplicitate fidei, et tranquillitate mentis quietus circa Dei cultum perseveret affectus.

CXXII. De pace probavimus: de gratia autem propheta Zacharias dicit, quia promisit Deus effundere in Jerusalem Spiritum gratiæ et misericordiæ[1]; et apostolus Petrus dicit: « Pœnitentiam agite, et baptizetur unusquis» que vestrum in nomine Domini Jesu Christi, in remis» sionem peccatorum; et accipietis gratiam Spiritus » sancti[2]. » Ergo sicut Patris et Filii, ita et Spiritus sancti gratia est. Quomodo enim sine Spiritu potest esse gratia, cum gratia divina omnis in Spiritu sancto sit?

CXXIII. Nec solum pacem et gratiam legimus Patris et Filii et Spiritus sancti; sed etiam charitatem, et communionem, fidelis Auguste. De charitate enim dictum est: « Gratia Domini nostri Jesu Christi, et charitas » Dei[3]. » Accepimus charitatem Patris. Eadem charitas quæ Patris, etiam Filii est. Ipse enim dixit: « Qui me di» ligit, diligetur a Patre meo, et ego diligam eum[4]. » Quæ est enim charitas Filii, nisi quia se pro nobis obtulit, et suo sanguine nos redemit[5]? Eadem autem charitas et in Patre est, quia scriptum est: « Sic enim dilexit Deus » mundum, ut Filium suum unigenitum daret[6]. »

CXXIV. Tradidit ergo Pater Filium, et Filius ipse se tradidit. Servatur charitas, nec læditur pietas; nulla est enim pietatis injuria, ubi nulla est traditionis ærumna. Tradidit volentem, tradidit offerentem, non utique ad pœnam Pater Filium, sed ad gratiam. Si discutis facti meritum, interroga pietatis vocabulum. Vas electionis unitatem hanc divinæ charitatis evidenter ostendit; quia

[1] Zach. XII, 10. — [2] Act. II, 38. — [3] 2 Cor. XIII, 13. — [4] Joan. XIV, 21. — [5] Ephes. V, 2. — [6] Joan. III, 16.

et Pater tradidit Filium, et Filius ipse se tradidit. Pater tradidit, qui « Filio proprio non pepercit, sed pro nobis » omnibus tradidit illum[1]. » De Filio quoque dicit : « Qui » se tradidit pro me[2]. Tradidit, » inquit. Si gratiæ, quid arguo? si injuriæ, plus debeo.

CXXV. Sed sicut Pater tradidit Filium, et Filius ipse se tradidit, accipe quia et Spiritus eum tradidit. Scriptum est enim : « Tunc Jesus ductus est in desertum ab Spiritu, » ut tentaretur a diabolo[3]. » Ergo et Spiritus diligens tradidit Dei Filium. Sicut enim una est charitas Patris et Filii, ita hanc charitatem Dei supra effundi per Spiritum sanctum[4], et fructum esse sancti Spiritus declaravimus; quia « fructus est Spiritus charitas, gaudium, pax, patien- » tia[5]. »

CXXVI. Communicationem autem et Patris et Filii esse manifestum est, quia scriptum est : « Et communicatio » nostra cum Patre, et Filio ejus Jesu Christo[6]; » et alibi : « Communicatio Spiritus sancti cum omnibus vobis[7]. » Si igitur una pax, una gratia, una charitas, una communicatio est Patris et Filii et Spiritus sancti; una certe operatio est : et ubi una operatio est, utique non potest virtus esse divisa, et discreta substantia. Nam quomodo operationis ejusdem gratia conveniret?

[1] Rom. VIII, 32. — [2] Galat. II, 20. — [3] Matth. IV, 1. — [4] Rom. V, 5. — [5] Galat. V, 22. — [6] 1 Joan. I, 3. — [7] 2 Cor. XIII, 13.

## CAPUT XIII.

*Divinarum trium personarum unum esse nomen e Scripturis demonstrat Ambrosius : at imprimis unitatem nominis Filii ac Spiritus sancti ; cum uterque Paracletus dicatur et Veritas.*

CXXVII. Quis igitur unitatem negare audeat nominis, cum operationis videat unitatem ? Sed quid ego unitatem nominis argumentis astruo ; cum divinæ vocis evidens testimonium sit unum nomen esse Patris et Filii et Spiritus sancti ? Scriptum est enim : «Ite, baptizate gentes in no» mine Patris et Filii et Spiritus sancti[1]. In nomine» dixit, non in nominibus. Non ergo aliud nomen Filii, aliud nomen Spiritus sancti ; quia unus Deus[2] : non plura nomina ; quia non duo dii, non tres dii.

CXXVIII. Et ut aperiret quia una Divinitas, una majestas est, quia unum nomen Patris et Filii et Spiritus sancti ; nec in alio nomine venerit Filius, in alio nomine Spiritus sanctus, ait ipse Dominus : «Ego veni in nomine » Patris mei, et non accepistis me : si alius venerit in no» mine suo, illum accipietis[3]. »

CXXIX. Quod autem nomen Patris est, hoc idem Filii Scriptura declarat ; quia in Exodo dixit Dominus : «Ego antecedam te in nomine meo, et vocabo in nomine » meo Dominum in conspectu tuo[4]. » Dominus ergo dixit quia in nomine suo vocabit Dominum : Dominus ergo et Patris est nomen et Filii.

[1] Matth. XXVIII, 19. — [2] I Cor. VIII, 4. — [3] Joan. V, 43. — [4] Exod. XXXIII, 19.

CXXX. Cum autem unum nomen sit Patris et Filii, accipe quia et Spiritus sancti idem nomen sit; quoniam et Spiritus sanctus in nomine Filii venit, sicut scriptum est: « Paracletus autem Spiritus sanctus, quem mittet » Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia[1]. » Qui autem venit in nomine Filii, utique etiam in nomine Patris venit; quia unum nomen Patris et Filii est. Sic fit ut unum et Patris et Filii nomen sit et Spiritus sancti. Nec enim est aliud nomen sub cœlo datum, in quo oporteat nos salvos fieri[2].

CXXXI. Simul docuit unitatem divini nominis esse credendam, non disparilitatem; quoniam in unitate nominis venit Christus: in suo autem nomine venturus Antichristus est, sicut scriptum est: « Ego veni in nomine » Patris mei, et non accepistis me: si alius venerit in no- » mine suo, illum accipietis[3]. »

CXXXII. Edoctum est igitur ex his non esse in Patre et Filio et Spiritu sancto Paracleto nominis diversitatem: et quod nomen est Patris, id esse etiam Filii nomen: similiter quod nomen est Filii, esse id etiam Spiritus sancti; quando etiam Paracletus Filius dicitur, sicut et Spiritus sanctus. Et ideo ait in Evangelio Dominus Jesus: « Rogabo » Patrem meum, et alium Paracletum dabit vobis, qui » vobiscum sit in æternum, Spiritum veritatis[4]. » Et bene dixit « alium; » ne ipsum Filium, ipsum Spiritum intelligeres; unitas enim nominis est, non Filii Spiritusque Sabelliana confusio.

CXXXIII. Itaque alius Paracletus est Filius, alius Paracletus Spiritus sanctus; Filium enim Paracletum dixit etiam Joannes, sicut habes: « Si quis peccaverit, Paracle- » tum habemus apud Patrem Jesum Christum[5]. » Itaque

[1] Joan. XIV, 26. — [2] Act. IV, 12. — [3] Joan. V, 43. — [4] Id. XIV, 16. — [5] I Joan. II, 1.

quemadmodum unitas nominis, ita etiam unitas potestatis est; ubi enim Paracletus Spiritus, ibi etiam Filius.

CXXXIV. Nam sicut hic in æternum Dominus futurum cum fidelibus Spiritum dicit, ita etiam de se alibi ostendit quod in æternum cum Apostolis sit futurus, dicens : «Ecce »ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consum- »mationem mundi[1].» Unum sunt ergo Filius et Spiritus : unum nomen est Trinitatis, et una inseparabilisque præsentia.

CXXXV. Sicut autem ostendimus Paracletum Filium nominatum; ita etiam ostendimus veritatem Spiritum nuncupatum. Veritas Christus, veritas Spiritus; habes enim in Epistola Joannis : «Quoniam Spiritus est veritas[2].» Non solum ergo Spiritus veritatis, sed etiam veritas dicitur Spiritus, sicut et Filius veritas prædicatur, qui ait : «Ego »sum via et veritas et vita[3].»

## CAPUT XIV.

*Singulas Trinitatis personas e sacris Codicibus lucem esse; Spiritum autem etiam ignem significari apud Isaiam, cujus quidem ignis in Moysis rubo, in linguis flammeis, et in lagenis Gedeonis figura extitit. Negari non posse ejusdem Spiritus Divinitatem, cum eadem sit ejus, quæ Patris et Filii operatio, nec non Dominici vultus lumen ignisque prædicetur.*

CXXXVI. Quid autem astruam quod sicut Pater lumen, ita etiam Filius lumen, et Spiritus sanctus lumen

[1] Matth. xxviii, 20. — [2] 1 Joan. v, 6. — [3] Joan. xiv, 6.

est? Quod utique divinæ potentiæ est. Deus enim lux est, sicut dixit Joannes : « Quia Deus lux est, et tenebræ in eo » non sunt[1]. »

CXXXVII. Lux autem et Filius, quia « Vita erat lux » hominum. » Et ut ostenderet se de Dei Filio Evangelista dixisse, ait de Joanne Baptista : « Non erat ille lux, sed » ut testimonium perhiberet de lumine. Erat lux vera, quæ » illuminat omnem hominem venientem in hunc mun» dum[2]. » Ergo quia Deus lux est, lux autem vera est Dei Filius : sine dubio Deus verus est Dei Filius.

CXXXVIII. Habes et alibi quia Filius Dei lux est : « Po» pulus qui sedebat in tenebris et in umbra mortis, lucem » vidit magnam[3]. » Quid autem hoc evidentius, quod ait : « Quoniam apud te est fons vitæ, et in lumine tuo vide» bimus lumen[4]? » hoc est, quod apud te, Deus omnipotens Pater, qui fons vitæ es, in lumine tuo Filio, lumen videbimus Spiritus sancti. Sicut ipse Dominus ostendit dicens : « Accipite Spiritum sanctum[5]; » et alibi : « Et vir» tus exibat de eo[6]. »

CXXXIX. Ipsum autem Patrem quis dubitet lucem esse, cum lectum sit de Filio ejus quia splendor sit lucis æternæ[7]? Cujus enim nisi Patris æterni splendor est Filius, qui et cum Patre semper est, nec dissimili, sed eadem claritate semper præfulget?

CXL. Et Esaïas significat non solum lucem, sed etiam ignem esse Spiritum sanctum, dicens : « Et erit lux Israël » in ignem[8]. » Itaque Prophetæ cum ignem ardentem dixerunt; quia in tribus istis generibus propensius majestatem Divinitatis advertimus : quoniam et sanctificare, Divinitatis; et illuminare, ignis et lucis est proprium : et in spe-

[1] I Joan. I, 5. — [2] Joan. I, 8, 9. — [3] Isaï. IX, 2. — [4] Psal. XXXV, 10. — [5] Joan. XX, 22. — [6] Luc. VI, 19. — [7] Hebr. I, 3. — [8] Isaï. X, 17.

cie ignis exprimi vel videri divinæ est consuetudinis : «Deus enim est ignis consumens[1],» sicut Moyses dixit.

CXLI. Vidit enim ipse in rubo ignem, et audierat Deum, tunc quando vox facta est de flamma ignis ad eum dicens : « Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus » Jacob[2]. » Vox ergo de flamma, et in rubo flamma, et flamma non noxia. Urebatur enim rubus, et non exurebatur[3]; eo quod illo mysterio Dominus figuraret quia illuminaturus spinas nostri corporis adveniret : nec consumpturus ærumnosos, sed mitigaturus ærumnas : qui baptizaret in Spiritu sancto et igni[4]; ut gratiam tribueret, peccata consumeret. Ergo in specie ignis Deus servat propositum.

CXLII. In Actibus quoque Apostolorum cum supra fideles Spiritus sanctus descendisset, ignis species videbatur; sic enim habes : «Et factus est subito de cœlo so» nus, tanquam vi magna Spiritus ferretur; et replevit » totam domum, ubi erant sedentes : et visæ sunt illis dis» persæ linguæ tanquam ignis[5]. »

CXLIII. Unde et illud quando Gedeon superaturus Madian[6], trecentos viros jussit hydrias sumere, et in hydriis faces accensas habere, et in dextris tenere tubas; ita nostri acceptum ab Apostolis servavere majores, quod hydriæ sunt corpora nostra, figurata de limo, quæ timere non norunt, si fervore gratiæ spiritalis ignescant, et Jesu Domini passionem canora vocis confessione testentur.

CXLIV. Quis igitur de Divinitate sancti Spiritus dubitet, cum ubi Spiritus gratia sit, ibi species Divinitatis appareat? Quo testimonio non diversitatem, sed unitatem divinæ colligimus potestatis. Nam quemadmodum potest

[1] Deut. IV, 24. — [2] Exod. III, 15. — [3] Ibid. 2. — [4] Matth III, 11. — [5] Act. II, 2, 3. — [6] Judic. VII, 16.

esse discretio potestatis, ubi unus in omnibus operationis effectus est? Neque vero potest esse gratia sacramentorum, nisi ubi fuerit venia peccatorum.

CXLV. Quis est igitur iste ignis? Non utique virgultis vilibus concretus, aut stipula sylvarum fragosus incendiis: sed ignis ille, qui ut aurum bona facta meliorat, et ut stipulam peccata consumit. Hic est utique Spiritus sanctus, qui Dominici vultus et ignis appellatur et lumen: lumen, sicut supra diximus: « Signatum est in nobis lumen vultus » tui, Domine[1]. » Quod est ergo lumen signatum, nisi illius signaculi spiritalis, in quo credentes « Signati, inquit, » estis Spiritu promissionis sancto[2]? »

CXLVI. Et sicut lumen est vultus divini, ita etiam ignis emicat ex Dei vultu; quia scriptum est: « Ignis in conspectu ejus ardebit[3]. » Præfulget enim gratia diei judicii, ut sequatur absolutio, quæ Sanctorum remuneretur obsequium. O magna abundantia Scripturarum, quam nemo possit humano ingenio comprehendere! O maximum divinæ unitatis indicium! His enim duobus versiculis quam multa signantur!

## CAPUT XV.

*Spiritum sanctum æque ac Patrem et Filium vitam esse; imo vero sive Pater intelligatur, apud quem est fons vitæ, sive Filius, fontem illum aliud non esse quam Spiritum.*

CXLVII. Diximus quia lux est Pater, lux Filius, lux Spiritus sanctus: accipiamus etiam quia vita est Pater,

[1] Psal. IV, 7. — [2] Ephes. I, 13. — [3] Psal. XLIX, 5.

vita Filius, vita Spiritus sanctus. Dixit enim Joannes : «Quod erat ab initio, quod audivimus et quod vidimus, » et oculis nostris perspeximus, et manus nostræ scrutatæ » sunt de Verbo vitæ : et vita apparuit, et vidimus et tes» tamur et annuntiamus vobis de vita, quæ erat apud » Patrem[1]. » Et Verbum vitæ dixit et vitam; ut et Patrem vitam significaret et Filium. Quod enim est vitæ verbum, nisi Dei Verbum? Ac per hoc et Deus et Verbum Dei vita est. Et sicut Verbum vitæ dicitur, ita et Spiritus vitæ. Scriptum est enim : «Et Spiritus vitæ erat in rotis[2].» Itaque sicut Verbum vitæ vita est, ita et vitæ Spiritus vita est.

CXLVIII. Accipe nunc quia sicut Pater fons vitæ est, ita etiam Filium plerique fontem vitæ memorarunt significatum; eo quod apud te, inquit, Deus omnipotens, Filius tuus fons vitæ sit[3], hoc est, fons Spiritus sancti; quia Spiritus vita est, sicut Dominus ait : « Verba quæ » ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt[4]; » quia ubi Spiritus, et vita est : et ubi vita est, etiam Spiritus sanctus.

CXLIX. Plerique tamen hoc loco Patrem volunt tantummodo per fontem significatum, quanquam videant quid Scriptura memoraverit : « Apud te, inquit, fons » vitæ, » hoc est, apud Patrem Filius; quoniam Verbum apud Deum, quod erat in principio, et erat apud Deum[5].

CL. Sed sive Patrem quis hoc loco, sive Filium intelligat fontem; fontem utique intelligimus non aquæ istius, quæ creatura est : sed divinæ illius gratiæ, hoc est, Spiritus sancti, ipse est enim aqua viva. Propterea Dominus dicit : «Si scires donum Dei, et quis est qui dicit tibi :

[1] 1 Joan. I, 1, 2. — [2] Ezech. I, 20. — [3] Psal. XXV, 10. — [4] Joan. VI, 64. — [5] Id. I, 1.

» Da mihi bibere, tu petisses ab eo, et dedisset tibi aquam » vivam[1]. »

CLI. Hanc aquam sitivit anima David. Harum fontem aquarum desiderat cervus[2], non sitiens venena serpentum. Viva est enim aqua gratiæ spiritalis, eo quod mentis interna purificet, et omne animi peccatum abluat, occultorumque mundet errorem.

## CAPUT XVI.

*Spiritum sanctum flumen esse magnum, cujus munere mystica Hierusalem irrigatur. Eumdem fonti suo, id est, Patri ac Filio æqualem esse, atque in Scriptura significari. Illius aquam sitit Doctor sanctus: sed ut ea conservetur in nobis, diabolum, cupiditatem, ac hæresim admonet vitari oportere; cum nobis vasa sint fragilia: deserendos etiam contritos lacus, ut Domini aquam Samaritanæ Patriarcharumque exemplo inveniamus.*

CLII. Sed ne quis forte tanquam pusillitatem Spiritus redarguat, et hinc velit quamdam facere distantiam magnitudinis, quod aqua portio videatur esse fontis exigua: quanquam creaturarum exempla minime Divinitati aptanda videantur; tamen ne quid ex hac quoque creaturæ comparatione præjudicent, discant non solum aquam, sed etiam flumen dictum Spiritum sanctum, secundum quod lectum est: « Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. » Hoc autem dicebat de Spiritu, quem incipiebant accipere, qui credituri erant in eum[3]. »

[1] Joan. IV, 10. — [2] Psal. XLI, 2. — [3] Joan. VII, 38, 39.

CLIII. Ergo flumen est Spiritus sanctus, et flumen maximum, quod secundum Hebræos de Jesu fluxit in terris, ut ore Esaïæ accepimus prophetatum[1]. Magnum hoc flumen, quod fluit semper, et nunquam deficit. Nec solum flumen, sed etiam profusi impetus, et magnitudinis redundantis, sicut etiam David dixit : « Quia fluminis im-» petus lætificat civitatem Dei[2]. »

CLIV. Neque enim civitas illa Hierusalem cœlestis meatu alicujus fluvii terrestris abluitur : sed ille ex vitæ fonte procedens Spiritus sanctus, cujus nos brevi satiamur haustu, in illis cœlestibus Thronis, Dominationibus et Potestatibus, Angelis et Archangelis redundantius videtur effluere, pleno septem Virtutum spiritalium fervens meatu. Si enim fluvius riparum editis superfusus exundat, quanto magis Spiritus omnem supereminens creaturam, cum reliqua tanquam inferiora nostræ mentis arva perstringat, cœlestem illam creaturarum naturam effusiore quadam sanctificationis ubertate lætificat?

CLV. Nec moveat quod vel hic dixit « Flumina[3], » vel alibi « Septem spiritus[4] ; » his enim sanctificationibus septem spiritalium, sicut Esaïas dixit, significatur plenitudo virtutum : « Spiritus sapientiæ et intellectus ; spiri-» tus consilii atque virtutis, spiritus cognitionis atque pie-» tatis, spiritus timoris Dei[5]. » Unum ergo flumen, sed multi spiritalium donorum meatus. Hoc igitur flumen exit ex fonte vitæ.

CLVI. Nec hic rursus sensum tuum ad inferiora detorqueas, quia quædam Diversitas videtur esse fontis et fluminis ; et tamen ad omnia prospexit Scriptura divina, ne infirmitas humani caperetur ingenii vilitate sermonum. Proponas tibi licet quodvis flumen, e fonte est ; unius ta-

[1] Isaï. LXVI, 12. — [2] Psal. XLV, 5. — [3] Joan. VII, 38. — [4] Apoc. V, 6. — [5] Isaï. XI, 2, 3.

men naturæ, unius splendoris et gratiæ. Dic sane et tu Spiritum sanctum unius cum Filio Dei et Deo Patre esse substantiæ, unius claritatis et gloriæ. Capiam fidele compendium de unitate virtutis, nec verebor aliquam de diversitate magnitudinis quæstionem. Nam etiam in hoc nobis Scriptura prospexit; dicit enim Dei Filius : « Qui » biberit de aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ » salientis in vitam æternam[1]. » Hic fons utique gratia spiritalis est fluvius ex vivo fonte procedens. Fons igitur vitæ etiam Spiritus sanctus est.

CLVII. Advertis ergo ex verbis ipsius divinæ significari magnitudinis unitatem, nec posse Christum etiam a perfidis fontem negari; cum fons dicatur et Spiritus. Et sicut flumen dicitur Spiritus, ita et Pater dixit : « Ecce ego de» curro in vos, sicut fluvius pacis, et sicut torrens inun» dans gloriam gentium[2]. » Quis autem dubitet flumen esse vitæ Dei Filium, de quo æternæ vitæ flumina profluebant?

CLVIII. Bona ergo aqua, spiritalis gratia : quis hunc fontem dabit pectori meo? In me saliat; in me fluat vitæ largitor æternæ. Superfluat in nobis fons iste, non effluat. Dicit enim Sapientia : « Bibe aquam de tuis vasis, et de » puteorum tuorum fontibus, inque plateis tuis superfluant » aquæ tuæ[3]. » Quomodo hanc aquam tenebo, ne effluat, ne labatur? Quomodo vas meum conservabo, ne qua penetrans rima peccati, æternæ vitæ distillet humorem; Doce nos, Domine Jesu, doce sicut docuisti Apostolos tuos, dicens : « Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, » ubi ærugo et tinea exterminat, et ubi fures effodiunt et » furantur[4]. »

CLIX. Furem videlicet immundum spiritum esse significat, qui in bonorum operum luce gradientibus non

[1] Joan. IV, 14. — [2] Isaï. LXVI, 12. — [3] Prov. V, 15, 16. — [4] Matth. VI, 19.

possit obrepere : in tenebris autem sæcularium cupiditatum, et inter oblectamenta terrestrium si quem ceperit voluptatum, omni virtutis æternæ flore despoliet. Et ideo Dominus dicit : « Thesaurizate vobis thesauros in cœlo : » ubi neque ærugo, neque tinea exterminat ; et ubi fures » non effodiunt et furantur. Ubi enim fuerit thesaurus tuus, » ibi erit et cor tuum[1]. »

CLX. Ærugo nostra lascivia est, ærugo nostra libido est, ærugo nostra luxuria est, quæ flagitiorum sordibus aciem mentis obducunt. Tinea rursus nostra Arrius est, tinea nostra Photinus est, qui sanctum Ecclesiæ vestimentum impietate sua scindunt ; et unitatem divinæ potestatis individuam separare cupientes, sacrilego morsu pretiosum fidei velamen obrodunt. Funditur aqua, si Arrius dentem impresserit : effluit, si aculeum suum in alicujus vas Photinus infixerit. Vile figmentum sumus, cito vitia sentimus. Sed nemo dicit figulo : « Quid me fecisti sic[2]? » Nam etsi vile vas nostrum, aliud tamen in honore, aliud in contumelia est[3]. Noli ergo aperire lacum tuum, noli fodere vitiis atque criminibus, ne quis dicat : « Lacum » aperuit, et effodit eum : et incidit in foveam, quam ope» ratus est[4]. »

CLXI. Si Jesum quæritis, contritos lacus deserite; Christus enim non ad lacum, sed ad puteum sedere consuevit. Ibi eum Samaritana illa quæ credidit, illa quæ aquam haurire cupiebat, invenit[5]. Quamvis mane venire debueris, tamen etiamsi serius veneris, etiam sexta hora Jesum fatigatum ab itinere invenies. Fatigatus est, sed in te; quia diu te quæsivit, tua illum tandiu incredulitas fatigavit. Non offenditur tamen, si modo venias : petit bibere, daturus. Bibit autem non

[1] Matth. VI, 20. — [2] Rom. IX, 20. — [3] Ibid. 21. — [4] Psal. VII, 16. — [5] Joan. IV, 6.

aquam prætermeantis rivuli, sed salutem tuam : bibit affectum tuum, bibit calicem, hoc est, passionem illam tuorum criminum redemptricem; ut tu sitim istius mundi, sacri potus cruore restinguas.

CLXII. Sic Abraham Deum, posteaquam puteum fodit, emeruit[1]. Sic Isaac dum ad puteum deambulat[2], venientem illam in typo Ecclesiæ accepit uxorem. Fidelis ad puteum, infidelis ad lacum. Denique et Rebecca sicut legimus, petitorem invenit ad fontem[3], et meretrices in lacu Jezabel se cruore laverunt[4].

[1] Gen. xxi, 30. — [2] Id. xxiv, 62. — [3] Ibid. 67. — [4] 3 Reg. xxii.

## LIBER II.

### PROLOGUS.

*Tres divinas personas ut priscis judicibus ita et Moysi non fuisse ignotas : declaratam etiam cum alibi tum apud illum Filii cum Patre, non secus ad trium inter se æqualitatem. Spiritum sanctum affuisse Samsoni, cujus deinceps percurritur mira historia, et variis Ecclesiæ mysteriis aptatur. Eodem autem Spiritu recedente, ipsum in multiplices incidisse calamitates, quod resecatis capillis ne tribuatur, spiritales illorum significationes proponit Ambrosius.*

1. Etsi in libro primo veteris historiæ lectione patefactum sit; et in ipsis Judicibus veterum Judæorum septiformis gratiam Spiritus refulsisse, et per Spiritum sanctum cœlestium sacramentorum revelata mysteria, quem Moyses non ignoravit æternum. Denique statim in principio mundi, imo ante principium, cum Deo junxit, quem ante mundi principium sempiternum esse cognovit. Namque si quis diligenter advertat, et Patrem in principio et Filium cognoscet et Spiritum. De Patre enim scriptum est : « In principio fecit Deus cœlum et terram[1]. » De Spiritu dictum est : « Spiritus superferebatur super aquas[2]. » Et bene in exordio creaturæ Baptismi figura signatur, per quod habuit creatura mundari. Lectum etiam de Fi-

[1] Gen. 1, 1, 2. — [2] Ibid. 4.

lio quod ipse est, qui discrevit inter medium lucis et tenebrarum; unus est enim Deus Pater qui dicit, et unus Dominus Jesus qui facit.

II. Sed ne rursus aut arrogans putes dicentis imperium, aut vile facientis obsequium; æqualem sibi Pater Filium confitetur operis unitate, dicens: «Faciamus hominem ad »imaginem et similitudinem nostram[1].» Imago enim et operatio et similitudo communis quid aliud nisi majestatis ejusdem significat unitatem?

III. Tamen ut æqualitatem plenius Patris Filiique cognoscas, sicut dixit Pater, et Filius fecit; ita et Pater operatur, et Filius dicit. Pater operatur, sicut scriptum est: «Pater meus usque modo operatur[2].» Habes dictum ad Filium: «Dic verbo, et sanabitur[3].» Et Filius dicit Patri: «Volo ut ubi ego sum, et isti sint mecum[4].» Fecit Pater, quod Filius dixit.

IV. Sed nec Abraham ignoravit Spiritum sanctum: denique tres vidit, et unum adoravit; quia unus Deus, unus Dominus, et unus Spiritus[5]. Et ideo unitas honoris; quia unitas potestatis.

V. Et quid de singulis loquar? Samson divina promissione generatus, Spiritum comitantem habebat; sic enim legimus: «Quia benedixit ei Dominus, et cœpit Spiritus »Domini comitari cum eo in castra[6].» Et ideo futurum prævidens sacramentum, ex alienigenis poscebat uxorem: quod Pater ejus ac mater, ut scriptum est, ignorabant, quoniam a Domino est. Meritoque fortior cæteris habebatur, quia eum Spiritus Domini dirigebat, quo duce, solus nunc alienigenarum fugabat populos, nunc leonem morsu inviolabilis, fortitudine insuperabilis, discerptum mani-

[1] Gen. I, 26. — [2] Joan. V, 17. — [3] Matth. VIII, 8. — [4] Joan. XVII, 24. — [5] Gen. XVIII, 2, 3. — [6] Judic. XIII, 25, et XIV, 1-5.

bus dividebat. Utinam tam cautus ad servandam gratiam, quam fortis ad superandam bestiam!

VI. Et fortasse hoc non solum virtutis miraculum, sed etiam sapientiæ mysterium, prophetiæ oraculum fuit. Neque enim otiosum videtur quod cum tenderet ad mysterium nuptiarum, leo rugiens occurrit ei, quem manibus ille discerpsit, in cujus corpore, connubio potiturus optato, congregationem apum reperit, et mel sustulit de ore ejus, quod patri edendum matrique tribuit[1]. Habebat gentium populus mella, qui credidit: qui populus feritatis erat ante, nunc Christi est.

VII. Nec ipsa quæstio vacat sacramentis, quam proposuit sodalibus suis, dicens: «De edente exivit esca, et de »potente exivit dulce[2].» Denique eo usque mystica, ut tribus diebus ejus revelatio quæreretur, quæ non potuit nisi per fidem Ecclesiæ, die septima, completo Legis tempore, post passionem Domini revelari. Sic enim habes, quia et Apostoli ideo non intelligebant, quia « Jesus non»dum fuerat honorificatus[3].»

VIII. « Quid, inquiunt, dulcius melle, et quid for»tius leone?» Ad quæ ille respondit: « Si non domuissetis »vitulam meam, non invenissetis quæstionem meam[4].» O divinum mysterium! o evidens sacramentum! Evasimus interemptorem, potentem vici mus. Ibi nunc cibus vitæ est, ubi erat ante miseræ fames mortis. In salutem pericula, in suavitatem amaritudo convertitur. Gratia ex offensione processit, potentia ex infirmitate, vita de morte.

IX. Sunt tamen qui e contrario putent fundari non potuisse conjugium, nisi occiso leone de tribu Juda: et ideo in corpore ejus, hoc est, Ecclesiæ, apes repertas, quæ condunt mella sapientiæ; quia post Domini passionem

[1] Judic. XIII, 8, et seqq. — [2] Ibid. 14. — [3] Joan. VII, 39. — [4] Judic. XIV, 18.

magis Apostoli crediderunt. Hunc igitur leonem Samson quasi Judæus occidit, sed in eo mel quasi in figura redimendæ hæreditatis invenit; ut reliquiæ salvæ fierent secundum electionem gratiæ[1].

X. « Et decidit, inquit, super eum Spiritus Domini, » et descendit in Ascalonem, et percussit inde triginta » viros[2]. » Neque enim potuerat victoriam non tenere, qui sacramenta cernebat. Accipiunt itaque in stolis præmium sapientiæ, conversationis insigne, qui absolvunt et renuntiant quæstionem.

XI. Rursus hic alia oboriuntur mysteria, quod uxor ejus aufertur; et ideo vulpes incendunt manipulos alienigenarum[3]. Eos enim qui adversus divina sacramenta contendunt, decipere sua consuevit astutia. Unde iterum dicit in Canticis canticorum : « Prendite nobis vulpes pu» sillas exterminantes vineas, ut vineæ nostræ floreant[4]. » Bene pusillas dixit, quia majores vineas exterminare non poterant, licet fortibus et diabolus sit pusillus.

XII. Ergo ille (ut compendium faciamus historiæ; suo enim tempori totius lectionis digestio reservanda est) invictus erat, quandiu habuit gratiam spiritalem, sicut Dei populus ille electus a Domino, ille Nazaræus in Lege[5]. Invictus ergo Samson, atque ita insuperabilis, ut in maxilla asini viros mille percuteret : ita plenus gratiæ cœlestis, ut etiam aquam in maxilla asini sitiens reperiret; sive hoc ad miraculum conferas, sive ad mysterium vertas, quod in populi foret humilitate gentilis et requies et triumphus. Juxta quod scriptum est : « Qui te percusserit » in maxillam, præbe ei et alteram[6]. » Per hanc enim injuriarum patientiam, quam erudiunt sacramenta baptis-

[1] Rom. XI, 27. — [2] Judic. XIV, 19, 20. — [3] Id. XV, 1, et seqq. — [4] Cant. II, 15. — [5] Judic. XV, 15, et seqq. — [6] Matth. V, 39.

matis, de quibusdam stimulis iracundiæ triumphamus; ut morte obita, resurrectionis requiem consequamur.

XIII. Ille-ne ergo Samson, qui funes intextos nervis, qui novas restes sicut mollia fila dissolvit[1]? Ille-ne Samson qui crinium suorum palo constricta defixo vincla non sensit, quandiu habuit gratiam spiritalem? Is, inquam, posteaquam Spiritus Dei discessit ab eo, longe mutatus ab illo Samsone, qui rediit Allophylorum indutus exuvias[2], in muliebribus genibus virtutis suæ degener, palpatus et captus, sacro crine tondetur?

XIV. Tantum-ne ergo momenti crines habuere capitis, ut manentibus his, virtus invicta duraret: tonso autem capite, fortitudo omnis viri subito solveretur? Non ita est, ut tantam vim corporalium capillorum putemus. Sunt quidam crines religionis et fidei: crines Nazaræi in Lege perfecti, in parcimonia et abstinentia consecrati, quibus illa in typo Ecclesia, quæ Domini pedes oleo perfuderat, Verbi cœlestis vestigia detergebat[3]; tunc enim et secundum carnem noverat Christum. Isti videlicet crines, de quibus dicitur: « Capillatura tua ut greges caprarum[4]; » ex illo capite pullulantes, de quo dictum est: « Caput viri, » Christus[5]; » et alibi: « Caput ejus aurum cephas, et crines » ejus abietes nigræ[6]. » Et bonæ ex abiete naves Tharsis, quæ fluctibus supernatent mundi, et tutum remigium salutis exhibeant.

XV. Unde et in Evangelio Dominus noster visibiles capitis et intelligibiles capillos quosdam esse signifi-

[1] Judith. xvi, 9, et seqq. — [2] Manifesta hìc est imitatio Virgilii Æneid. ii, vers. 274 et 275.

...... ........ Quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuvias indutus Achillis.

— [3] Joan. xii, 3. — [4] Cant. iv, 1. — [5] 1 Cor. xi, 3. — [6] Cant. v, 11.

cans, ait : « Sed et capilli capitis vestri omnes numerati » sunt[1], » spiritalium videlicet significans facta virtutum; neque enim de capillis nostris cura est Deo. Quanquam et illud non absurdum sit æstimare, quia pro majestate divina eum latere nihil possit.

XVI. Sed quid mihi prodest, si Deus ipse omnes meos novit capillos? Illud mihi redundat et proficit, si bonorum operum pervigil testis, remunerationem gloriæ donet æternæ. Denique et ipse Samson non corporales, sed intelligibiles hos capillos esse declarans ait : «Et si tonsus » fuero, discedet a me virtus mea[2]. » Hoc de mysterio : nunc lectionis seriem consideremus.

## CAPUT I.

*Spiritum Domini etiam Dominum ac virtutem esse, nec in hoc Patri vel Filio inferiorem.*

XVII. Supra habes quia «Benedixit ei Dominus, et cœ- » pit Spiritus Domini comitari cum eo[3]. » Infra ait : «Et » direxit super eum Spiritus Domini[4]. » Item ait : « Si ton- » sus fuero, discedet a me virtus mea[5]. » Posteaquam tonsus est, vide Scriptura quid dicat : « Dominus, inquit, » discessit ab eo[6]. »

XVIII. Vides ergo quia ille qui comitabatur, ipse discessit. Idem est ergo Dominus, qui Spiritus Domini, hoc est, ipsum Spiritum Dei, Dominum nuncupavit, sicut et Apostolus ait : «Dominus autem Spiritus est : ubi autem

[1] Matth. x, 31. — [2] Judic. xvi, 17. — [3] Id. xiii, 24, 25. — [4] Id. xiv, 6. — [5] Ibid. 16, 17. — [6] Ibid. 20.

» Spiritus Domini, ibi libertas[1]. » Habes ergo Dominum dictum etiam Spiritum sanctum; non enim unus, sed unum sunt Spiritus sanctus et Filius.

XIX. Hoc quoque loco virtutem dixit, et Spiritum significavit[2]. Sicut enim Pater virtus, ita et Filius virtus, et Spiritus sanctus est virtus. De Filio legisti, Christum Dei virtutem esse, et Dei sapientiam[3]. Legimus etiam quia virtus est Pater, sicut scriptum est : « Videbitis Filium » hominis sedentem ad dexteram virtutis Dei[4]. » Hic utique virtutem Patrem dixit, cujus ad dexteram Filius sedet, sicut habes : « Dixit Dominus Domino meo : Sede ad dexte- » ram meam[5]. » Virtutem etiam Spiritum sanctum ipse Dominus nuncupavit dicens : « Accipietis virtutem, adve- » niente in vos Spiritu sancto[6]. »

## CAPUT II.

*Unum esse Patris et Filii et Spiritus sancti consilium.*

XX. Ipse enim Spiritus virtus est, quia legisti : « Spiri- » tum consilii atque virtutis[7]. » Et sicut Filius magni consilii Angelus, ita etiam Spiritus consilii est, ut unum scias Patris et Filii et Spiritus sancti esse consilium. Consilium non de rebus incertis aliquibus, sed præcognitis et statutis.

XXI. Arbitrum autem divini consilii Spiritum, etiam inde cognosce. Nam cum supra docuerimus arbitrum baptismatis esse Spiritum sanctum, baptismum autem Dei esse consilium legerimus, sicut habes : « Pharisæi autem

[1] 2 Cor. III, 17. — [2] 1 Joan. V, 7. — [3] 1 Cor. I, 24. — [4] Matth. XXVI, 64. — [5] Psal. CIX, 1. — [6] Act. I, 8. — [7] Isaï. XI, 2.

» consilium Dei spreverunt in se, non baptizati ab eo[1]; » liquido claret, cum sine Spiritu baptisma esse non possit, sine Spiritu quoque non esse consilium Dei.

XXII. Et ut sciamus plenius virtutem esse Spiritum, scire debemus ipsum esse promissum, quando dixit Dominus : « Effundam de Spiritu meo super omnem car» nem[2]. » Ille ergo qui promissus est nobis, ipse est virtus; sicut etiam in Evangelio idem Dei Filius declaravit dicens : « Et ego mitto promissa Patris mei in vos, vos autem se» dete in civitate, quousque induamini virtute ex alto[3]. »

XXIII. Eousque autem virtutem esse Spiritum sanctum Evangelista significat, ut et cum vi magna eum sanctus Lucas descendisse memoraret, dicens : « Et factus est » subito de cœlo sonus, tanquam vi magna Spiritus ferre» tur[4]. »

XXIV. Sed ne rursus putes ad sensibilia et corporalia hoc esse vertendum, accipe quia sic descendit et Spiritus, quemadmodum descensurus est Christus. Nam et ipse cum virtute descendet, sicut habes : « Videbunt Filium » hominis venientem in nubibus cœli, in virtute maxima » et majestate[5]. »

XXV. Quomodo enim non est una virtus atque eadem potestas; cum unum opus, unum judicium, unum templum, una vivificatio, una sanctificatio, unum etiam regnum sit Patris et Filii et Spiritus sancti?

[1] Luc. VII, 30. — [2] Joël. II, 28. — [3] Luc. XXIV, 49. — [4] Act. II, 2. — [5] Matth. XXIV, 30.

## CAPUT III.

*Sicut vita est cognoscere Patrem et Filium, ita vitam esse cognoscere Spiritum sanctum; proindeque a Patris Divinitate non separandum.*

XXVI. Dicant enim in quo dissimilitudinem divini operis arbitrentur. Quandoquidem sicut vita est cognoscere Patrem et Filium, quemadmodum ipse Dominus declaravit dicens : « Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum » Christum[1]; » ita etiam vita est cognoscere Spiritum sanctum. Dicit enim Dominus : « Si diligitis me, mandata mea » servate : et ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum, Spiritum » veritatis, quem mundus non potest accipere; quia non » videt eum, nec cognoscit eum; vos autem scitis eum, » quia apud vos manet, et in vobis est[2]. »

XXVII. Ergo mundus non habebat vitam æternam, quia non acceperat Spiritum : ubi autem Spiritus, ibi vita æterna; ipse est enim Spiritus vitæ operator æternæ. Unde miror, cur de solo et vero Deo Arriani moveant quæstionem. Sicut enim vita æterna est cognoscere solum et verum Deum, ita vita æterna est cognoscere Jesum Christum, ita vita æterna est cognoscere Spiritum sanctum : quem sic non videt mundus, quemadmodum Patrem; sic non cognoscit, quemadmodum Filium. Qui autem de hoc mundo non est, habet vitam æternam, et

[1] Joan. XVII, 3. — [2] Ibid. 14, 15, et seqq.

cum ipso manet Spiritus in æternum, qui est lumen vitæ æternæ,

XXVIII. Ergo si hoc confert cognitio solius veri Dei, quod confert Filii Spiritusque cognitio; cur Filium et Spiritum a veri Dei honore secernis, cum a magnitudine beneficii non secernas? Aut enim credas necesse est solius veræ Divinitatis esse hoc maximum munus, et solam et veram Divinitatem sicut et Patris, ita et Filii et Spiritus confitebere: aut si dixeris quia vitam æternam potest et is conferre, qui verus Deus non sit; incides ut Patri magis derogare videaris, cujus opus non putes solius veræ Divinitatis esse præcipuum, sed creaturæ operibus conferendum.

## CAPUT IV.

*Spiritum sanctum non secus ac Patrem et Filium operatione non diversa vivificare.*

XXIX. Quid autem mirum si Spiritus operator est vitæ, qui vivificat sicut Pater, vivificat sicut Filius[1]? Vivificare autem quis abnuat esse majestatis æternæ? Scriptum est enim: « Vivifica servum tuum[2]. » Vivificatur ergo qui servus est, hoc est, homo, qui vitam ante non habuit, sed ut haberet, accepit.

XXX. Videamus igitur utrum vivificetur Spiritus, an ipse vivificet. Sed scriptum est: « Littera occidit, Spiritus » autem vivificat[3]. » Ergo vivificat Spiritus.

XXXI. Sed ut intelligas Patris et Filii et Spiritus sancti vivificationem non esse divisam, accipe quia vivificatio-

[1] Joan. v, 21. — [2] Psal. CXVIII, 17. — [3] 2 Cor. III, 6.

nis quoque unitas sit; quando ipse per Spiritum vivificat Deus; dixit enim Paulus : « Qui suscitavit Christum ex » mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra propter » inhabitantem Spiritum ejus in vobis[1]. »

## CAPUT V.

*Sicut Patrem ac Filium, ita etiam Spiritum creatorem in Scriptura significari. Hoc ipsum a paganis quoque scriptoribus adumbratum : sed planissime demonstratum esse in mysterio incarnationis, de qua ubi delibavit Ambrosius nonnulla, cœptum argumentum ex eo quod adoratio, quæ soli debetur creatori, etiam Spiritui debeatur, confirmat.*

XXXII. Quis vero dubitare potest quia vivificet omnia Spiritus sanctus, quando et ipse sicut Pater et Filius, creator est omnium, nec quidquam nisi cum Spiritu sancto Deus omnipotens Pater intelligatur operatus; quandoquidem et in principio creaturæ Spiritus superferebatur super aquam[2] ?

XXXIII. Itaque cum superferebatur Spiritus, nulla erat gratia creaturæ : postea vero quam operationem Spiritus etiam creatura mundi istius suscepit, omnem hanc gratiæ meruit venustatem, qua mundus illuxit. Denique sine Spiritu sancto universitatis gratiam manere non posse Propheta declaravit dicens : « Auferes Spiritum » eorum, et deficient, et in pulverem suum revertentur. » Emitte Spiritum tuum, et creabuntur, et innovabis om-

[1] Rom. VIII, 11. — [2] Gen. I, 2.

» nem faciem terræ[1]. » Non solum igitur sine Spiritu docuit omnem creaturam stare non posse, sed etiam creatorem totius esse Spiritum creaturæ.

XXXIV. Et quis neget opus esse Spiritus sancti quod creata est terra, cujus opus est quod novatur? Nam si negare cupiant quod per Spiritum sit creata; cum per Spiritum novandam negare non possint; meliorem ergo operationem Spiritus sancti, quam Patris et Filii, qui cupiunt separare, defendent : quod abhorret a vero; neque enim dubium est quod novata terra melior, quam creata sit. Aut si primo sine operatione Spiritus sancti terram Pater fecit et Filius : postea vero Spiritus sancti operatio copulabatur; videbitur id quod factum est, ejus quod accessit eguisse præsidio. Sed absit ut hoc quisquam existimet, ut operatio divina varietatem creatoris, quam Manichæus inducit, habere credatur.

XXXV. An vero sine opere Spiritus sancti substantiam putamus esse terrarum, sine cujus opere nec cœli convexa subsistant? Scriptum est enim : « Verbo Domini cœli » firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum[2]. » Adverte quid dicat : Omnem, inquit, virtutem cœlorum ad Spiritum esse referendam. Qui enim superferebatur[3], antequam terra fieret, quomodo cum terra fieret, feriabatur?

XXXVI. Gentiles homines per umbram quamdam nostros secuti (28), quia veritatem Spiritus haurire non poterant, quod cœlum ac terras, lunæ quoque stellarumque micantium globos Spiritus intus alat, suis versibus indiderunt. Ergo illi per Spiritum non negant virtutem subsistere creaturæ : nos qui legimus, denegamus? Sed flatilem putatis ab illis spiritum designatum. Si illi aucto-

[1] Psal. CIII, 29, 30. — [2] Id. XXXII, 6. — [3] Gen. I, 2.

rem omnium flatilem spiritum declararunt, nos dubitamus Spiritum Dei esse omnium creatorem?

XXXVII. Sed quid alienis immoror? Accipiant documentum evidens, nihil posse esse quod Spiritus sanctus negetur operatus, nec de Angelis, nec de Archangelis, nec de Thronis, nec de Dominationibus posse dubitari, quod ejus operatione subsistant; quandoquidem ipse secundum carnem Dominus, cui Angeli serviebant, Spiritu in Virginem superveniente, genitus sit; sicut et secundum Matthæum ad Joseph Angelus dixit: « Joseph fili » David, noli timere accipere Mariam uxorem tuam; quod » enim ex ea nascetur, de Spiritu sancto est[1]. » Et secundum Lucam dixit ad Mariam: « Spiritus sanctus superve» niet in te[2]. »

XXXVIII. Opus ergo Spiritus Virginis partus est. Opus Spiritus fructus est ventris, secundum quod scriptum est: « Benedicta tu inter mulieres, et benedictus fructus ven» tris tui[3]. » Opus Spiritus flos radicis est: ille, inquam, flos, de quo bene est prophetatum: « Exiet virga de ra» dice Jesse, et flos de radice ejus ascendet[4]. » Radix Jesse patriarchæ familia Judæorum, virga Maria, flos Mariæ Christus; qui bonum odorem fidei toto sparsurus orbe, virginali ex utero germinavit, sicut ipse dixit: « Ego flos » campi, et lilium convallium[5]. »

XXXIX. Flos odorem suum et succisus reservat, et contritus accumulat, nec avulsus amittit; ita et Dominus Jesus in illo patibulo crucis, nec contritus emarcuit, nec avulsus evanuit, et illa lanceæ punctione succisus, sacro speciosor fusi cruoris colore vernavit, mori ipse nescius, et mortuis æternæ vitæ munus exhalans. In hoc igitur Spiritus sanctus virgæ regalis flore requievit.

[1] Matth. I, 20. — [2] Luc. I, 35. — [3] Ibid. 42. — [4] Isaï. XI, 1. — [5] Cant. II, 1.

XL. Bona virga, ut quidam putant, est caro Domini, quæ de radice terrena ad superna se subrigens, odoriferos sacræ fructus religionis circumtulit mundo, mysteria divinæ generationis, et gratiam cœlestibus altaribus superfundens.

XLI. Dubitare ergo non possumus Spiritum creatorem, quem Dominicæ cognoscimus incarnationis auctorem. Quis enim dubitet, cum in principio Evangelii habeas, quia Christi generatio sic erat : « Cum desponsata esset » Maria Joseph, antequam convenirent, inventa est in » utero habens ex Spiritu sancto[1] ? »

XLII. Nam licet plerique habeant, « De Spiritu; » græcus tamen unde transtulerunt Latini, Πνεύματος ἁγίου dixit, hoc est, ex Spiritu sancto. Quod enim ex aliquo est, aut ex substantia est, aut ex potestate ejus. Ex substantia, sicut Filius, qui ait : « Ex ore Altissimi prodivi, » sicut Spiritus, « Qui a Patre procedit[2] ; » de quo dicit Filius : « Ille me clarificabit; quia de meo accipiet[3]. » Ex potestate autem, sicut illud est : « Unus Deus Pater, ex » quo omnia[4]. »

XLIII. Quomodo ergo in utero habuit Maria ex Spiritu sancto? Si quasi ex substantia : ergo Spiritus in carnem et ossa conversus est? Non utique. Si quasi ex operatione et potestate ejus Virgo concepit ; quis neget Spiritum creatorem?

XLIV. Quid quod etiam Job creatorem suum Spiritum evidenter ostendi dicens : « Spiritus divinus, qui fecit » me[5] ? » Et divinum utique et creatorem uno versiculo demonstravit. Si igitur creator est Spiritus, non est utique creatura; creaturam enim Apostolus creatoremque

[1] Matth. I, 18. — [2] Eccli. XXIV, 5. — [3] Joan. XVI, 14. — [4] I Cor. VIII, 6. — [5] Job. XXXIII, 4.

divisit dicens : « Servierunt creaturæ potius quam crea-
» tori[1]. »

XLV. Simul creatori admonet serviendum, damnando eos qui serviunt creaturæ, cum creatori servitium debeamus. Et quoniam creatorem Spiritum noverat, docet eidem serviendum, dicens : « Videte canes, videte malos » operarios, videte concisionem ; nos enim sumus circum» cisio, qui Spiritui Dei servimus[2]. »

XLVI. Quod si quis de latinorum codicum varietate contendit, quorum aliquos perfidi falsaverunt, græcos inspiciat codices, et advertat quia ibi scriptum est : οἱ Πνεύματι Θεοῦ λατρευοντες quod interpretatur latinus : « Qui » Spiritui Dei servimus. »

XLVII. Ergo cum serviendum dicat Spiritui idem Apostolus, qui non creaturæ, sed creatori asserit serviendum ; evidenter utique et ipse sanctum ostendit Spiritum creatorem, et in æternæ Divinitatis honore venerandum ; quia scriptum est : « Dominum Deum tuum adorabis, et » ipsi soli servies[3]. »

[1] Rom. I, 25. — [2] Philip. III, 2, 3. — [3] Matth. IV, 10.

## CAPUT VI.

*Objicientibus ex verbis Amos creari Spiritum, reponitur hanc vocem illic intelligendam de vento, qui sæpius creatur: quod sane dici non potest de Spiritu sancto; quippe qui et æternus sit, nec morte, aut hæretica in Patrem refusione resolvi possit. Quod si urgeant pervicacius eumdem locum de Spiritu sancto scriptum fuisse, docet recurrendum ad expositionem spiritualem; Christum enim adventu suo tonitrua, id est, verborum divinorum vim firmavisse: per Spiritum autem humanam animam significari, sicut et carnem a Christo susceptam. Hujus porro cum quælibet Trinitatis persona vere sit creatrix, inde astruitur Spiritum similiter incarnationis Domini auctorem esse, qui rerum omnium creator jam ante assertus est.*

XLVIII. Nec me præterit hæreticos objectare consuevisse ideo videri creatum Spiritum sanctum, quia plerique eorum ad argumentum astruendæ suæ impietatis asciscunt illud, quod Amos de flatu ventorum locutus est, ut ipse propheticus sermo declarat. Sic enim habes: « Ecce » ego firmans tonitruum, et creans Spiritum, et nuntians » in homines Christum suum, faciens lucem et nebulam, » et ascendens super excelsa, Dominus Deus omnipotens » nomen est ei[1]. »

XLIX. Si hinc faciunt quæstionem, quod creatum Spiritum dixit, quia creatur Spiritus Esdras nos docuit,

[1] Amos. IV, 13.

dicens in quarto libro : « Et in die secundo iterum creasti » spiritum firmamenti[1] ; » tamen ut propositis inhæreamus, his videlicet quæ Amos dixit, nonne evidenter dictorum testificatur series de istius creatura mundi locutum Prophetam.

L. Denique ita cœpit : « Ego Dominus firmans tonitruum, et creans Spiritum. » Ipse ordo nos doceat; nam si de Spiritu sancto dicere voluisset, non de tonitruo utique præmisisset. Neque enim antiquiora tonitrua sunt, quam Spiritus sanctus : quamvis impii sint, tamen id non audent dicere. Deinde cum subjectum videamus esse de luce et nebula, nonne manifestum est quod de creatura mundi dictum intelligendum sit? Cum enim fiunt aliquæ tempestates istius mundi, præcedere tonitrua, sequi ventorum flatus, cœlum nebulis caligare, lucem refundi ex tenebris, ipso usu quotidiano, exemploque cognoscimus. Nam etiam flatus ventorum spiritus dicitur, sicut scriptum est : « Ignis, et sulphur, et spiritus procellæ[2]. »

LI. Et ut scires quia hunc spiritum dixit, ait : « Firmans tonitruum, et creans spiritum ; » quia frequenter creantur ista, cum fiunt : Spiritus autem sanctus æternus est; quem si quis audet dicere creatum, non potest tamen dicere quod quotidie creatur, sicut flabra ventorum. Denique ipsa Sapientia secundum suscepti locuta corporis sacramentum, ait : « Dominus creavit me[3]. » Quamvis ventura prophetaret, tamen quia prædestinatus erat Domini Salvatoris adventus, non dixit : Creat me, sed, « Creavit; » ne frequenter, sed semel crederent ex virgine Maria Jesu corpus esse generandum.

LII. Et hoc igitur quod velut quotidianam operationem Dei in tonitrui firmamento, et in Spiritus creatione Propheta declaravit intelligere nefas est, ut de Spiritu sancto

[1] 4 Esdr. VI, 41. — [2] Psal. X, 7. — [3] Prov. VIII, 22.

tale aliquid æstimemus, quem ipsi impii ante sæcula esse negare non possunt; unde et semper eum esse, et semper manere pia assertione testamur. Neque enim qui ante mundum superferebatur super aquas[1], potest videri cœpisse post mundum : aut multos esse Spiritus sanctos æstimari fas est, qui veluti quotidiana generatione generentur. Absit ut se quisquam tali impietate contaminet; ut dicat frequenter creari, aut unquam creari Spiritum sanctum. Cur enim frequenter creari videatur, non intelligo; nisi forte et mori eum credant frequenter, et frequenter creari. Sed quemadmodum mori potest Spiritus vitæ? Ergo si mori non potest, causam non habet cur sæpius sit creandus.

LIII. At qui aliter putant, in illud sacrilegium recidunt, ut non distinguant Spiritum sanctum, qui prolativum Verbum putant in Patrem redire; prolativum Spiritum in Deum refundi; ut unius refusio sit, et quædam vicissitudo in varias formas se sæpe mutantis : cum Patris et Filii et Spiritus sancti manens semper, immutabilisque distinctio, unitatem suæ teneat potestatis.

LIV. Si quis tamen propheticum dictum ideo derivandum putat ad interpretationem Spiritus sancti, quia habet : « Annuntians in homines Christum suum[2] ; » is ad incarnationis Dominicæ mysteria dictum facilius derivabit. Nam si te movet quia Spiritum dixit, et ideo non hoc putas derivandum ad mysterium assumptionis humanæ, prosequere Scripturas, et invenies optime congruere de Christo, de quo bene convenit æstimari quia firmavit tonitrua adventu suo, vim videlicet et sonum cœlestium Scripturarum, quarum velut quodam tonitruo mentes nostræ redduntur attonitæ; ut timere discamus, et reverentiam cœlestibus deferamus oraculis.

[1] Gen. I, 2. — [2] Amos. IV, 13.

LV. Denique in Evangelio fratres Domini filii Tonitrui dicebantur; et cum vox Patris facta esset dicentis ad Filium : « Et honorificavi, et iterum honorificabo;» Judæi dicebant : « Tonitruum factum est illi [1]. » Nam licet gratiam veritatis haurire non possent, tamen confitebantur inviti, et ignari mysterium loquebantur; eo quod magnum Patris de Filio testimonium resultabat. In Job quoque libro Scriptura dicit : « Firmamentum quoque tonitrui sui quis scit quando faciet [2] ? » Utique si ad hæc commotionum cœlestium tonitrua pertinerent, non futura eorum firmamenta, sed facta dixisset.

LVI. Ergo tonitrua ad sermones Domini retulit, quorum in omnem terram exivit sonus : spiritum autem hoc loco animam, quam suscepit rationabilem atque perfectam, intelligimus; quia Scriptura frequenter et animam hominis spiritus vocabulo designat, sicut habes : « Qui » creat spiritum hominis in ipso [3]. » Unde et Dominus animam suam spiritus appellatione significans ait : « In manus » tuas commendo spiritum meum [4]. »

LVII. Et ut scires quia de Jesu Domini descensione memoravit, addidit quod nuntiaret in homines Christum suum; annuntiavit enim in baptismate, dicens : « Tu es » Filius meus dilectissimus, in quo bene complacui [5]. » Annuntiavit in monte, dicens : « Hic est Filius meus di» lectus, ipsum audite [6]. » Annuntiavit in passione, cum sol recessit, maria terræque tremuerunt. Annuntiavit in Centurione, qui ait : « Vere Dei Filius erat iste [7]. »

LVIII. Totum igitur hunc locum aut ad simplicem intellectum istius flatus qui vivendo hauritur, aut ad mysterium Dominici corporis referre debemus; nam si hîc creatum dixisset Spiritum sanctum, utique et alibi idem

[1] Joan. XII, 28, 29. — [2] Job. XXVI, 14. — [3] Zach. XII, 1. — [4] Luc. XXIII, 46. — [5] Matth. III, 17. — [6] Id. XVII, 17. — [7] Id. XXVII, 54.

Scriptura declarare potuisset, sicut de Filio Dei frequenter legimus quia secundum carnem et factus est et creatus [1].

LIX. Cujus tamen majestatem in eo ipso quod carnem pro nobis suscepit, considerare nos convenit; ut divinam potentiam in ipsa corporis assumptione videamus. Etenim sicut legimus quia creavit Pater Dominicæ incarnationis sacramentum, creavit et Spiritus: ita etiam legimus quod et ipse Christus suum corpus creavit; creavit enim Pater, secundum quod scriptum est: « Dominus creavit me [2]; » et alibi: « Misit Deus Filium suum factum ex muliere, » factum sub Lege [3]. » Creavit et Spiritus illud omne mysterium, secundum quod legimus, quia « Inventa est Maria » in utero habens ex Spiritu sancto [4]. »

LX. Habes quia creavit Pater, creavit et Spiritus: accipe quia creavit et Filius Dei, dicente Salomone: « Sa» pientia fecit sibi domum [5]. » Ergo Spiritus sanctus qui creavit Dominicæ incarnationis sacramentum, quod super omnes est creaturas, quomodo esse potest creatura?

LXI. De generalitate autem supra ostendimus quia secundum carnem creator est noster Spiritus sanctus in homine exteriore: nunc ostendamus quia creator est noster, etiam secundum gratiæ sacramentum. Et sicut creat Pater, ita creat et Filius, ita creat et Spiritus sanctus, sicut legimus, dicente Paulo: « Dei enim donum est, non ex » operibus, ne quis glorietur; ipsius enim sumus factura, » creati in Christo Jesu in operibus bonis [6]. »

[1] Rom. I, 3. — [2] Prov. VIII, 23. — [3] Galat. IV, 4. — [4] Matth. I, 18. — [5] Prov. IX, 1. — [6] Ephes. II, 8, et seqq.

## CAPUT VII.

*Creationis spiritalis seu regenerationis non minus auctorem Spiritum esse, quam Patrem ac Filium. In quo consistat illa creatio, ejusque præstantia : et quomodo quod membra et corpus Deo tribuere videntur sacri Codices, debeat intelligi.*

LXII. Ergo creat Pater in operibus bonis : creat et Filius; quia scriptum est : « Quotquot autem eum receperunt, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus : qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt[1] »

LXIII. Similiter ex Spiritu secundum gratiam nos renasci Dominus ipse testatur, dicens : « Quod natum est ex carne, caro est; quia de carne natum est : et quod natum est de spiritu, spiritus est; quia Deus Spiritus est. Noli mirari quia dixi tibi, Oportet vos nasci denuo. Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis : sed nescis unde veniat, aut quo vadat; sic et omnis qui natus est de Spiritu[2]. »

LXIV. Claret igitur spiritalis quoque generationis auctorem esse Spiritum sanctum; quia secundum Deum creamur, ut Filii Dei simus. Ergo cum ille nos in regnum suum per adoptionem sacræ regenerationis assumpserit, nos ei quod suum est, denegamus? Ille nos supernæ regenerationis fecit hæredes, nos hæreditatem vindicamus,

[1] Joan. I, 12, 13. — [2] Id. III, 6, et seqq.

refutamus auctorem? Sed non potest manere beneficium, cum auctor excluditur: nec auctor sine munere, nec sine auctore munus. Si vindicas gratiam, crede potentiam: si refutas potentiam, gratiam ne requiras. Qui Spiritum negavit, statim negavit et donum. Nam si auctor vilis, quomodo dona pretiosa? Cur nostris ipsi muneribus invidemus, spem imminuimus, dignitatem repudiamus, consolatorem negamus?

LXV. Sed illum negare non possumus. Absit enim ut negemus quod maximum est, cum Apostolus dicat: « Vos » autem, fratres, secundum Isaac promissionis filii estis: » sed sicut tunc qui secundum carnem natus est, per» sequebatur eum qui secundum Spiritum[1]. » Iterum utique subauditur de superioribus, qui secundum Spiritum natus est. Qui ergo secundum Spiritum nascitur, secundum Deum nascitur. Renascimur autem, quando in interiore renovamur affectu, et exterioris hominis vetustatem deponimus. Et ideo ait iterum Apostolus: « Renova» mini autem Spiritu mentis vestræ, et induite novum ho» minem, qui secundum Deum creatus est in veritate, et » justitia, et sanctitate[2]. » Audiant quemadmodum unitatem divinæ operationis Scriptura signaverit. Qui renovatur Spiritu mentis, induit novum hominem, qui secundum Deum creatus est.

LXVI. Sancti igitur Spiritus opus est regeneratio ista præstantior; et novi hujus hominis, qui creatur ad imaginem Dei, auctor est Spiritus: quem utique meliorem hoc exteriore esse nostro homine nemo dubitaverit. Siquidem cœlestem alterum, terrenum alterum Apostolus significavit dicens: « Qualis cœlestis, tales et cœlestes[3]. »

LXVII. Ergo cum cœlestem faciat gratia spiritalis, quod terrenum creare possit, etiam sensu debemus ad-

[1] Galat. iv, 28, 29. — [2] Ephes. iv, 23, 24. — [3] I Cor. xv, 48.

vertere, licet careamus exemplis. Dicit enim alibi sanctus Job: « Vivit Dominus, qui sic me judicat; et Omnipotens, » qui ad amaritudinem perduxit animam meam: Spiritus » autem divinus, qui est in naribus meis[1]. » Non utique spiritum hic auram vitalem hanc et spiramentum corporeum designavit, sed nares hic interioris sui hominis significat, quibus vitæ odorem carpebat æternæ, et gratiam cœlestis unguenti geminis quibusdam sensibus hauriebat.

LXVIII. Sunt enim nares spiritales, ut legimus, quas habet Sponsa Verbi, cui dicitur: « Et odor naris tuæ[2]; » et alibi: « Odoratus est Dominus odorem suavitatis[3]. » Sunt ergo quædam interioris membra hominis, cujus manus in actu, aures in auditu, pedes in processu quodam boni operis æstimantur. Itaque ex officiis, veluti quasdam colligimus membrorum figuras; neque enim in interiore homine secundum carnalia aliquid non convenit opinari.

LXIX. Et sunt qui corporaliter Deum putant esse formatum, cum legunt aut manum ejus, aut digitum: nec advertunt quod hæc non propter formam scripta sint corporis; quia in Divinitate nec membra, nec partes sunt: sed propter unitatem Divinitatis expressa, ut credamus quia impossibile est a Patre Deo vel Filium, vel Spiritum sanctum separari; cum plenitudo Divinitatis velut corporaliter habitet in substantia Trinitatis. Ideo igitur et Filius Patris dextera nuncupatur, sicut lectum est: « Dextera » Domini fecit virtutem, dextera Domini exaltavit me[4]. »

[1] Job xxvii, 2, 3. — [2] Cant. vii, 8. — [3] Gen. viii, 21. — [4] Psal. cxvii, 16.

## CAPUT VIII.

*Argutiam hæreticorum qui Deum idcirco dictitabant* in Spiritu, *non autem* cum Spiritu *glorificandum, ut hinc eumdem Spiritum esse inferiorem colligerent, diluit; quamobrem particulam* in *etiam Filio, imo et Patri quoque aptari planum facit: at e contrario* cum *creaturis etiam attribui sine ulla Divinitatis injuria; proindeque in iisdem præpositionibus simpliciter agnoscendam divinarum personarum conjunctionem.*

LXX. Sed quid mirum si de verbis amentes homines faciunt quæstionem, cum faciant et de syllabis? Sunt enim qui hinc putent faciendam esse distantiam, quod dicant in Spiritu Deum, non cum Spiritu prædicandum: et ex una syllaba, vel usu quodam Divinitatis æstimandum putent esse momentum, argumentantes quod si in Spiritu Deum prædicandum putent, ministerium sancti Spiritus signare videantur: si vero cum Spiritu dicant Dei vel virtutem esse, vel gloriam, societatem quamdam et communionem Patris et Filii et Spiritus sancti designare videantur.

LXXI. Sed quis separet, quod non potest separari? quis dividat societatem, quam individuam Christus ostendit? « Ite, inquit, baptizate omnes gentes in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti[1]. » Numquid hic vel circa Patrem, vel Filium, vel Spiritum sanctum aut verbum mutavit, aut syllabam? Non utique: sed « In nomine, inquit,

[1] Matth. XXVIII, 19

» Patris et Filii et Spiritus sancti. » Idem de Spiritu quod de Patre et de se sonat. Unde nullum Spiritus sancti ministerium, sed consortium magis honoris aut operis, cum in Spiritu dicitur, æstimatur.

LXXII. Considera et hic quia ad Patrem et Filium hoc opinionis vestræ præjudicium derivatur; quia hic non dixit : Cum Patris et Filii et Spiritus sancti nomine; sed « In nomine : » et tamen non ministerium aliquod Trinitatis hac syllaba exprimitur, sed potestas.

LXXIII. Denique ut scias quia fidei non præjudicat syllaba, sed commendat fides syllabam, et Paulus loquitur in Christo. Nec ideo minor Christus est, quia Paulus locutus in Christo est, sicut habes : « Coram Deo in » Christo loquimur[1]. » Quemadmodum igitur Apostolus dicit quia in Christo loquimur; ita illud est quia loquimur in Spiritu, sicut ipse Apostolus dixit : « Nemo dicit Domi- » num Jesum, nisi in Spiritu sancto[2]. » Non subjectio itaque hoc loco Spiritus sancti, sed gratiæ copula designatur.

LXXIV. Et ut scias discretionem non esse de syllaba, alibi quoque ait : « Et hæc quidem fuistis : sed abluti » estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine » Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri[3]. » Quam multa possum hinc exempla proferre! Scriptum est enim : « Om- » nes vos unum estis in Christo Jesu[4]; » et alibi : « Sancti- » ficatis in Christo Jesu[5]; » et iterum : « Ut nos essemus » justitia Dei in ipso[6]; » et alio loco : « Ut excidant a casti- » tate, quæ est in Christo Jesu[7]. »

LXXV. Verum quid ago? Dum enim similiter dico scriptum esse de Filio, quemadmodum de Spiritu scriptum est, magis illud incurro; ut non quia de Filio scriptum est, religiose dictum videatur de Spiritu : sed quia idem

[1] 2 Cor. II, 6. — [2] 1 Cor. XII, 3. — [3] Id. VI, 11. — [4] Galat. III, 26. — [5] 1 Cor. I, 2. — [6] 2 Cor. V, 21. — [7] Id. XI, 3.

de Spiritu scriptum est, etiam de Filio propter Spiritum objiciant derogatum. Dicunt enim : Numquid de Deo Patre scriptum est?

LXXVI. Sed accipiant etiam de Deo Patre dictum? «In Domino laudabo Verbum[1];» et alibi : «In Deo facie» mus virtutem[2];» et, «In te commemoratio mea semper[3];» et, «In nomine tuo exultabimus[4];» iterum alibi : «Ut ma» nifestentur opera ejus, quia in Deo sunt facta[5];» et Paulus : «In Deo qui omnia creavit[6];» et iterum : «Paulus » et Sylvanus et Timotheus Ecclesiæ Thessalonicensium in » Deo Patre et Domino Jesu Christo[7];» et in Evangelio : «Ego in Patre, et Pater in me;» et : «Pater qui in me ma» net[8].» Scriptum est etiam : «Qui gloriatur, in Domino » glorietur[9];» et alibi : «Vita autem nostra abscondita est » cum Christo in Deo[10].» Numquid hic plus Filio quam Patri detulit, ut in Deo nos diceret esse cum Christo? aut numquid plus nostra conditio, quam Spiritus gratia sibi vindicat; ut nos possimus esse cum Christo, Spiritus sanctus esse non possit? Et cum Christus velit esse nobiscum, sicut ipse dixit : «Pater, quos dedisti mihi, volo ut » ubi ego sum, et ipsi sint mecum[11],» dedignetur esse cum Spiritu? Scriptum est etiam : «Convenientibus vobis et » meo Spiritu cum virtute Domini Jesu[12].» Ergo nos cum virtute Domini convenimus, et audemus dicere quod nolit Dominus Jesus cum Spiritu convenire, qui non dedignatur convenire nobiscum?

LXXVII. Nullam igitur distantiam putat Apostolus hac an illa syllaba utaris. Syllaba enim conjunctionis est, conjunctio autem sejunctionem non facit; neque enim si divideret, conjunctio diceretur.

[1] Psal. LV, 5. — [2] Id. LIX, 14. — [3] Id. LXX, 16. — [4] Id. LXXXVIII, 17. — [5] Joan. III, 21. — [6] Ephes. III, 9. — [7] 1 Thess. I, 1. — [8] Joan. XIV, 10. — [9] 2 Cor. X, 17. — [10] Coloss. III, 3. — [11] Joan. XVII, 24. — [12] 1 Cor. V, 4.

LXXVIII. Quid igitur te movet ut dicas quia gloria est Deo Patri, vel Christo ejus, vita, virtus, magnificentia, potestas in Spiritu sancto, et nolis dicere cum Spiritu sancto? An quia times ne et Spiritum cum Patre et Filio sociare videaris? Sed audi et de Spiritu scriptum: « Lex » enim Spiritus vitæ in Christo Jesu[1]. » Et alibi Deus pater dicit: « Et adorabunt te, et in te deprecabuntur[2]. » In Christo orare nos debere Deus Pater dicit, et tu pûtas Spiritui derogari, si in eo gloria Christi esse dicatur?

LXXIX. Audi quod times de Spiritu confiteri, non timuisse de se sibi Apostolum vindicare; ait enim: « Dis» solvi, et cum Christo esse multo melius[3]. » Cum quo igitur est Apostolus, cum eo negas esse Spiritum, per quem Apostolus meruit esse cum Christo?

LXXX. Quæ igitur ratio est, ut in Spiritu malis dicere, quam cum Spiritu gloriam Dei esse vel Christi? An quia si dicas in Spiritu, minor Christo Spiritus declaratur? Quamvis hoc refutabile sit, ut majorem Dominum facias et minorem; tamen cum lectum sit: « Quia pro » nobis peccatum factus est Christus, ut nos essemus jus» titia Dei in ipso[4]; » ille invenitur potissimus, in quo sumus nos infimi. Sic et alibi habes: « Quia omnia in ipso » constant[5], » hoc est, in ejus virtute. Nec comparari possunt illi, quæ in eo constant; quia ex virtute ejus ut constent, substantiam consequuntur.

LXXXI. Numquid igitur sic Deum regnare vultis in Spiritu, ut virtus Spiritûs regnandi Deo principium quasi fons quidam substantiæ largiatur? Sed hoc impium est. Et ideo ut unam Patris et Filii et Spiritus sancti majores nostri dicerent potestatem, cum spiritu gloriam Christi esse memorabant, quo individuam copulam declararent.

[1] Rom. VIII, 2. — [2] Isaï. XLV, 14. — [3] Philip. I, 23. — [4] 2 Cor. V, 21. — [5] Coloss. I, 17.

LXXXII. Quomodo enim separatur Spiritus sanctus a Filio, cum « Ipse Spiritus testimonium reddat spiritui » nostro quod sumus filii Dei? Si autem filii, et hæredes : » hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi[1]. » Quis igitur tam amens, qui conjunctionem Spiritus et Christi dissociet sempiternam; cum Spiritus etiam disjuncta connectat, per quem Christi efficimur cohæredes?

LXXXIII. « Si tamen, inquit, compatimur, ùt et con- » glorificemur[2]. » Si nos ergo conglorificabimur cum Christo per Spiritum, quomodo et ipsum conglorificari Christo Spiritum recusamus? Dissociamus vitam Christi et Spiritus sancti, cum Spiritus dicat quod simul victuri sumus cum Dei Filio? Dicit enim Apostolus : « Si autem » mortui sumus cum Christo, credimus quod etiam simul vivemus cum illo[3]; » deinde alibi : « Si enim compatimur, » inquit, et convivemus : nec solum convivemus, sed » etiam conglorificabimur : nec solum conglorificabimur, » sed etiam conregnabimus[4]. »

LXXXIV. Non est igitur in syllabis istis ulla discretio; utraque enim syllaba conjunctionis est. Denique sæpe reperimus in Scripturis alteram interpositam, et alteram intellectam, sicut scriptum est : « Introibo in domum tuam » in holocaustis[5], » hoc est, cum holocaustis; et alibi : « Eduxit, inquit, eos in argento et auro[6], » hoc est, cum argento et auro. Alibi quoque ait : « Non egredieris in » virtutibus nobiscum[7]; » pro eo quod est, cum virtutibus. Ergo cum et in usu sermonis calumnia esse non possit, et ex sermone calumnia Divinitati non debeat excitari, opus est ut ad justitiam corde credatur, et ex fide cordis fiat ad salutem in ore confessio[8]. Sed qui corde non credunt, calumniam struunt verbis.

[1] Rom. VIII, 16, 17. — [2] Ibid. — [3] Rom. VI, 8. — [4] 2 Tim. II, 18, e XII. — [5] Psal. LXV, 13. — [6] Id. CIV, 37. — [7] Id. XLIII, 10. — [8] Rom. X, 10

## CAPUT IX.

*Apostolicum locum quo hæretici, ut discrimen inducerent inter personas divinas, abutebantur, exponit: et declarata hæreticæ interpretationis impietate, ostendit locum integrum de singulis personis recte dici posse; quem tamen proprie ad Filium pertinere astruit: postremo quod affirmaverat omnia ejusdem loci membra unicuique personæ convenire, multis confirmat testimoniis: et eo ipso quod Patri competit, ut dicatur* ex illo omnia, *eidem etiam tribui posse* per illum et in illo omnia *scite colligit.*

LXXXV. Denique simile et illud est, quod aiunt discretionem esse, quia scriptum est: «Nobis autem unus »Deus Pater, ex quo omnia, et nos in illum: et unus »Dominus Jesus Christus per quem omnia, et nos per »ipsum[1].» Volunt enim cum dicitur, «Ex illo,» materiam designari: cum dicitur, «Per illum,» quoddam vel instrumentum operis, vel ministerium declarari: cum autem dicitur, «In illo,» aut locus significetur aut tempus, in quo omnia facta videantur.

LXXXVI. Ita igitur distantiam quamdam substantiæ probare desiderant, tanquam instrumentum ab operatore proprio vel auctore, et tanquam tempus aut locum ab instrumento dirimere gestientes. Numquid ergo alienus secundum naturam Filius a Patre; quia alienum instrumentum ab operatore proprio vel auctore? aut numquid

[1] I Cor. VIII, 6.

alienus Filius a Spiritu; quia ab instrumenti genere aut locus separatur aut tempus?

LXXXVII. Compara nunc assertiones nostras. Illi volunt ex Deo tanquam ex natura Dei esse materiam, ut si dicas ex ligno arcam esse factam, ex lapide statuam: ita ex Deo materiam processisse, et eamdem materiam tanquam per instrumentum aliquod factam esse per Filium; ut non tam operatorem Filium, quam instrumentum operis esse declarent: et omnia ita facta in Spiritu, tanquam in aliquo loco facta vel tempore: singula singulis tribuunt: in commune omnia negant.

LXXXVIII. Verum nos ostendimus ita ex Deo Patre esse omnia, ut nec amiserit Deus Pater, quod vel per ipsum et in ipso omnia sint, nec tanquam ex materia ex ipso omnia sint: ita quoque per Dominum Filium esse omnia, ut non privatus sit eo, quod ex Filio sint omnia, et in ipso sint omnia: et ita omnia esse in Spiritu, ut doceamus omnia esse per Spiritum, et omnia esse de Spiritu.

LXXXIX. Nam istæ syllabæ, sicut illæ de quibus superius diximus, se invicem signant. Non enim ita dixit Apostolus: Ex Deo omnia, et per Filium omnia; ut separabilem substantiam Patris Filiique signaret: sed ut inconfusibili distinctione quod alius Pater, alius sit Filius. edoceret. Non igitur tanquam compugnantes syllabæ istæ, sed tanquam sociæ atque concordes sunt; ut etiam uni sæpe conveniant, sicut scriptum est: « Quia ex ipso, et » per ipsum, et in ipso sunt omnia[1]. »

XC. Quod si vere consideres unde translatum sit, de Filio dictum esse non ambiges. Dicit enim Apostolus secundum prophetiam Esaïæ: « Quis cognovit sensum Do» mini, aut quis consiliarius ejus fuit? » Et addidit: « Quia

[1] Rom. xi, 36.

» ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia. » Quod Esaïas de operatore omnium dixit, sicut habes : « Quis mensus » est manu aquam, et cœlum palmo, et universam terram » clausa manu? Quis statuit montes in libra, et rupes in » statera? Quis cognovit sensum Domini, aut quis consi- » liarius ejus fuit[1]? »

XCI. Et addidit Apostolus : « Quoniam ex ipso, et per » ipsum, et in ipso sunt omnia. » Quid est, « Ex ipso? » Quod ex ipsius voluntate natura sit omnium, et ipse sit auctor omnium, quæ esse cœperunt. « Per ipsum, » quid est? Quia per ipsum constitutio et perseverantia omnibus impertita videatur. « In ipso, » quid est? Quia omnia admirabili quodam desiderio, et inenarrabili amore auctorem vitæ et ministratorem gratiæ suæ ac muneris intuentur, secundum quod scriptum est : « Oculi omnium in te » sperant; et, Aperis manum tuam, et imples omnem ani- » mam bona voluntate[2]. »

XCII. De Patre quoque si dicas : ideo « Ex ipso, » quia ex ipso operatrix Sapientia, quæ omnibus ex sua et Patris voluntate dedit esse, quæ non erant : « Per ipsum, » quia per Sapientiam ejus facta sunt omnia : « In ipso, » quia ipse est vivificatoriæ fons substantiæ, in quo vivimus et sumus et movemur.

XCIII. Ex Spiritu quoque, ut per ipsum formati, per ipsum firmati, in ipso roborati, vitæ capiamus munus æternæ.

XCIV. Cum hæc igitur vel Patri vel Filio vel Spiritui sancto convenire videantur, nihil utique humile in his certum est declarari; cum et ex Filio dicamus esse pleraque, et multa per Patrem, sicut habes de Filio dictum : « Ut » augeamur in ipso per omnia, qui est caput Christus, ex » quo totum, inquit, corpus compactum et connexum per

[1] Isaï. XL, 12, 13. — [2] Psal. CXLIV, 15.

» omnem juncturam ministrationis in mensuram uniuscujusque partis, augmentum corporis facit in ædificationem » sui in charitate[1]. » Et iterum ad Colossenses de his qui non haberent cognitionem unigeniti Filii Dei : « Quia non » tenent, inquit, caput, ex quo omne corpus per compa- » ginationes et colligationes subministratum et copulatum » crescit in incrementum Dei[2]; » caput enim Christum esse Ecclesiæ supra diximus[3]. Et alibi habes quia « De » plenitudine ejus nos omnes accepimus[4]. » Et ipse Dominus dixit : « De meo accipiet, et annuntiabit vobis[5]. » Et supra ait : « Cognovi virtutem exisse de me[6]. »

XCV. Similiter ut agnoscas unitatem, etiam de Spiritu dicitur : « Quia qui seminat in Spiritu, de Spiritu metet » vitam æternam[7]. » Et Joannes ait : « Ex hoc cognosci- » mus quia in nobis est, quoniam de Spiritu suo dedit » nobis[8], » Et Angelus dicit : « Quod ex ea nascetur, de » Spiritu sancto est[9]. » Et Dominus ait quia « Quod natum » est de Spiritu, Spiritus est[10]. »

XCVI. Ergo sicut ex Patre legimus esse omnia, ita et ex Filio posse dici omnia, per quem omnia sunt : et ex Spiritu esse omnia, in quo omnia sunt, testimoniis edocemur.

XCVII. Nunc consideremus utrum per Patrem esse aliquid docere possimus. Sed scriptum est : « Paulus ser- » vus Christi per voluntatem Dei[11] ; » et alibi : « Unde jam » non es servus, sed Filius : si autem Filius, et hæres per » Deum[12] ; » et alibi : « Sicut resurrexit Christus a mortuis » per gloriam Patris[13]. » Et alibi Deus Pater ad Filium dicit : « Ecce proselyti venient ad te per me[14]. »

1 Ephes. IV, 15, 16. — 2 Coloss. II, 19. — 3 Id. I, 18. — 4 Joan. I, 16. — 5 Id. XVI, 14. — 6 Luc. VIII, 46. — 7 Galat. VI, 8. — 8 I Joan. IV, 13. — 9 Matth. I, 20. — 10 Joan. III, 6. — 11 I Cor. I, 1. — 12 Galat. IV, 7. — 13 Rom. VI, 4. — 14 Isaï. LIV, 15.

XCVIII. Multa reperies alia, si quæras per Patrem facta. Numquid ideo minor Pater, quia in Filio et ex Filio pleraque esse legimus: et per Patrem facta vel data plurima in Scripturis cœlestibus reperimus?

XCIX. Sed etiam per Spiritum similiter legimus facta pleraque, sicut habes: « Nobis autem revelavit Deus per » Spiritum suum[1]; » et alibi: « Bonum depositum custodi » per Spiritum sanctum[2]; » et ad Ephesios: « Confortari » per Spiritum ejus[3]; » et ad Corinthios: « Alii enim datur » per Spiritum sermo sapientiæ[4]; » et alibi: « Si autem per » Spiritum facta carnis mortificaveritis, vivetis[5]; » et supra: « Qui suscitavit Christum ex mortuis, vivificabit et » mortalia corpora vestra per inhabitantem Spiritum ejus » in vobis[6]. »

C. Sed fortasse dicat: Ostende mihi specialiter lectum, quia ex Filio omnia, vel ex Spiritu omnia. At ego refero, ut et illi mihi lectum esse ostendant quia per Patrem omnia. Sed cum hæc vel Patri probaverimus, vel Filio, vel Spiritui sancto convenire, nec ullam ex hujusmodi syllabis nasci posse divinæ distantiam potestatis; non est dubium quin per quem omnia, ex eo omnia: et ex quo omnia, per eum omnia: et in quo omnia, per eum vel ex eo omnia esse intelligere debeamus. Omnis enim creatura et ex voluntate, et per operationem et in virtute est Trinitatis, sicut scriptum est: « Faciamus hominem ad imagi» nem et similitudinem nostram[7]; » et alibi, « Verbo Do» mini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus » eorum[8]. »

[1] 1 Cor. II, 10. — [2] 1 Tim. I, 14. — [3] Ephes. III, 16. — [4] 1 Cor. XII, 8. — [5] Rom. VIII, 13. — [6] Ibid. 11. — [7] Gen. I, 26. — [8] Psal. XXXII, 6.

## CAPUT X.

*Probaturus unam Trinitatis esse voluntatem, vocationem atque jussionem, docet non secus ac Pater et Filius Ecclesiam vocarunt, ita et Spiritum eam vocasse; idque ex electione Pauli et Barnabæ ostendit, sed potissimum ex missione Petri ad Cornelium. Hic obiter ejusdem Spiritus potestate, ac trina Petri confessione perstrictis, in ejusdem Apostoli visione adumbratam fuisse declarat vocationem gentium, quæ cum prius ferarum similes extitissent, Spiritus opera deposuere feritatem. Tum ubi superiora ex alio loco stabilivit, in Jeremia in lacum a Judæis demisso, et inde educto ab Abdemelech, Spiritus sancti ab iisdem Judæis contemptui habiti, et a gentibus quas mundavit, honorati symbolum præivisse demonstrat.*

CI. Nec solum una operatio est ubique Patris et Filii et Spiritus sancti, sed etiam una atque eadem voluntas, una vocatio, una præceptio : quod licet in illo magno ac salutari Ecclesiæ spectare mysterio. Sicut enim Pater vocavit gentes ad Ecclesiam, dicens : « Vocabo non plebem » meam, plebem meam : et non dilectam, dilectam [1]; » et alibi : « Domus mea domus orationis vocabitur omnibus » gentibus [2] : » ita etiam Dominus Jesus ad evocandam et congregandam Ecclesiam Paulum a se dicit electum, sicut habes ad Ananiam dictum a Domino Jesu : « Vade, quo-

[1] Osee. II, 24. — [2] Isaï. LVI, 7.

» niam vas electionis est mihi hic ad ferendum nomen » meum coram gentibus[1]. »

CII. Sicut ergo Pater Deus vocavit Ecclesiam, ita vocavit et Christus : et quemadmodum Christus vocavit, ita vocavit et Spiritus, dicens : « Separate mihi Paulum et » Barnabam in opus, quo vocavi eos. Tunc jejunantes, » inquit, et orantes, imposuerunt eis manus, et dimiserunt » eos. Ipsi autem præmissi ab Spiritu sancto devenerunt » in Seleuciam[2]. » Ergo non solum Christi, sed etiam Spiritus sancti imperio apostolatum Paulus accepit, et ad congregationem gentium festinavit.

CIII. Nec solus Paulus, sed etiam Petrus, sicut legimus in Actibus Apostolorum. Nam cum in oratione vidisset cœlum apertum, et quatuor initiis ligatum vas quoddam, tanquam linteum in quo erant omnia genera quadrupedum et ferarum et volucrum cœli; « Facta est vox » ad eum : Surge, occide, et manduca. Et Petrus dixit : » Absit, Domine : nunquam manducavi commune et im- » mundum. Et vox rursus ad eum : Quod Deus mundavit, » tu commune ne dixeris. Hoc autem factum est per ter, » et receptum est vas in cœlum[3]. » Ergo cum hoc secum Petrus tacitus cogitaret, et venissent ad eum Cornelii servuli ab Angelo destinati, ait illi Spiritus : « Ecce viri quæ- » runt te ; surge itaque, et descende, et vade cum eis : ne » dubites ; quoniam ego misi illos[4]. »

CIV. Quam evidenter expressit suam Spiritus sanctus potestatem ! Primo omnium quia aspiravit oranti, affuit deprecanti : deinde quoniam vocatus Petrus respondit, « Domine, » et ideo secundum evidentius meruit oraculum, quia confessus est Dominum. Sed quis iste sit Dominus Scriptura declarat ; respondenti enim, is utique cui

[1] Act. IX, 15. — [2] Id. XIII, 2, et seqq. — [3] Id. X, 11, et seqq. — [4] Ibid. 19, 20.

responderat, loquebatur : Spiritum autem ostendunt sequentia declaratum ; quia ipse qui mysterium figurabat, mysterium revelabat.

CV. Simul illud adverte quia tertio repetita figura mysterii operationem Trinitatis expressit. Et ideo in mysteriis interrogatio trina defertur, et confirmatio trina celebratur : nec potest quis nisi trina confessione purgari. Unde et ipse Petrus in Evangelio tertio interrogatur, utrum diligat Dominum[1] ; ut trina responsione vincula, quæ Dominum negando contraxerat, et quibus se ipse ligavit, absolverentur.

CVI. Tum deinde quia ad Cornelium Angelus mittitur, Petrum Spiritus sanctus alloquitur[2] : « Oculi enim Domini » super fideles terræ[3]. » Nec illud otiosum, quod cum in superioribus præmisisset : « Quod Deus mundavit, tu ne » commune dixeris[4] ; » subito decidit super gentiles, ut mundaret eos Spiritus sanctus ; unde ostenditur operationem Spiritus operationem esse divinam. Petrus autem missus ab Spiritu, non expectavit imperium Dei Patris, sed ipsius quoque Spiritus illud est confessus oraculum, ipsius Spiritus gratiam esse testatus est dicens : « Si ergo » eamdem gratiam illis concessit Deus, sicut et nobis ; ego » quis eram, qui prohiberem Deum[5] ? »

CVII. Spiritus ergo sanctus est, qui nos ab illa gentili colluvione mundavit. In illis enim generibus quadrupedum, et ferarum et volucrum figura erat conditionis humanæ, quæ ferarum modo bestialem videtur induta sævitiam, nisi Spiritus sanctificatione mitescat. Bona ergo gratia, quæ ferinam rabiem spirituali simplicitate commutat : « Eramus enim et nos aliquando insipientes, increduli, » errantes, servientes desideriis et voluptatibus variis : nunc

[1] Joan. XXI, 15. — [2] Act. X, 3. — [3] Psal. C, 6. — [4] Act. X, 15. — [5] Id. XI, 17.

» autem per renovationem Spiritus hæredes Christi, Angelorum cœpimus esse cohæredes[1]. »

CVIII. Itaque Spiritu videns sanctus propheta David ex feris nos similes futuros esse cœlestium : « Increpa, inquit, » feras sylvæ[2], » sylvam videlicet significans non ferarum fragosam cursibus, nec bestiarum gemitibus inhorrentem, sed illam sylvam de qua scriptum est : « Invenimus eam in » campis sylvæ[3]. » In qua, sicut dixit Propheta : « Justus ut » palma florebit, et velut cedrus quæ in Libano est, multiplicabitur[4]. » Illa sylva, quæ Verbi cœlestis alimoniam propheticarum verticibus arborum concussa defluxit. Illa sylva, ad quam Paulus lupus quidem raptor intravit, sed pastor exivit : « In omnem enim terram exivit sonus » eorum[5]. »

CIX. Eramus ergo feræ, et ideo dicit Dominus : « Attendite vobis a falsis prophetis, qui veniunt in vestitu ovium, » intus autem sunt lupi rapaces[6]. » Sed per Spiritum sanctum jam leonum sævitia, pardorum varietas, astutia vulpium, luporum rapacitas de nostris exolevit affectibus. Magna igitur gratia, quæ cœlo terras mutavit; ut conversatio nostra[7], sicut Apostolus dixit, in cœlis sit, qui ante sicut feræ errabamus in sylvis.

CX. Sed nec hoc tantum loco Petrus apostolus, sed etiam alibi in eodem libro a Spiritu sancto ædificatam Ecclesiam demonstravit. Habes enim dixisse eum : « Deus » qui novit corda hominum, testimonium perhibuit, dans » his Spiritum sanctum, sicut et nobis; et nihil discrevit » inter nos et illos, mundans per fidem corda eorum[8].» In quo illud est contuendum, quia sicut Christus lapis est angularis, qui unitatem plebis utriusque connexuit; ita

[1] Tit. III, 5. — [2] Psal. LXVII, 31. — [3] Id. CXXXI, 6. — [4] Id. XCI, 13. — [5] Id. XVIII, 5. — [6] Matth. VII, 15. — [7] Philip. III, 20. — [8] Act. XV, 8. 9.

etiam Spiritus sanctus non discrevit utriusque populi corda, sed junxit.

CXI. Non ergo tanquam Judæus contemnas Filium, quem annuntiaverunt Prophetæ; contemnas etiam Spiritum sanctum, contemnas Esaïam, contemnas Hieremiam, quem de lacu Judaïcæ domus ille assumptus a Domino pannis et funibus elevavit[1]. Verbum enim propheticum despiciens, in lacum demerserat eum populus Judæorum. Nec quisquam inventus est de Judæis qui levaret Prophetam, sed unus Æthiops Abdemelech, sicut Scriptura testatur.

CXII. In quo nomine figura pulcherrima est, quia sermonem propheticum, quem Judæi velut in cœnum suæ mentis carnisque detruserant[2], nos videlicet ex gentibus peccatores, nigri ante delictis, et quondam infructuosi elevavimus de profundo. Et ideo scriptum est: « Æthiópia » prælevabit manus suas Deo[3] » In quo sanctæ Ecclesiæ species significatur, quæ ait in Canticis canticorum : « Nigra » sum et decora, filiæ Hierusalem[4]; » nigra per culpam, decora per gratiam : nigra per conditionem, decora per redemptionem : aut certe nigra exercitii sui pulvere. Nigra ergo, dum præliatur : decora est, dum victoriæ suæ insignibus coronatur.

CXIII. Et bene funibus levatur Propheta; fidelis enim dixit : « Funes ceciderunt mihi in præclaris[5]. » Bene pannis; quia ipse Dominus, excusantibus his qui primo ad nuptias vocati fuerant, ad exitus viarum misit; ut quotquot invenirentur et boni et mali, ad nuptias vocarentur[6]. His itaque pannis propheticum verbum levavit e cœno.

[1] Jerem. XXXVIII, 10. — [2] Ibid. 11. — [3] Psal. LXVII, 32. — [4] Cant. I, 4. — [5] Psal. XV, 6. — [6] Matth. XXII, 9, 10.

## CAPUT XI.

*Imitaturos nos Abdemelech, si credamus Filium et Spiritum sanctum omnia cognoscere. Spiritui cognitionem hanc tribui in Scripturis, Filio quoque eamdem attribui. Filium a Spiritu clarificari, sicut et a Filio Spiritum : item ex eo quod Patrem, Filium atque Spiritum legamus eadem loqui, ac revelare, unitatem in ipsis naturæ et scientiæ agnoscendam : denique quod* alta Dei scrutatur *Spiritus, ignorantiæ non esse; cum Pater et Filius etiam dicantur scrutatores, et Paulus tametsi a Christo Domino electus, edoctus tamen fuerit a Spiritu.*

CXIV. Eris igitur et tu Abdemelech, hoc est, assumptus a Domino, si de profundo gentilis imprudentiæ levaveris Dei Verbum : si credideris quia non fallitur, non præteritur Dei Filius, non ignorat quæ futura sunt; non fallitur etiam Spiritus sanctus, de quo dicit Dominus : « Cum venerit autem ille Spiritus veritatis, deducet vos » in omnem veritatem[1]. » Qui dicit « Omnem, » nihil præterit, non diem, non horam, non præterita, non futura.

CXV. Et ut scias quia et omnia novit, et futura annuntiat, et unius est scientiæ cum Patre et Filio; audi quid dicat de eo Dei Veritas : « Non enim loquetur a semetipso, » sed quæ audierit, loquetur : et quæ evenient, annuntiabit » vobis[2]. »

CXVI. Itaque ut advertas quia novit omnia, cum dice-

[1] Joan. XVI, 13. — [2] Ibid.

ceret Filius : « De die autem illa et hora nemo novit, neque » Angeli cœlorum [2], » excepit Spiritum sanctum. Si autem exceptus est Spiritus sanctus ab ignorantia, quomodo non exceptus est Dei Filius ?

CXVII. Sed dicis quia cum Angelis annumeraverit et Dei Filium. Annumeravit quidem Filium, sed non annumeravit et Spiritum. Aut fatere igitur potiorem esse Spiritum sanctum Dei Filio, ut jam non solum quasi Arrianus, sed etiam quasi Photinianus loquaris : aut agnosce quo referre debeas, quod nescire Filium dixit. Etenim quasi homo annumerari creaturis potuit, qui creatus est.

CXVIII. Quod si vis discere quia novit omnia, et præscientiam habet omnium Dei Filius futurorum, quæ Filio incognita putas, ea de Filio Spiritus sanctus accepit. Accepit autem per unitatem substantiæ, sicut accepit à Patre Filius : « Ille, inquit, me clarificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis. Omnia quæcumque habet » Pater, mea sunt; propterea dixi : De meo accipiet, et » annuntiabit vobis [2]. » Quid igitur hac evidentius unitate? Quæ habet Pater, Filii sunt : quæ habet Filius, accepit et Spiritus.

CXIX. Accipe tamen quia novit judicii diem Filius. Lectum est in Zacharia : « Et veniet Dominus Deus meus, » et omnes sancti cum eo. In illa die non erit lumen, sed » frigus et gelu : et erit dies una, et dies illa nota Domino [3]. » Hæc igitur dies nota Domino, qui veniet cum sanctis suis, secundo nos illuminaturus adventu.

CXX. Sed quod orsi sumus de Spiritu, persequamur. Habes enim in eo quod prætulimus exemplo quia Filius dicit de Spiritu : « Ille me clarificabit. » Clarificat ergo Spiritus Filium, sicut clarificat et Pater : sed etiam Spiritum

[1] Marc. XIII, 32. — [2] Joan. XVI, 14, 15. — [3] Zach. XIV, 5.

clarificat Dei Filius, sicut supra diximus. Non est ergo infirmus, qui reddit mutuam claritatem per unitatem lucis æternæ : nec inferior sancto Spiritu, cujus hoc ipsum est, quod clarificatur ab Spiritu.

CXXI. Assumeris ergo et tu, si credas quia hoc locutus est Spiritus, quod locutus est Pater, quod locutus est Filius. Denique Paulus ideo assumptus est, quia sic credidit, sic docuit, quia « Quod oculus non vidit, nec » auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit » Deus diligentibus se, nobis revelavit per Spiritum suum[1], » sicut scriptum est. Et ideo revelationis Spiritus dicitur, sicut habes : « Dat enim Deus sic præparantibus se Spiri- » tum sapientiæ et revelationis in agnitionem ejus[2]. »

CXXII. Unitas igitur est scientiæ, quando sicut Pater revelat, qui dat Spiritum revelationis, sic revelat et Filius; quia scriptum est : « Nemo novit Filium, nisi Pater; neque » Patrem quis novit, nisi Filius, et cui voluerit Filius » revelare[3]. » Plus dixit de Filio, non quod plus habeat quam Pater, sed ne minus habere credatur. Nec immerito sic revelatur Pater a Filio; quia sic novit Patrem Filius, quemadmodum Filium Pater novit.

CXXIII. Accipe nunc quia Deum Patrem novit et Spiritus; scriptum est enim quia « Sicut ea quæ hominis sunt, » nemo novit nisi Spiritus qui in ipso est : sic et quæ Dei » sunt, nemo cognovit nisi Spiritus Dei[4]. Nemo, inquit, » cognovit, nisi Spiritus Dei. » Numquid exclusus est Dei Filius? Non utique; quia nec Spiritus sanctus exclusus est, cum dicitur: « Neque Patrem quis novit, nisi Filius[5]. »

CXXIV. Ergo unius et Pater et Filius et Spiritus sanctus et naturæ sunt et scientiæ. Neque cum omnibus quæ per Filium facta sunt, annumerandus est Spiritus, cum Deum

[1] I Cor. II, 9, 10. — [2] Isai. LXIV, 4. — [3] Matth. XI, 27. — [4] I Cor. II, 11. — [5] Matth. XI, 27.

Patrem noverit, quem (sicut scriptum est) quis potest nosse nisi Filius? Sed et Spiritus sanctus novit[1]. Quid ergo? Cum dicitur universitas creaturarum, non Spiritus sanctus comprehenditur.

CXXV. Nunc velim respondeant, quid est in homine, quod cognoscat quæ sunt hominis? Utique rationabile, quod cæteris animæ virtutibus supereminet, et quo præcipua natura hominis æstimatur. Quid est igitur Spiritus, qui alta Dei novit, per quem Deus omnipotens revelatur? Numquid plenitudine Divinitatis inferior est, qui ejusdem cum Patre substantiæ etiam hoc exemplo probatur? Aut aliquid ignorat, qui novit consilia Dei, et mysteria ejus ab initio abscondita? Quid est quod nesciat, qui novit omnia quæ Dei sunt? « Spiritus enim etiam alta Dei scru» tatur[2]. »

CXXVI. Ac ne putes quod scrutetur incognita, et ideo scrutetur, ut discat id quod ignoret; ante præmisit quia revelavit nobis Deus per Spiritum suum : simul ut disceres quia novit Spiritus quæ nobis per ipsum Spiritum revelantur, in posterioribus ait : « Quis enim scit hominum » quæ hominis sunt, nisi spiritus hominis qui in ipso est : » sic et quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei.» Ergo si hominis spiritus novit quæ hominis sunt, et antequam scrutetur novit, potest-ne aliquid Dei esse, quod Spiritus Dei nesciat? De quo non otiose Apostolus dixit : « Quæ » Dei sunt, nemo cognovit nisi Spiritus Dei; » non quod scrutando cognoverit, sed noverit per naturam : non quod accidens in eo scientia divinorum, sed cognitio naturalis sit.

CXXVII. Verum si te movet quia dixit, « Scrutatur; » accipe quia id quoque de Deo scriptum est, eo quod sit scrutator cordis et renum. Ipse enim dixit : « Ego sum

[1] Matth. XI, 27. — [2] I Cor. II, 7-10.

» scrutans corda et renes[1]. » Etiam de Filio Dei habes ad Hebræos : « Qui scrutator est animi et cogitationis[2]. » Unde liquet quia nemo inferior superioris scrutatur interna; divinæ enim solius est potestatis occulta novisse. Similiter ergo scrutator est Spiritus sanctus ut Pater, similiter scrutator et Filius : cujus proprietate sermonis id exprimitur; ut videatur nihil esse quod nesciat, quem nihil præterit.

CXXVIII. Denique ille electus a Christo, instructus ab Spiritu est. Nam sicut ipse testatur, per Spiritum divini cognitionem consecutus arcani, ostendit quia et novit Spiritus Deum, et ea nobis quæ Dei sunt, Spiritus revelavit, sicut revelavit et Filius. Et addidit : « Nos autem » non spiritum hujus mundi accepimus, sed Spiritum qui » ex Deo est; ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis, » quæ et loquimur, non in suasoriis humanæ sapientiæ » verbis, sed in ostensione Spiritus, et virtute Dei[3]? »

[1] Jerem. XVII, 10. — [2] Hebr. IV, 12. — [3] I Cor. II, 12, 13.

## CAPUT XII.

*Probato Spiritum æque revelare ac Patrem et Filium, quomodo non loquatur a se idem Spiritus, explicatur; ostenditurque non cogitanda in ipso corporea organa, nec ullam inferioritatem ex eo fingendam, quod audire legatur; quando idem Filio esset attribuendum; imo vero etiam Patri, cum et ipse audiat Filium. Spiritum igitur eo sensu audire et clarificare Filium, quod eum Prophetis atque Apostolis revelavit; qua ex re operationis trium personarum unitas astruitur et cum eadem Spiritus operetur, quæ Pater, eadem quoque declaratur utriusque esse substantia.*

CXXIX. Probatum est igitur quia sicut Deus nobis quæ sua sunt, ita et Filius quæ Dei sunt, ita etiam Spiritus revelavit. Ex uno enim Spritu per unum Filium in unum Patrem cognitio nostra procedit : et ex uno Patre per unum Filium in unum Spiritum sanctum bonitas et sanctificatio et imperiale jus æternæ traditur potestatis. Ubi ergo ostensio Spiritus, ibi Dei virtus : nec potest esse discretio, ubi opus unum est. Et ideo quod loquitur Filius, loquitur et Pater : et quod Pater loquitur, loquitur et Filius : et quod loquitur Pater et Filius, loquitur et Spiritus sanctus.

CXXX. Unde et de Spiritu Filius Dei dixit : « Non » enim loquetur a se[1] » hoc est, non sine mea et Patris communione ; neque enim divisus ac separatus est Spiri-

[1] Joan. XVI, 13.

tus, sed quæ audit, loquitur : audit videlicet per unitatem substantiæ, et per proprietatem scientiæ. Neque enim foraminibus aliquibus corporalibus recipit auditum, et quibusdam divina modulis carnalibus vox resultat, vel audit id quod ignorat; quoniam in rebus humanis scientiam plerumque auditus operatur, et tamen nec in ipsis hominibus semper alloquium corporale, aut carnalis auditus est : « Qui enim loquitur linguis, non hominibus, inquit, » loquitur, sed Deo. Nemo enim audit, Spiritu autem lo» quitur mysteria [1]. »

CXXXI. Ergo si in hominibus non semper auditus est corporalis; in Deo tu infirmitatis humanæ sonitus, et quædam organa exigis carnalis auditus; cum ideo audire dicatur, ut scire credatur? Nos enim id scimus, quod audierimus, et ante audimus, ut scire possimus : in Deo autem qui novit omnia antequam fiant, scientia præcedit auditum. Itaque ut quod velit Pater, Filium non ignorare dicamus, audisse memoramus : sed non in Deo sonus, neque syllaba, quæ significare solent indicium voluntatis; sed voluntatis unitas divinis quidem intelligitur arcanis, nostris autem significatur indiciis.

CXXXII. Quid est ergo : « Non enim a se loquetur? » Hoc est, non sine me loquetur; quia loquitur veritatem, sapientiam aspirat. Non sine Patre loquitur, quia Dei Spiritus est; non a se audit, quoniam ex Deo omnia.

CXXXIII. Omnia accepit a Patre Filius; quia ipse dixit : « Omnia mihi tradita sunt a Patre meo [2]. » Omnia Patris habet Filius; quia iterum ait : « Omnia quæ Pater » habet, mea sunt [3]. » Et quæ accepit ipse per unitatem naturæ, ex ipso per eamdem unitatem accepit et Spiritus, sicut ipse Dominus Jesus declarat, de Spiritu suo dicens : « Propterea dixit : De meo accipiet, et annuntiabit vobis [4]. »

[1] I Cor. XIV, 2. — [2] Matth. XI, 27. — [3] Joan. XVI, 15. — [4] Ibid.

Quod ergo loquitur Spiritus, Filii est : quod dedit Filius, Patris est. Ita nihil a se aut Filius loquitur aut Spiritus, quia nihil extra se Trinitas loquitur.

CXXXIV. Quod si ad infirmitatem Spiritus sancti, et quamdam corporeæ similitudinem vilitatis id derivari contendas, etiam ad Filii injuriam derivabis; quia et de se Filius dixit : « Sicut audio, judico » ; et : « Non potest aliud » facere Filius, nisi quod viderit facientem Patrem[1]. » Si enim verum est, sicut verum est, quod dixit Filius : « Omnia quæ Pater habet, mea sunt[2] ; et secundum Divinitatem unum est cum Patre Filius, unum per substantiam naturalem, non unus secundum Sabellianam perfidiam. Quod unum utique est per substantiæ proprietatem, non potest separari ; et ideo non potest Filius facere, nisi quod audierit a Patre ; quia in æternum est permanens Dei Verbum[3], nec unquam Pater a Filii operatione dividitur; et quod operatur Filius, scit Patrem velle : et quod vult Pater, Filius novit operari.

CXXXV. Denique ne vel in tempore, vel in ordine aliquam inter Patrem et Filium putares operis esse distantiam, sed ejusdem operationis crederes unitatem : « Et » opera, inquit, quæ ego facio, ipse facit[4]. » Et rursus ne discretionem aliquam in operis distinctione sentires, sed idem velle, idem facere, idem posse Patrem et Filium judicares, dicit tibi Sapientia de Patre : « Quæcumque enim » ille fecerit, eadem et Filius facit similiter[5]. » Non ergo alicui prior vel secundus est actus, sed idem unius operationis effectus. Et ideo nihil a se posse facere Filius dicitur ; quia a Patre non potest ejus operatio separari. Similiter et Spiritus sancti operatio non secernitur. Unde etiam ea quæ loquitur, audire a Patre dicitur.

[1] Joan. v. 30. — [2] Ibid. 19. — [3] Psal. cxviii, 39. — [4] Joan. v, 17. — [5] Ibid. 19.

CXXXVI. Quid si doceo quia et Pater audit Filium, sicut et Filius audit Patrem? Habes enim scriptum in Evangelio, quia dicit Filius : « Pater, gratias tibi ago, quia » audisti me[1].» Quomodo audivit Pater Filium, cum Filius nihil ad Patrem in superioribus de Lazaro sit locutus? Ac ne putares quia semel a Patre auditus est Filius, addidit : « Et ego sciebam quia semper me audis[2].» Ergo non subjectæ obedientiæ, sed unitatis auditus est sempiternæ.

CXXXVII. Similiter igitur et audire a Patre Spiritus, et clarificare Filium dicitur. Clarificare ideo, quia docuit nos Spiritus sanctus Filium Dei imaginem esse invisibilis Dei, et splendorem gloriæ, et characterem substantiæ ejus[3]; Spiritus enim et in Patriarchis et in Prophetis locutus est[4] : et Apostoli denique tunc perfectiores esse cœperunt, posteaquam Spiritum receperunt. Nulla ergo distantia divinæ virtutis et gratiæ; nam licet « Divisiones gratiarum » sint, idem autem Spiritus : et divisiones ministeriorum » sint, idem autem Dominus : et divisiones operationum » sint, idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus[5]. Divisiones sunt munerum, non separationes Trinitatis.

CXXXVIII. Denique idem est Deus qui operatur omnia in omnibus; ut scias quia non est discretio operationis inter Deum Patrem et Spiritum sanctum, quando ea quæ operatur Spiritus, operatur et Pater Deus, qui operatur omnia in omnibus. Nam cum operetur omnia in omnibus Pater : « Alii tamen datur per Spiritum sermo sapientiæ, alii » sermo scientiæ secundum eumdem Spiritum, alteri fides » in eodem Spiritu, alii gratia curationum in uno Spiritu, » alii operatio virtutum, alii prophetia, alii discretio spi» rituum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermo-

[1] Joan. XI, 41. — [2] Ibid. 42. — [3] Coloss. I, 15. — [4] Hebr. I, 1, 2. — [5] I Cor. XII, 4, et seqq.

» num. Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spi-
» ritus, dividens singulis prout vult[1].»

CXXXIX. Non est ergo dubium, quin ea quæ operatur Pater, operetur et Spiritus. Nec ex præcepto, sicut qui corporaliter audit, operatur : sed ex voluntate, qui sui est liber arbitrii, non alienæ famulus potestatis. Non enim quasi jussus obtemperat, sed quasi largitor suæ moderator est largitatis.

CXL. Vide nunc interim utrum omnia operari dicas Spiritum, quæ operatur et Pater; negare tamen non potes quia operatur Pater, quæ operatur Spiritus sanctus : alioquin non omnia operatur Pater, si non operatur ea quæ operatur et Spiritus. Quod si ea quæ operatur Spiritus, operatur et Pater; cum Spiritus operationes suas pro voluntate sua dividat, necesse est id quod dividit Spiritus, aut invito Patre Deo, dicas eum ex sua voluntate dividere: aut si idem velle dixeris Patrem, quod vult Spiritus sanctus; necesse est ut unitatem voluntatis operationisque divinæ vel invitus, et si non corde, saltem ore fatearis.

CXLI. Quod si unius et voluntatis et operationis est cum Patre Deo Spiritus sanctus, unius etiam substantiæ est; quoniam ex operibus suis creator agnoscitur. « Idem » igitur Spiritus, idem, inquit, Dominus, idem, inquit, » Deus[2].» Et si Spiritum dicas, idem est : et si Dominum dicas, idem est : et si Deum dicas, idem est. Non idem ut ipse Pater, ipse Filius, ipse sit Spiritus : sed quia et Pater et Filius ejusdem est potestatis. Idem ergo est per substantiam atque virtutem; quia non est in Divinitate vel Sabelliana confusio, vel Arriana discretio, vel terrena corporalisque mutatio.

[1] 1 Cor. XII, 8, et seqq. — [2] Ibid. 5.

## CAPUT XIII.

*Prophetiam fuisse non solum a Patre ac Filio, sed etiam a Spiritu: hujus quoque idem cum eis imperium atque operationem in Apostolos significari; et inde in tribus intelligendum imperii, constitutionis largitatisque unitatem: non timendum tamen ex eo consortio præjudicium; cum illud nec in humana amicitia locum habeat. Denique hanc esse apostolicæ fidei hæreditatem hinc confirmatur, quod Apostoli scribantur Spiritui sancto obtemperasse.*

CXLII, Accipe aliud, sancte Imperator, in causa validum exemplum et tibi notum. « Multifariam, inquit, et » multis modis etiam Deus locutus est patribus in Prophe- » tis [1]. » Et Sapientia Dei dixit: « Mittam Prophetas et Apos- » tolos [2]. » Et « Alii datur, sicut scriptum est, per Spiritum » sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ secundum eumdem » Spiritum, alii fides in eodem Spiritu, alii gratia curatio- » num in uno Spiritu, alii operatio virtutum, alii prophe- » tia [3]. » Ergo secundum Apostolum non solum per Patrem et Filium, sed etiam per Spiritum sanctum prophetia; et ideo unum munus, una est gratia. Habes ergo quia etiam Spiritus auctor est prophetiarum.

CXLIII. Apostoli quoque dixerunt: « Visum est Spiritui » sancto et nobis [4]. » Et cum dicunt « Visum, » non solum operatorem gratiæ, sed etiam auctorem imperatæ executionis ostendunt. Sicut enim de Deo legimus: « Placuit

[1] Hebr. I, 1. — [2] Luc. XI, 49. — [3] I Cor. XII, 8. — [4] Act. XV, 28.

» Deo ; » ita etiam cum dicitur quia « Visum est Spiritui » sancto , » arbiter suæ exprimitur potestatis.

CXLIV. Et quomodo non arbiter, qui ea quæ vult, loquitur; quæ vult, mandat; sicut mandat Pater, mandat et Filius ? Sicut enim audivit Paulus vocem dicentem sibi : « Ego sum, inquit, Jesus, quem tu persequeris[1] ; » ita etiam Spiritus Paulum et Silam vetuit ire in Bithyniam. Et sicut Pater locutus est per Prophetas, ita etiam de Spiritu Agabus dicit : « Hæc dicit Spiritus sanctus : Virum » cujus est zona hæc, sic alligabunt eum in Hierusalem[2]. » Et sicut misit Sapientia Apostolos, dicens : « Ite in orbem » universum , et prædicate Evangelium[3] ; » sic et Spiritus sanctus dicit : « Separate mihi Paulum et Barnabam in » opus, quo vocavi eos[4]. » Itaque præmissi a Spiritu sancto, quod infra Scriptura indicat, nullam discretionem inter cæteros habuerunt Apostolos[5], quasi aliter a Patre Deo, aliter a Spiritu mitterentur.

CXLV. Denique cum Paulus missus esset a Spiritu, et vas electionis erat Christi, et Deum in se operatum esse commemorat, dicens : « Qui enim operatus est Petro in » apostolatum circumcisionis, operatus est mihi ad gen» tes[6]. » Cum igitur idem sit operatus in Paulo, qui est operatus in Petro , hoc utique ostenditur cum Spiritus sit operatus in Paulo, quod etiam in Petro Spiritus sanctus operatus sit. Sed et Deum Patrem in se operatum Petrus ipse testatur, sicut est in Actibus Apostolorum, quia surgens Petrus dixit ad eos : « Viri fratres, vos scitis quia a » diebus antiquis in nobis Deus elegit ex ore meo audire » nationes verbum Evangelii[7]. » Ecce igitur in Petro Deus gratiam prædicationis operatus est. In quo utique cum per Christum electus sit et assumptus , operationem Christi

[1] Act. xvi, 7. — [2] Id. xxi, 11. — [3] Marc. xvi, 1. — [4] Act. xiii, 2. — [5] Ibid. 4. — [6] Galat. ii, 8. — [7] Act. xv, 7.

quis audeat diffiteri, cum ipse Dominus dicat : « Pasce » agniculos meos[1] ? »

CXLVI. Una igitur operatio Patris et Filii et Spiritus sancti : nisi forte hoc putetis, qui negatis ejusdem erga Apostolos operis unitatem, ideo operatum Patrem, ideo operatum Spiritum in Petro, in quo Filius operatus fuerat, quasi ei Filii operatio minime redundaret ad gratiam. Et ideo velut adjunctis atque collatis viribus Patris et Filii et Spiritus sancti operationem fuisse multiplicem, ne ad confirmandum Petrum Christi solius operatio vacillaret.

CXLVII. Nec solum una operatio in Petro Patris et Filii et Spiritus sancti invenitur, sed etiam in omnibus Apostolis divinæ operationis unitas revelatur, et quædam supernæ constitutionis auctoritas. Operatio enim divina habet imperium, non habet ministerium ; neque enim cum operatur Deus, aut labore aliquid extundit, aut arte : sed « Dixit, et facta sunt[2]. » Dixit : « Fiat lux, et facta est lux[3] ; » in præcepto enim Dei operationis effectus est.

CXLVIII. Hanc igitur regalem quamdam etiam sancto Spiritui potestatem Scripturarum testificatione delatam, si velimus advertere, facile possumus reperire ; omnesque Apostolos non solum Christi fuisse Discipulos revelabitur, sed etiam Patris et Filii et Spiritus sancti ministros. Sicut etiam Doctor gentium docet dicens : « Quosdam quidem » posuit Deus in Ecclesia, primo Apostolos, secundo Pro» phetas, tertio Doctores : deinde virtutes, gratiam cura» tionum, opitulationes, gubernationes, genera lingua» rum[4]. »

CXLIX. Ecce Deus posuit Apostolos, posuit Prophetas atque Doctores, dedit curationum gratiam, quam supra habes dari per Spiritum sanctum, dedit genera linguarum. Sed tamen non omnes Apostoli, non omnes Prophetæ,

[1] Joan. XXI, 15. — [2] Psal. XXXII, 9. — [3] Gen. I, 3. — [4] I Cor. XII, 28.

non omnes Doctores. Non omnes, inquit, habent gratiam curationum, neque omnes, inquit, linguis loquuntur [1]. In singulis enim hominibus universa dona divina esse non possunt : pro captu unusquisque id accipit, quod aut desiderat, aut meretur. Sed non hujus infirmitatis similis potentia Trinitatis, quæ omnium munifica gratiarum est.

CL. Denique posuit Apostolos Deus. Hos quos Deus posuit in Ecclesia, Christus elegit, et Apostolos ordinavit, et in orbem direxit dicens : « Ite in orbem universum, et » prædicate Evangelium universæ creaturæ. Qui crediderit, et baptizatus fuerit, hic salvus erit : qui vero non » crediderit, damnabitur. Signa autem credentes ista sequentur : In nomine meo dæmonia ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent; et si mortiferum quid » biberint, non eis nocebit : super ægros manus imponent, » et bene habebunt [2]. » Ecce Doctores posuit Pater, posuit etiam Christus in Ecclesiis; et sicut Pater dat gratiam curationum, ita dat et Filius : sicut Pater dat dona linguarum, ita largitus est et Filius.

CLI. Similiter de sancto Spiritu supra accepimus, quia eadem gratiarum genera largiatur. « Datur enim, inquit, per Spiritum alii gratia curationum, alii genera » linguarum, alii prophetia [3]. » Ergo eadem dat Spiritus, quæ dat Pater, dat etiam Filius. Accipiamus nunc expressius, quod superius prælibavimus, quia idem quod Pater et Filius, etiam Spiritus sanctus mandet officium, eosdemque constituat; dixit enim Paulus : « Attendite vobis, » et omni gregi, in quo posuit vos Spiritus sanctus episcopos regere Ecclesiam Dei [4]. »

CLII. Unitas igitur imperii, unitas constitutionis,

[1] I Cor. XII, 30. — [2] Marc. XVI, 15, et seqq. — [3] I Cor. XII, 9, 10. — [4] Act. XX, 28.

unitas largitatis. Nam si constitutionem separes et potestatem, quæ erat causa ut quos posuerat Apostolos Christus, poneret Deus Pater, poneret et Spiritus sanctus; nisi forte ut homines tanquam in consortio possessionis aut juris præjudicium verebantur? Et ideo dividebatur operatio, distribuebatur imperium.

CLIII. Hæc inter ipsos homines angusta sunt et minuta, qui plerumque tamen etiamsi operatione non congruunt, congruunt voluntate. Unde quidam interrogatus quid amicus esset : Alter, inquit, ego[1]. Si ergo homo amicum ita definivit, ut alterum se esse diceret, per unitatem videlicet amoris et gratiæ; quanto magis in Patre et Filio et Spiritu sancto unitatem majestatis æstimare debemus, cum per eamdem operationem ac Divinitatem vel unitas, vel certe id quod amplius est, ταυτότης sicut græce dicitur, exprimatur? ταυτὸ enim idem significat; eo quod idem habeat et Pater et Filius et Spiritus sanctus; ut idem velle, et idem posse non ex affectione sit voluntatis, sed in substantia Trinitatis.

CLIV. Hæc est apostolicæ fidei et devotionis hæreditas, quam licet et ex ipsorum Apostolorum considerare Actibus. Paruerunt ergo Paulus et Barnabas sancti Spiritus imperatis. Paruerunt et omnes Apostoli, statimque eos quos separari jusserat Spiritus, ordinaverunt : « Separate, » inquit, mihi Paulum et Barnabam[2]. » Videtis jubentis imperium? Spectate merita servientium.

CLV. Credidit Paulus; et quia credidit, studia persecutoris abjecit, coronam justitiæ reportavit. Credidit ille qui Ecclesias devastabat[3]: sed conversus ad fidem, prædicabat in Spiritu, quod Spiritus imperabat. Ungebat athletam suum Spiritus, et pulvere impietatis excusso, debellatorem infidelium ineluctabilem variis impiorum

[1] Cicero. de Amicitia. — [2] Act XIII, 4. — [3] Id. IX, 20, et seqq.

congressionibus offerebat, atque ad bravium supernæ vocationis in Christo Jesu diversis passionibus erudiebat.

CLVI. Barnabas quoque credidit, et quia credidit, paruit. Itaque sancti Spiritus electus imperio, quod ei ad omne redundat insigne meritorum, non fuit tanto indignus collegio. Una enim gratia fulgebat in his, quos Spiritus unus elegerat.

CLVII. Nec Paulus inferior Petro, quamvis ille Ecclesiæ fundamentum, et hic sapiens architectus sciens vestigia credentium fundare populorum : nec Paulus, inquam, indignus Apostolorum collegio, cum primo quoque facile conferendus, et nulli secundus. Nam qui se imparem nescit, facit æqualem.

## LIBER III.

### CAPUT I.

*Non tantum Prophetas et Apostolos a Spiritu missos, verum etiam Filium Dei. Probatur id ex Isaïa, et Evangelistis, quamque ob causam eumdem Spiritum sicut columbam descendisse ac super Christum manere Lucas scripserit, exponitur. Dehinc eadem Christi missione confirmata, Filium a Patre et Spiritu non secus ac Spiritum a Patre et Filio mitti colligitur.*

I. Superiori libro[1] evidentibus testimoniis Scripturarum docuimus Apostolos et Prophetas, illos ad prophetandum, hos ad evangelizandum a sancto Spiritu, sicut a Patre et a Filio destinatos : nunc adjicimus quod omnes jure mirentur, et dubitare non possint, quod Spiritus super Christum; et quod sicut ille Spiritum misit, et Filium Dei Spiritus misit. Dicit enim Filius Dei : « Spiritus Domini » super me, propter quod unxit me, evangelizare pau» peribus misit me, prædicare captivis remissionem, et » cæcis visum [2]. » Quod cum de libro Isaïæ legeret, ait in Evangelio : « Hodie completa est hæc Scriptura in auribus » vestris[3]; » ut de se dictum esse signaret.

II. Ergo mirari possumus si et Prophetas et Apostolos Spiritus misit, cum Christus dixerit : « Spiritus Domini » super me [4]? » Et bene, « Super me, » dixit; quia quasi filius hominis loquebatur. Quasi filius enim hominis et unctus et missus est ad Evangelium prædicandum.

[1] Vide sup. lib. II, cap. 12. — [2] Isaï. LXI, 1. — [3] Luc. IV, 21. — [4] Ibid. 18.

III. Sed si non creditur Filio, audiant etiam Patrem loquentem quia Spiritus Domini super Christum. Dicit enim Joanni : «Super quem videris Spiritum descendentem de cœlo, et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto[1].» Dixit hoc Deus Pater Joanni : Joannes et audivit, et vidit, et credidit. Audivit a Deo, vidit in Domino, credidit quia Spiritus erat, qui descendebat de cœlo[2]. Non enim columba, sed sicut columba descendit; sic enim scriptum est : «Et vidi Spiritum descendentem de cœlo, sicut columbam[3].»

IV. Sicut Joannes vidisse se dixit, ita scripsit et Marcus : Lucas autem addidit quod corporali specie descendit Spiritus sanctus, sicut columba[4]; ne incarnationem illam putares fuisse, sed speciem. Ideo autem speciem prætendit, ut per speciem crederet, qui Spiritum non videbat : et per speciem declararet unius honoris in imperio, unius operationis in mysterio, unius muneris in lavacro cum Patre et Filio sibi esse consortium; nisi forte invalidum credimus, ut in eo baptizetur servulus, in quo baptizatus est Dominus.

V. Pulchre autem dixit, «Manentem super eum[5];» quia ad Prophetas quoties volebat Spiritus, vel inspirabat verbum, vel faciebat : semper autem manebat in Christo.

VI. Nec rursum moveat, quod «Super eum» dixit; de Filio enim hominis loquebatur, quia sicut Filius hominis baptizabatur. Nam secundum Divinitatem non super Christum est Spiritus, sed in Christo; quia sicut Pater in Filio, et Filius in Patre : ita Dei Spiritus et Spiritus Christi et in Patre est et in Filio, quia oris est Spiritus[6]. Manet enim in Deo qui ex Deo est, sicut scriptum est : « Nos autem non spiritum hujus mundi acce-

[1] Joan. I, 33. — [2] Ibid. 34. — [3] Marc. I, 10. — [4] Luc. III, 22. — [5] Joan. I, 33. — [6] Psal. XXXII, 6.

»pimus, sed Spiritum qui ex Deo est[1].» Et manet in Christo, qui a Christo accepit : et in Christo est, quia iterum scriptum est : «Ille de meo accipiet[2];» et alibi : «Lex enim Spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me a »lege peccati et mortis[3].» Non ergo secundum Divinitatem Christi super Christum est; quia non super se est Trinitas, sed super omnia : supra se autem non est, sed in se est.

VII. Quis ergo dubitet quia Prophetas et Apostolos Spiritus misit, cum dicat Dei Filius : «Spiritus Domini »super me[4]?» Et alibi : «Ego sum primus, et ego in æter»num : et manus mea fundavit terram, et dextera mea »solidavit cœlum : vocabo eos, et astabunt simul, et con»gregabuntur omnes, et audient. Quis illis hæc denuntia»vit? Diligens te, feci voluntatem tuam adversus Babylo»nem, ut tollatur semen Chaldæorum. Ego locutus sum, »et ego vocavi : adduxi eum, et prosperum iter ejus feci. »Accedite ad me, et audite hæc. Non ab initio in occulto »locutus sum : cum fierent, illic eram. Et nunc Dominus »Deus misit, et Spiritus ejus[5].» Quis est, qui dicit : «Mi»sit me Dominus Deus, et Spiritus ejus;» nisi qui venit a Patre, ut salvos faceret peccatores? Quem ut audis, «Et »Spiritus misit;» ne cum legis quia Filius Spiritum mittit, inferioris esse Spiritum crederes potestatis.

VIII. Ergo et Pater Filium misit, et Spiritus : Spiritum quoque et Pater misit, et Filius : Pater misit, quia scriptum est : «Paracletus autem ille Spiritus sanctus, quem »mittet Pater in nomine meo[6].» Filius misit, quia dixit : «Cum venerit autem Paracletus, quem ego mittam vobis »a Patre, Spiritum veritatis[7].» Si ergo se invicem Filius et Spiritus mittunt, sicut Pater mittit; non subjectionis injuria, sed communitas potestatis est.

[1] I Cor. II, 12. — [2] Joan. XVI, 14. — [3] Rom. VIII, 2. — [4] Luc. IV, 18. — [5] Isaï. XLVIII, 12, et seqq. — [6] Joan. XIV, 26. — [7] Id. XV, 26.

## CAPUT II.

*Filium perinde ac Spiritum dari; unde non subjectio, sed una Divinitas operatione demonstratur.*

IX. Nec solum misit Pater Filium, sed etiam dedit, sicut ipse se Filius dedit. Lectum est enim nobis : « Gratia » vobis a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo, qui » se dedit pro peccatis nostris[1]. » Si subjectum in eo putant fuisse, quia missus est; gratiæ esse negare non possunt, quia datus est. Datus est autem a Patre, ut Esaïas dixit : « Puer natus est nobis, Filius datus est nobis[2]; » datus est autem, audeo dicere, et ab Spiritu, qui missus ab Spiritu est. Cum enim non definierit Propheta a quo datus sit, ostendit datum gratia Trinitatis : cum autem ipse se Filius dederit, utique non potuit ipse sibi secundum Divinitatem esse subjectus. Ergo non potuit divinæ subjectionis esse quod datus est.

X. Datus est autem et Spiritus sanctus; quia lectum est : « Rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis[3]. » Et Apostolus ait : « Quapropter qui hæc spernit, non ho» minem spernit, sed Deum, qui dedit Spiritum suum in » nobis[4]. » Esaïas quoque et Spiritum datum ostendit et Filium : « Sic, inquit, dicit dominus Deus, qui fecit cœlum, » et finxit illud : qui solidavit terram, et quæ in ea sunt : » et dat populo qui est super eam Spiritum, et Spiritum » calcantibus eam. » Et ad Filium : « Ego Dominus Deus, » qui vocavi te in æquitate, et tenebo manum tuam, et

[1] Galat. I, 3, 4. — [2] Isaï. IX, 6. — [3] Joan. XIV, 16. — [4] I Thess. IV, 8.

» confortabo te : et dedi te in testamentum generis mei, in » lucem gentium, aperire oculos cæcorum, educere de vin- » culis alligatos[1]. » Cum ergo Filius et missus et datus sit, Spiritus quoque missus et datus sit; habent utique unitatem Divinitatis, qui habent operis unitatem.

## CAPUT III.

*Eamdem quoque unitatem inde cognosci, quod Spiritus digitus dicatur, et Filius dextera; humani enim sermonis consuetudine juvari divinorum intelligentiam. Hoc digito scriptas fuisse legis tabulas, quæ postea fractæ sunt, et qua de causa? denique Christum scripsisse eodem digito : nec ullam tamen e corporea comparatione in Spiritu admittendam esse inferioritatem.*

XI. Unde etiam et digitus Dei appellatus est Spiritus, eo quod sit Patri et Filio et Spiritui sancto individua, inseparabilisque communio. Nam sicut Filium Dei Scriptura dexteram Dei dixit, sicut lectum est : « Dextera tua, Do- » mine, glorificata est in virtute; dextera manus tua, Do- » mine, confregit inimicos[2]; » ita Spiritus sanctus appellatus est digitus Dei, sicut ipse Dominus dicit : « Quod si in di- » gito Dei ego ejicio dæmonia[3]. » Hunc enim digitum in alio libro Evangelii eodem loco Dei Spiritum nominavit, sicut habes : « Quod si in Spiritu Dei ego ejicio dæmo- » nia[4]. »

XII. Quid igitur expressius ad significandam Divinitatis vel operationis dici potuit unitatem, quæ secundum

[1] Isaï. XLII, 5-7. — [2] Exod. XV, 6. — [3] Luc. XI, 20. — [4] Marc. XII, 28.

Divinitatem est Patris, vel Filii, vel Spiritus sancti, quam ut intelligamus multo magis quam corpus hoc nostrum æternæ plenitudinem Divinitatis scindi videri, si quis unitatem substantiæ separet, multiplicet potestates; cum una sit ejusdem Divinitatis æternitas?

XIII. Plerumque enim ex nostris sermonibus ea quæ supra nos sunt, convenit æstimari: et quia illa videre non possumus, ex his quæ videre possumus, colligamus: « Invisibilia enim ejus, ait Apostolus, a creatura mundi » per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur. » Et subdidit: « Sempiterna quoque virtus ejus et Divinitas[1]. » Quorum aliud de Filio, aliud de Spiritu sancto dictum videtur; ut quemadmodum sempiterna virtus Patris dicitur Filius, ita etiam Spiritus quia divinus est, sempiterna Divinitas esse credatur. Nam et Filius quia semper vivit, vita sempiterna est. Hic ergo digitus Dei et sempiternus est, et divinus. Quid enim Dei proprium, quod non sempiternum sit et divinum?

XIV. Hoc digito, sicut legimus, tabulas illas lapideas Deus inscripsit, quas Moyses accepit[2]. Non enim carnali digito Deus harum litterarum, quas legimus, apices et elementa formavit: sed Spiritu suo dedit Legem. Et ideo Apostolus dixit: « Lex enim spiritalis est, quæ utique non » atramento inscripta est, sed Spiritu Dei vivi: non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus[3]. » Nam si Apostoli Epistola scribitur in Spiritu, quid obstat quominus etiam legem Dei non atramento, sed Spiritu Dei scriptam credere debeamus: quæ utique cordis nostri mentisque secreta non maculat, sed illuminat?

XV. Scripta est autem in tabulis lapideis, quia in typo scripta est[4]: sed tabulæ fractæ primo sunt, et abjectæ de

[1] Rom. I, 20. — [2] Exod. XXXI, 18. — [3] 2 Cor. III, 3. — [4] Exod. XXXII, 19.

Moysis manibus; quia Judæi a propheticis operibus exciderunt. Et bene tabulæ fractæ sunt, non scriptura deleta. Et tu vide ne frangatur tabula tua, ne mens tua et animus dividatur. Numquid divisus est Christus? Non divisus est, sed unum est cum Patre : et te nemo ab eo separet. Si fides deficiat, tabula cordis tui frangitur. Comminuitur animi firmitudo, si unitatem Divinitatis in Trinitate non credas. Scripta est et fides tua, scripta est et culpa tua, sicut Jeremias dixit : « Scripta est, Juda, culpa tua graphio » ferreo et ungue adamantino. Et scripta est, inquit, in » pectore et in corde tuo[1]. » Ibi igitur culpa est, ubi gratia : sed culpa graphio scribitur, gratia Spiritu designatur.

XVI. Hoc digito mystice etiam Dominus Jesus, inclinato capite, scribebat in terra[2], cum a Judæis adultera esset oblata : significans per figuram, quando de peccatis alterius judicamus, nostri nos debere meminisse peccati.

XVII. Ac ne rursus quia Legem Deus Spiritu suo scripsit, inferius aliquid tanquam de ministerio Spiritus crederemus, vel ex corporis nostri æstimatione portionem quamdam exiguam Dei Spiritum putaremus, ait alibi Apostolus non se humanæ scientiæ verbis loqui, sed doctis Spiritus, et spiritualibus spiritalia comparare[3] : animalem autem hominem non percipere quæ sunt Spiritus Dei; sciebat enim quod is, qui divina carnalibus compararet, inter animalia esset, non inter spiritales homines computandus : « Stultitia enim, inquit, illi est[4]. » Et ideo quia sciret has futuras esse animalium hominum quæstiones, præsagus futuri ait : « Quis enim cognovit sensum Domini, qui in- » struat eum[5] ? » Nos autem sensum Christi habemus.

[1] Jerem. XVII, 1. — [2] Joan. VIII, 6. — [3] I Cor. II, 13. — [4] Ibid. 14.— [5] bid. 16.

## CAPUT IV.

*Spiritum propterea quod digitus vocatur, minorem esse contendentibus, regerit hoc quoque in Filii, qui dextra dicitur, injuriam converti. Hæc ergo nomina non nisi ad unitatem Divinitatis referenda; unde Moyses totam Trinitatem in maris Rubri transitu cecinit operatam. Nec sane mirum ibi Spiritus extitisse operationem, ubi baptismi figura fuit; siquidem in hoc tres personas ex æquo operari, sanctificareque Scriptura docet.*

XVIII. Sed si quis adhuc carnalibus inhæret ambiguis, et corporalibus vacillat exemplis; consideret quia non potest bene sentire de Filio, qui potest male sentire de Spiritu. Nam si ideo portionem quamdam exiguam putant esse Spiritum Dei, quia digitus Dei dicitur; iidem utique et portionem exiguam dicunt esse in Filio Dei, quia dextera Dei dicitur.

XIX. Sed Filius et dextera et virtus dicitur: itaque si verba nostra pendamus, nulla potest sine virtute esse perfectio; et ideo caveant ne putent, quod nefas dictu est, semiperfectum in sua substantia Patrem perfectionem accepisse per Filium, et desinant coæternum Filium Patri negare. Quando enim non fuit Dei virtus? Quod si aliquando putant non fuisse Dei virtutem, aliquando plenitudinem in Deo Patre negabunt fuisse, cui putant aliquando defuisse virtutem.

XX. Sed hæc, ut dixi, scripta sunt, ut ad unitatem

divinitatis ista referamus, et credamus quod Apostolus dixit, quia plenitudo Divinitatis corporaliter habitat in Christo, et habitat in Patre, et habitat in Spiritu sancto[1] : et quod sicut unitas Divinitatis, ita et unitas operationis sit.

XXI. Quod etiam ex Cantico Moysis colligi potest; ipse enim cum per maria traduxisset populum Judæorum, et Dei Patris operationem et Filii est confessus et Spiritus, dicens : « Dextera manus tua, Domine, glorificata est in » virtute : dextera manus tua, Domine, confregit inimicos[2]. » Habes quia et Filium sit confessus et Patrem, cujus est dextera. Et infra, ne Spiritum sanctum præteriret, adjecit : « Misisti Spiritum tuum, et cooperuit eos mare : et Spiritu » iracundiæ tuæ divisa est aqua[3]. » Quo significatur unitas Divinitatis, non inæqualitas Trinitatis.

XXII. Vides igitur quia et Spiritus sanctus cooperatus Patri et Filio sit, ut tanquam congelascentibus fluctibus in medio mari, aquarum quidam murus insurgeret ad transitum Judæorum, et rursus Ægyptiorum populum per Spiritum refusus obrueret[4]. Inde et columnam nubis plerique præcessisse in die populo Judæorum, et columnam ignis in nocte arbitrantur, quo protegeret plebem suam gratia spiritalis[5].

XXIII. Hanc autem operationem Dei, quam totus orbis jure miratur, sine sancti Spiritus opere non fuisse etiam Apostolus declaravit, dicens in figura illa præcessisse spiritalis mysterii veritatem; sic enim habes : « Quoniam » patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes mare » transierunt, et omnes in Moyse baptizati sunt in nube et » in mari : et omnes eamdem escam spiritalem manduca» verunt, et omnes eumdem potum spiritalem biberunt[6]. »

XXIV. Nam quemadmodum typus sacramenti potuit

[1] Coloss. II, 9. — [2] Exod. xv, 6. — [3] Ibid. 10. — [4] Id. XIV, 22. — [5] Id. XIII, 21. — [6] I Cor. x, 1, et seqq.

esse sine operatione Spiritus sancti, cujus veritas omnis in Spiritu est? Quod et Apostolus docuit dicens : « Sed abluti » estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine » Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri[1]. »

XXV. Vides igitur quia et Pater operatur in Filio, et Filius operatur in Spiritu. Et ideo secundum seriem Scripturarum noli dubitare in figura fuisse, quod in veritate esse ipsa etiam Veritas declaravit. Quis enim operationem ejus abnuat in lavacro, in quo operationem ejus sentimus et gratiam?

XXVI. Nam sicut sanctificat Pater, ita sanctificat et Filius, sanctificat et Spiritus sanctus. Sanctificat Pater, secundum quod scriptum est : « Deus pacis sanctificet vos, » ut integer spiritus vester, et anima et corpus sine quærela » in die Domini nostri Jesu Christi servetur[2]. » Et alibi Filius dicit : « Pater, sanctifica eos in veritate[3]. »

XXVII. De Filio autem idem Apostolus dixit : « Qui » factus est nobis sapientia a Deo, et justitia, et sanctifi- » catio, et redemptio[4]. » Vides quia factus est sanctificatio? Sed factus est nobis; non ut ille mutaret quod erat, sed ut nos sanctificaret in carne.

XXVIII. Spiritum quoque sanctum sanctificare Apostolus docet. Sic enim dicit : « Gratias agere debemus Deo » semper pro vobis, fratres dilectissimi a Domino, quia » elegit vos Deus primitias in salutem, in sanctificatione » Spiritus, et fide veritatis[5]. »

XXIX. Ergo sanctificat Pater, sanctificat et Filius, sanctificat et Spiritus sanctus : sed una est sanctificatio, quia unum est baptisma, et una gratia sacramenti[6].

[1] 1 Cor. VI, 11. — [2] 1 Thess. V, 23. — [3] Joan. XVII, 17. — [4] 1 Cor. I, 30. — [5] 2 Thess. II, 12. — [6] Ephes. IV, 5.

## CAPUT V.

*Colligit cœptum argumentum, et unitatem per digitum atque dexteram significari inde confirmat, quod eadem opera Dei sint, quæ sunt manuum; et quæ manuum, eadem etiam sint digitorum: ac demum quod manus Filio et Spiritui perinde conveniat, ac Spiritui et Filio digitus.*

XXX. Sed quid mirum si sanctificat singulos ipse sanctificatione non indigens, sed redundans; quando tantam, ut dixi, majestatem ejus accepimus, ut tanquam digitus a corpore, ita a Deo Patre inseparabilis videatur Spiritus sanctus?

XXXI. Quod si quis ad diminutionem, non ad unitatem potestatis putat esse referendum, is profecto in eam amentiam cadet, ut tanquam in unam velut corporis formam Patrem et Filium et Spiritum sanctum videatur effingere, et distinctiones quasdam figurare membrorum.

XXXII. Sed accipiant, ut sæpius dixi, non inæqualitatem, sed unitatem potestatis hac testificatione signari, quandoquidem quæ opera Dei sunt, eadem sint opera manuum, eadem etiam legerimus opera esse digitorum. Scriptum est enim : « Cœli enarrant gloriam Dei, et opera » manuum ejus annuntiat firmamentum[1] ; » et alibi : « Ini- » tio terram tu fundasti, Domine, et opera manuum tua- » rum sunt cœli[2]. » Eadem igitur sunt opera manuum, quæ sunt opera Dei. Non ergo aliqua pro membrorum

[1] Psal. XVIII, 2. — [2] Id. CI, 26.

corporalium qualitate discretio operationis, sed unitas potestatis est.

XXXIII. Quæ autem opera sunt manuum, eadem opera digitorum; quia æque scriptum est : « Quoniam videbo » cœlos tuos, opera digitorum tuorum, lunam et stellas » quas tu fundasti[1]. » Quid hic igitur digiti minus quam manus fecisse produntur; cum idem fecerint digiti, quod manus; sicut scriptum est : « Quoniam delectasti me, » Domine, in factura tua, et in operibus manuum tuarum » delectabor[2]. »

XXXIV. Et tamen quia manum legimus Filium (scriptum est enim : « Nonne manus mea fecit hæc omnia[3]? » et alibi : « Ponam te in foramine petræ, et protegam ma- » num meam super te. Posui manum meam sub tegumento » petræ[4] : » quod ad incarnationis mysterium spectat, quia integumentum corporis virtus Dei sempiterna suscepit) utique liquet manus et de Filio Dei et de Spiritu sancto Scripturam locutam.

XXXV. Et rursus quia digitum Dei Spiritum legimus[5], ideo appellatos digitos æstimamus, ut Filium Spiritumque signaret. Denique ut et Filii et Spiritus sanctificationem se habere memoraret, ait quidam Sanctus : « Manus tuæ » fecerunt me, et plasmaverunt me[6]. »

[1] Psal. VIII, 4. — [2] Id. XCI, 5. — [3] Isaï. LXVI, 2. — [4] Exod. XXXIII, 22. — [5] Luc. XI, 20. — [6] Job. X, 8.

## CAPUT VI.

*Spiritum perinde ac Patrem et Filium arguere; imo vero judicare non posse judices absque ipso, ut Salomonis Danielisque judiciis, quæ obiter paucis explicantur, ostenditur; neque alium Danieli aspirasse, quam Spiritum sanctum.*

XXXVI. Cur enim verborum similitudinem recusamus, ubi unitatem potestatis asserimus; cum eo usque unitas potestatis sit, ut et arguat Spiritus, sicut arguit Pater, et arguit Filius? Sic enim scriptum est: « Domine, ne ira » tua arguas me, neque in furore tuo corripias me[1]. » Deinde in quadragesimo nono Psalmo, sicut dicit Dominus: « Arguam te, et statuam ante faciem tuam peccata » tua[2]; » ita etiam de Spiritu sancto Filius dixit: « Cum » autem abiero, mittam Paracletum ad vos: et ille veniens » arguet mundum de peccato, et de justitia, et de ju- » dicio[3]. »

XXXVII. Sed quo nos perfidorum hominum deducit amentia, ut quasi de ambiguo quod Spiritus sanctus arguat, videamur astruere; cum judices ipsi non queant nisi per Spiritum judicare? Denique nobile illud Salomonis judicium[4], quod inter dubia certantium: cum una, oppresso parvulo, quem ipsa susceperat, vindicare sibi vellet alienum, altera proprium filium defensaret; et fraudem in ipsis cogitationibus occultis, et pietatem in maternis visceribus deprehendit, utique per Spiritus

[1] Psal. vi, 1. — [2] Id. xlix, 21. — [3] Joan. xvi, 7, 8. — [4] 3 Reg. iii. 16.

sancti munus emicuit. Neque enim latentem conscientiam fœminarum alia aliqua penetrasset nisi Spiritus sancti machæra, de qua ait Dominus : « Non veni pacem mit» tere, sed machæram [1] ; » quia non ferro, sed Spiritu mens interna penetrabilis : « Est enim Spiritus intelligen» tiæ sanctus, unicus, multiplex, subtilis, mobilis; » et infra : « Omnia prospiciens[2]. »

XXXVIII. Vide Propheta quid dicat, quia omnia prospicit. Et ideo etiam Salomon prospexit, ut machæram illam juberet afferri [3]; quia simulato quod dividere vellet infantem, consideravit quod vera mater plus consuleret Filio quam solatio; et gratiam juri, non gratiæ jura præferret. At vero illa quæ matris simularet affectum, vincendi studio cæca, parvi duceret ejus exitium, in quo nesciret pietatis dispendium. Itaque vir ille spiritalis, qui dijudicaret omnia « (Spiritalis enim dijudicat om» nia [4]) » naturam in affectibus quæsivit, quæ latebat in vocibus : et pietatem interrogavit, ut proderet veritatem. Vicit itaque mater charitatis affectu, quæ fructus est Spiritus.

XXXIX. Dijudicat in Propheta, quia per Spiritum datur sermo sapientiæ : quomodo ergo negatur quod arguere possit Spiritus sanctus mundum de judicio, qui judicii tollit ambiguum, largitur eventum?

XL. Daniel quoque nisi accepisset Dei Spiritum, nunquam potuisset deprehendere adulterium libidinis, mendacium fraudis. Nam cum Susanna presbyterorum conjurationibus appetita, inflexam populi mentem videret contemplatione seniorum; et omnibus destituta subsidiis, sola inter homines pudicitiæ suæ conscia Deum arbitrum precaretur : « Exaudivit, inquit, Dominus vocem ejus,

[1] Matth. x, 34. — [2] Sap. vii, 22, 23. — [3] 3 Reg. iii, 24. — [4] 1 Cor. ii, 15.

» cum duceretur, ut periret : et excitavit Dominus Spiritum sanctum pueri adolescentis, cui nomen Daniel[1]. » Itaque secundum accepti Spiritus sancti gratiam vacillantia perfidorum testimonia deprehendit; neque enim alia nisi divinæ fuit operatio potestatis, ut eos vox sua proderet, quorum latebat affectus.

XLI. Percipite igitur Spiritus sancti sacrum et cœleste miraculum. Illa quæ maluit sibi casta esse quam populo : illa quæ maluit innocentiæ subire periculum, quam pudoris : quæ cum accusaretur, tacebat : cum damnaretur, silebat, conscientiæ suæ contenta judicio : quæ reverentiam pudoris etiam in periculis reservabat; ne extorsisse petulantiam viderentur, qui extorquere non potuerant castitatem : ubi Dominum invocavit, Spiritum meruit, qui latentem presbyterorum conscientiam revelavit.

XLII. Discant pudicæ calumniam non timere. Nam quæ castimoniam vitæ prætulit, nec vitæ dispendium pertulit, et gloriam retulit castitatis. Sic et Abraham quondam jussus adire peregrina[2], nec uxoriæ periculo pudicitiæ, nec mortis propositæ terrore revocatus, et vitam suam, et castimoniam servavit uxoris. Nullum itaque Deo credidisse pœnituit : et castitas devotionem cumulavit in Sara, et devotio castitatem.

XLIII. Ac ne quis forte existimet, quia dicente Scriptura : « Excitavit Deus Spiritum sanctum pueri adolescentis[3], » spiritum in eo putet fuisse hominis, non Spiritum sanctum; legat in posterioribus, et inveniet quia Spiritum sanctum accepit Daniel, et ideo prophetavit. Denique et rex eum prætulit, quia habebat gratiam spiritalem. Sic enim dicit : « Tu autem, Daniel, potes; quia Spiritus » sanctus Dei in te est. » Et infra Scriptura dicit : « Et fuit » Daniel præpositus illis; quoniam Spiritus erat superans

[1] Dan. XIII, 44, 45. — [2] Gen. XX, 2. — [3] Dan. IV, 21.

» in eo [1]. » Sed etiam Moysis Spiritus judicaturis divisus est [2].

## CAPUT VII.

*Filium ipsum non judicare aut vindicare sine Spiritu; unde idem Spiritus Verbi gladius appellatur. Sed cum vicissim Verbum dicatur Spiritus gladius, summam in utroque potentiæ unitatem inde cognosci.*

XLIV. Sed quid de cæteris loquamur? ipsum Dominum Jesum in Spiritu non solum judicare accepimus; sed etiam vindicare. Neque enim vindicaret in Antichristum, nisi ante de ejus meritis judicaret, quem (sicut legimus) « Dominus Jesus interficiet Spiritu oris sui [3]. » Sed hic non acquisita gratia est, sed individua manet unitas; quia neque Christus sine Spiritu, neque Spiritus potest esse sine Christo. Non enim potest divinæ naturæ unitas separari.

XLV. Et quia in medium id venit exemplum quod Dominus Jesus interficiet Spiritu oris sui, gladius quidam Verbi Spiritus intelligitur [4]. Denique et in Evangelio dicit ipse Dominus Jesus : « Non veni pacem mittere, sed gla» dium [5]. » Venit enim ut Spiritum daret; ideoque et in ore ejus gladius bis acutus [6], utique gratia spiritalis, Spiritus ergo Verbi gladius est.

XLVI. Et ut scias inæqualitatem non esse, sed unitatem naturæ, Verbum quoque gladius est Spiritus sancti;

[1] Dan, VI, 3, et seqq. — [2] Num. XI, 25. — [3] 2 Thess. II, 8. — [4] Ephes. VI, 17. — [5] Matth. X, 34. — [6] Apoc. XIX, 15.

scriptum est enim : « Accipientes scutum fidei, in quo » possitis omnia tela Maligni ignita extinguere, et galeam » salutis assumite, et gladium Spiritus, quod est Verbum » Dei[1]. »

XLVII. Cum igitur Verbi gladius Spiritus sanctus sit, et Spiritus sancti gladius Verbum Dei sit; utique unitas est potentiæ.

---

## CAPUT VIII.

*Prædictam unitatem eo probari, quod sicut Pater, ita etiam Filius contristari ac tentari legitur. Tentatum etiam Filium in deserto, ubi erecta fuit in æneo serpente figura crucis : sed Spiritum quoque ibidem tentatum dici ab Apostolo. Hinc Israëlitas ab eodem Spiritu directos in Terram promissam, ipsique unam esse cum Patre et Filio voluntatem ac potentiam colligit Ambrosius.*

XLVIII. Quam unitatem licet etiam aliis Scripturarum locis considerare. Nam cum dicat Ezechiel ad populum Judæorum : « Et contristastis me in omnibus his, dicit Do» minus[2]; » Paulus novo populo in Epistola sua dicit : « Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati » estis[3]. » Rursus cum Esaïas dicat de ipsis Judæis : « Ipsi au» tem non crediderunt, sed exacerbaverunt Spiritum sanc» tum[4]; » David de Deo dicit : « Et exacerbaverunt Altissi» mum in siccitate, et tentaverunt Deum in cordibus suis[5]. »

XLIX. Accipe etiam quia cum alibi dixerit Scriptura

[1] Ephes. VI, 16, 17. — [2] Ezech. XVI, 43. — [3] Ephes. IV, 30. — [4] Isaï. LXIII, 10. — [5] Psal. LXXVII, 17, 18.

tentatum Spiritum, tentatum etiam Deum, eadem dicat et Christum esse tentatum; habes enim ad Corinthios Apostolum : « Neque tentemus Christum, sicut quidam » eorum tentaverunt, et a serpentibus perierunt[1]. » Justa vindicta, ut adversarii venena sentirent, qui non venerabantur auctorem.

L. Et bene Dominus, æreo serpente suspenso, jussit curari vulnera sauciorum[2]; imago enim crucis æreus serpens est; nam etsi in carne sua suspensus est Christus, tamen in eo et ipse crucifixus est mundo, et ipsi crucifixus est mundus : « Mihi enim, inquit, mundus crucifixus est, » et ego mundo[3]. » Crucifixus est ergo in suis mundus illecebris; et ideo non verus, sed æreus suspensus est serpens; quia in veritate quidem corporis, sed sine veritate peccati suscepit Dominus speciem peccatoris; ut per lubricum infirmitatis humanæ simulando serpentem, depositis carnis exuviis, veri destrueret serpentis astutiam. Per crucem itaque Domini, quæ in tentationis ultione subvenit, offensam in perfidis Trinitatis agnosco, qui medicinam Trinitatis accipio.

LI. Ergo cum habeas in libro Moysi, quia Dominus tentatus serpentes immiserit populo Judæorum[4], necesse est aut unitatem in majestate divina fatearis Patris et Filii et Spiritus sancti : aut certe cum Spiritum dicat Apostolica Scriptura tentatum; Domini nomine Spiritum utique designavit. Tentatum autem Spiritum sanctum ad Hebræos scribens Apostolus dicit; sic enim habes : « Quia » hæc dicit Spiritus sanctus : Hodie si vocem ejus audieri» tis, nolite obdurare corda vestra, sicut in irritatione se» cundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me » patres vestri, probaverunt et viderunt opera mea. Qua» draginta annis proximus fui generationi huic, et dixi :

[1] 1 Cor. x, 9. — [2] Num. xxi, 9. — [3] Galat. vi, 14. — [4] Num. xxi, 6.

» Semper isti errant corde ; ipsi vero non cognoverunt » vias meas, sicut juravi in ira mea, si introibunt in re- » quiem meam[1]. »

LII. Ergo secundum Apostolum tentatus est Spiritus. Si et ipse tentatus est, et ipse utique in terram repromissionis Judæorum populum dirigebat, sicut scriptum est : « Quia adduxit eos per abyssum, sicut equum per deser- » tum, et non laboraverunt, et sicut pecora per campum. » Descendit Spiritus a Domino, et direxit eos[2]. » Et ipse utique serenam cœlestis alimoniæ pluviam ministrabat, ipse quotidianam messem, quam terra non parturierat, agricola non severat, imbre fertili fœcundabat.

LIII. Nunc spectemus singula. Requiem Judæis promiserat Deus, eam requiem Spiritus suam dicit[3]. Tentatum se a perfidis Deus Pater memorat, tentatum ab iisdem se dicit et Spiritus; qua una tentatio est, quia tentata est a sacrilegis una Divinitas Trinitatis. Condemnat Deus populum Judæorum; ut in terram fluentem lac et mel[4], hoc est, ad resurrectionis requiem pervenire non possit : eadem sententia condemnat et Spiritus dicens : « Si introi- » bunt in requiem meam[5]. Unius ergo sententia voluntatis, unius excellentia potestatis est.

[1] Hebr. III, 7, et seqq. — [2] Isaï. LXIII, 13, 14. — [3] Exod. XVI, 12. — [4] Num. XIV, 8. — [5] Psal. XCIV, 11.

## CAPUT IX.

*Spiritum sanctum exacerbari confirmatur ex Petri verbis; ubi unum et idem esse Spiritum Dei, ac Spiritum Domini, cum ex aliis locis, tum e memorata ejusdem Apostoli sententia in Ananiam ac Saphiram ostenditur : unde Spiritus sancti vel cum Patre ac Filio conjunctionem, vel propriam Divinitatem evinci contenditur.*

LIV. Fortasse tamen aliquis diceret hoc exemplum non posse ad proprietatem sancti Spiritus derivari; nisi alio loco etiam Petrus apostolus nos docuisset peccatis nostris etiam Spiritum posse tentari; sic enim habes ad Ananiæ conjugem dictum : « Quid utique convenit vobis » tentare Spiritum Domini [1] ? » Etenim Domini Spiritus ipse est Dei Spiritus; quia unus sanctus est Spiritus, ut etiam Paulus apostolus docuit dicens : « Vos autem in » carne non estis, sed in Spiritu, si tamen Spiritus Dei » habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non » habet, hic non est ejus [2]. » Præmisit Spiritum Dei, et statim subdidit eumdem esse Spiritum Christi. Et cum dixisset de Spiritu, ut intelligeremus quia ubi Spiritus sanctus, ibi Christus est, addidit : « Si autem Christus in » vobis [3]. »

LV. Deinde quomodo hîc intelligimus quia ubi Spiritus, ibi et Christus; ita etiam alibi ostendit quia ubi Christus, ibi etiam Spiritus sanctus sit. Nam cum dixisset : « Num-

[1] Act. v, 9. — [2] Rom. viii, 9. — [3] Ibid. 10.

» quid experimentum ejus quæritis, qui in me loquitur » Christus[1]; » alibi ait : « Puto enim et ego Spiritum Dei » habeo[2]. » Inseparabilis ergo est unitas, quia ubi aut Pater, aut Christus, aut Spiritus, Scriptura testificante, signatur; ibi omnis plenitudo est Trinitatis.

LVI. Sed et ipse Petrus in eo, quod proposuimus, exemplo præmisit Spiritum sanctum, et postea dixit Spiritum Domini; sic enim habes : « Anania, cur implevit Satanas » cor tuum ad mentiendum Spiritui sancto, ut fraudem » faceres de pretio agri? Ita nonne manens tibi manebat, » et venditus in tua erat potestate? Quare posuisti in corde » tuo hoc scelus? Non es hominibus mentitus, sed Deo. » Et subter ad ejus uxorem ait : « Quid utique convenit vobis » tentare Spiritum Domini[3]? »

LVII. Primum intelligimus quia Spiritum sanctum Spiritum Domini dixit. Deinde cum præmiserit Spiritum sanctum, et addiderit : « Non es hominibus mentitus, sed » Deo; » necesse est in Spiritu sancto aut unitatem Divinitatis intelligas; quoniam cum Spiritus tentatur, Deus fallitur : aut si unitatem Divinitatis conaris excludere, secundum Scripturæ verba ipse utique Spiritum Deum credis.

LVIII. Si enim et de Spiritu expressum intelligimus et de Patre, in Deo utique Patre et Spiritu sancto veritatis et scientiæ advertimus unitatem; quia similiter a sancto Spiritu, sicut a Deo Patre mendacium deprehenditur. Quod si utrumque de Spiritu accipimus, cur quod legis, perfide, negare conaris? Aut igitur unitatem Divinitatis Patris et Filii et Spiritus sancti, aut Divinitatem sancti Spiritus confitere. Utrum dixeris, in Deo utrumque dixisti; quia et unitas Divinitatem astruit, et Divinitas unitatem.

[1] 2 Cor. XIII, 3. — [2] 1 Cor. VII, 40. — [3] Act. V, 3-9.

## CAPUT X.

*Spiritus sancti Divinitatem astrui ex Joannis loco. Hunc quidem deletum fuisse ab hæreticis, at inani conatu; cum inde facilius eorum perfidia convinci possit. Ut ostendatur hic idem locus esse de Spiritu, contextus series expenditur. Eum de Spiritu sancto nasci, qui renascitur de eodem Spiritu, de quo Christus ipse natus ac renatus creditur. Iterum ex duobus Joannis testimoniis colligitur Spiritus Divinitas, ac demum quomodo Spiritus, aqua et sanguis testes dicantur, exponitur.*

LIX. Nec solum hoc loco evidenter sancti Spiritus θεότητα, hoc est, Deitatem Scriptura testatur; sed etiam ipse Dominus dixit in Evangelio : « Quoniam Deus Spiritus » est[1]. » Quem locum ita expresse, Arriani, testificamini esse de Spiritu; ut eum de vestris codicibus auferatis : atque utinam de vestris, et non etiam de Ecclesiæ codicibus tolleretis! Eo enim tempore quo impiæ infidelitatis Auxentius Mediolanensem Ecclesiam armis exercituque occupaverat, vel a Valente atque Ursatio, nutantibus sacerdotibus suis, incursabatur Ecclesia Sirmiensis, falsum hoc, et sacrilegium vestrum in Ecclesiasticis codicibus deprehensum est. Et fortasse hoc etiam in Oriente fecistis.

LX. Et litteras quidem potuistis abolere, sed fidem non potuistis auferre. Plus vos illa litura prodebat, plus

[1] Joan. III, 6.

vos illa litura damnabat; neque enim vos poteratis oblinere veritatem, sed illa litura de libro vitæ nomina vestra radebat. Cur auferebatur : « Quoniam Deus Spiritus est,» si non pertinebat ad Spiritum? Si enim de Deo Patre vultis expressum, ergo et Deum Patrem negatis, qui putatis esse delendum. Utrum vultis, eligite : in utroque vos laqueus vestræ impietatis astringet, si gentiles vos esse fateamini vel Patrem Deum negando, vel Spiritum. Tenetur igitur vestra confessio, qua delestis oraculum, dum formidatis exemplum.

LXI. Delestis quidem in pectoribus animisque vestris : cæterum divinum non deletur oraculum, non deletur Spiritus sanctus, sed aversatur impias mentes : non deletur gratia, sed iniquitas; quia scriptum est : « Ego sum, ego » sum, qui deleo iniquitates tuas[1]. » Denique Moyses pro populo petens : « Dele, iniquit, me de libro tuo, si non » parcis huic populo[2]. » Nec tamen deletus est; quia non habebat iniquitatem, sed gratiam profluebat.

LXII. Vestra igitur estis confessione convicti, quod sapienter factum non potestis dicere, sed astute. Astute enim cognovistis loci istius vos attestatione convinci, nec argumenta vestra adversus id posse testimonium convenire. Quo enim possit alio intellectus loci istius derivari, cum series lectionis tota de Spiritu sit?

LXIII. Nicodemus quærit de regeneratione, respondet Dominus : « Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit » per aquam et Spiritum, non potest introire in regnum » Dei[3]. » Et ut ostenderet aliam generationem secundum carnem esse, aliam secundum Spiritum, addidit : « Quod natum est ex carne, caro est; » quia de carne natum est : et quod natum est de Spiritu, » Spiritus est; quia Deus Spiritus est[4]. » Prosequere ergo otam seriem lectionis, et

[1] Isaï. XLIII, 25. — [2] Exod. XXXII, 32. — [3] Joan. V, 5. — [4] Ibid. 6

invenies quod Dominus impietatem vestram plenitudine assertionis excluserit. « Noli, inquit, mirari quia dixi : » Oportet vos nasci denuo. Spiritus ubi vult spirat, et » vocem ejus audis : sed nescis unde veniat, aut quo vadat; » sic est omnis qui natus est de Spiritu[1]. »

LXIV. Quis est qui nascitur de Spiritu, et qui efficitur Spiritus; nisi qui renovatur Spiritu mentis suæ? Hic est utique qui per aquam regeneratur et Spiritum sanctum; quoniam per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti spem vitæ capimus æternæ. et alibi Petrus apostolus ait : « Vos autem Spiritu sancto baptizabimini[2]. » Quis est autem qui baptizatur Spiritu sancto, nisi qui renascitur per aquam et Spiritum sanctum? Ergo de sancto Spiritu Dominus dixit : « Amen, amen dico tibi, nisi quis » renatus fuerit per aquam et Spiritum, non potest introire » in regnum Dei. » Et ideo de ipso nasci nos in posterioribus definivit, per quem renasci nos in superioribus est locutus. Hæc Dominica sententia est : scripto nitor : non argumento.

LXV. Quæro tamen cur si non dubitatur per Spiritum sanctum nos renasci, dubitetur de Spiritu sancto nos nasci; cum ipse Dominus Jesus de Spiritu sancto et natus sit et renatus? Quem si natum de Spiritu sancto confitemini, quia non potestis negare[3]: renatum autem negatis[4]; magna insipientia, ut quod singulare Dei est, confiteamini : quod commune est hominum, denegetis. Et ideo bene vobis dicitur quod Judæis dictum est : « Si terrena vobis dixi, » et non creditis; quomodo si dixero vobis cœlestia, » credetis[5]. »

LXVI. Sed tamen utrumque locum ita scriptum invenimus in græco, ut non per Spiritum dixerit, sed de Spi-

[1] Joan. III, 7, 8. — [2] Act. XI, 16. — [3] Matth. I, 20. — [4] Id. III, 16. — [5] Joan. III, 12.

ritu. Denique sic habet : Ἀμὴν, ἀμὴν, λέγω σοι, ἐὰν μὴ τις γεννήθη ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, hoc est, « De aqua et Spiritu. » Ergo cum dubitari non debeat de sancto scriptum esse Spiritu, « Quod natum est de Spiritu ; » non est dubium quin Deus sit et sanctus Spiritus, secundum quod scriptum est, quia « Deus Spiritus est. »

LXVII. Alibi quoque ut hoc de sancto Spiritu scripsisse se idem Evangelista reseraret : « Per aquam, inquit, et » Spiritum venit Christus Jesus, non solum in aqua, sed » per aquam et sanguinem. Et Spiritus testimonium dicit, » quoniam Spiritus est veritas; quia tres sunt testes, Spi» ritus, aqua, sanguis : et hi tres unum sunt[1]. »

LXVIII. Audi quomodo testes : Spiritus mentem renovat, aqua proficit ad lavacrum, sanguis spectat ad pretium. Spiritus enim nos per adoptionem filios Dei fecit, sacri fontis unda nos abluit, sanguis Domini nos redemit. Alterum igitur invisibile, alterum visibile testimonium sacramento consequimur spiritali; quia « Spiritus testimonium » reddit spiritui nostro[2]. » Etsi in utroque plenitudo sit sacramenti, distinctio tamen muneris est : ergo ubi distinctio est muneris, non est utique testificationis æqualitas.

[1] 1 Joan. v, 6, et seqq. — [2] Rom. viii, 16.

## CAPUT XI.

*Objiciebatur Joannis verba, nimirum,* Spiritus est Deus, *ad Deum Patrem referenda esse; quando postea Deum adorandum* in Spiritu et veritate *prædicit Christus. Respondetur primo voce* spiritus *interdum gratiam spiritalem significari: deinde si personam Spiritus sancti per voces* in spiritu *intelligendam velint, proptereaque ipsi deberi negent adorationem, ostenditur argumentum æque pugnare in Filium: quem tamen cum adorandum innumera probent exempla, hinc de Spiritu quoque idem statuendum intelligitur. Quid adorari præcipitur scabellum pedum? Hoc designari Domini corpus, cujus cum auctor sit Spiritus, ipsum sequitur adorandum esse, nec tamen proinde Mariam adorandam. Non ergo abrogari Spiritus adorationem, sed ejus cum Patre conjunctionem exprimi, cum Pater* in Spiritu *dicitur adorandus: quod similibus locutionibus confirmatur.*

LXIX. Sed fortasse referatur quia in posterioribus istius ipius libri iterum Dominus Deum Spiritum dixit, sed de Patre Deo sensit. Sic enim habes in Evangelio : « Nunc est » quando veri adoratores adorabunt Patrem in Spiritu et » veritate. Nam et Pater tales quærit, qui adorent eum. » Spiritus est Deus, et eos qui adorant eum, in Spiritu et » veritate oportet adorare[1]. » Non solum enim hoc exemplo Divinitatem sancti Spiritus vultis negare; sed etiam in

[1] Joan. IV, 23, 24.

Spiritu adorari Deum tanquam ad subjectionem Spiritus derivatis.

LXX. Cui loco respondebo breviter, quia spiritus plerumque ponitur pro gratia spiritali, sicut et Apostolus dixit : « Quia ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus » inenarrabilibus[1], » hoc est, gratia spiritalis; nisi forte gemitus vos sancti Spiritus audire potuistis. Ergo et hic adoratur Deus, non in malitia cordis, sed in gratia spiritali. « In animam enim malevolam non intrat sapientia[2] ; » quia nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu » sancto. » Statimque subdidit : « Divisiones vero gratiarum » sunt[3]. »

LXXI. Non igitur hoc ad plenitudinem, nec ad portionem Spiritus potest pertinere; quia neque humana mens ejus plenitudinem capit, neque in ullas sui dividitur sectiones : sed donum gratiæ spiritalis infundit, in quo adoratur Deus, sicut adoratur etiam in veritate; non enim adorat, nisi qui veritatem Divinitatis ejus pio haurit affectu. Nec utique velut personaliter Christum, aut sanctum personaliter Spiritum comprehendit.

LXXII. Aut si putas quod velut personaliter dictum de Spiritu videatur et de Christo : ergo Deus similiter adoratur in veritate, sicut adoratur in Spiritu. Aut similis igitur subjectio, quod absit ut credas; et nec Filius adoratur : aut, quod verum est, similis unitatis est gratia, et Spiritus adoratur.

LXXIII. Colligamus hic ergo et concludamus Arrianorum impias quæstiones. Si enim ideo negant adorandum Spiritum, quia Deus adoratur in Spiritu; negent ergo adorandam veritatem, quia Deus adoratur in veritate. Nam licet plurimæ veritates sint, quia scriptum est : « Di» minutæ sunt veritates a filiis hominum[4] ; » donatæ tamen

[1] Rom. VIII, 26. — [2] Sap. I, 4. — [3] I Cor. XII, 3, 4. — [4] Psal. XI, 1.

sunt a veritate divina, quæ est Christus qui ait : « Ego sum » via, veritas, et vita[1]. » Ergo si hoc loco veritatem ex usu intelligunt, intelligant etiam gratiam spiritalem, et nihil est offensionis : aut si veritatem Christum accipiunt, adorandum negent.

LXXIV. Sed refelluntur factis piorum, serie Scripturarum. Adoravit enim Christum Maria, et ideo prænuntia resurrectionis ad Apostolos destinatur[2], solvens hæreditarium nexum, et fœminei generis immane delictum. Hoc enim operatus est in mysterio Dominus; « Ut ubi superabundaverat peccatum, superabundaret et gratia[3]. » Meritoque ad viros fœmina destinatur; ut quæ culpam viro prima nuntiaverat, prima Domini gratiam nuntiaret.

LXXV. Adoraverunt et apostoli[4]; et ideo quia detulerunt fidei testimonium, acceperunt fidei magisterium. Adoraverunt et Angeli, de quibus scriptum est : « Et adorent eum omnes Angeli ejus[5]. »

LXXVI. Adorant autem non solum Divinitatem ejus, sed etiam scabellum pedum ejus, sicut scriptum est : « Et » adorate scabellum pedum ejus; quoniam sanctum est[6]. » Aut si negant quia in Christo etiam incarnationis adoranda mysteria sint, in quibus velut vestigia quædam Divinitatis expressa, et vias quasdam Verbi cœlestis advertimus[7]; legant quia et Apostoli adorabant eum in carnis gloria resurgentem.

LXXVII. Ergo si nihil derogat Christo, quod Deus adoratur in Christo; quia adoratur et Christus : nihil utique derogat etiam Spiritui, quia Deus adoratur in Spiritu; quia adoratur et Spiritus, sicut Apostolus dixit : « Spiritui » Dei servimus[8]. » Qui enim servit, et adorat, sicut supra

[1] Joan. xiv, 6. — [2] Id. xx, 18. — [3] Rom. v, 20. — [4] Matth. xxviii, 17 — [5] Hebr. i, 6. — [6] Psal. xcviii, 5. — [7] Matth. xxviii, 17. — [8] Philip. iii, 3.

» dictum est : « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli » servies[1]. »

LXXVIII. Sed ne forte propositum aliquis præterfugere videatur exemplum, qua ratione ad incarnationis Dominicæ sacramentum spectare videatur, quod ait Propheta : « Adorate scabellum pedum ejus[2], » consideremus; non enim ex usu hominum æstimare debemus scabellum. Nam neque corporalis Deus, aut non immensus; ut tanquam fulcrum pedibus ejus scabellum subjectum putemus. Neque adorandum quidquam præter Deum legimus; quia scriptum est : « Dominum Deum tuum adorabis, et » ipsi soli servies[3]. » Quomodo ergo adversus Legem Propheta præciperet, sub Lege nutritus, et eruditus in Lege. Non mediocris igitur quæstio, et ideo diligentius consideremus quid sit scabellum. Legimus enim alibi : « Cœlum » mihi thronus, terra autem scabellum pedum meorum[4]. » Sed nec terra adoranda est nobis, quia creatura est Dei.

LXXIX. Videamus tamen ne terram illam dicat adorandam Propheta, quam Dominus Jesus in carnis assumptione suscepit. Itaque per scabellum terra intelligitur: per terram autem caro Christi, quam hodieque in mysteriis adoramus, et quam Apostoli in Domino Jesu, ut supra diximus, adorarunt; neque enim divisus est Christus[5], sed unus : neque cum adoratur tanquam Dei Filius, natus ex Virgine denegatur. Cum igitur incarnationis adorandum sit sacramentum, incarnatio autem opus Spiritus, sicut scriptum est : « Spiritus sanctus superveniet in te, et vir- » tus altissimi obumbrabit tibi; et quod nascetur ex te » sanctum, vocabitur Filius Dei[6] : » haud dubie etiam sanctus Spiritus adorandus est; quando adoratur ille, qui secundum carnem natus ex Spiritu sancto est.

[1] Deut. VI, 13. — [2] Psal. XCVIII, 5. — [3] Deut. VI, 13. — [4] Isaï. LXVI, 1. — [5] I Cor. I, 13. — [6] Luc. I, 35.

LXXX. Ac ne quis hoc derivet ad Mariam virginem : Maria erat templum Dei, non Deus templi. Et ideo ille solus adorandus, qui operabatur in templo.

LXXXI. Nihil ergo officit, quod Deus adoratur in Spiritu; quia et Spiritus adoratur. Quanquam si ipsa verba consideremus, quid aliud in Patre et Filio et Spiritu sancto, nisi ejusdem potestatis unitatem intelligere debemus? Quid est enim : « In Spiritu et veritate adorare oportet[1] ? » si tamen hoc non ad gratiam spiritalem referas, nec ad veram conscientiæ fidem : sed, ut diximus, personaliter (si tamen dignum hoc verbum est majestatis expressione divinæ) de Christo accipias et de Spiritu.

LXXXII. Quid est ergo, adoratur in Christo Pater, nisi quia est in Christo Pater, et loquitur in Christo Pater, et manet in Christo Pater? Non utique quasi corpus in corpore; non enim Deus corpus : nec quasi confusus in confuso; sed quasi verus in vero, Deus in Deo, lumen in lumine, quasi Pater sempiternus in Filio coæterno. Non ergo insertio corporis intelligitur, sed unitas potestatis. Ergo per unitatem potestatis coadoratur in Patre Christus, cum Deus pater adoratur in Christo. Similiter itaque per unitatem potestatis ejusdem coadoratur in Deo Spiritus, dum Deus adoratur in Spiritu.

LXXXIII. Adhuc verbi istius vim atque sermonis diligentius pertractemus, et proprietatem ejus ex aliis colligamus : « Omnia, inquit, in Sapientia fecisti[2]. » Quid hic igitur intelligimus exortem factorum esse Sapientiam? « Sed omnia per ipsum facta sunt[3]. » Et David ait : « Verbo » Domini cœli firmati sunt[4]. » Ergo ipse qui Dei Filium etiam cœlestium dicit auctorem, ita utique dixit in Filio

[1] Joan. IV, 24. — [2] Psal. CIII, 24. — [3] Joan. I, 3. — [4] Psal. XXXII, 6.

facta omnia, ut in operum instauratione Filium a Patre minime separaret, sed Patri jungeret.

LXXXIV. Paulus quoque ait : « Quoniam in ipso con» dita sunt omnia in cœlis et in terra, visibilia et invisibi» lia[1]. » Numquid cum dicit, « In ipso, » negavit « Per ipsum ? » Non negavit utique, sed asseruit. Denique et alibi dixit : « Unus Dominus Jesus, per quem omnia[2]. » Ergo cum dicit, « Per ipsum, » negavit in ipso condita esse omnia, per quem dicit esse omnia ? Hanc vim habent verba hæc : « In » ipso, et cum ipso ; » ut unum in his atque consimile, non contrarium intelligatur. Quod etiam in inferioribus manifestavit dicens : « Omnia per ipsum, et in ipso creata » sunt[3] ; » hæc enim tria in Christo unum esse : « Cum ipso, » et per ipsum, et in ipso, » sicut supra diximus[4], Scriptura testatur. Habes enim per ipsum et in ipso condita esse omnia.

LXXXV. Accipe etiam quia cum ipso Pater, et ipse cum Patre erat ; cum omnia conderentur. Sapientia dicit : « Cum pararet cœlos, cum illo eram ; cum faceret fontes » aquarum[5]. » Et in Veteri Testamento dicendo Pater, « Fa» ciamus[6], » ostendit Filium secum adorandum, quasi omnium conditorem. Sicut ergo in Filio creata dicuntur, quorum Filius creator accipitur ; ita etiam cum in veritate adorari Deus dicitur, verbi ipsius proprietate in eumdem modum frequenter expressa debet intelligi, quod et Filius adoretur. Similiter itaque adoratur et Spiritus ; quia Deus adoratur in Spiritu. Ergo Pater et cum Filio adoratur, et cum Spiritu ; quia Trinitas adoratur.

[1] Coloss. I, 16. — [2] I Cor. VIII, 6. — [3] Coloss. I, 16. — [4] Vide lib. II, c. 8 et 9. — [5] Prov. VIII, 27. — [6] Gen. I, 26.

## CAPUT XII.

*Ex eo quod in Trinitate Divinitatis lucem, quam in Christo tres Apostoli adoraverunt, inesse Paulus significaverit, adorandus etiam Spiritus declaratur. Ostenditur ex ipsis verbis Spiritum designatum ab Apostolo. Ejusdem Spiritus Divinitas inde probatur; quod templum habeat, in quo non ut sacerdos habitet, sed ut Deus: nec non cum Patre ac Filio adoretur; unde in iisdem naturæ unitas intelligitur.*

LXXXVI. An vero negat aliquis adorandam Divinitatem Trinitatis æternæ? cum et Scripturæ divinæ inexplicabilem majestatem exprimant Trinitatis, sicut alibi Apostolus dicit: «Quoniam Deus, qui dixit de tenebris lumen » splendescere, illuxit in cordibus nostris ad illuminatio- » nem scientiæ claritatis Dei in facie Jesu Christi [1].»

LXXXVII. Nempe hanc claritatem viderunt Apostoli, cum Dominus Jesus Divinitatis suæ luce in monte fulgeret: «Viderunt, inquit, Apostoli, et in faciem prociderunt [2].» Putas-ne illos vel cum prociderent, adorasse; cum fulgorem divini luminis corporalibus oculis sustinere non possent, et splendor lucis æternæ aciem visus mortalis obduceret? Aut quid aliud tunc temporis dixerunt illi videntes gloriam ejus, nisi: « Venite, adoremus et procida- » mus ante eum [3]. Illuxit enim Deus in cordibus nostris ad » illuminationem scientiæ claritatis Dei in facie Jesu » Christi. »

[1] 2 Cor. IV, 6. — [2] Matth. XVII, 6. — [3] Psal. XCIV, 6.

LXXXVIII. Quis est ergo qui illuxit, ut cognoscamus Deum in facie Christi Jesu? Dixit enim : « Illuxit Deus, » ut cognoscatur claritas Dei in facie Christi Jesu : » quem putamus alium præter Spiritum declaratum? Aut quis est alius præter Spiritum sanctum, cui Divinitatis potentia deferatur? Qui enim Spiritum excludunt, necesse est inducant alium, qui cum Patre et Filio gloriam Divinitatis accipiat.

LXXXIX. Eadem igitur verba repetamus : « Deus est » qui illuxit ad illuminationem claritatis Dei in facie Jesu » Christi. » Habes Christum evidenter expressum. Cujus ergo claritas illuminare dicitur nisi Spiritus? Ipsum ergo Deum expressit, quia claritatem Dei dixit : si Patris, superest ut « Qui dixit de tenebris lumen splendescere, et » illuxit in cordibus nostris, » Spiritus sanctus intelligatur; alium enim non possumus cum Patre Filioque venerari. Si igitur Spiritum intelligis, et hunc Apostolus Deum dixit, necesse est igitur Deitatem Spiritus etiam vos fateamini, qui negatis.

XC. Sed quam impudenter negatis, cum legeritis quia templum habet Spiritus sanctus! Scriptum est enim : « Templum Dei vos estis, et Spiritus sanctus habitat in » vobis[1]. » Deus ergo templum habet, creatura templum non habet verum. Spiritus autem habet templum, qui habitat in nobis. Nam scriptum est : « Quia membra vestra templum sunt Spiritus sancti[2]. »

XCI. In templo autem non quasi sacerdos, nec quasi minister, sed quasi Deus inhabitat; quoniam ipse Dominus dixit Jesus : « Inhabitabo in illis, et inter eos ambu» labo; et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus[3]. » Et David dicit : « Dominus in templo sancto suo[4]. » Ergo Spiritus habitat in templo sancto suo, sicut habitat Pater,

[1] 1 Cor. III, 16. — [2] Id. VI, 15. — [3] Levit. XXVI, 12. — [4] Psal. X, 5.

habitat et Filius, qui ait: «Ego et Pater veniemus, et »mansionem apud eum faciemus[1].»

XCII. Manet autem in nobis Pater per Spiritum, quem dedit nobis. Quomodo igitur potest simul dispar manere natura? Utique non potest. Manet autem cum Patre et Filio Spiritus sanctus. Unde et Apostolus cum gratia Jesu Christi et charitate Dei communicationem sancti Spiritus copulavit dicens: «Gratia Domini nostri Jesu Christi, et »charitas Dei, et communicatio Spiritus sancti cum omni»bus vobis[2].»

XCIII. Advertimus igitur quod Pater et Filius et Spiritus sanctus in uno eodemque per naturæ ejusdem maneant unitatem. Ergo divinæ est potestatis, qui habitat in templo; sicut enim Patris et Filii, ita et Spiritus sancti sumus templum: non multa templa, sed unum templum; quia unius templum est potestatis.

## CAPUT XIII.

*Objicientibus Catholicos, dum Spiritui attribuunt Divinitatem, tres deos inducere, retorquetur ab ipsis ob eamdem causam induci duos deos, nisi Divinitatem Filio negaverint. Deinde orthodoxa doctrina exponitur.*

XCIV. Sed quid veremini, an illud quod oblatrare consuestis, ne tres faciatis deos? Absit; ubi enim una Deitas intelligitur, unus Deus dicitur. Neque enim cum Filium Deum dicimus, duos deos dicimus. Nam si cum

[1] Joan. xiv, 23. — [2] 2 Cor. xiii, 13.

Deitatem Spiritus confitemini, putatis tres deos dici: ergo et cum Deitatem Filii dicitis, quia non potestis eam negare, duos inducitis deos. Necesse est igitur juxta sententiam vestram, si Deum personæ unius, non unius naturæ nomen putatis, aut duos deos dicatis, aut Deum Filium denegetis.

XCV. Sed excusemus vos ab inscientia, etsi non excusamus a culpa. Etenim secundum nostram sententiam quia unus Deus, una Divinitas, et unitas intelligitur potestatis. Sicut unum Deum dicimus, et Patrem vero Deitatis nomine confitentes, nec Filium denegantes; ita etiam Spiritum sanctum a Deitatis non excludimus unitate, et tres deos non asserimus, sed negamus, quia pluralitatem non unitas facit, sed divisio potestatis. Quomodo enim pluralitatem recipit unitas Divinitatis; cum pluralitas numeri sit, numerum autem non recipiat divina natura?

## CAPUT XIV.

*Præter superiora testimonia, alios locos ad probandum trium personarum imperium afferri posse. Afferuntur duo ex Epistolis ad Thessalonicenses et iisdem Spiritui dominatum sicut et aliis personis arrogari, aliorum Scripturæ textuum collatione ostenditur. Demum citato alio ex altera ad Corinthios adhuc expressiore loco, et Dominum Spiritum esse, et ubi sit Dominus, Spiritum esse colligitur.*

XCVI. Unus ergo Deus, salva majestate Trinitatis æternæ, sicut proposito declaratur exemplo. Nec eo tamen solo

loco Trinitatem videmus nomine Divinitatis expressam, sed cum plerisque locis, sicut et supra diximus, tum maxime in his Epistolis quas ad Thessalonicenses Apostolus scripsit, Divinitatem atque dominatum Patris et Filii et Spiritus sancti evidentissime declaravit. Sic enim habes: « Vos autem Dominus multiplicet, et abundare faciat in » charitate invicem et in omnes, sicut et nos in vobis, ad » confirmanda corda vestra sine querela in sanctificatione » coram Deo et Patre nostro in adventu Domini Jesu[1]. »

XCVII. Quis est igitur Dominus, qui multiplicet nos, et abundare faciat coram Deo et Patre nostro in adventu Domini Jesu? Patrem dixit, et Filium dixit : quem ergo cum Patre et Filio præter Spiritum junxit? Quis est Dominus qui corda nostra in sanctificatione confirmet? Sanctificatio enim gratia spiritalis est, sicut et infra dixit : « In » sanctificatione Spiritus, et fide veritatis[2]. »

XCVIII. Quem putatis ergo hic Dominum, præter Spiritum nuncupatum? Nec Deus Pater docere vos potuit, qui ait : « Super quem videris Spiritum descendentem et » manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu » sancto[3]? » Descendit enim Spiritus in specie columbæ[4]; ut et sapientiæ testimonium ferret, et sacramentum lavacri spiritalis impleret, et unius se cum Patre et Filio operationis ostenderet.

XCIX. Ac ne per imprudentiam aliquid excidisse Apostolo judicetis, sed scientem prudentemque et sancto infusum Spiritu significasse Dominum, quem Deum sentiebat, etiam in secunda ad Thessalonicenses Epistola hoc idem repetivit dicens : « Dominus autem dirigat corda » vestra in dilectione Dei, et patientia Christi[5]. » Si dilectio Dei est, et Christi patientia, quis est Dominus qui di-

[1] 1 Thess. III, 12, 13. — [2] 2 Thess. II, 12. — [3] Joan. I, 33. — [4] Luc. III, 22. — [5] 2 Thess. III, 5.

rigat, debet ostendi, si directionem sancti Spiritus denegamus.

C. Sed negare non possumus, quoniam de ipso Dominus dixit: «Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis » illa portare modo. Cum autem venerit ille Spiritus ve» ritatis, deducet vos in omnem veritatem[1].» Et David de ipso dicit: «Spiritus tuus bonus deducet me in viam rec» tam[2].»

CI. Vide quid de Spiritu sancto vox Dominica resultaverit. Filius Dei venit, et quia nondum infuderat Spiritum, parvulos quosdam nos degere sine Spiritu declaravit. Spiritum dixit esse venturum, qui faceret ex parvulis fortiores, incremento videlicet spiritalis ætatis. Quod ideo posuit, non quo virtutem Spiritus anteferret, sed ut in cognitione Trinitatis ostenderet plenitudinem esse virtutis.

CII. Necesse est igitur aut quartum aliquem dicatis, quem sentire præter Spiritum debeatis: aut certe non alium Dominum judicetis, nisi Spiritum designatum.

CIII. Quod si evidentem conceptionem verborum exigitis, quibus Dominum Spiritum Scriptura memoraverit, nec id latere vos potuit; quia scriptum est: «Dominus » autem Spiritus est[3].» Quod utique dictum de Spiritu sancto totius series lectionis ostendit. Et ideo Apostolica consideremus eloquia: «Quoties legitur Moyses, inquit, » velamen positum est super cor eorum: cum vero con» versi fuerint ad Dominum, auferetur velamen. Dominus » autem Spiritus est: ubi autem Spiritus Domini, ibi li» bertas[4].»

CIV. Non solum itaque Spiritum Dominum dixit, sed etiam addidit: «Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas. » Nos itaque omnes revelata facie gloriam Domini specu-

[1] Joan. XVI, 12, 13. — [2] Psal. CXLII, 10. — [3] 2 Cor. III, 17. — [4] Ibid. 15 et 16.

» lantes, ad eamdem imaginem reformamur a gloria in » gloriam, sicut a Domini Spiritu[1], hoc est qui ad Dominum sumus ante conversi, ut spiritali intellectu quasi in quodam speculo Scripturarum Domini gloriam videremus, nunc ab hac gloria quæ nos convertit ad Dominum, in illam cœlestem gloriam reformamur. Ergo cum Dominus sit ad quem convertimur, Dominus autem Spiritus sit a quo reformamur, qui conversi ad Dominum sumus, Dominus utique Spiritus sanctus est designatus; ipse enim conversos suscipit, qui reformat. Nam quomodo quos non susceperat, reformaret?

CV. Quanquam quid expressionem quærimus vocis, ubi expressionem cernimus unitatis? Nam etsi Dominum Spiritumque distinguas; negare tamen non potes quia ubi Dominus, ibi et Spiritus: et qui fuerit conversus ad Dominum, erit conversus ad Spiritum. Si litteram calumniaris, unitatem non inficiaris: si unitatem vis secernere, potestatis Dominum ipsum Spiritum confiteris.

[1] 2 Cor. III, 18.

## CAPUT XV.

*Etsi Spiritus Dominus appelletur, tres tamen dominos hinc non induci; cum ex eo quod Filius non secus ac Pater in variis Scripturæ locis Dominus appellatur, non inducantur duo domini: dominationem enim in Divinitate esse, et in dominatione Divinitatem, quæ tribus personis indivisim congruant.*

CVI. Sed fortassis iterum dicas : Si Dominum Spiritum dixero, tres dominos declarabo. Numquid cum Dominum Filium dicis, aut Filium negas, aut duos dominos confiteris? Absit; ipse enim Filius dixit : « Nolite duobus dominis servire[1].» Sed non utique aut se aut Patrem Dominum denegavit; nam et Patrem Dominum dixit, sicut habes : « Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et terræ[2].» Et se memoravit Dominum, sicut in Evangelio legimus : « Vocatis me Dominum et Magistrum, et bene facitis; sum etenim[3].» Sed non duos dominos dixit; imo ostendit se non duos dominos dixisse, cum præmonet : « Nolite duobus dominis servire. » Non sunt enim duo domini, ubi dominatus unus est; quia Pater in Filio, et Filius in Patre; et ideo Dominus unus.

CVII. Sic et Lex docuit : « Audi, Israël, Dominus Deus tuus Dominus unus est[4] : » hoc est, immutabilis, semper in unitate permanens potestatis, semper idem, nulla accessione, nulla diminutione mutatur. Ergo unum dixit

[1] Matth. VI, 24. — [2] Id. XI, 25. — [3] Joan. XIII, 13. — [4] Deut. VI, 4. —

Moyses, et idem tamen Dominum a Domino pluisse memoravit[1]. Apostolus quoque : « Det, inquit, Dominus » misericordiam invenire a Domino[2]. » Dominus pluit a Domino, Dominus dat a Domino misericordiam : Dominus nec ibi discernitur, ubi pluit a Domino; nec hîc separatur, ubi miseretur a Domino, sed utroque in loco unitas dominationis exprimitur.

CVIII. In Psalmis quoque habes : « Dixit Dominus Do» mino meo[3]. » Nec ideo Patrem suum Dominum denegavit, quia Filium Dominum suum esse memoravit : sed ideo Filium Dominum suum dixit, ne crederes filium Prophetæ fuisse, sed Dominum : quod in Evangelio ipse Dominus manifestavit dicens : « Si enim David in Spiritu » vocat eum Dominum, quomodo filius ejus est[4]? » In Spiritu dicit David Dominum, non Spiritus dicit. Aut si hinc calumniantur, quia Dominum Spiritus dixit, necesse est pari sacrilegio Filium Dei etiam Spiritus sancti Filium videantur asserere.

CIX. Ergo quemadmodum duos non dicimus dominos, cum et Patrem et Filium designamus; ita nec tres dominos dicimus, cum Dominum Spiritum confitemur. Sicut enim sacrilegium est tres dominos aut deos dicere, ita etiam hoc plenum sacrilegii est, duos dominos aut deos dicere; quia unus Deus, unus Dominus, unus est Spiritus sanctus : et qui Deus, Dominus : et qui Dominus, Deus; quia et in dominatione Divinitas, et in Divinitate dominatus est.

CX. Denique et Dominum et Deum legisti Patrem : « domine Deus meus, clamabo ad te, exaudi me[5]. » Et Dominum et Deum habes Filium, sicut in Evangelio legisti, quia cum tetigisset Thomas latus Christi, ait : « Dominus

[1] Gen. XIX, 14. — [2] 2 Tim. I, 18. — [3] Psal. CIX, 1. — [4] Matth. XXII, 43. — [5] Psal. CXL, 1.

» meus et Deus meus[1]. » Ergo sicut Pater Deus, et Filius Dominus : ita et Filius Deus, et Pater Dominus. Alternatur pia significatio, non alternatur divina natura, sed immutabilis manet gratia. Non enim largitatis collativa, sed naturalis placita charitatis sunt; quia et unitas proprietatem habet, et proprietas unitatem.

## CAPUT XVI.

*Patrem sanctum esse, ac similiter Filium et Spiritum, atque hinc trisagio eodem celebrari : nec posse a nobis Deum prædicari dignius, quam si eumdem sanctum dicamus; unde clarum fit Spiritui sancto non derogandum. Eidem inesse omnia quæ Dei sunt, cum in baptismate una cum Patre et Filio nominetur, eique Pater dederit quod majus omnibus est, nec quisquam ipsi valeat eripere. Igitur e loco Joannis unde calumniam conflabant hæretici, Trinitatis æqualitatem unitatemque astrui Deitatis. Tandem ubi expositum est quo pacto Filius a Patre accipiat, quemadmodum citato loco jugulentur varii hæretici, aperitur.*

CXI. Ergo sanctus Pater, sanctus Filius, sanctus et Spiritus : sed non tres sancti; quia unus est Deus sanctus, unus est Dominus. Una est enim vera sanctitas, sicut una est vera Divinitas, una illa vera sanctitas naturalis.

CXII. Ideo omnia hæc quæ sancta nos credimus, illam solam prædicant sanctitatem. Cherubim et Seraphim in-

[1] Joan. xx, 28.

defessis vocibus laudant et dicunt : « Sanctus, Sanctus, » Sanctus Dominus Deus Sabaoth[1]. » Non semel dicunt, ne singularitatem credas : non bis dicunt, ne Spiritum excludas : non sanctos dicunt, ne pluralitatem æstimes : sed ter repetunt, et idem dicunt, ut etiam in hymno distinctionem Trinitatis, et Divinitatis intelligas unitatem : hoc cum dicunt, Deum prædicant.

CXIII. Nos quoque nihil pretiosius invenimus quo Deum prædicare possimus, nisi ut sanctum appellemus. Quodlibet aliud inferius Deo, inferius est Domino. Ergo hinc quoque considerate utrum aliquid sancto Spiritui derogandum sit, cujus nomen Dei laus est. Sic enim laudatur Pater, sic laudatur et Filius, quemadmodum et Spiritus nominatur et laudatur. Seraphim laudat, omnis beatorum chorus laudat, ut sanctum Deum dicat, sanctum Filium, sanctum Spiritum.

CXIV. Quomodo igitur non omnia habet quæ Dei sunt, qui cum Patre et Filio a sacerdotibus in baptismate nominatur, et in oblationibus invocatur, cum Patre et Filio a Seraphim in cœlestibus prædicatur, cum Patre et Filio habitat in sanctis, infunditur justis, inspiratur Prophetis. Unde et in Scriptura divina θεό πνευστος omnis ex hoc dicitur, quod Deus inspiret, quæ locutus est Spiritus[2].

CXV. Aut si nolunt omnia habere quæ Dei sunt et posse omnia Spiritum sanctum, dicant quid non habeat, quidve non possit. Nam sicut omnia habet Filius, nec invidet Pater quominus omnia naturaliter det Filio, qui dedit quod majus est omnibus, quemadmodum Scripta testatur dicens : « Pater quod dedit mihi, majus est om» nibus[3] ; » ita etiam Spiritus Christi habet, quod majus est omnibus; quia justitia nescit invidiam.

CXVI. Itaque si diligenter advertamus, etiam hic di-

[1] Isaï. vi, 3. — [2] 2 Tim. iii, 16. — [3] Joan. x, 29.

vinæ potestatis comprehendimus unitatem. « Pater, inquit, » quod dedit mihi, majus omnibus est : et nemo potest » rapere ea de manu Patris mei. Ego et Pater unum su- » mus[1]. » Nam si recte supra ostendimus[2] manum Dei esse Spiritum sanctum, eadem utique manus Patris est, quæ Filii est manus; quoniam idem Spiritus Patris, qui Spiritus Filii est. Ideo sicut non rapitur Patri, ita non rapitur Filio, ita non rapitur et Spiritui quicumque de nobis in hoc nomine Trinitatis vitam accipit æternam.

CXVII. Ex ipso autem quod et dedisse Filio Pater, et accepisse a Filio Spiritus dicitur; quia scriptum est : « Ille » me clarificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit » vobis[3] » (quod de munere magis dispensationis videtur, quam de potestatis divinæ jure dixisse, quia quos Filius redemit Spiritus quoque sanctificaturus accepit) ex istis ipsis, inquam, verbis de quibus calumniam instruunt, unitas Divinitatis advertitur, non indigentia largitatis.

CXVIII. Dedit Pater per generationem, non per adoptionem : dedit quasi id quod esset in ipso divinæ jure naturæ, non quasi liberalitatis gratia, quod deesset. Et ideo quia sic acquirit Filius populos ut Pater, sic vivificat Filius ut Pater, æqualitatem suam ad Patrem unitate potestatis expressit dicens : « Ego et Pater unum sumus. » Cum enim dicit, « Ego et Pater, » revelatur æqualitas : cum dicit, « Unum sumus, » unitas declaratur. Æqualitas confusionem excludit, unitas separationem : æqualitas Patrem Filiumque distinguit, unitas Patrem Filiumque non separat.

CXIX. Ergo cum dicit, « Ego et Pater, » Sabellianum repellit; quia alium se, alium Patrem dixit : repellit Photinianum, quia se cum Deo Patre junxit. Illos superioribus repellit, quia dixit, « Ego et Pater : » inferioribus

[1] Joan. x, 29. — [2] Vide lib. III, cap. 3. — [3] Joan. XVI, 14.

Arrianos, quia dicit : « Unum sumus ; » tamen et in superioribus et in inferioribus hæreticam jugulat sævitatem Sabellianorum ; quia « Unum dixit sumus, » non unus sumus : Arrianorum ; quia « Ego et Pater, » non Pater et ego dixit. Quod utique non contumaciæ, sed pietatis et præscientiæ fuit ; ne nos errorem in ordine putaremus. Nescit enim unitas ordinem, gradum nescit æqualitas : nec cadit in Dei Filium, ut per contumaciam pietatem læderet magister ipse pietatis.

## CAPUT XVII.

*Ubi ad intelligentiam verborum Domini loca, in quibus verba illa dicta fuerint, juvare exemplis ostendit Ambrosius, Christum sententiam ex Joanne citatam locutum esse in porticu Salomonis, per quam sapientis anima significatur, docet; eum enim hæc in corde stulti aut turbulenti negat fuisse prolaturum, et quamobrem. Addit ab iis qui fidem non habeant iisdem verbis, Christum lapidari: et quemadmodum Petro, quod illa sit confessus, claves cœli datæ fuerunt; ita Iscariotem, quod hæc ipsa non crediderit, male periisse. Per hanc occasionem in Judæos, qui Dei Filium emerunt, ac vendiderunt Josephum, invehitur. Mystice utriusque pretia edisserit; ac murmure proditoris de unguento Magdalenæ eadem ratione exposito, subjicit alio modo Christum emi ab hæreticis, alio a Catholicis, illosque nequidquam sibi nomen usurpare Christianorum, si Spiritum a Patre diviserint.*

CXX. Refert itaque advertere quo loci hæc Dominus disputaverit; frequenter enim ejus oracula ex locorum in quibus diversatus est, qualitatibus æstimantur. Jejunaturus, ab Spiritu (sicut legimus) ducitur in desertum [1], ut evacuaret diaboli tentamenta. Nam etsi in abundantia copiarum continenter vixisse laudandum est; tamen in divitiis et amœnitatibus frequentior tentationis illecebra

[1] Matth. IV, 1.

est. Denique tentator ut tentet, copias pollicetur: et Dominus ut vincat, famem nutrit. Nec ego diffiteor in divitiis esse posse continentiam: sed etsi qui mare navigat, frequenter evadit; magis tamen obnoxius est periculo, quam qui navigare noluerit.

CXXI. Videamus cætera. Promissurus regnum cœlorum Jesus montem ascendit[1]. Alibi per sata ducit Discipulos[2], seminaturus in eorum affectibus cœlestium segetem præceptorum; ut messis animorum fœcunda flavesceret. Consummaturus susceptæ carnis officia, cum perfectionem in Discipulis jam videret, quos verborum suorum radice fundaverat, hortum ingreditur[3], ut olearum novellas in domo Domini plantaret[4], et justum palmæ florentem modo, vitemque fœcundam rivo sui sanguinis irrigaret.

CXXII. Hoc quoque loco in porticu Salomonis deambulabat dedicationis, ut legimus, die[5], hoc est, in pectore Sapientis atque Pacifici deambulabat Christus, ejus sibi dedicaturus affectum. Quæ ista porticus sit, docet Propheta dicens: « Deambulabam in innocentia cordis » mei in medio domus tuæ[6]. » Habemus ergo in nobis domum Dei, habemus atria, habemus et porticus, habemus et plateas; quia scriptum est: « Inque plateis tuis » superfluant aquæ tuæ[7]. » Dilata ergo hanc porticum tui cordis Dei Verbo, quod tibi dicit: « Dilata os tuum, et » adimplebo illud[8]. »

CXXIII. Ergo deambulans in corde sapientis atque pacifi Dei Verbum, audiamus quid loquatur: « Ego et Pa» ter unum sumus[9]. » Non dicet hoc in pectore perturbatoris et stulti; quia « Animalis homo non percipit, quæ

[1] Matth. v, 1. — [2] Id. xii, 1. — [3] Joan. xviii, 1. — [4] Psal. cxxvii, 3. — [5] Joan. x, 23. — [6] Psal. c, 2. — [7] Prov. v, 16. — [8] Psal. lx, 11. — [9] Joan. x, 30.

» sunt Spiritus Dei; stultitia enim illi est [1]. » Non capiunt fidei magnitudinem angusta impiorum pectora. Denique Judæi audientes: « Ego et Pater unum sumus, tulerunt » lapides, ut lapidarent eum [2]. »

CXXIV. Qui hoc audire non potest, Judæus est: qui hoc audire non potest, lapidat Christum asperioribus omni caute perfidiæ suæ saxis; et si mihi creditis, vulnerat Christum. Nam etsi ille jam nunc vulnus sentire non possit: « Nunc enim secundum carnem jam non novimus » Christum [3]; » tamen Arrianorum impietate lapidatur, qui Ecclesiæ pietate lætatur.

CXXV. Bonum mihi est, Domine, lex oris tui [4]; servo præceptum tuum. Unum te esse cum Patre ipse dixisti. Quia hoc credidit Petrus, claves regni cœlorum accepit [5], et sui securus peccata donavit; quia hoc non credidit Judas, impietatis suæ se laqueo strangulavit [6]. O dura infidelium saxa verborum! O informem laqueum proditoris, sed deformius pretium Judæorum! O argentum improbum, quo aut emitur ad necem Justus, aut venditur! Joseph venditus [7], emptus Jesus Christus [8]: alter ad servitutem, alter ad mortem. Detestabilis hæreditas, feralis auctio, quæ aut fratrem vendit injuriæ, aut Dominum licitatur exitio, salutis omnium redemptorem.

CXXVI. Duo igitur quæ præstantiora sunt omnibus, Judæa violavit, fidem atque pietatem; sed in utroque Christum fidei et pietatis auctorem. Nam et in patriarcha Joseph typus Christi fuit, et in veritate sui corporis Christus: « Qui non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, » sed formam servi accepit [9]; » propter lapsus videlicet nostros suscipiens servitutem, nec refugiens passionem.

[1] 1 Cor. II, 14. — [2] Joan. X, 31. — [3] 2 Cor. V, 16. — [4] Psal. CXVIII, 72. — [5] Matth. XVI, 19. — [6] Id. XXVII, 5. — [7] Gen. XXXVII, 28. — [8] Matth. XXVI, 15. — [9] Philip. II, 6, 7.

CXXVII. Alibi viginti aureis emitur, alibi triginta. Quomodo enim poterat verum ejus pretium comprehendi, cujus non potest meritum definiri? Erratur in pretio, quia erratur in studio. Viginti aureis in Veteri Testamento venditur[1], triginta in Evangelio[2]; pretiosior enim typo veritas; largior gratia, quam disciplina: opimior Lege præsentia; quia Lex promisit adventum, Legem adventus implevit.

CXXVIII. Viginti aureis emunt Ismaëlitæ, triginta Judæi. Nec hic figura mediocris. Ad sacrilegium perfidi largiores, quam ad salutem fideles sunt. Utriusque tamen contractus considerare convenit qualitatem. Viginti aurei pretium servitutis, triginta aurei crucis sunt. Quamvis enim simili modo assumptionis et passionis sint admiranda mysteria; plenitudo tamen fidei in sacramento est passionis. Non minoris quidem æstimo sanctæ Virginis partum: sed gratius sumo benedicti corporis sacramentum. Quid clementius, quam quod mihi suas donavit injurias? Plenius tamen est, quod tantum contulit nobis; ut qui moriturus non erat, quia Deus erat, nostra ille morte moreretur, ut nos ejus Spiritu viveremus.

CXXIX. Denique non otiose et Judas Iscarioth unguentum illud trecentis denariis æstimavit[3]: quod utique ipsius pretii definitione crucem videretur Domini declarare. Unde et Dominus ait: « Hæc enim mittens hoc un» guentum in corpus meum, ad sepeliendum me fecit[4]. » Cur igitur Judas hoc charius æstimavit? Quia peccatoribus pluris constat remissio peccatorum, et indulgentia videtur esse pretiosior. Denique habes scriptum: « Quia cui multum » dimittitur, plus diligit[5]. » Ergo et ipsi peccatores Dominicæ passionis, quam perdiderunt, gratiam confitentur,

[1] Gen. XXXVII, 28. — [2] Matth. XXVI, 15. — [3] Joan. XII, 5. — [4] Matth. XXVI, 12. — [5] Luc. VII, 47.

et testimonium ferunt Christo, qui Christum sunt persecuti.

CXXX. Aut quia « In malevolam animam non intrat » sapientia [1]; » etiam hoc loquebatur proditoris affectus, charius æstimabat Dominici corporis passionem; ut omnes a fide pretii enormitate revocaret. Ideoque Dominus gratis se obtulit, ne quem revocaret a Christo paupertatis necessitas. Patriarchæ eum vili vendiderunt, ut omnes emerent. Esaïas dixit: « Quicumque non habetis argen» tum, ite, emite, et bibite: manducate sine argento [2]; » ut eum acquireret, qui non habebat argentum. O Juda proditor, unguentum passionis ejus trecentis denariis æstimas, et passionem ejus triginta denariis vendis [3]! Dives in æstimatione, vilis in scelere.

CXXXI. Ergo non omnes eodem pretio emunt Christum. Alio emit Photinus, qui ad mortem emit: alio Arrianus, qui emit ad injuriam: alio Catholicus, qui emit ad gloriam. Sed emit sine pecunia, secundum quod scriptum est: « Qui non habet pecuniam, emat sine pretio. »

CXXXII. « Non omnes, inquit, qui dicunt mihi: Do» mine, Domine, intrabunt in regnum cœlorum. » Etsi multi se nominent Christianos, nomen usurpant, non tamen omnes mercedem habent. Et Caïn obtulit sacrificium [4], et Judas accepit osculum, sed audivit: « Juda, » osculo Filium hominis tradis [5]? » hoc est, amoris pignore scelus imples? ac pacis instrumento odia seris, et charitatis officio mortem irrogas.

CXXXIII. Ergo nec Arriani sibi usurpato nomine blandiantur, quia Christianos esse se dicunt. Respondebit eis Dominus: Nomen meum prætenditis, et substantiam denegatis: sed non agnosco nomen meum, ubi non est mea

[1] Sap. I, 4. — [2] Isaï. LV, 1. — [3] Matth. VII, 21. — [4] Gen. IV, 3. — [5] Luc. XXII, 48.

sempiterna Divinitas. Non est nomen meum, quod a Patre dividitur, ab Spiritu separatur : non agnosco nomen meum, ubi non agnosco doctrinam meam : non agnosco nomen meum, ubi non agnosco Spiritum meum. Nescit enim se Spiritus Patris comparare servitiis, quæ creavit. De quo multa jam diximus [1].

## CAPUT XVIII.

*Spiritus sancti Divinitatem ex iis quæ hactenus disputata sunt, confirmaturus, nonnulla iterum tractanda sumit, nimirum peccata eum non habere, sed condonare : creaturam non esse, sed creatorem : ac demum non adorare, sed adorari.*

CXXXIV. Ad summam tamen, ut in fine quæ disperse dicta sunt, expressius colligamus ; cum ex cæteris, tum ex quatuor istis præ cæteris manifesta Divinitatis gloria comprobatur ; Deus enim ex eo cognoscitur, aut quia sine peccato est, aut quia peccata condonat : aut quia creatura non est, sed creator est : aut quia non adorat, sed adoratur.

CXXXV. Sine peccato itaque nemo est, nisi unus Deus ; quia nemo sine peccato, nisi unus Deus. Peccata quoque nemo condonat, ni unus Deus ; quia æque scriptum est : « Quis potest peccata donare, nisi solus Deus [2] ?» Creator quoque omnium non potest esse, nisi qui creatura non est : qui autem creatura non est, sine dubio Deus est ; quia scriptum est : « Servierunt creaturæ potius quam

[1] Vide lib. I, c. 1, et seqq. — [2] Luc. v, 21.

» Creatori, qui est Deus benedictus in sæcula[1]. » Deus quoque non adorat, sed adoratur; quia scriptum est : « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies[2]. »

CXXXVI. Consideremus ergo utrum horum aliquid habeat Spiritus sanctus, quæ testimonium afferant Divinitatis. Primum igitur de eo tractemus, quia nemo sine peccato nisi unus Deus : et exigamus ut doceant quod peccatum habeat Spiritus sanctus.

CXXXVII. Sed docere non possunt, et auctoritatem requirunt, ut lectione doceamus, quia non peccavit Spiritus sanctus; sicut de Filio lectum est, quia peccatum non fecit[3]. Et hoc accipiant Scripturarum auctoritate nos docere, scriptum est enim : « Quia in Sapientia est Spiritus » intelligentiæ, sanctus unicus, multiplex, subtilis, bene » mobilis, disertus, immaculatus[4]. » Immaculatum dicit Scriptura : numquid mentita est de Filio, ut de Spiritu credas esse mentitam? Dixit enim Propheta in eodem loco de Sapientia, quia nihil maculosum in illam incurrit. Ipsa immaculata est, et immaculatus ejus est Spiritus. Ergo si peccatum non habet Spiritus, Deus est.

CXXXVIII. Sed quomodo reus potest esse peccati, qui donat ipse peccata? Ergo peccatum non fecit : et quia sine peccato est, creatura non est. Omnis enim creatura peccatorum capacitati obnoxia est : sola autem est a peccato immunis et immaculata sempiterna Divinitas.

CXXXIX. Nunc videamus utrum peccata donet Spiritus. Sed hic dubitari non potest, cum ipse Dominus dixerit : « Accipite Spiritum sanctum : quorum remiseritis » peccata, remissa erunt[5]. » Ecce quia per Spiritum sanctum peccata donantur. Homines autem in remissionem peccatorum ministerium suum exhibent, non jus alicujus

[1] Rom. I, 25. — [2] Deut. VI, 13. — [3] I Petr. II, 22. — [4] Sap. VII, 22. — [5] Joan. XX, 22.

potestatis exercent. Neque enim in suo, sed in Patris et Filii et Spiritus sancti nomine peccata dimittunt. Isti rogant, Divinitas donat; humanum enim obsequium, sed munificentia supernæ est potestatis.

CXL. Per baptismum quoque peccata donari non est ambiguum: in baptismo autem operatio Patris et Filii et Spiritus sancti est. Ergo si peccatum donat Spiritus, cum scriptum sit: « Quis potest dimittere peccata, nisi » unus Deus[1]; » utique qui non potest ab unitate naturalis nominis separari, non potest etiam a Dei potestate secerni. Si autem a Dei non secernitur potestate, quomodo a Dei appellatione secernitur?

CXLI. Videamus nunc utrum creatura sit, an creator? Sed cum supra creatorem evidentissime probaverimus[2]; quia scriptum est: « Spiritus divinus qui fecit me[3]: » et innovari faciem terræ per Spiritum[4], et sine Spiritu fatiscere omnia declaratum sit; apparet Spiritum esse creatorem. Sed quis hoc dubitet, quando sicut supra ostendimus, ne Domini quidem ex Virgine assumpta generatio, quæ præstantior omnibus creaturis est, operationis exsors sit Spiritalis?

CXLII. Non ergo creatura Spiritus, sed creator est: qui autem creator, non utique creatura. Et quia creatura non est, sine dubio creator est, qui Patri et Filio cooperator est omnium[5]. Si autem creator, utique dicendo Apostolus in condemnationem gentilitatis: « Quia servierunt » creaturæ potius quam Creatori, qui est Deus benedictus » in sæcula[6]: » suadendo quoque, ut supra docuimus[7], serviendum esse Spiritui sancto; et creatorem ostendit, et quia creator est, Deum appellari debere monstravit.

[1] Marc. II, 7. — [2] Vide lib. II, c. 5, et 6. — [3] Job. XXXIII, 4. — [4] Psal. CIII, 30. — [5] Vide supra lib. II, c. 5. — [6] Rom. I, 25. — [7] Vide supra lib. II, cap. 5 et 6.

Quod etiam in Epistola quæ ad Hebræos scripta est, comprehendit dicens : « Quoniam qui omnia creavit, Deus » est[1]. » Aut dicant igitur quid sit quod sine Patre et Filio et Spiritu sit creatum, aut Spiritum quoque unius cum Patre et Filio Deitatis esse fateantur.

CXLIII. Adorandum quoque docuit, quem Dominum et Deum dixit. Qui enim Deus universitatis et Dominus, utique ab omnibus adorandus est; sic enim scriptum est : » Dominum Deum tuum adorabis, et ipsi soli servies[2]. »

CXLIV. Aut dicant ubi legerint quia adorat Spiritus. Dictum est enim de Dei Filio : « Adorent eum omnes An» geli ejus[3] : » non lectum est, adoret Spiritus. Quomodo enim potest adorare, qui non inter famulos et ministros est, sed cum Patre et Filio servitia habet subjecta justorum ; quia scriptum est : « Spiritui Dei servimus[4]. » Adorandus igitur est nobis, cui serviendum a nobis Apostolus docuit : cui autem servimus, hunc et adoramus, juxta quod scriptum est, ut eadem sæpe repetamus : « Domi» num Deum tuum adorabis, et illi soli servies. »

CXLV. Quanquam nec hoc prætermiserit Apostolus, quin et Spiritum diceret adorandum. Cum enim docuerimus quia Spiritus in Prophetis est, nec hoc quisquam possit ambigere, quia per Spiritum prophetia datur, utique cum adoratur qui in Prophetis est, idem Spiritus adoratur. Itaque sic habes : « Si conveniat universa Ecclesia » in unum, et omnes linguis loquantur, intret autem idiota » aut infidelis, nonne dicet quod insanitis. Sin autem pro» phetent omnes, intret autem quis idiota aut infidelis, » convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus. Occulta » etiam cordis ejus manifesta fiunt; et ita cadens in faciem, » adorabit Deum, pronuntians quod vere Deus sit in vo-

[1] Hebr. III, 4. — [2] Deut. VI, 13. — [3] Hebr. I, 6. — [4] Philip. III, 3.

» bis[1]. » Deus est ergo qui adoratur, Deus qui manet, et qui loquitur in Prophetis : manet autem et loquitur Spiritus; ergo et Spiritus adoratur.

## CAPUT XIX.

*Ex eo quod supra probatam et Spiritum manere et loqui in Prophetis, colligit ab eo cognosci omnia, quæ Dei sunt; atque adeo unum esse cum Patre et Filio. Hoc ipsum exinde iterum confirmat quod omnia habet, quæ habet Deus, nempe Divinitatem, cordis cognitionem, veritatem, nomen super omne nomen, potestatem mortuos suscitandi, quod ultimum eidem adjudicat ex Ezechiele, quo et ipsum Filio æqualem probat.*

CXLVI. Itaque sicut Pater et Filius unum sunt[2]; quia Filius omnia habet, quæ Pater habet : ita et Spiritus unum est cum Patre et Filio; quia et ipse omnia Dei novit[3]. Non enim extorsit, ne sit amittentis injuria : non rapuit, ne damnum sit ejus, cui videtur ereptum. Neque enim aut per indigentiam rapuit, aut per excellentiam virtutis validioris extorsit, sed per unitatem possidet potestatis. Ergo si hæc omnia operatur, quia omnia operatur unus atque idem Spiritus[4]; quomodo non Deus, qui omnia habet, quæ Deus habet?

CXLVII. Aut consideremus quid habeat Deus, quod

[1] 1 Cor. xiv, 23, et seqq. — [2] Joan. xvi, 15. — [3] 1 Cor. ii, 10. — [4] Id. xii, 11.

non habeat Spiritus sanctus. Habet Deus Pater Divinitatem, habet et Filius, in quo habitat plenitudo Divinitatis : habet et Spiritus ; quia scriptum est : «Spiritus divinus qui » est in naribus meis[1]. »

CXLVIII. Habet Deus ut scrutetur corda et renes; quia scriptum est : « Deus scrutans corda et renes[2]. » Habet et Filius, qui dicebat : « Quid cogitatis in cordibus » vestris mala[3]? » Sciebat enim Jesus cogitationes eorum. Habet et Spiritus, qui etiam Prophetis alieni cordis occulta manifestat, sicut supra diximus[4], quia occulta cordis ejus manifesta fiunt. Et quid miramur si hominum scrutatur occulta, qui scrutatur etiam alta Dei[5]?

CXLIX. Habet Deus ut verax sit; quia scriptum est : «Sit autem Deus verax, omnis autem homo mendax[6]. » Et alibi scriptum est : « Fidelis Deus, qui non mentitur[7]. » Numquid mentitur Spiritus, qui est Spiritus veritatis; imo quem docuimus veritatem dictum; quia et ipsum Joannes veritatem sicut Filium nuncupavit[8]? Et in Psalmo ait David : « Emitte lucem tuam, et veritatem tuam; ipsa me » deduxerunt, et adduxerunt in montem sanctum tuum, » et in tabernacula tua[9]. » Si lucem hic Filium putas, ergo Spiritus veritas est : aut si Filium putas veritatem, ergo Spiritus lux est.

CL. Habet Deus nomen super omne nomen; et dedit Filio nomen; sicut legimus, ut omnes in nomine Jesu genua flectant[10]. Hoc nomen utrum habeat Spiritus consideremus. Sed et scriptum est : « Ite, baptizate gentes in no» mine Patris et Filii et Spiritus sancti[11]. » Habet ergo nomen super omne nomen. Quod ergo habet Pater et Filius, habet et Spiritus per naturalis nominis unitatem.

[1] Job. xvii, 3. — [2] Psal. vii, 10. — [3] Matth. ix, 4. — [4] Vide lib. ii, cap. 13. — [5] 1 Cor. ii, 10. — [6] Rom. iii, 4. — [7] Tit. i, 2. — [8] Joan. xvi, 13. — [9] Psal. xlii, 3. — [10] Philip. ii, 3. — [11] Marc. xvi, 15.

CLI. Habet Deus quod suscitat mortuos : « Sicut enim » Pater suscitat mortuos, et vivificat : sic et Filius quos » vult, vivificat[1]. » Suscitat autem etiam Spiritus, per quem Deus suscitat; quia scriptum est : « Vivificabit et » mortalia corpora vestra per habitantem Spiritum ejus in » vobis[2]. » Tamen ne infirmam gratiam putes, audi quia et Spiritus suscitat; dicit enim Propheta Ezechiel : « Veni, » Spiritus, et insuffla in mortuos istos, et vivent. Et pro- » phetavi sicut mandavit mihi, et intravit in eos Spiritus » vitæ, et vixerunt, et steterunt in pedibus suis congre- » gatio nimis multa. » Et infra Deus dicit : « Scietis quod » ego sum Dominus, cum aperiam sepulcra vestra; ut » educam de sepulcris populum meum : et dabo Spiritum » meum in vos, et vivetis[3]. »

CLII. Utique cum Spiritum suum dixerit, numquid alium præter Spiritum sanctum nuncupavit? Neque enim flatilem spiritum suum diceret, nec hic spiritus a quatuor mundi posset venire cardinibus; quia ventorum flatus hic, quem videmus, partis non universitatis est : et hic spiritus quo vivimus, singulorum non universorum est : Spiritus autem sancti est, ut et super omnes, et in omnibus sit. Itaque ex verbis propheticis spectare licet quemadmodum ossa, dudum resolutorum membrorum compage dispersa, in formam redivivi corporis vivificante Spiritu, revertantur ; et in suos artus favilla concrescat, sensu prius animata coëundi, quam specie reformata vivendi.

CLIII. Nonne in facti similitudine unitatem divinæ recognoscimus potestatis? Sic suscitat Spiritus, sicut et Dominus in passione propria suscitavit; cum subito in momento oculi defunctorum sepulcra patuerunt, et rediviva corpora surrexere de tumulis, mortisque fœtore de-

[1] Joan. v, 21. — [2] Rom. viii, 11. — [3] Ezech. xxxvii, 9-14.

terso, ac vitæ odore reparato, expirantium favillæ spirantium faciem receperunt[1]. »

CLIV. Habet ergo Spiritus, quod habet Christus: habet igitur quod habet Deus; quia omnia quæ habet Pater, habet et Filius; ideoque dixit: « Omnia quæ habet » Pater, mea sunt[2]. »

## CAPUT XX.

*In flumine de sede Dei promanante figuram fuisse Spiritus sancti; per aquas vero quas David memorat, cœlestes Virtutes designari. Regnum Dei opus esse Spiritus: nec mirum, si hic idem conregnet cum Filio, quando nos etiam Filio conregnaturos promittat Paulus.*

CLV. Nec illud mediocre, quod de throno Dei exire fluvium legimus. Sic enim habes, dicente Joanne evangelista: « Et ostendit mihi flumen aquæ vivæ, splendidum » tanquam crystallum, procedens de sede Dei et Agni: in » medio plateæ ejus, et ex utraque parte lignum vitæ, fa- » ciens fructus duodecim, per singulos menses reddens » fructum suum, et folia ligni ad medicinam omnium » gentium[3]. »

CLVI. Hic est utique fluvius de Dei sede procedens, hoc est, Spiritus sanctus, quem bibit qui credit in Christum, sicut ipse ait: « Si quis sitit, veniat ad me, et bibat: » Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ven-

[1] Matth. XXVII, 52. — [2] Joan. XVI, 15. — [3] Apoc. XXII, 1, 2.

» tre ejus fluent aquæ vivæ. Hoc autem dicebat de Spi- » ritu[1]. » Ergo flumen est Spiritus.

CLVII. Hic igitur est in Dei sede; neque enim aqua abluit Dei sedem. Denique David non supra sedem Dei dixit, sed supra cœlos esse, quamlibet illam intelligas aquam; quia scriptum est : « Et aquæ quæ super cœlos » sunt, laudent nomen Domini[2]. Laudent, » dixit, non laudet. Nam si aquæ elementum voluisset intelligi, laudet utique dixisset : dicendo autem pluraliter, virtutes voluit æstimari.

CLVIII. Et quid mirum, si in sede Dei Spiritus sanctus est; cum ipsum regnum Dei operatio Spiritus sit, sicut scriptum est : « Quia non est regnum Dei esca et po- » tus, sed justitia, et pax, et gaudium in Spiritu sancto[3]? » Et ipse cum dicit Salvator : « Omne regnum in se ipsum » divisum destruetur[4]. » Deinde subjiciendo : « Quod si in » Spiritu Dei ego ejicio dæmonia, profecto pervenit in » vos regnum Dei[5]; » ostendit regnum Dei individuum sibi esse cum Spiritu.

CLIX. Quid autem dementius, quam ut neget quisquam Christo conregnare Spiritum sanctum; cum etiam nos in Christi regno conregnaturos Christo Apostolus dicat : « Si » enim commortui sumus, et convivemus; si sustinemus, » et conregnabimus[6] : » sed nos per adoptionem, ille per potestatem : nos gratia, ille natura.

CLX. Habet igitur consortium regni cum Patre et Filio etiam Spiritus sanctus, qui unius naturæ, unius dominationis, unius etiam potestatis est.

[1] Joan. VII, 37, 38. — [2] Psal. CXLVIII, 4. — [3] Rom. XIV, 17. — [4] Matth. XII, 25. — [5] Ibid. 28. — [6] 2 Tim. II, 11 et 12.

## CAPUT XXI.

*Missum a Spiritu fuisse Isaïam, proindeque eumdem Spiritum ab eo visum. Quid per currentes rotas, alasque diversas intelligendum, et qua ratione cum Spiritus a Seraphim prædicetur Deus Sabaoth, hoc ei nomen negari nisi ab impiis neutiquam possit.*

CLXI. Itaque cum habeat consortium regni, quid obstat quominus Spiritum sanctum intelligamus, a quo Esaïas missus est? Neque enim Paulo possumus auctore dubitare, cujus sententiam in Actibus Apostolorum Lucas evangelista sic probavit, ut scriberet. Denique sic habes, dicente Paulo : « Bene locutus est Spiritus sanctus per Esaïam ad » patres nostros, dicens : Vade ad plebem istam, et dic : » Aure audietis, et non intelligetis; et videntes videbitis, » et non aspicietis[1]. »

CLXII. Spiritus ergo est, qui misit Esaïam. Si Spiritus misit, Spiritus est utique quem, mortuo Ozia rege, vidit Esaïas, quando dixit : « Vidi Dominum Sabaoth sedentem » super thronum excelsum et elevatum, et plena erat do» mus majestatis ejus : et Seraphim stabant in circuitu ejus; » sex alæ uni, et sex alæ alteri, et duabus velabant faciem » ejus, et duabus velabant pedes ejus, et duabus volabant; » et clamabant alter ad alterum, et dicebant : Sanctus, » Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth : plena est uni» versa terra majestate ejus[2]. »

CLXIII. Si stabant Seraphim, quomodo volabant? Si

[1] Act. xxviii, 25, 26. — [2] Isaï. vi, 1, et seqq.

volabant, quomodo stabant? Si hoc non possumus comprehendere, quomodo Deum comprehendere volumus, quem non videmus?

CLXIV. Sed sicut rotam intra rotam vidit[1] Propheta currentem (quod utique non ad corporalis refertur speciem visionis, sed ad utriusque gratiam Testamenti; quia teres vita Sanctorum sit, et ita sibi concinens, ut superioribus posteriora respondeant. Rota igitur intra rotam est vita sub Lege, vita sub gratia; eo quod Judæa intra Ecclesiam sit, Lex intra gratiam. Nam intra Ecclesiam est, qui Judæus est in occulto: et circumcisio cordis intra Ecclesiam sacramentum est. Sed illa Judæa intra Ecclesiam, de qua scriptum est: « Notus in Judæa Deus[2];) ergo sicut rota intra rotam currit, similiter alæ stabant, et alæ volabant.

CLXV. Similiter et « Seraphim duabus aliis faciem, et » duabus pedes velabant, et duabus volabant. » Nam hic quoque spiritalis sapientiæ sacramentum est. Stant tempora, volant tempora : stant præterita, volant futura : et quasi alæ Seraphim, ita faciem Dei, vel pedes velant; eo quod in Deo qui nec principium nec finem habet, omnis ab hac cognitione principii ejus et finis cursus temporum feriatur. Stant ergo præterita vel futura, præsentia volant. Ne quæras principii ejus, vel finis arcana, quæ non sunt. Habes præsentia : sed laudato, non discute.

CLXVI. Seraphim indefessis vocibus laudant, et tu discutis? Quod utique cum faciunt, ostendunt nobis non aliquando discutiendum Deum, sed semper esse laudandum. Ergo Dominus Sabaoth et Spiritus sanctus est. Nisi forte displicet impiis Doctor, quem Christus elegit : aut Dominum virtutum negare possunt Spiritum sanctum, qui donat quas voluerit ipse virtutes.

1 Ezech. I, 16. — 2 Psal. LXXV, 1.

## CAPUT XXII.

*Ut regni unitas probetur in tribus personis, citatus Isaïæ locus expenditur : et in iis a quibus vel de Patre vel de Filio vel de Spiritu expositus sit, nullam sensus diversitatem fuisse declaratur. Ad hæc majestate Spiritui inde asserta, quod crucifixus dicatur Dominus majestatis, ejus cum Patre ac Filio tanta æqualitas ostenditur, ut ipsum hinc nunquam dejecturi sint Arriani.*

CLXVII. Nunc unitatem majestatis et regni licet in Patre, Filioque, et Sancto Spiritu cognoscere. Nam plerique dicunt Patrem Deum ab Esaïa hoc tempore visum [1], Paulus Spiritum dixit [2], Lucas probavit, Joannes Evangelista ad Filium retulit. Sic enim scriptum est de Filio : « Hæc locutus est Jesus, et abiit et abscondit se ab his. » Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant » in eum ; ut sermo Esaïæ impleretur, quem dixit : Domine, » quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui re» velatum est [3] ? Propterea non poterant credere, quia ite» rum dixit Esaïas : Excæcavit oculos eorum, et induravit » cor eorum, ut non videant oculis, et corde intelligant, » et convertantur, et sanabo eos [4]. Hæc dicit Esaïas, quando » vidit majestatem ejus, et locutus est de eo [5]. »

CLXVIII. Ipsa verba dixit Joannes dixisse Esaïam, et majestatem ei Filii apparuisse evidentissime revelavit :

[1] Isaï. vi, 1. — [2] Act. xxviii, 25. — [3] Isaï. liii, 1. — [4] Id. vi, 10. — [5] Joan. xii, 36-41.

Paulus autem Spiritum hæc dixisse memoravit. Unde igitur ista diversitas?

CLXIX. Diversitas quidem verborum, non sensuum est. Nam licet diversa dixerint, nullus erravit; quia et Pater videtur in Filio, qui dixit : «Qui me videt, videt et »Patrem[1].» Et Filius videtur in Spiritu; quia sicut « Nemo » dicit Dominum Jesum nisi in Spiritu sancto[2]; » ita non carnali oculo, sed spiritali gratia Christus videtur. Unde et Scriptura ait : « Surge qui dormis, et exurge a mortuis, et » illucescet tibi Christus[3].» Et Paulus cum oculos perdidisset, quomodo nisi in Spiritu Christum videbat[4]? Unde et Dominus ait : « Ad hoc enim tibi visus sum, ut constituerem » te ministrum et testem quibus vidisti me, et in quibus » visurus es[5]. » Nam et Prophetæ Spiritum accipiebant, et Christum videbant.

CLXX. Una igitur visio, una præceptio, una majestas. An negamus etiam Dominum majestatis esse Spiritum sanctum, cum Dominus majestatis sit crucifixus[6], qui natus est de Spiritu sancto ex virgine Maria? Quia non alter Christus, sed unus est; et ante sæcula ex Patre, ut Dei Filius natus; et in sæculo, ut homo carnis assumptione generatus.

CLXXI. Quid autem dicam, quia sicut Pater et Filius, ita etiam Spiritus immaculatus est et omnipotens[7]; quia græce παντεδύναμον, πᾶν ἐπισκοπον Salomon dixit, eo quod omnipotens et speculator sit omnium, sicut lectum esse in libro Sapientiæ supra est demonstratum[8]. Ergo et Spiritus in honore est et in majestate.

CLXXII. Intuere nunc, ne quid eum forte non deceat : aut si tibi displicet, Arriane, detrahe eum de Patris Fi-

[1] Joan. XIV, 9. — [2] 1 Cor. XII, 3. — [3] Ephes. V, 14. — [4] Act. IX, 8.— [5] Id. XXVI, 16. — [6] 1 Cor. II, 12. — [7] Sap. VII, 22. — [8] Vide sup. cap. 18, num. 135.

liique consortio. Sed si detrahere volueris, cœlos supra te reverti videbis; quia virtus eorum omnis ab Spiritu est[1]. Si detrahere volueris, in Deum tibi prius mittenda est manus; quia Deus Spiritus[2]. Sed quomodo detrahes eum, qui alta scrutatur Dei[3]?

[1] Psal. XXXII, 6. — [2] Joan. IV, 24. — [3] I Cor. II, 10.

# S. AMBROSII

## MEDIOLANENSIS EPISCOPI

# DE INCARNATIONIS

## DOMINICÆ SACRAMENTO

### LIBER I[1].

### CAPUT I.

*Indicata dicendi occasione, ad sacrificia Caïni et Abelis accedit Ambrosius. Tum quid in prioris oblatione Deo displicuerit, explorat. Deinde ubi Abelis holocaustum paucis exposuit, quosnam lata in Caïnum feriat sententia, docet.*

I. Debitum[2], fratres, cupio solvendum, sed hesternos meos non invenio creditores; nisi forte improviso conventu putaverunt nos esse turbandos : sed nunquam fides vera turbatur.

II. Itaque dum illi forsitan veniunt, ad istos qui propositi sunt, deflectamus agricolas, quorum alter, hoc est, Caïn, a fructibus terræ : alter autem, Abel videlicet, ex

[1] Scriptus an. circ. 382. — [2] Vide D. Guillon, tom. IX, pag. 304-310.

primitivis ovium suarum hostiam Domino obtulit[1]. Nihil invenio quod in specie munerum reprehendam, nisi quod et Caïn munera sua displicuisse cognovit, et Dominus dixit : « Si recte offeras, recte autem non dividas, pec- » casti[2]. »

III. Ubi igitur est crimen? ubi culpa? Non in oblatione muneris, sed in oblationis affectu. Sunt quidam qui recte arbitrantur, quia alius quæ offerret, elegerat : alius quæ viliora habuit, offerebat. Sed non est ita inops spiritalium sensus in nobis, ut putemus quia Dominus corporale sacrificium, non spiritale quærebat. Et ideo addidit, « Quiesce[3], » tolerabilius significans abstinere a muneribus deferendis quam infideli studio munus offerre. Qui enim nescit dividere, nescit dijudicare : spiritalis autem dijudicat omnia[4]. Et ideo Abraham sacrificium quod offerebat, divisit[5].

IV. Scivit etiam Abel dividere, qui ex primitivis ovium obtulit sacrificium[6], docens non terræ munera placitura Deo, quæ degeneraverant in peccatore, sed ea in quibus divini gratia mysterii refulgeret. Prophetavit itaque nos per passionem Domini a culpa esse redimendos, de quo scriptum est : « Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum » mundi[7]. » Unde et de primitivis obtulit, ut primogenitum designaret. Ostendit ergo verum Dei sacrificium nos futuros, de quibus Propheta ait : « Afferte Domino filios » arietum[8]. » Meritoque Dei judicio comprobatur.

V. Illi autem reprobato dicitur, « Quiesce : » quam puto generalem in omnes extra Ecclesiam constitutos latam esse sententiam ; multorum enim hic figuram cerno populorum, quos divina sententia comprehendit, quorum in illo Caïn jam tunc munera refutavit[9].

[1] Gen. IV, 3, 4. — [2] Ibid. 7. — [3] Ibid. — [4] I Cor. II, 15. — [5] Gen. XV, 10. — [6] Gen. IV, 4. — [7] Joan. I, 29. — [8] Psal. XXVIII, 1. — [9] Gen. IV, 5.

## CAPUT II.

*Post enumerata varia hominum genera, qui fere sub nominis christiani falso velamine Ecclesiam lacerantes, memoratæ sententiæ obnoxii sunt, admonet quemadmodum nobis declinanda sit eadem sententia.*

VI. Generalis enim hæc in impios omnes sententia est. Itaque si Judæus offerat, qui Filium virginis Mariæ a Patre Deo separat, dicitur ei : « Si recte offeras, non autem recte dividas, peccasti : quiesce[1]. »

VII. Si offerat Eunomianus, qui ex impietatis Arrianæ fonte progrediens, redundanti perfidiæ suæ labitur cœno, generationem Christi, quæ super omnia est, asserens ex Philosophiæ traditionibus colligendam : cum utique alia creaturarum sit ratio, alia secretorum potentia divinorum ; et ipsi dicitur : « Si recte offeras, non recte autem dividas, » peccasti : quiesce. »

VIII. Dicitur hoc Sabelliano, qui Patrem Filiumque confundit. Dicitur hoc Marcionitæ, qui alium putat Deum Novi, alium Veteris Testamenti. Dicitur hoc Manichæo et Valentino, qui non putaverunt veritatem carnis humanæ a Christo esse susceptam. Paulus quoque Samosatenus et Basilides in eadem sententiæ sorte numerantur.

IX. Similiter quoque ejusdem sententiæ auctoritate damnantur, qui Divinitatem sancti Spiritus negaverunt. Alii enim quidam vel Arrianorum Judæi, vel Arriani sunt

[1] Gen. IV, 7.

Judæorum; quia sicut illi Filium a Patre, ita et isti Spiritum a Deo Patre, et Filio Dei separant.

X. Novato quoque et Donato et omnibus qui scindere corpus Ecclesiæ gestierunt, viritim dicitur: « Si recte offeras, recte autem non dividas, peccasti. » Ecclesiæ enim sacrificium est, quod offertur Deo, ad quam Paulus dixit: « Obsecro autem vos, fratres, per misericordiam Dei exhibere corpora vestra hostiam vivam, sanctam, Deo placentem[1]. » Male ergo sacrificium diviserunt, Ecclesiæ membra lacerando.

XI. Illos quoque percellit ista sententia, qui animam rationabilem ab incarnationis Dominicæ segregant sacramento, naturam hominis ab homine separare cupientes. Et isti fortasse recte offerunt Trinitati: sed rationem nesciunt naturæ humanæ divinæque distinguere; Dei enim simplex natura est, homo ex anima rationabili constat et corpore. Si alterum tollas, totam naturam hominis sustulisti.

XII. Adversus omnes igitur hæreses ista sententia est, quæ fraterno nomine, non fraterne Ecclesiam persequuntur. Siquidem sub optione nominis christiani, et quadam nuncupativa fidei germanitate parricidalibus gladiis nos cupiunt vulnerare; quia conversio nostra ad eos est, et dominantur nobis in sæculo peccatores. Peccator enim dominatur in sæculo, justus in Dei regno.

XIII. Caveamus igitur ne quis nos a cubiculo regis æterni, et a secreto matris Ecclesiæ separare conetur, ad quod illa anima in Canticis canticorum Verbum Dei se introduxisse significat[2]. Caveamus ne a sinu Patris, et quodam utero paterno, arcanæque naturæ substantiam unigeniti Filii separemus, verbisque his quibus veritas susceptæ incarnationis astruitur, divinæ generationi præjudi-

[1] Rom. XII, 1. — [2] Cant. III, 4.

cia inferre meditemur; ne et nostrum alicui dicatur : « Si » recte offeras, recte autem non dividas, peccasti : quiesce ; » hoc est : Si nesciamus quæ propria sunt Divinitatis æternæ incarnationisque distinguere : si creatorem cum suis operibus conferamus : si auctorem temporum dicamus cœpisse post tempora. Neque enim potest fieri ut per quem sunt omnia, sit unus ex omnibus.

## CAPUT III.

*Iis qui Joannis testimonium de Verbi æternitate non reciperent, increpitis : nec non laudato eodem Evangelista, locum expendit : quo non solum Verbi æternitatem Divinitatemque signari tradit ; sed etiam ex his eadem in Patre attributa demonstrari. Corporeum in Verbo nihil cogitandum ; et quamvis ejus naturam minime capiamus, sufficere nobis debere Joannis auctoritatem, qui quomodo Verbum viderit, explicatur.*

XIV. Nolo nobis credatur, Scriptura recitetur. Non ego dico a me quia « In principio erat Verbum[1], » sed audio : non ego affingo, sed lego ; quod omnes legimus, sed non omnes intelligimus. Et cum legitur, audimus omnes, et non audiunt omnes : « Incrassatum est enim cor quo- » rumdam, et aures eorum graviter audierunt[2] ; » aures scilicet interioris affectus. Non enim caro peccat, quæ suum servat officium, et recipit auditum, sed animus puri auditus pravus interpres ; qui recusat audire quæ dicuntur, intelligere quæ leguntur. Quid aures tanquam cera et

[1] Joan. I, 1. — [2] Act. XXVIII, 27.

plumbo clauditis, et tamen Dominica beneficia et officia naturæ non potestis excludere? Auditis inviti, auditis fastidientes : auditis, ne quod non audieritis, excusare possitis.

XV. Auditis ergo cum legitur : «In principio erat Verbum[1].» Quis hoc dicit? Joannes utique ille piscator : sed non quasi piscator hoc dicit, sed quasi humani piscator affectus ; qui jam non pisces caperet, sed homines vivificaret. Non suum est, quod dicit : sed ejus qui vivificandi ei tribuit potestatem. Piscator enim ipsis, quos ante capiebat[2], piscibus taciturnior erat; et circa divina mysteria magis mutus, qui vocis suæ nesciebat auctorem : sed vivificatus a Christo vocem audivit in Joanne, Verbum agnovit in Christo.

XVI. Et ideo plenus Spiritu sancto, qui sciret principium non temporis esse, sed supra tempora, reliquit sæcula, et ascendens spiritu super omne principium, ait : «In principio erat Verbum,» hoc est, remaneat cœlum; nondum enim erat, quando «In principio erat Verbum.» Nam etsi cœlum habet principium, Deus non habet. Denique «In principio fecit Deus cœlum et terram[3].» Aliud est, «Fecit:» aliud est, «Erat.» Quod fit, incipit : quod erat, principium non accipit, sed prævenit. Remaneant etiam tempora, quia post cœlum tempora. Remaneant etiam Angeli et Archangeli. Etsi principium eorum non invenio; erat tamen quando non erant. Non erant enim, qui aliquando cœperunt. Si ergo principium eorum invenire non possum, quos certum est habere principium ; quomodo possum Verbi invenire principium, a quo omne principium non solum creaturarum, sed etiam cogitationum nostrarum omnium prævenitur?

XVII. Aperte itaque sempiternam Divinitatem ejus ex-

[1] Joan. I, 1. — [2] Luc. V, 10. — [3] Gen. I, 1.

presserat : sed tamen ne quis a Patre divideret Verbi æternitatem, ut eamdem crederemus Verbi esse, quæ Patris est, bonus ille piscator adjunxit : « Et Verbum erat apud » Deum[1]. » Hoc quod dixerat, sic æstimandum est : « Erat » Verbum, » quomodo erat Pater; quoniam cum Patre erat, et in Patre erat, et apud Patrem erat semper. Nempe quomodo de Patre legimus, « Erat; » ita et de Verbo legimus « Erat. »

XVIII. Quid discernis intellectum, qui non discernis auditum? Verbi esse apud Patrem est : Patris esse cum Verbo est : legimus enim quia : « Verbum erat apud Deum. » Itaque si secundum tuam opinionem aliquando non erat; ergo secundum tuam opinionem et is in principio non erat, apud quem erat Verbum. Per Verbum enim audio, per Verbum intelligo quia Deus erat. Nam si sempiternum Verbum esse credidero, quod credo, non possum de Patris æternitate dubitare, cujus æternus est Filius. Si temporalem generationem ejus existimo, incipit communitatem habere nobiscum; ut videatur Pater esse cœpisse : sed si de Patre non ambigis, quia incipere esse Dei non est; de Patre non ambigis, quia Dei est sempiternam habere perfectionem; ne forte usu sermonis labereris humani, dum Verbum dicis et Filium, ideo addidit : « Et Deus erat » Verbum[2]. »

XIX. Habet utique quod Pater, quia Deus erat. Quomodo hujus negas æternitatem, cui unum cum Patre Dei nomen est? Non te sonus capiat, similitudoque sermonis : aliud Verbum est, quod tempora habet, quod syllabis colligitur, litterisque componitur : non tale Verbum Filius, quia non talis est Pater Verbi.

XX. Cavendum ergo ne et ibi quæstionem vocis corporalis videamur ingerere. Incorporeus est Deus : vocem

[1] Joan. I, 1. — [2] Ibid.

utique incorporeus corporalem non habet. Si vox corporalis non est in Patre, nec Filius verbum est corporale. Si corpus in Patre non est, nec tempus in Patre est. Si tempus in Patre non est, utique nec in Verbo est. Quod si nullum principii tempus in Verbo, nec numerus utique, nec gradus Verbi est. Quia si numerus in Verbo, ergo multa verba. Si multa verba, multi et filii. Sed unum Verbum est, quod et gradum excludit et numerum : unum secundum naturam.

XXI. Ne quærite cujusmodi naturam. Nescio multo melius hoc, quam scio. Hoc solum bene scio, quod nescio, quæ scire non possum. «Quod vidimus, inquit, et quod »audivimus[1],» Joannes dicit : hoc solum bene scire se dixit, quod audivit et quod vidit, qui in Christi pectore recumbebat. Ergo illi satis est audisse, mihi non est satis.

XXII. Sed quod ille audivit, hoc mihi dixit : et quod audivit a Christo, hoc nec ego possum negare verum esse de Christo. Ergo quod audivit, audivi : et quod vidit, vidi ; ille enim vidit quod vidit : non utique Divinitatem, quæ secundum naturam suam videri non potest. Sed quia secundum naturam suam videri non poterat, suscepit quod erat præter naturam Divinitatis; ut secundum naturam corporis videretur. Denique et Spiritus sanctus in specie visus est, sicut columba[2]; quia videri Divinitas in suæ claritatis veritate non poterat.

[1] 1 Joan. i, 3. — [2] Luc. xxx, 22.

## CAPUT IV.

*Non sufficere si credamus in Christo veram carnem, nisi a Divinitate omnem cum ea confusionem, aliamve infirmitatem secludamus : neque si eumdem utriusque fœderis Deum dicamus, nisi coæternum ipsimet Verbum profiteamur : nec demum, si ante Virginem agnoscamus illum cœpisse, nisi omni principio antiquiorem prædicemus. Commendatur Petri confessio; et cur ille, loquentibus aliis, tacuerit, quamve pulcre idem postea responderit, exponitur.*

XXIII. Non igitur et tu secundum naturam interpretari, quod præter Divinitatis naturam est. Nam etsi credas a Christo veram carnem esse susceptam, et offeras transfigurandum corpus altaribus; non distinguas tamen naturam Divinitatis et corporis, et tibi dicitur : « Si recte of» feras, non recte autem dividas, peccasti[1]. » Divide quod meum, divide quod suum Verbi est. Ego quod erat illius, non habebam : et ille quod meum est, non habebat. Suscepit quod meum est, ut impertiret quod suum est : suscepit non ut confunderet, sed ut repleret. Si credas susceptionem, affingas confusionem; Manichæus esse desisti, nec tamen Ecclesiæ filius esse cœpisti.

XXIV. Si credas susceptionem corporis, adjungas Divinitati compassionem : portionem utique perfidiæ, non perfidiam declinasti; credis enim quod tibi prodesse præsumis : non credis quod Deo dignum est.

[1] Gen. iv, 7.

XXV. Rursus si credas quia idem Deus et Novi et Veteris Testamenti est, tempora autem Verbo ejus et momenta præmittas : tolerabilior Valentinus est, qui non æcula ante Deum, sed deos putat esse, quod sæcula sunt; minoris enim sacrilegii est copulari Divinitati sæcula, quam præferri.

XXVI. Si credas iterum quia Christus principium non sumpsit ex Virgine, sed tamen aliquod ante Christum æstimes esse principium : in tempore distantia, de impietate contentio est; Virginis enim supparem negasti esse, non temporis. Ego autem et supparem Virginis secundum susceptionem corporis non negabo, et creatorem temporis confitebor? Quid enim proficis, si dicas quia Christus hæc an illa sit creatura? Creatura mutatur, non Divinitas adoratur.

XXVII. Noluit se sic Christus agnosci, nec his tantum, quæ supra hominem sunt, meritis æstimari. Denique cum interrogasset : « Quem me dicunt esse homines[1]?» cum alii dicerent Eliam, alii Hieremiam, aut unum ex Prophetis, nullius sententiam prædicavit : cum Petrus dixisset : «Tu es Christus Filius Dei vivi[2];» hunc solum non immerito laudavit.

XXVIII. Ergo Joannes dicit, Petrus dicit, Christus probavit, et tu non probas, Arriane? Nec Joanni et Petro putas esse credendum, quos vel solos pro testimonio gloriæ suæ Dominus noster Jesus Christus ad omnium fidem credidit abundare[3]? Denique quasi ad testimonium Veteris et Novi Testamenti Moyses cum Elia asciscitur, cum Joanne Petrus frequenter adhibetur[4]. »

XXIX. Petrus dicit : «Tu es[5];» non dicit : Tu esse cœpisti. Petrus dicit : «Tu es Filius Dei;» non dicit : Tu es

[1] Matth. xvi, 15. — [2] Ibid. 16. — [3] Id. xvii, 1. — [4] Joan. xxi, 16. — [5] Id. xvi, 23.

creatura. Dixit hoc Joannes. Si adhuc non credidisti, quia non intellexisti mysterium supra sapientiam recumbentis, repetivit Petrus. Commendavit utrumque Christus, alterum judicio, alterum mysterio; id enim addidit, ut legeres quod in Christi pectore recumbebat, et intelligeres quod ejus caput, in quo principale omnium sensuum est, arcano quodam sapientiæ replebatur. Sed si non putas intelligendum esse mysterium, saltem noli impugnare judicium. Laudatur Petrus, quia Dei Filium credidit, quem videbat; quia se ab imperitæ plebis rudibus adhuc opinionibus separabat. Denique cum interrogasset Dominus, quid homines de Filio hominis æstimarent, cum diceretur vulgi sententia, Petrus tacebat.

XXX. Taces ergo, Simon, et respondentibus aliis, adhuc taces[1]; cum ipse sis primus, qui etiam non interrogatus interrogas: nec times, ne reprehendaris a Domino, quia non respondes interroganti? Ideo, inquit, non respondeo, quia non interrogor meam, sed alienam sententiam; legi enim: « Ut non loquatur os meum opera hominum[2]: » opus autem est perfidorum perfidias prædicare. Ergo taceo adhuc, quia nondum id quod sentio interrogor: non proferam labiis, quod animus non probavit. Erit tempus quando respondeam. Interrogabor et ipse quid sentiam, tunc demum respondebo quod meum est; meum est enim fidem loqui, pietatem asserere, gratiam prædicare.

XXXI. Non igitur quasi pigrior sensu, voce tardior tacet, nec quasi fastidiosus differt vocis obsequium: sed quasi cautus periculum vulgaris opinionis evitat, qui periculum non evitabat salutis. Denique in posterioribus habes quia exilivit e navi[3], ut occurreret Domino, non gloriæ cupidus, sed obedientiæ præmaturus.

[1] Matth. XVI, 14. — [2] Psal. XVI, 4. — [3] Matth. XIV, 29.

XXXII. Hic ergo qui ante reticebat, ut doceret nos quod impiorum nec verbum debeamus iterare : hic, inquam, ubi audivit : « Vos autem quid me dicitis[1] ?» statim loci non immemor sui, primatum egit : primatum confessionis utique, non honoris ; primatum fidei, non ordinis. Hoc est dicere : Nunc nemo me vincat, nunc meæ partes sunt : debeo compensare quod tacui, debet prodesse quod silui. Lingua mea non habet spinas, sine impedimento fides debet exire. Dum alii cœnum, alienæ licet, prolatæ tamen impietatis evacuant, qui aut Eliam[2], aut Hieremiam, aut unum ex Prophetis Christum esse dixerunt ; habuit enim ista vox cœnum, habuit ista vox spinas : dum alii, inquam, hoc lavant cœnum, dum in aliis enodantur hæ spinæ, vox nostra Filium Dei Christum resultet. Mihi purus est sermo, cui nullas spinas expressa reliquit impietas.

XXXIII. Hic est ergo Petrus qui respondit pro cæteris Apostolis, imo præ cæteris; et ideo fundamentum dicitur, quia novit non solum proprium, sed etiam commune servare. Huic astipulatus est Christus, revelavit Pater. Nam qui veram generationem loquitur Patris, a Patre assumpsit, non sumpsit ex carne.

[1] Matth. XVI, 15. — [2] Ibid. 14. — [3] Ibid. 16.

## CAPUT V.

*Fidem hanc Ecclesiæ fundamentum esse ac valere adversus omnes hæreses, qua in Christo divina simul et humana generatio creditur. Duas illas generationes invicem sibi non officere : sed quæ ad utramque pertinent, salva etiam in passione ac sepultura mansisse. Non ergo infirmitates corporis Divinitati attribuendas; cum hæc a loco et tempore absoluta sit : et nihil nisi secundum carnem pati potuerit Verbum divinum.*

XXXIV. Fides ergo est Ecclesiæ fundamentum : non enim de carne Petri, sed de fide dictum est, quia portæ mortis ei non prævalebunt[1] : sed confessio vicit infernum. Et hæc confessio non unam hæresim exclusit; nam cum Ecclesia multis tanquam bona navis fluctibus sæpe tundatur, adversus omnes hæreses debet valere Ecclesiæ fundamentum.

XXXV. Dies me citius defecerit, quam nomina hæreticorum diversarumque sectarum; adversum omnes tamen generalis ista est fides, quia Christus est Dei Filius, et sempiternus ex Patre, et natus ex Maria virgine. Quem quasi gigantem sanctus David propheta describit, eo quod biformis geminæque naturæ unus sit consors Divinitatis et corporis : qui « Tanquam sponsus procedens de thalamo » suo, exultavit tanquam gigas ad currendam viam[2]. » Sponsus animæ secundum Verbum : gigas terræ, quia

[1] Matth. XVI, 18. — [2] Psal. XVIII, 6.

usus nostri officia percurrens, cum Deus semper esset æternus, incarnationis sacramenta suscepit, non divisus, sed unus; quia utrumque unus, et unus in utroque, hoc est, vel Divinitate vel corpore : non enim alter ex Patre, alter ex Virgine; sed idem aliter ex Patre, aliter ex Virgine.

XXXVI. Generatio generationi non præjudicat, nec caro Divinitati; quia nec pignus Patri, nec voluntas passioni, nec passio voluntati. Idem enim patiebatur, et non patiebatur : moriebatur, et non moriebatur : sepeliebatur, et non sepeliebatur : resurgebat, et non resurgebat; quia corpus proprium suscitabat : quia quod cecidit, hoc resurgit : quod non cecidit, non resurgit. Resurgebat igitur secundum carnem, quæ mortua resurrexit : non resurgebat secundum Verbum, quod non resolutum fuerat in terram, sed apud Deum semper manebat.

XXXVII. Ergo et moriebatur secundum nostræ susceptionem naturæ, et non moriebatur secundum æternæ substantiam vitæ : et patiebatur secundum corporis susceptionem; ut suscepti corporis veritas crederetur : et non patiebatur secundum Verbi impassibilem Divinitatem, quod totius exsors doloris est. Denique idem dicebat : « Deus, Deus meus, respice in me : quare me dereli» quisti[1] ? » quia secundum carnem relictus est, qui secundum Divinitatem nec deseri potuit, nec relinqui.

XXXVIII. Idem etiam dicit : « Longe a salute mea » verba delictorum meorum[2], » hoc est, non capiatur, qui audit : « Quare me dereliquisti ? » sed intelligat quod secundum carnem ista dicatur, quæ longe a plenitudine Divinitatis aliena sunt. Aliena sunt enim a Deo verba delictorum; quia aliena sunt et delicta verborum : sed quoniam delicta aliena suscepi, etiam delictorum alienorum

[1] Psal. XXI, 1. — [2] Ibid.

verba suscepi; ut derelictum me a Patre Deo esse dicam, qui apud Deum semper sum.

XXXIX. Erat igitur immortalis in morte, impassibilis in passione. Etenim quasi Deum non cepit mortis ærumna, et eumdem quasi hominem inferna viderunt. Denique « Emisit spiritum [1], » et tamen quasi arbiter exuendi suscipiendique corporis, emisit spiritum, non amisit. Pendebat in cruce, et omnia commovebat. Tremebat in ligno, quem totus tremebat hic mundus. Erat inter supplicia, excipiebat vulnera, et regnum cœleste donabat. Peccatum omnium factus, peccata generis abluebat humani. Postremo mortuus est, et secundo et tertio exultans atque ovans dico, mortuus est, ut illius mors vita fieret mortuorum.

XL. Sed nec sepulcrum quidem ejus miraculo caret[2]. Nam cum esset unctus a Joseph, et in ejus monumento sepultus, novo opere quodam ipse defunctus defunctorum sepulcra reserabat: et corpus quidem ejus jacebat in tumulo; ipse autem inter mortuos liber, remissionem in inferno positis, soluta mortis lege, donabat. Erat ergo caro ejus in monumento, sed virtus ejus operabatur e cœlo. Ostendebatur omnibus per corporis veritatem; quia non caro erat Verbum, sed caro erat Verbi. Caro quidem gustavit mortem, sed impassibilis Dei virtus: et si exuit corpus, nullum tamen de corpore Deo damnum.

XLI. Cur Divinitati attribuis ærumnas corporis, et infirmum doloris humani et divinæ connectis naturæ? « Nunc anima, inquit, mea turbata est[3]. » Anima turbata est, non sapientia; immutabilis enim manebat sapientia, etsi circumdaretur amictu carnis. Nam in illa servi forma erat veri luminis plenitudo: et cum se exinanivit, lumen erat. Denique dicebat: « Ambulate dum lumen habetis[4]. »

[1] Matth. xxvii, 50. — [2] Luc. xxiii, 53. — [3] Joan. xii, 27. — [4] Ibid. 35.

Et quando in morte fuit, in umbra non erat. Denique etiam in inferno positis vitæ lumen fundebat æternæ. Radiabat etiam illic lux vera sapientiæ; illuminabat infernum, sed inferno non claudebatur. Quis enim locus est sapientiæ? Denique dicit Justus: « Sapientia autem unde » inventa est? Quis autem locus est disciplinæ? Nescit » homo viam ejus, nec inventa est inter homines[1]. »

XLII. Ergo nec in tempore, nec in loco Sapientia est; unde et tempus esse significat. Sed quomodo in tempore, quæ in principio erat? quomodo in loco, quæ apud Deum erat? Unigenitus Filius si quæritur, in sinu Patris evangelico spiritu reperitur. Numquid sinum Patris locum putatis? Et quæritis quomodo nata sit, cum dicat propheticus Vir: « Nescit homo viam ejus? » Et secundum homines ortum ejus æstimatis, cum Job dicat quod inter homines non sit inventa? Et mortem tribuitis Sapientiæ, de qua « Abyssus dicit: Non est in me; et mare dicit: Non est » mecum[2]? » Non dicit cœlum: Non est in me, « Sed abys» sus dicit: Non est in me. » Non enim abysso, sed Patri dixit: « In manus tuas commendo spiritum meum[3]. » Ipsa anima etsi fuit in abysso, jam non est; quia scriptum est: « Quoniam non relinques animam meam in inferno, nec » dabis sanctum tuum videre corruptionem[4]. »

XLIII. Mare ergo dicit: « Non est mecum, » hoc est, vita nostra dicit fluctibus sæculi inquieta. Non est enim inter homines caro ejus; quia secundum carnem jam non novimus Christum. Terra dicit: « Non est mecum, » quia resurrexit. Denique Angelus ait: « Quid quæritis viven» tem cum mortuis[5]? » Et bene mare dixit: « Non est » mecum; » quia super mare erat. Denique in mari et corporeis vestigiis ambulabat, quando et subjecto mari

[1] Job. XXVIII, 12, 13 — [2] Ibid. 14. — [3] Luc. XXIII, 46. — [4] Psal. XV, 10. — [5] Luc. XXIV, 5.

super mare Petrum ambulare præcepit; qui licet titubaverit[1]; titubavit tamen non per imbecillitatem jubentis, sed per infirmitatem obedientis.

XLIV. Ergo splendori gloriæ non permisceas nostræ atramentum naturæ, non luci nebulam humanæ carnis offundas. Rursus passionem prædicans, si nequaquam id quod est passibile recognoscas, pietatem Domini refellisti, salutem tuam negasti. Unde amentes eos æstimare debemus, qui audientes dicentem Dei Filium : « Quid me cædis[2] ? » secundum naturam Divinitatis subjectum injuriæ putaverunt. Dixit enim : « Quid me cædis ? » sed cædem divina natura non sensit. Dixit : « Dorsum meum dedi in » flagella, et maxillas meas in palmas : vultum autem » meum non converti a confusione sputorum[3]. » Dorsum dixit et maxillas et vultum, hoc est, humani corporis portiones. Quod enim caro Verbi patiebatur vel manens in carne, Dei Verbum patiebatur carne, sicut scriptum est : « Christo in carne passo[4] ; » in se utique pro corporis assumptione referebat ; ut quæ nostra sunt, in se ipse susciperet, et suis circumvestiret humana.

XLV. Recte igitur secundum naturam suam et caro passa est, nec ea corporis passione Verbi natura mutata est ; in veritate enim nostra est resurrectio , et ideo in veritate Christi passio prædicatur.

[1] Matth. XIV, 29 — [2] Joan. XVIII, 23. — [3] Isaï. I, 6. — [4] I Petr. IV, I.

## CAPUT VI.

*Perstringuntur hi omnes hæretici, qui Christum vel in phantasmate passum, vel duas in se personas complexum dicunt, non secus ac qui vel a Dei Filio Verbum distingunt, vel a carne non distingunt Divinitatem, vel hanc tanquam imperfectam injuriis corporis subjiciunt. Cum autem horum omnium auctores sint ii, qui Divinitatem carnemque Domini unius naturæ esse fingebant, eos Nicæni concilii auctoritatem falso venditare ostendit Ambrosius, Christum in Scripturis tantum secundum humanitatem passum narrari patefaciens. Addit carnem ab eo propterea susceptam, ut quod peccaverat, in se redimeret; cum Deo et peccato nihil queat esse commune. Postremo quam absurda sint, quæ ex adversariorum opinione sequantur, aperit.*

XLVI. Neque enim quod quidam dicunt, in phantasmate passus est; quia nec in phantasmate super mare ambulavit[1], quod Discipuli in Evangelio opinati esse produntur. Sed excusantur, quia: « Nondum erat Spiritus » datus; nondum enim Jesus fuerat honorificatus[2]. » Nobis jam crucifixus est Christus et resurrexit: nobis jam Spiritus datus est[3], qui assertor est veritatis. Et Discipuli quidem aliquando erraverunt, ne nos postea errare possemus. Ergo illorum error nobis proficit. Quasi homines errarunt, quasi Discipuli crediderunt.

[1] Matth. xiv, 26. — [2] Joan. vii, 39. — [3] Rom. v, 5.

XLVII. Et hos igitur qui in phantasmate venisse Jesum prædicant, et illos condemnare debemus, qui adversa erroris linea non unum eumdemque Filium Dei dicunt : sed alium esse qui ex Deo Patre natus sit, alium qui sit generatus ex Virgine ; cum Evangelista dicat quia « Verbum caro factum est[1] ; » ut unum Dominum Jesum, non duos crederes.

XLVIII. Nonnulli etiam aliud Dei Verbum, aliud Dei Filium crediderunt; cum ipsum, qui in principio erat Verbum apud Deum Patrem, in sua propria venisse Evangelista testetur[2]. Sunt autem qui tanquam ad unum Prophetarum ; ita ad Christum factum esse Verbum arbitrati sunt, non ipsum esse Dei Verbum. Sed de nullo Prophetarum dictum est quia « Verbum caro factum est. » Nullus Prophetarum abstulit peccata mudi. De nullo alio dictum est: « Hic est Filius meus dilectus, in quo complacui[3]. » De nullo Prophetarum legimus quod sit Dominus majestatis, quod de Christo Apostolus dixit quia Judæi Dominum majestatis crucifixerunt[4].

XLIX. Sed dum hos redarguimus, emergunt alii qui carnem Domini et Divinitatem dicant unius esse naturæ. Quæ tantum sacrilegium inferna vomuerunt? Jam tolerabiliores sunt Arriani, quorum per istos perfidiæ robur adolescit; ut majore contentione asserant Patrem et Filium et Spiritum sanctum unius non esse substantiæ; quia isti Divinitatem Domini et carnem substantiæ unius dicere tentaverunt. Deinde cum isti dicant quia Verbum in carnem, capillos, sanguinem et ossa conversum est, et a natura propria mutatum est; datur illis locus ut infirmitatem carnis ad infirmitatem Divinitatis, quadam facta divinæ naturæ mutatione, detorqueant.

L. Sunt etiam qui in tantum impietatis prodierint, ut

[1] Joan. I, 1. — [2] Ibid. 11. — [3] Matth. III, 17. — [4] I Cor. I, 8

putent quia Divinitas Domini circumcisa est, et imperfecta de perfecta facta est; et in ligno non caro, sed illa operatrix omnium substantia divina in carnis specie coagulata pendebat. Quis autem non horrescat? Quis audiat quia non ex Maria virgine, sed ex divina substantia passibilem sibi carnem fecerit Dei Verbum? Quod asserendo eo prolabuntur, ut non ex tempore corpus Domini esse susceptum, sed coæternum Dei Verbo semper fuisse contendant.

LI. Horum omnium auctores sunt, qui Divinitatem et carnem Domini unius naturæ fuisse dixerunt. Legi enim quod non crederem, nisi ipse legissem : legi, inquam, in cujusdam libris sic positum, et organum, et eum a quo movebatur organum, unius in Christo fuisse naturæ. Quod ideo posui, ut ex scriptis nomen deprehendatur auctoris; et advertant, quamvis exquisitissimis argumentis, et phaleratis sermonibus non posse vim veritatis obduci.

LII. Et hic mihi frequenter Nicæni concilii tractatum se tenere commemorat. Sed in illo tractatu patres nostri non carnem, sed Dei Verbum unius substantiæ cum Patre esse dixerunt; et Verbum quidem ex paterna processisse substantia, carnem autem ex Virgine esse confessi sunt. Quomodo igitur Nicæni concilii nomen obtenditur, et nova inducuntur, quæ nunquam nostri sensere majores; cum utique Scripturæ dicant quia Christus secundum carnem passus est[1], non secundum Divinitatem : Scripturæ dicant quia Virgo in utero accipiet, et pariet Filium[2]? Accepit enim virtutem, et peperit Filium, quem ex se ipsa suscepit.

LIII. Denique hoc etiam Gabriel proprio sermone declarat dicens : « Et quod nascetur ex te sanctum, vocabi» tur Dei Filius[3]. Ex te, » inquit, ut secundum hominem

[1] 1 Petr. i, 2. — [2] Isaï. vii, 14. — [3] Luc. i, 35.

quod ex ipsa nasceretur, adverteres; ex se enim generavit Maria, ut quod generaretur ex ipsa, in eo salva generationis Dominicæ prærogativa, corporis esset vera natura. Sed et Paulus dicit se prædestinatum esse in Evangelium Dei: «Quod ante, inquit, promiserat per Prophetas de Filio » suo, qui factus est ei ex semine David secundum car» nem[1].» Et ad Galatas: «Postquam autem venit pleni» tudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex mu» liere[2].» Et ad Timotheum dixit: «Memor esto Jesum » Christum resurrexisse a mortuis ex semine David[3].»

LIV. Ergo ex nobis accepit, quod proprium offerret pro nobis, ut nos redimeret ex nostro: et quod nostrum non erat, ex suo nobis divina sua largitate conferret. Secundum naturam igitur se obtulit nostram, ut ultra nostram operaretur naturam. De nostro sacrificium, de suo præmium est: multaque in eodem et secundum naturam invenies, et ultra naturam. Secundum conditionem etenim corporis in utero fuit, natus est, lactatus est, in præsepio est collocatus: sed supra conditionem Virgo concepit, Virgo generavit: ut crederes quia Deus erat, qui novabat naturam; et homo erat, qui secundum naturam nascebatur ex homine.

LV. Neque enim, ut quidam interpretati sunt, natura ipsa Verbi mutata est, quæ immutabilis semper est, sicut ipse dixit: «Videte, videte me, quia ego sum, et non sum » mutatus[4].» Sed etiam Paulus dixit: «Quia Jesus Chris» tus heri et hodie, ipse est in sæcula[5],» hoc est, qui non secundum naturam mutatus est carnis, sed immutabilis etiam in ipsa mutabili conditionis humanæ qualitate permansit.

LVI. Didicistis igitur quia sacrificium de nostro obtulit.

[1] Rom. I, 2, 3. — [2] Galat. IV, 4. — [3] 2 Tim. II, 8. — [4] Malach. III, 6. — [5] Hebr. XIII, 8.

Nam quæ erat causa incarnationis, nisi ut caro quæ peccaverat, per se redimeretur? Quod peccaverat igitur, hoc redemptum est. Non est ergo immolata Divinitas Verbi, quia non peccaverat Divinitas Verbi : et ideo non est Verbi natura in carnis conversa naturam; quia immunis peccati Divinitas pro peccato, quod non fecerat, se non debebat offerre. Hoc enim in se obtulit Christus, quod induit : et induit, quod ante non habuit. Non igitur Divinitatis suæ Divinitatem induit, in quo erat plenitudo Divinitatis æternæ : sed carnem assumpsit, ut spolium carnis exueret, atque in semetipso et manubias diaboli crucifigeret, et trophæa virtutis erigeret.

LVII. Ergo si caro omnium et in Christo subjacuit injuriæ, quomodo unius illam cum Divinitate dicitis esse substantiæ? Si enim unius est substantiæ Verbum et caro, quæ de terra habet naturam; cur unius substantiæ asseratur Verbum atque anima, quam perfectam naturæ suscepit humanæ? Unius autem substantiæ est Verbum cum Deo secundum paternam professionem, et ipsius Domini assertionem, qui ait : « Ego et Pater unum sumus[1]. » Unius ergo substantiæ Pater cum terreno corpore prædicatur. Et adhuc indignamini in Arrianis, quia hi dicunt Filium Dei creaturam esse; cum ipsi dicatis Patrem unius cum creaturis esse substantiæ?

LVIII. Quid autem aliud agitis ista dicendo, nisi ut aut limum Adæ, terramque nostram divinæ substantiæ comparetis : aut certe Divinitatem in terrenæ corruptelæ injuriam transferatis. Dicendo enim quod Verbum caro et ossa factum est, in terram utique dicitis esse conversum; quoniam caro et ossa de terris sunt.

LIX. Sic scriptum est, inquiunt, quia « Verbum caro » factum est[2]. » Scriptum est, non nego : sed considera

[1] Joan. x, 30. — [2] Id. I, 14.

quid sequatur; sequitur enim : « Et habitavit in nobis, » hoc est, illud Verbum quod carnem suscepit, hoc habitavit in nobis, hoc est, in carne habitavit humana ; et ideo Emmanuel dictus est, hoc est, Nobiscum Deus[1]. Hoc ergo «Verbum caro factum est, » pro eo quod est, homo factus est. Sicut etiam in Joël dixit : «Effundam de Spiritu » meo super omnem carnem[2]; » non enim super irrationabilem carnem, sed in homines futura promittitur gratiæ spiritalis effusio.

LX. Quod si secundum litteram vos tenetis, ut putetis ex eo quod scriptum est, quod « Verbum caro factum » est, » Verbum Dei in carnem esse conversum ; numquid negatis scriptum esse de Domino, quia peccatum non fecit, sed peccatum factus est[3]. Ergo in peccatum conversus est Dominus? Non ita ; sed quia peccata nostra suscepit, peccatum dictus est[4]. Nam et maledictum dictus est Dominus, non quia in maledictum conversus est Dominus; sed quia nostrum suscepit ipse maledictum : « Male» dictus enim, inquit, qui pendet in ligno[5]. » Miraris ergo quia scriptum est : « Verbum caro factum est, » cum caro assumpta sit a Dei Verbo ; quando de peccato quod non habuit, scriptum est quia peccatum factus est, hoc est, non natura operationeque peccati, ut pote in similitudinem carnis peccati factus : sed ut peccatum nostrum in sua carne crucifigeret, susceptionem pro nobis infirmitatum obnoxii jam corporis peccati carnalis assumpsit.

LXI. Desinant ergo dicere naturam Verbi in corporis naturam esse mutatam; ne pari interpretatione videatur natura Verbi in contagium mutata peccati. Aliud est enim quod assumpsit, et aliud quod assumptum est. Virtus venit in Virginem, sicut et Angelus ad eam dixit quia « Vir-

[1] Matth. I, 23. — [2] Joël. II, 28. — [3] 2 Cor. v, 21. — [4] Galat. III, 3.— [5] Deut. XXII, 23.

» tus Altissimi obumbrabit te[1]. » Sed natum est corpus ex Virgine; et ideo cœlestis quidem descensio, sed humana conceptio est. Non ergo eamdem carnis potuit esse, Divinitatisque natura.

## CAPUT VII.

*Quod libris superioribus hunc addiderit, excusat : deinde ubi rationes eorum, qui animam a Christo negabant esse susceptam, ineptas demonstravit, eamdem animæ susceptionem Scripturæ astruit testimoniis : tum exposito cur animam a Domino non prætermissam oportuerit, eosdem vano timore agitari ostendit. Quomodo metuere aut proficere dicatur Christus; neque tamen periculum sit, ne dividatur, vel tetras videatur induci : quod ultimum in eos ipsos retorquetur.*

LXII. Possem latius persequi, sed vereor ne hæc ipsa aliquibus aut superflua, aut prolixa videantur. Fortassis enim dicat aliquis : Nonne de Patris et Filii Divinitate quinque illis, quos scripsisti, Libris conclusurum te esse promiseras? Sed quid faciam, cum quotidie novas seminent quæstiones? Non præterit sponsio, sed astringit objectio. Nam quemadmodum potest finis esse responsi, si modus nullus objecti sit?

LXIII. Et tamen de Patris et Filii Divinitate consummaturum responsionem in superioribus me spoponderam : hoc autem libro de Incarnationis Dominicæ sacramento plenior, sicut debuit, facta digestio est. Nam cum illud

[1] Luc. I 35.

quod ait Dominus : « Tristis est anima mea usque ad mortem ; » et infra : « Pater meus, si possibile est, transfer a me calicem hunc : sed tamen non sicut ego volo, sed sicut tu vis[1] ; non ad Spiritus sancti compassionem, sed ad rationabilis assumptionem animæ, et naturæ humanæ refertur affectum, consequens est ut per assertionem Dominici sacramenti et plenitudinem naturæ humanæ fuisse astruamus in Christo, et ab infirmitatis præjudicio Spiritum sanctum separemus. Non est enim obnoxius infirmitati, qui non est obnoxius passioni.

LXIV. Quæro igitur qua ratione animam putent quidam a Domino Jesu non esse susceptam ; an quia metus est ne sensu Christus laberetur humano ? Dicunt quippe quia concupiscentia carnis legi mentis repugnet[2]. Sed qui hoc ait, tantum abest ut Christum putaverit lege carnis in peccati vincula fuisse deducendum ; ut ipse in æstu positus fragilitatis humanæ, per Christum sibi subveniri posse crediderit dicens : « Infelix ego homo ! quis me liberabit de corpore mortis hujus ? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum[3]. » Qui ergo alios a carnis lubrico vindicabat, numquid formidare poterat, ne etiam ipse dominatu quodam carnis istius vinceretur ?

LXV. Sed carnis istius, sicut volunt, formidabat illecebras ; ergo et carnis susceptionem declinare debuerat ; ne ad lubricum traheretur erroris. Sed quomodo lubricum poterat timere peccati, qui peccatum remissurus advenerat ? Et ideo cum susceperit carnem hominis, consequens est ut perfectionem incarnationis plenitudinemque susceperit ; nihil enim in Christo imperfectum. Suscepit itaque carnem, ut resuscitaret : assumpsit animam, sed animam perfectam, rationabilem, humanam assumpsit atque suscepit.

LXVI. Nam quis potest negare quod susceperit ani-

[1] Matth. XXVI, 38, 39. — [2] Rom. VII, 23. — [3] Ibid. 24, 25.

mam, cum ipse dicat : « Animam meam pono pro ovibus » meis? » Et iterum : « Propterea me Pater diligit, quia ego » pono animam meam, ut iterum sumam illam[1]. Non per parabolam hoc dicitur, nec perfunctoria significatione, in qua aliud dicitur, et aliud intelligitur, sicut illud : » Neomenias et sabbata vestra odit anima mea[2] : » licet etiam illud ad Christi animam possit referri, quæ ideo posita est, ut aboleret Judaïcæ superstitionis errorem, et unius sacrificii institueret veritatem.

LXVII. Sed de hoc dubitent prophetico, evangelicum hoc refutare non possunt de animæ proprietate dictum; cum de morte Domini et resurrectione sit dictum; denique addit : « Nemo tollit eam a me, sed ego pono eam a » me ipso. Potestatem habeo ponendi animam meam, et » potestatem habeo iterum sumendi eam[3]. » Eamdem igitur ponit, quam suscepit. Suscepit, dico; non enim Verbum ipsum Dei vivum in sua carne ad nostræ animæ vicem factum est : sed sicut carnem nostram, ita et animam nostram perfectam naturæ humanæ assumptione suscepit. Assumpsit, inquam, animam; ut incarnationis suæ benediceret sacramento : suscepit affectum meum, ut emendaret.

LXVIII. Quid autem opus fuit carnem suscipere sine anima; cum utique insensibilis caro, et irrationabilis anima nec peccato sit obnoxia, nec digna præmio? Illud ergo pro nobis suscepit, quod in nobis amplius periclitabatur. Quid autem mihi prodest, si totum me non redemit? Sed totum me redemit, qui ait : « Mihi indignamini, » qui totum hominem sanum feci in sabbato[4]? » Totum me redemit; quia in virum perfectum fidelis non ex parte, sed totus resurgit.

LXIX. Desinant ergo isti misericordes timere, ne Chris-

[1] Joan. x, 15. — [2] Isaï. I, 13. — [3] Joan. x, 18. — [4] Id. VII, 23.

tus carnem suam, vel animam perfectam sensumque hominis non potuerit gubernare, qui etiam illum asinæ pullum, quem ante nemo sederat[1], gubernavit. « Qui » plantavit aurem, non audiet[2]? » Qui alios regebat, se regere ipse non poterat? Qui peccata donabat, peccatum ipse faciebat? Desinant nimium solliciti isti, tanquam pædagogi Christi, vereri ne etiam in ipso concupiscentia carnis legem mentis oppresserit[3], quæ non oppressit in Paulo, sed tantummodo repugnavit. Athleta Christi victorias mentis numerat suæ: hi trepidant ne caro titubaverit in Domino, quæ vicit in servulo?

LXX. Non vult pro se timere nos Christus, non vult pro sere flere nos Dominus. Denique dicit: « Filiæ Hie» rusalem, nolite me flere, vos ipsas flete[4], » Et istis dicit: Nolite mihi temere, vobis timete. An non audistis dicentem David: « Dominus illuminatio mea et salus mea, quem » timebo? Dominus defensor vitæ meæ, a quo trepidabo[5]? et alibi: « Non timebo quid faciat mihi homo[6]; » et alibi: « Non timebo quid faciat mihi caro[7]. »

LXXI. Dicit ergo: Ego lapsum naturæ humanæ timere potui, quem homo ipse non timuit: Deus igitur ante carnem, Deus in carne, perfectionem naturæ assumpsi humanæ: suscepi sensum hominis, sed non sum sensu carnis inflatus. Sensu hominis animam meam dixi esse turbatam: sensu hominis esurivi: sensu hominis rogavi, qui rogantes exaudire consuevi: sensu hominis profeci, sicut scriptum est: « Et Jesus proficiebat ætate et sapientia et » gratia apud Deum et homines[8]. »

LXXII. Quomodo proficiebat Sapientia Dei? Doceat te ordo verborum. Profectus est ætatis, et profectus sapientiæ, sed humanæ est. Ideo ætatem ante præmisit, ut se-

[1] Luc. IX, 30. — [2] Psal. XCIII, 9. — [3] Rom. VII, 23. — [4] Luc. XXIII, 28.
[5] Psal. XXVI, 1. — [6] Id. CXVII, 6. — [7] Id. LV, 5. — [8] Luc. II, 52.

cundum hominem crederes dictum; ætas enim non Divinitatis, sed corporis est. Ergo si proficiebat ætate hominis, proficiebat sapientia hominis : sapientia autem sensu proficit, quia a sensu sapientia. Jesus autem proficiebat ætate et sapientia. Quis sensus proficiebat? Si humanus, ergo et ipse susceptus est : si divinus, ergo mutabilis per profectum. Quod enim proficit, utique mutatur in melius : sed quod divinum est, non mutatur : quod ergo mutatur, non utique divinum. Sensus igitur proficiebat humanus; sensum ergo suscepit humanum.

LXXIII. Et ut sciamus quia secundum hominem loquebatur, præmisit supra dicens : « Puer autem crescebat et » confortabatur et implebatur sapientia; et gratia Dei erat » cum illo[1]. » Et « Puer, » nostræ nomen ætatis est : nec confortari virtus poterat Dei, nec crescere Deus, nec altitudo sapientiæ Dei, nec plenitudo Divinitatis impleri. Quæ igitur implebatur, erat non Dei, sed nostra sapientia. Nam quomodo implebatur, qui ut omnia impleret, descendit[2]?

LXXIV. Per quem autem sensum Esaïas dixit : Patrem puer nesciebat aut matrem? Scriptum est enim : « Prius» quam sciat puer patrem aut matrem, accipiet virtutem » Damasci et spolia Samariæ[3]. » Sapientiam enim Dei futura et occulta non fallunt : expers autem agnitionis infantia, per humanam utique imprudentiam, quod adhuc non didicit, ignorat.

LXXV. Sed verendum est, inquis, ne si duos principales sensus aut geminam sapientiam Christo tribuimus, Christum dividamus. Numquid cum et Divinitatem ejus adoramus et carnem, Christum dividimus? Numquid cum in eo imaginem Dei, crucemque veneramur, dividimus eum? Apostolus certe, qui de eo dixit : « Quoniam etsi cru-

[1] Luc. II, 40. — [2] Ephes. IV, 10. — [3] Isaï. VIII, 4.

» cifixus est ex infirmitate nostra, vivit tamen ex vitute » Dei[1] : » ipse dixit quia non divisus est Christus. Numquid etiam cum dicimus quia animam rationabilem et intellectus nostri suscepit capacem[2], dividimus eum ?

LXXVI. Non enim ipse Deus Verbum pro anima rationabili et intellectus capaci in carne sua fuit, sed animam rationabilem et intellectus capacem, et ipsam humanam, et ejusdem substantiæ, cujus nostræ sunt animæ, et carnem nostræ similem, ejusdemque cujus caro est nostra substantiæ, suscipiens Deus Verbum, perfectus etiam homo fuit, sine ulla tamen labe peccati; quia peccatum ipse non fecit, sed pro nobis peccatum factus est[3]; ut nos essemus justitia Dei in ipso. Caro ergo ipsius et anima ejusdem cujus anima nostra caroque substantiæ est.

LXXVII. Nec timeo ne tetrada videar inducere, nos enim vere solam, qui hoc asserimus, colimus Trinitatem. Non enim Christum divido, cum carnis ejus Divinitatisque distinguo substantiam : sed unum Christum cum Patre et Spiritu Dei prædico, et illos magis qui carnem Christi unius cum Divinitate ejus dicunt esse substantiæ, tetrada inducere demonstrabo. Non enim quod ejusdem substantiæ est, unus, sed unum est; nam utique Filium ejusdem cum Patre substantiæ confitentes in tractatu concilii Nicæni, non unam personam, sed unam Divinitatem in Patre et Filio crediderunt.

LXXVIII. Ergo cum dicunt ejusdem carnem, cujus et Filius Dei erat, fuisse substantiæ; ipsi quod nobis objiciunt ineptiis vanæ assertionis incurrunt, ut dividant Christum. Itaque quartum increatum, quod adoremus, inducunt, cum sola increata sit Divinitas Trinitatis.

[1] 2 Cor. XIII, 4. — [2] 1 Cor. I, 13. — [3] 2 Cor. V, 21.

## CAPUT VIII.

*Contra catholicam hanc sententiam, Filium qui generatus est, Patri qui generavit, æqualem esse, opponentibus adversariis genitum cum ingenito ejusdem naturæ esse non posse; respondetur voces* genitum *atque* ingenitum *quæ in Scripturis non leguntur, ab iis hic induci, cum illas* naturam et substantiam *ideo repudient, quod eas in iisdem Scripturis negent extare. Tum etiam in Deo naturam ac substantiam esse ex sacris Codicibus evincitur.*

LXXIX. Concluseram librum : sed religionis fuit, ne prætervecti videremur, quod solvere nequiremus. Nam cum dudum audierint quidam, dicentibus nobis, Filium Dei, qui generatus sit, Patri qui generavit, inæqualem esse non posse, quamvis ille generatus sit, iste generaverit; quia generatio non potestatis est, sed naturæ : adversus illam quidem quæstionem vocem sibi arbitrantur occlusam : sed tergiversatione damnabili in eodem loco vestigium vertunt; ut putent mutationem fieri quæstionis, mutatione sermonis, dicentes : Quomodo possunt ingenitus et genitus esse unius naturæ atque substantiæ?

LXXX. Ergo ut respondeam, clementissime Imperator, per te mihi propositæ quæstioni; primum omnium ingenitum in Scripturis divinis nusquam invenio : non legi, non audivi. Cujus igitur mutabilitatis sunt homines istiusmodi, ut nos dicant ea usurpare, quæ non sunt scripta; cum ea quæ sunt scripta, dicamus : et ipsi objiciant quod

scriptum non sit? Nonne ipsi sibi adversantur, et auctoritatem calumniæ suæ derogant?

LXXXI. Dicunt etenim non esse scriptum Dei esse substantiam atque naturam; cum utique Filium Dei Patris esse splendorem gloriæ, et characterem substantiæ ejus Scriptura testetur[1], et multos alios de divina dixisse substantia in alio libro plenissime ostenderimus[2].

LXXXII. Naturam quoque Divinam quis abnuat; cum Petrus apostolus in Epistola sua scripserit, id operatam Domini misericordiam per passionem crucis, ut nos, inquit, faceret divinæ consortes naturæ[3]? Sed etiam alibi Paulus scripsit: « Sed tunc quidem ignorates Deum, his » qui natura non sunt dii, servistis[3]. Ita enim et in græcis codicibus invenimus, quorum potior auctoritas est.

LXXXIII. Quid igitur agunt, qui negant naturam esse divinam, nisi ut jam non solum Filio calumnientur, sed etiam Patri? Si enim negatur natura Deus esse, ergo per gratiam est, ut homines: aut certe falso creditur, ut dæmones, quorum simulacra Dei appellatione donantur. Sed apostolicam auctoritatem sequamur, ut dicamus in simulacris naturam non esse divinam. Si ergo in simulacris non est, non est in dæmoniis[5]: superest ut in Deo divina sit natura atque substantia.

LXXXIV. Docuimus igitur apostolica auctoritate recte de Deo Patre dici quod natura sit Deus; accipiant nunc quod eadem Dei Patris sit natura quæ Filii est, eadem sit et Spiritus sancti, ne forte itidem dicant: Naturam quidem legimus esse divinam, naturæ autem divinæ non legimus unitatem. Sed cum ipse Filius dixerit: « Ego et Pater » unum sumus[6]; » unitatem Divinitatis probavit. Cum dixerit: « Omnia quæ Pater habet, mea sunt[7]; » et infra:

[1] Hebr. I, 5. — [2] Vide lib. III de fide, cap 4. — [3] 2 Petr. I, 4. — [4] Galat. IV, 8. — [5] 1 Cor. X. — [6] Joan. X, 30. — [7] Id. XVI, 15.

»Pater, omnia mea tua sunt, et tua mea[1];» asseruit unitatem. Cum dixit: « Pater, qui in me manet, ipse et opera »quæ ego facio, ipse facit[2];» unitatem evidentissime declaravit.

LXXXV. Deinde Petrus unam naturam ostendit esse divinam : « Ut nos, inquit, faceret divinæ consortes na»turæ[3].» Potuit enim sic dicere, si aliter æstimasset; potuit, inquam, sic dicere : Ut nos faceret divinarum consortes naturarum; maxime cum per Filium in naturæ divinæ consortium transeamus. Numquid potest donare, quod non habet? Ergo non est dubium quia de eo, quod habet, donat; et ideo habet naturam divinam, qui consortia divinæ donat naturæ.

LXXXVI. Apostolus quoque Paulus dicendo : « Qui »natura non sunt dii[4];» ostendit unam veri Dei esse naturam. Namque et ipse potuit dicere : Qui naturis non sunt dii, si sciret pluralitatem divinæ esse naturæ, ut alia esset in Patre, alia in Filio, alia in Spiritu sancto. Dicendo ergo : « Natura non sunt dii;» unitatem naturæ expressit divinæ.

LXXXVII. Quid est autem natura Deum esse, nisi verum Deum esse? sicut ad Thessalonicenses dixit : « Quo»modo conversi estis ad Deum a simulacris servire Deo »vivo et vero[5]?» Illi enim dii esse simulantur, natura autem Deus vivus et verus est. Nam et in ipso usu nostro est adoptivus Filius, et verus Filius. Adoptivum Filium non dicimus Filium esse natura : sed eum dicimus natura esse, qui verus est Filius.

LXXXVIII. Ergo et naturam ut substantiam esse divinam probavimus lectione : unitatem quoque non pluralitatem divinæ esse naturæ apostolica auctoritas demonstravit.

[1] Joan. XVII, 10. — [2] Id. XIV, 10. — [3] 2 Petr. I, 4. — [4] Galat. IV, 8. — [5] 1 Thess. I, 9.

## CAPUT IX.

*Dum ingenitum Patrem, quod in Scriptura non legerunt hæretici, sibi concedi volunt, eos contentionis studium patefacere. Fatendum tamen id scriptum esse, sed apud Arrium, cui opponitur Apostolus. Retorquetur eorum objectio contra ipsos, et vox* ingenitus *etiam creaturæ communis asseritur. Mox explicato adversariorum ratiocinio, reponit Ambrosius vocibus geniti atque ingeniti non naturam significari, sed qualitatem. Adductis exemplis hoc fuse probat, sed in eo præsertim longior est, ut ex diversis initiis eamdem substantiam exoriri posse palam faciat.*

LXXXIX. Nunc illi asserant ubi ingenitum Patrem legerint. Sed si dialectico more concedi sibi id postulant, ut quod lectum non sit pro lecto usurpent; produnt se contentionis studio differri, non cognitionem quærere veritatis. Namque in ipsa dialectica si non concedatur, quod concedi sibi postulant, quo aditum contentionis invenire desiderant, principium invenire nequeunt disputandi. Et hoc ibi, ubi contentio est magis de disputationis argutiis, quam de examine veritatis. Hæc est enim dialecticorum gloria, si videantur expugnare verbis et refellere veritatem : et contra definitio fidei est, ut veritas non verba pendantur. Denique verba philosophorum excludit simplex veritas piscatorum.

XC. Quæ igitur ista assertio est, ubi si non donavero

eis verbum ingeniti, assertionis principium invenire non possunt? Ubi ergo legerint, demonstrent.

XCI. Exciderat animo : nunc redeo in memoriam. Lectum est, inquiunt ; nam Arrius dixit ingenitum Patrem, et genitum et creatum Filium. En quo auctore contra Apostolica scripta contendant : contendant tamen, si modo se Arrii discipulos esse fateantur. Nam quomodo negant magistrum, cujus inventum sequuntur?

XCII. Sed si illi hoc dicunt, quod Arrius : justius ego debeo dicere [1], quod Apostolus dixit. Patrem enim dixit, non ingenitum nominavit : Filium dixit, et genitum Filium dixit. Quod legi, non nego ; imo libenter usurpo : quod non legi, usurpare non debeo. Sed tamen, quod in dialectica non faceremus, usurpent ; si non et forte dicant quia genitum non legimus Patrem sicut Filium, ideo ingenitum æstimare debemus.

XCIII. Intelligitur hoc, ergo non legitur. Sed si intelligitur, nec Spiritum sanctum genitum legi : ergo et Spiritus, quia genitus non est, ingenitus utique secundum vestram sententiam nominandus est. Si igitur ingenitum dicitis et genitum non posse unius esse substantiæ ; superest ut de Patre et Spiritu sancto, quia ne Patrem genitum legimus, nec Spiritum sanctum, unitatem divinæ naturæ et substantiæ non negetis. Si enim in eo est vis omnis vestræ disputationis, quod ingenitus et genitus non possunt esse unius naturæ : ergo qui non est genitus, cum eo qui non sit genitus, unius naturæ atque substantiæ est. Et si ideo putatis Patrem majorem esse, quia genitus non est ; numquid et Spiritus sanctus major est Filio?

XCIV. Multa possunt et innumera exempla suppetere, ut de eo quod genitum non sit, dicatur ingenitum. Nam et mundum plerique ingenitum esse dixerunt, et materiam

[1] Ephes. III, 14.

rerum omnium, quam Græci hylen dicunt, quasi sylvam materialem, ingenitam esse memorarunt. Vident igitur in hoc verbo prærogativam quamdam potestatis esse non posse, nisi forte hoc verbo sibi honorare Deum videntur, quo philosophi mundum putaverunt esse donandum. Numquid ergo sic ingenitus Pater, sicut mundus? Absit. Aut hic solus Deum decet sermo, cum Deus ultra sermonum omnium sit ambitum. Nihil igitur pretiosum Deo in eo sermone, qui communis possit esse cum cæteris.

XCV. Sed tamen quemadmodum vultis, inæstimabilis sit hujus prærogativa sermonis, quæ non auctoritate aliqua designatur, sed vestro æstimatur arbitrio. Quo igitur hoc proficit, ut ex verbo velitis facere inter Patrem et Filium distantiam naturæ, distantiam potestatis? Ingenitus, inquit, et genitus non possunt unius esse naturæ atque substantiæ; aut, quemadmodum interdum dicunt, inoperatus et factus non sunt unius naturæ. Neque enim discretionem faciunt ingeniti et inoperati, neque distantiam volunt esse inter genitum vel creatum, modo ut creaturam Filium dicant.

XCVI. Dicunt ergo quia Pater omnem causam, hoc est αἰτίαν sicut Græci dicunt, supergressus, cum ex alio creatus non sit, non sit filius; cum utique substantia sit, non aliunde principium habens vel causam, ex qua sit : et ideo, inquiunt, alia talis substantia esse non potest, quia omnia ex Patre Deo habent subsistendi causam. Unde non esse verisimile dicunt, ut Filius quia ex Patre est, et ex se causam non habeat ut sit, sed ex Patre, similis sit Patri : cum Pater ex alio causam non habeat, Filius autem, ut ipsi allegant, esse non potuerit, nisi hoc ipsum ex Patre ut esset, acceperit.

XCVII. Ideoque ingenitum et genitum dicunt esse dissimilem; quasi vero, quod alibi sæpe jam dixi, generatio

potestatis sit, non naturæ. Cum enim dico genitum, non proprietatem naturæ, sed significationem generationis expressi; et hoc exemplis evidentioribus approbabo. Nam si generaliter dicam Filium, nec addam cujus, potest intelligi et filius hominis, et filius iniquitatis, et filius pestilentiæ, et filius diaboli, sicut de Judæis Scriptura testatur[1]: et quod in usu est, et fœtus pecudis, et pulli columbarum. Et ideo in appellatione filiorum non est expressio significata naturæ. At vero si naturam designare desidero, aut hominem nuncupabo, aut equum nominabo, aut avem dicam, ut natura possit intelligi.

XCVIII. Ita ergo si naturam cupio designare divinam, Deum verum debeo nominare. Cum autem Filium dico, generatum significo: cum Patrem quoque dico, generasse declaro. Non ergo hinc naturæ discretionem facias, cum sit hoc significatorium generantis et geniti: significatoria autem hujusmondi exprimunt substantiæ qualitatem; multi enim, ut dixi, filii, sed diversitas filiorum: alius per naturam, alius per gratiam.

XCIX. Multæ creaturæ invisibiles et visibiles: invisibiles, ut Principatus et Potestates, Throni et Dominationes: visibiles, ut sol, luna, stellæ, homo, terra. Ergo diversæ species, et diversæ creaturarum substantiæ sunt. Itaque si velis proprietatem creaturæ alicujus exprimere, aut solem, aut lunam nominabis, aut stellas: et sic intelligitur quid sit, quod significandum putaveris.

C. Cæterum si factum dicas aut creatum, quod interdum Filium dicunt; quia multa facta et creata sunt, non proprietatem substantiæ videris significasse, sed speciem qualitatis. Aliud enim substantia, aliud qualitas est. Denique diximus et alibi, οὐσίαν ita interpretatos Latinos, ut substantiam dicerent. οὐσία autem Dei cum dicitur, quid aliud significatur, nisi Deum semper esse? Quod litteræ

[1] Joan. VIII, 44.

ipsæ exprimunt, quoniam vis divina οὖσα ἀεὶ, hoc est, cum sit semper, οὐσία dicitur, unius litteræ mutato ordine propter sonum et compendium decoremque sermonis. Ergo οὐσία, quod semper sit Deus, significat : ingeniti autem, ut tu vis, vel geniti appellatio quomodo sit, declarat, hoc est, quod non ex alio sit Pater, nec ex se Filius. Species hic videtur esse diversa. Species utique distincta, sed indistincta Divinitas.

CI. Quæris quomodo hoc probari possit? Etiam in creaturis ostendam diversam speciem, diversa initia in plerisque, et unam esse substantiam, et de Scripturis exempla proferam. Itaque si in his quæ mortalia sunt, hoc potest convenire; quemadmodum Patris et Filii et Spiritus Divinitati legem cujusdam necessitatis imponunt?

CII. Omnia nempe volatilia quæ ejusdem generis videntur, ejusdem utique et naturæ sunt, ut aquilarum unum genus et una natura est, vulturum similiter, et cæterorum secundum genus suum volatilium. Quemadmodum autem cœperint esse volatilia, tres species reperimus, et ortus eorum causas legimus esse diversas. Scriptum est enim dixisse » Deum : « Producant aquæ repentia animarum viventium, » et volatilia volantium[1]. » Et paulo post, cum paradisum fecisset Deus, et posuisset in eo hominem, scriptum est, quia figuravit Deus de terra bestias agri, et volatilia cœli[2]. Significantur ergo volatilia hoc loco figurata de terra. Supra quoque legisti quia dixit Deus avibus : « Crescite » et multiplicamini[3]; » utique ex coïtu maris et fœminæ generationis incrementa præcipiens. Itaque advertimus etiam quæ unius generis sunt, diverso modo esse cœpisse : alia de aquis, alia de terra, alia de maris et fœminæ generatione; et unius tamen hæc esse naturæ, dissimilitudinemque substantiæ non habere.

[1] Gen. I, 20. — [2] Id. II, 19. — [3] Id. I, 22.

CIII. Quid vero tam unius naturæ, quam caro nostra cum Dominici corporis veritate? Diversis tamen utraque ducta causis, diversis orta principiis est. Caro enim Domini Spiritu in Virginem superveniente generata[1], non expectavit virilis fœmineique coïtus solemne commercium : caro vero nostra, nisi virilis juxta fœmineusque sexus genitalia sulcis naturalibus obducat semina, intra viscera nescit materna formari; et tamen cum generationis fuerit causa diversa, carnis tamen in Christo cum hominibus omnibus una natura est.

CIV. Partus enim Virginis non naturam mutavit, sed generandi usum novavit. Denique caro de carne nata est. Habuit ergo de suo Virgo, quod traderet; non enim alienum dedit mater, sed proprium e visceribus suis contulit inusitato modo, sed usitato munere. Habuit igitur carnem Virgo, quam naturæ solemnis jure transcripsit in fœtum. Eadem igitur secundum carnem generantis Mariæ, genitique natura, nec dissimilis fratribus; quia dicit Scriptura, ut per omnia similis fratribus fieret[2]. Similis utique Dei Filius nostri non secundum Divinitatis plenitudinem, sed secundum animæ rationabilis, et ut expressius dicamus, humani nostrique corporis veritatem.

CV. Quid autem de ipso loquamur Adam[3], qui cum sit formatus e limo terræ, generavit utique filios suæ consortes naturæ, participes generis, successionis hæredes? Diversa quidem in filiis et parente principia, sed humanæ conditionis una natura; nec tamen dissimilitudo ortus similitudini substantiæ præjudicavit. Similis ergo filius patri etiam in his, quæ propter humanæ conditionis fragilitatem similitudinis plenitudinem habere non possent : quomodo ergo Dei Patris dissimilis Filius verus?

[1] Luc. I, 35. — [2] Hebr. II, 17. — [3] Gen. II, 17.

## CAPUT X.

*A superioribus eos non discrepare, qui Filium Patri similem agnoscentes, ejusdem substantiæ inficiantur. Non enim posse inter eos accidentalem aut partialem intercedere similitudinem; cum hujusmodi similitudines puris hominibus cum Deo tribuantur, at Filio cum Patre naturæ sit similitudo, cujus et perfecta imago est. Nihil ergo vocem* ingenitum *catholicis obstare, sed hæreticorum prodere perfidiam; quippe qui dum vocem in Scriptura ignotam usurpabant, omnipotentiam quæ illis personis ibi tribuitur, negabant.*

CVI. Sed plerique eamdem sectam sequentes, disputationis genere discordare se putant ab his, qui dissimilem Patri per omnia Filium dicunt. Ideo horum quoque qui similem dicunt Filium, sed non unius substantiæ cum Patre, ineptias discutiamus.

CVII. Sed quæ non unius naturæ sunt, diversæ sunt utique atque distantis: et quæ distantis naturæ, consequens est ut similia esse non possint; nisi forte secundum speciem similia dicas, dissimilia secundum veritatem. Nam et lactis et nivis et cygni albentis concolor species est, sed discrepantiam servat distantis naturæ; nec differentia naturarum specierum similitudine coloratur.

CVIII. Quomodo ergo isti similem dicunt Patrem et Filium, qui unitatem substantiæ negant? An secundum formam et figuram et colorem similem putant? Sed hæc corporis sunt, hæc compositionem quamdam indicant.

Quomodo autem invisibili similitudinem secundum colorem aptamus aut formam? Aut quomodo creatura potest esse similis increato? Quomodo splendor gloriæ, et character substantiæ ejus[1]; si diversa gloria, ut illi dicunt, diversa substantia est.

CIX. Secundum gloriam, inquiunt, et operationem similis est, et propterea imago Dei dicitur Filius. Ergo si per aliqua, non per omnia similis, pro parte similis, pro parte dissimilis. Huic autem propositioni consequens est, ut si ex parte similis, non in toto est, pro parte sit Dei imago composita: ac per hoc sequitur, ut et ipse compositus videatur, cujus sit imago composita. Composita autem si ex parte similitudinem servet, imago ejus ex parte similis esse non possit.

CX. Sed qui similem secundum unitatem naturæ negant, similem cæteris arbitrantur. Solent enim dicere: Cur putatis quia multum dedit Scriptura Filio, quia imaginem dixit; cum ipse Deus dixerit hominibus: «Estote » sancti, quoniam et ego sanctus sum[2]?» Et Filius dixerit: «Estote perfecti, sicut et Pater vester qui in cœlis est, » perfectus est[3]?» Nec intelligunt ex ipso astrui, quia non secundum partem, sed secundum plenitudinem Divinitatis et perfectionem similis sit Filius Patri. Denique si multi similes, cur solus Filius imago invisibilis Dei dicitur, et character substantiæ ejus; nisi quia in eo naturæ ejusdem unitas, et ejus majestatis expressio est?

CXI. Alia enim secundum imitationem similitudo, alia secundum naturam: quod propositorum exemplorum etiam verba indicant, dicit enim Scriptura: «Estote sancti;» ut id fiant per imitationem. Hominibus ergo dicitur: «Es- » tote,» quia non sunt: de se autem dicit Deus: «Quia » sanctus sum;» non utique proficiente processu, sed ma-

[1] Hebr. I, 3. — [2] Levit. XIX, 2. — [3] Matth. XVI, 48.

nente natura. Deinde ait Sapientia : « Estote perfecti ; » ut incipiant habere, quod non habent. De Patre autem dicit : « Sicut Pater vester, qui in cœlis est, perfectus est. » Est ergo perfectus Pater, qui semper est. Ideo ejus vel οὐσία græce, quod sit semper ; vel latine, quod in suo maneat, nec ope subsistat aliena, appellatur substantia.

CXII. Sanctus ergo Pater, et perfectus Pater, sanctus etiam et perfectus Filius, quasi imago Dei. Imago autem Dei, quia omnia quæ sunt Dei, videntur in Filio, id est, sempiterna Divinitas, omnipotentia atque majestas. Talis ergo qualis est Deus, sua videtur in imagine. Unde oportet ut imaginem ejus talem credas, qualis est Deus. Nam si imagini detrahas, et utique ei, cujus imago est, videbitur esse detractum : si minorem imaginem credas, minor Deus apparebit in imagine. Qualem enim æstimaveris imaginem, talis tibi videbitur is, cujus invisibilis est imago. Dixit imago : « Qui me videt, » videt et Patrem[1]. » Et qualem æstimaveris eum, cujus imaginem esse Filium credis ; talis tibi necessario Filius æstimandus est. Unde quia increatus Pater, increatus et Filius ; quia non minor Pater, non minor Filius ; quia omnipotens Pater. omnipotens Filius.

CXIII. Dictum est igitur, etiamsi usurpent quod non legunt, ut ingenitum dicant ; eo verbo tamen nihil impediri quominus unius naturæ atque substantiæ Christum cum Patre esse credamus. Quod si unius naturæ, utique unius potentiæ.

CXIV. Qui quidem locus haud difficilior est ad refellenda studia perfidorum. Quomodo enim negant omnipotentem Christum, quod scriptum est, qui volunt usurpare, quod non docent scriptum ? Omnipotentem etenim Christum supra docuimus[2], et in Joannis evangelistæ Apocalypsi,

[1] Joan. xiv, 9. — [2] Vide lib. ii de Fide, cap. 3.

et in Zachariæ prophetia, et in Evangelio significatum. Quæ si quis recensenda putat, superiora revolvat et repetat.

CXV. Tamen quod ibi propter congestionem testimoniorum pene præterii, dicant de quo putent dictum, quod Amos prophetavit; sic enim scriptum est : « Dominus qui » attigit terram, et movet eam, et lugebunt omnes com» morantes in ea. Et ascendet sicut flumen Ægypti, quia » ædificat super cœlum ascensionem suam, et repromissio» nem suam super terram confirmat : qui advocat aquam » maris, et effundit eam super faciem terræ, Dominus » omnipotens nomen est ei[1]. » Nonne hæc omnia in Filium intelligunt convenire, qui terram descendens tetigit, in passione commovit, de terris ascendit in cœlum, et super terram descendit e cœlo, sicut ipse promiserat?

CXVI. Sed quid de Filio laboro, cum etiam Spiritum omnipotentem Scriptura testetur? Scriptum est enim : « Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis » virtus eorum[2]. » Et de Sapientia scriptum est quia habeat in se omnipotentem Spiritum, dicit enim Salomon : « Quia omnium artifex docuit me Sapientia[3]. » Est enim in ea Spiritus intelligentiæ, sanctus, unicus, multiplex, subtilis, bene mobilis, disertus, immaculatus, manifestus, inviolabilis, bonum amans, acutus, providens, possibilis, munificus, benignus, stabilis, integer, sine sollicitudine, qui omnia potest, omnia spectans, et per omnia penetrans spirituum intelligibilium.

[1] Amos. IX, 5, 6. — [2] Psal. XXXII, 6. — [3] Sap. VII, 12.

# FRAGMENTUM AMBROSIANUM

## EX THEODORETO DESUMPTUM,

### POLYMORPHI DIALOGO II.

*Sancti Ambrosii Episcopi Mediolanensis in Expositione fidei.*

I. Confitemur Dominum nostrum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum, ante omnia sæcula sine principio ex Patre genitum secundum Divinitatem : in novissimis vero diebus ex sancta Virgine Maria eumdem incarnatum esse, perfectumque hominem ex anima rationali et corpore assumpsisse, consubstantialem Patri secundum Divinitatem, et consubstantialem nobis secundum humanitatem. Duarum enim perfectarum naturarum unio facta est ineffabiliter. Ideo unum Christum, unum Filium Dominum nostrum Jesum Christum Filium Dei confitemur, scientes quod Patri suo secundum Divinitatem coæternus existens, secundum quam omnium etiam est conditor, dignatus est, post sanctæ Virginis assensum, quando dixit Angelo : « Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum » verbum tuum[1], » ineffabiliter sibi ex ea templum ædificare, et hoc sibi ab ipsa conceptione unire, non coæternum ex sua substantia cœlitus delatum corpus, sed ex substantiæ nostræ massa, hoc est, ex Virgine id assumens, et sibi ipsi uniens.

[1] Luc. 1, 38.

II. Non in carnem mutatus Deus Verbum, neque ut spectrum apparens, sed sine mutatione et alteratione suam conservans substantiam, assumptas naturæ nostræ primitias sibi uniit. Non principium sumens Deus Verbum ex Virgine, sed Patri suo coæternus existens, naturæ nostræ primitias per immensam bonitatem sibi unire dignatus est, non commixtus, sed in utraque substantia unus et idem apparens, sicut scriptum est : « Solvite templum hoc, et » in tribus diebus excitabo illud[1]. » Solvitur enim Christus Deus secundum meam substantiam, quam assumpsit : et solutum templum idem excitat secundum divinam substantiam, secundum quam et omnium est conditor.

III. Nunquam post unionem, quam sibi ex ipsa conceptione unire dignatus est, vel a suo templo recedens, vel propter ineffabilem benignitatem valens recedere. Sed idem est patibilis et impatibilis; patibilis secundum humanitatem, impatibilis secundum Divinitatem. « Videte » enim, videte me, quia ego sum, et non mutor[2]. » Resuscitato igitur templo suo Deus Verbum, et in ipso naturæ nostræ resurrectione ac renovatione perfecta, hanc discipulis suis ostendens dicebat : « Palpate me, et videte, quod » spiritus carnem et ossa non habet, sicut videtis me, » non esse, sed « habere[3]; » ut habentem et id quod habetur considerans, non mixtionem, non conversionem, nec alterationem, sed unionem factam intelligas.

IV. Ideo et fixuras clavorum et lanceæ ictum demonstravit, et coram Discipulis comedit; ut omni ratione naturæ nostræ resurrectionem in se renovatam persuaderet. Et cum secundum beatam Divinitatis substantiam mutationis et alterationis expers, impatibilis, immortalis, nulla re indigens esset, passiones omnes templo suo inferri per-

[1] Joan. II, 19. — [2] Malach. III, 6. — [3] Luc. XXIV, 39.

misit, et hoc propria potentia excitavit, et per templum suum perfectam naturæ nostræ renovationem effecit.

V. Eos vero qui dicunt nudum hominem esse Christum, vel passioni obnoxium Deum Verbum, aut in carnem conversum, vel consubstantiatum corpus habuisse, vel de cœlo id detulisse, aut phantasma esse : vel qui mortalem dicunt Deum Verbum opus habuisse, ut a Patre suscitaretur, vel inanimatum corpus sumpsisse, vel sine mente hominem, vel duas Christi naturas per commixtionem confusas unam naturam factas esse : et qui non confitentur in Domino nostro Jesu Christo duas esse naturas inconfusas, unam autem personam, quatenus unus est Christus, unus Filius, eos anathematizat catholica et apostolica Ecclesia.

# ANNOTATIONES.

ANNOTATIO (1) pag. 4.

Signum crucis ponitur in littera T. quam in antiquis Hebræorum characteribus hanc ipsam figuram habuisse Hieronymus post Origenem auctor est in Ezech. cap. IX, ℣ 4, cujus opinionem Grotius ad eumdem locum contra Scaligerum defendit. Quod autem ad numerum 318, is apud Græcos arithmetice efferebatur litteris τ et ιη, quarum posteriores duæ suavissimi nominis Jesu initiales sunt. Et hinc Ambrosianæ allusionis ratio patet. Illam autem hoc ipso libro cap. XVIII, rursus proponit, non secus ac lib. I, *de Abraham*, cap. IX, jam expresserat. Neque vero ea propria est sancto Præsuli; eamdem enim etiam exhibet lib. I, de *Spiritu sancto,* cap I. Paschasius diaconus Gelasio papæ synchronus : sicut et Prudentius in *Præfat. Psychom.* sed obscurius His autem omnibus præiverat Clemens Alexandrinus, qui eamdem interpretationem quasi ab antiquis theologis acceptam luculenter explicat lib. VI, Stromaton, p. 656. Unde perspicuum est priscis illis persuasum neutiquam fuisse mysteria religionis ita litteris hebraïcis Deum alligata voluisse, ut non etiam in græcis indicarentur, quemadmodum Domini crucem per elementum græcum τ ab Ezechiele designari asserit Tertullianus, lib. III, *contra Marcionem*, cap. XXII.

ANNOTATIO (2) pag. 9.

Præcipuarum hæresum in Trinitatem divinasque personas auctores memorat Ambrosius, Sabellium, Photinum atque Arrium. Primus, Eusebio teste lib. VII, Histor., cap. VI, errores Ptolemaïde in urbe Pentapoleos circiter annum 257, spargere cœpit. Docebat autem in Deo unam tantum esse personam, sed tribus diversis nominibus eam efferri, ut auctores sunt Epiphanius *Hæresi* 62. Basilius, epist. 64. Philastrius, Augustinus, atque alii. Photinus ex Galatia provincia natus Sirmicensis factus est episcopus quemadmodum a nobis in lib. V, *Comment. in Lucam*, num. 4, notatum fuit. Is cum doctrinam et eloquentiam singularem sibi comparasset, nova dogmata vulgare aggressus est anno circiter 343. Negabat porro Christum Maria priorem extitisse, ex qua et Josepho ipsum conjugali congressu, ut Marius Mercator prodidit, natum blasphemabat. Unde cum hic apud Ambrosium Photinus refertur dicere Dei Filium *ex Virgine* ortum cepisse, aut *ex Maria Virgine* apud Epiphanium, id per quamdam licentiam accipiendum est, ut cum Virgilius, Egl. 6. Pasiphaën trium liberorum parentem virginem vocat, aut verius per antonomasiam, ut soliti nominis honore non privetur. Addit autem Epiphanius Photinum, cum urgeretur, dicere solitum : *Erat in Patre Verbum, sed nondum erat Filius..... quod filius non existeret, sed id ipsum solum, cui filii nomen erat aliquando tribuendum*, etc. Quibus quidem videtur Verbi æternitatem Divinitatemque non negare. Inde est fortasse quod Augustinus, Hæresi 44, cum dixisset Photinum Paulo Samos. a quo initium Christo ex virgine tribuebatur, *similia credidisse*,

continuo addit. *Secundum aliquid tamen adversatus ei dicitur.* Et hac ratione Garnerii conjectura confirmari non male posset, nisi asseruisset Photinum ὁμοουσίου fidem constanter tenuisse. Sic etiam loci PP. qui invicem contrarii apparent, conciliabuntur. Namque ubi traditur negatum ab eo Verbum consubstantiale esse, hoc ad veram ipsius opinionem erit referendum; ubi vero eidem attribui oppositum videtur, illud intelligi de secunda responsione ad quam coactus confugiebat, poterit. Consule sis eumdem Garnerium, *Dissert.* 1, *de Hæres. et lib. Nestorii:* et, ut cognoscas quæ rationes contra eum faciunt, Alexandrum. Quod autem superioribus duobus hæreticis Arrium jungit, cum toto hoc opere impugnetur ejus hæresis, ut inspicere lector potest.

ANNOTATIO (3) pag. 12.

Non alium rusticum designat Ambrosius, quam Hieremiam; alludit enim ad ficuum calathos, de quibus apud eumdem, cap. XXIV, 1, et seqq.

ANNOTATIO (4) pag. 13.

Sensus ergo est Angelum indicasse in tribus pueris divinarum personarum Trinitatem significatam; non secus ac in se qui unus erat, indicabatur unitas potestatis seu naturæ; namque hæ voces promiscue ponuntur ab Ambrosio in hoc Opere. Quod autem docetur in Angelo extitisse Dei Filium; ea sententia non unius Ambrosii est, verum etiam non paucorum e priscis Patribus. Hos inter auctor. *Quæst. Vet. Testam.* longius progressus quæst. 18,

dicit de Nabuchodonosore, *regni merito in camino Christum vidit.* Huic tamen videtur præivisse Sanctus noster infra cap. XIII, num. 80. Vide interpretes in Danielem, et scholasticos in 2. Senten. Dist. 8, sicut et in D. Thomæ I p. q. 51.

ANNOTATIO (5) pag. 15.

Hilarius quoque relato eodem hoc Apostoli loco, nos præmunit adversus philosophorum argumenta et fallacias: a quibus etiam cavendum præcipiunt alii Patres, maxime vero Augustinus, lib. XIII, *contra Faust.*, cap. XV. Sed Epiphanius Aristotelis dialecticam expresse notat: ad quam etiam spectasse Ambrosium non inviti crediderimus. Hinc forte nata est illa fabula, de qua Card. Cusanus in *Apologia doctæ ignorantiæ: Legitur,* inquit, *beatiss. Ambrosium letaniis addidisse: A dialecticis,* quidam *a dialectica Aristotelis, libera nos, Domine.*

ANNOTATIO (6) pag. 16.

*Degener* ab Ambrosio passim in his libris ille dicitur, qui a principio suo non tantum perfectione, sed etiam natura et substantia desciscit. Nec aliter etiam ab Hilario sumitur, lib. VIII, *de Trinit. Dum nihil in eo*, Filio videlicet, *ex se Deus gignendo degenerat.* Nomen etiam *genus* passim ab eodem ponitur pro natura: in quo congruit cum auctore *lib. de Definit.* apud Athanasium, ubi legimus φύσις καὶ οὐσία, καὶ γενος συν ἐστι.

ANNOTATIO (7) pag. 26.

Hæc objectio haud leviter urgebat illos hæreticos,

quam proinde ipsis subinde objicere Ambrosius non prætermisit: attamen eidem reponebant Patrem in Filio tanquam regem in imagine abs se adorari colique, ut ex *Athanasii orat.* 4, *in Arrianos* discere est. Sed cum sequatur ex hoc responso, eamdem quoque venerationem homini utpote ad imaginem Dei condito exhiberi posse; illo effugio nihil obstante, auctores ejus in ethnicorum ferme ordinem reposuerunt idem Athanasius *orat.* 3 et 4, contra eosdem, Basilius *Hom.* 27, *in Sabell.* Gregorius Nyss. et alii. Consule etiam Valesii notas ad lib. II, Hist. Theodor. 23.

### ANNOTATIO (8) pag. 44.

Concilium hoc celebratum fuit anno 359. Arimini, quæ civitas maritima est in Romania Italiæ provincia. Quapropter ejusdem concessus acta, quæ, teste Hieronymo in Luciferianos, in publicis Ecclesiarumque tabulariis asservabantur, a Mediolanensibus non abfuisse per quam credibile est. Utitur tamen sanctus Ambrosius solo testimonio Synodicæ ad Constantium epistolæ: qua episcopi, qui ad quadringentos et amplius coiverant, certiorem faciunt Imperatorem, se statuisse, ne quid eorum quæ apud Nicæam sancita fuerant, mutaretur. Hæc epistola, qua vix pretiosius aliud antiquitatis pignus ad nos pervenit, extat in Athanasii, lib. *de Syn. Arim. et Seleuc.* refertur que non modo a Socrate, Sozomeno et Theodoreto Græcis scriptoribus; at etiam ab Hilario in fragmentis. Verum præclara illa confessio non diu integra perseveravit; illam enim primo decem Concilii ad Constantium legati, deinde omnes ferme isti antistites non correxerunt, sed corruperunt: cum partim ab Imperatore territi, partim decepti

ab Arrianis, in vocum *substantiæ* et *consubstantialis* abolitionem consensere : cujus quidem prævaricationis eorum qui memoriæ prodiderunt res Ecclesiæ nemo non meminit. Certe jam vidimus quid sanctus Doctor de illa scripserit in Luc. lib. v, num. 71 : de qua etiam dicturus est infra lib. III, et alibi pluribus locis. Secuta est demum vera correctio, quam Ambrosius secundum vocat. Synodi porro quarum hic testimonia indicantur, eæ sunt, Alexandrina, cui præfuit Athanasius ann. 362. Parisina eopse anno coacta, cujus Synodica epistola inter Hilarii fragmenta extat; Romana denique habita sub Damasi pontificatu ann. 369, quas omnes adire operæ pretium sane fuerit.

ANNOTATIO (9) pag. 51.

LXX. Interpretes, τοὺς λίθους τῆς πληρώσεως... καὶ τάς συνθέσεις. Textus Hebr. *lapides plenitudinum.* Chaldïaca paraphr. *lapides ad implendas celaturas.* Quod autem subdit Ambrosius, *lapides compositi,* quæ verba referenda sunt ad τὰς συνθέσεις; ea nihil habent in Hebræo aut versionibus aliis quod sibi respondeat : sicut nec *lapides supplementi* in Vulgata.

ANNOTATIO (10) pag. 63.

Arrius ejusque sectatores cum libertatem aliter eripere Christo non possent, eo devenerant impietatis, ut ab illo non animam, sed solam carnem assumptam contenderent. Testis est hujus rei Athanasius de Salut. Adventu Chr. pag, 635. Epiphanius, *Hær.* 69, num. 49. Augustinus,

*Hær.* 49, et Theodoretus, lib. v, *Hæret. Fabul.*, cap. xi.

ANNOTATIO (11) pag. 66.

Intellige affectus innocuos, nec non vitiorum quibus nostros depravari dolemus, immunes. Etsi vero eosdem alii post Hieronymum in Matth. 36, *propassiones* vocare maluerunt, quam passiones; hanc tamen vocem adhibere voluit Ambrosius, ut Arriano errori validius orthodoxa veritas opponeretur. De Christi porro affectibus ubertim Magister in 3 *Sentent.* Distinct. 15. D. Thom, iii, p. 3, q. 15, a. 4 et 6, aliique post eos Theologi disputant.

ANNOTATIO (12) pag. 68.

Paulo durior videtur ea locutio, quippe quæ hominis naturam personamque saltem voce tenus confundat. Difficultatem ut solvat Petavius Dogm. Theolog. de Trinit. ait personam hic eo significatu accipiendam, quo vulgus dicit aliquem in persona alicujus loqui vel agere, id est, vice, nomine vel auctoritate : quo sensu personæ vocem etiam ab aliis quibusdam Patribus positam censet. Addere potuisset Ambrosium ipsum infra cap. x, num. 84, ubi dicit mortis obedientiam incarnationis fuisse, *in qua et officia nostra suscepit et nomina.* Verum quidquid sit de hac acceptione, cum passim in hoc Opere naturam ac personam satis distinguat S. Doctor, certum est orthodoxam hoc loco esse ipsius sententiam, nec aliud sibi voluisse, nisi Christum ut hominem seu secundum naturam humanam locutum, cum Patrem majorem dixit;

sicut etiam lib. IV, ait eumdem Christum *ex personæ hominis incarnati susceptione loqui.*

ANNOTATIO (13) pag. 88.

Irridentur hic Arriani, qui cum philosophiæ placitis niti se jactarent, relationem quantitatis, ubi philosophice loquendo qualitatis esse debeat, inducebant. Sic etiam Cyrillus Alex. in *Thess. dissert.*, 11, eamdem Eunomii fallaciam arguit. Eapropter autem difficultatem hanc uno verbo perstrinxit Ambrosius, quia ipsam supra abunde enodavit.

ANNOTATIO (14) pag. 89.

Manuscripti haud pauci, *non demutatam.* Quanquam non absurde, melius tamen alii, atque edit. *non diminutam.* Hanc autem vocem, perinde ac sequentem non possis rectius intelligere, quam ex hoc Hilarii loco lib. VI, *de Trinit.*, sic loquentis : *Nescit in Deo portionem, sed scit Deum totum ex Deo toto : scit ex uno unum; non desectum, sed natum : scit nativitate Dei nec diminutionem esse gignentis, nec infirmitatem esse nascentis.*

ANNOTATIO (15) pag. 108.

Alexandrinos atque Ægyptios hic indicari cognoscere est ex iis quæ S. Doctor, *Exposit. Psalmi* XXXVI, num. 35, memorat. Ex his autem duobus locis duas præcipuas legendi hujusce textus rationes fuisse intelligas; alteram, quæ verbis illis, *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil,* absolutum sensum includebat : alteram

vero, qua sensus non nisi sequentibus istis, *quod factum est*, terminabatur. Sed nec deerant qui sensum perducerent usque ad illa verba, *quod factum est in ipso.* Hanc distinctionem secuti sunt Gregorius Nyss., lib. I, *Cont. Eunomium*, et Epiphanius in *Ancorat.*, num. 75, ubi primam acerbe notat quasi Spiritui sancto injuriosam, de qua lib. I, *de Spiritu sancto* forte aliquid erit dicendum. Primam vero Augustinus ita admittit, ut secunda ejus pars hoc modo distinguatur : *Quod factum est, in illo vita erat;* alteram autem ejusdem partis subdistinctionem qua virgula post voces, *in ipso*, apponebatur, absurdam censet. Vide lib. V, *de Gen. ad Litt.*, cap. XIV, et Tract. I, in Joan., num. 16, sicut et Interpretes ad eumdem locum.

ANNOTATIO (16) pag. 123.

Hieronymus, Epist. XXV, *ad Evagr.*, hanc opinionem non judæis, sed Origeni ac Didymo ascribit.

ANNOTATIO (17) pag. 133.

Ambigitur inter eruditos quænam sit illa Eusebii Nicom. epistola, cujus hîc mentio fit ab Ambrosio. Hermannus, lib. II, Vitæ S. Athan., cap. VIII, post Card. Baronium ad annum 325, putat eam esse, cujus Theodoretus, lib. I, cap. VIII, edit. Vales. commeminit. Valesius vero in eumdem locum non de epistola Nicomediensis, sed de libello fidei ab Eusebio Cæsar. Patribus concilii oblato intelligendum hunc Theodoreti locum defendit, allatis in hanc rem quibusdam rationibus : quæ sane tanti non videntur, ut ejus opinio omni careat difficultate. Verum quidquid sit, certum est Ambrosium non de formula seu libello

fidei, sed de epistola hoc loco loqui. Quod vero idem Eusebius Ambrosio dicitur Arrianorum auctor, hoc sancto viro non est singulare; Athanasius enim passim Arrianos Eusebianorum nomine significat. Socrates quoque lib. I, cap. VI, de litteris Alexandri Alexandrini episc. agens, Eusebium non tam Arrii doctrinam defendisse, quam suam ipsius propagare voluisse scripto prodidit.

ANNOTATIO (18) pag. 142.

Manuscripti aliquot, *interpretes alicubi omnipotentem interpretati sunt.* Et sane cum Ambrosius ex voce *omnipotens* argumentetur, sine dispendio sensus aliæ interpretationes omitti possent. Verum cum habeantur in aliis cod. manu exaratis, nec non in editis omnibus, rejiciendas alias duas non putavimus. Primam qua *sabaoth* exponitur *virtutum* sive *exercituum*, agnoscit Epiphanius, *Hær.* 26, et præter alios Patres Origenem, Gregorium Nazianz. Augustinum, etc., Hieroymus, epist. 136, ad Marcellam: sicut et eamdem simul atque tertiam, qua scilicet memorata dictio idem sonat ac *omnipotens*, epist. 142, comprobat. Quod autem illa ipsa vox etiam pro rege sumi dicitur, hoc non reperimus alterius cujusquam firmatum suffragio.

ANNOTATIO (19) pag. 154.

Hunc significatum dictionis *Amen* tradit etiam Hieronymus, epist. 134, quæ est *ad Sophronium*, et 137, quæ *ad Marcellam*. In illis autem alias duas acceptiones addit, nimirum ubi quandoque pro *fiat*, quandoque pro *vere* seu *verum est*, ponitur. Easdem similiter admittit

Ambrosius, priorem scilicet *in Psalm.* XL, num. 36, alteram autem lib. *de Myst.*, cap. IX, num. 54, et alibi.

ANNOTATIO (20) pag. 162.

Epilogum pro querimoniis ab Ambrosio usurpatum *Hexaem.*, lib. VI, cap. num 24, observabamus. Neque vero eamdem vocem hoc loci usurpat sensu admodum alieno; nihil enim aliud signat quam ejusmodi sermonem, qualem oratores, ut judicum mentes a causæ quæ agitur, cogitatione avertant, ad movendos ciendosque affectus adhibere solent.

ANNOTATIO (21) pag. 221.

Id est, qui Christum antequam carnem susciperet, fuisse negat, ut alibi a nobis observatum est.

ANNOTATIO (22) pag. 222.

Hebionem in Christo nihil agnovisse, quod non esset puri ac nudi hominis, tradit Tertullianus, lib. *de carne Chr.*, cap. XVIII. Eusebius, lib. III, Hist., cap. XXI et XXVII. Epiphanius, Hær. 30. Augustinus, *de Hær.*, cap. X, et alii. Pauli quoque Samos. is error fuit, quemadmodum ex Eusebii, lib. V, cap. XXVIII, et lib. VII, cap. XXVII, XXIX et XXX, cognoscere est, ut purum hominem Christum diceret. Addebat tamen Verbum e cœlo delapsum in Jesu habitasse, uti testatur Epiphanius, *Hær.* 65. Ejusdem hæretici Augustinus quoque meminit, lib. *de Hær.*, cap. XLIV, atque alii.

### ANNOTATIO (23) pag. 251.

Hilarius, can. 26, in Matth. *De fine*, inquit, *temporum curam sollicitudinis nostræ ademit, diem illum dicens nemini esse cognitum, et non solum Angelis, sed etiam sibi ignoratum.* At licet ita disserat in Mattheum, hinc tamen minime probatur eum hæc verba, *nec Filius*, legisse apud eumdem Evangelistam, cum ita ratiocinari potuerit ex aliis istis, *nisi solus Pater;* vel certe alludere ad locum Marci, ubi exhibentur. Verumtamen nec apud hunc eadem legisse videtur Ambrosius; alioqui enim hæreticis expedita fuisset responsio hæc ipsa in Marci Evangelio extare. Hieronymus quoque idem quodam modo indicat in eumdem vers. 36, cap. XXIV. Matth. cum ex eo quod memorata verba non reperiantur in græcis et maxime in Adamantii et Pierii exemplaribus, argumentum elicit adversus Arrium atque Eunomium: quibus utique ut hjus rationis vim eliderent, sufficiebat, si apud Marcum eadem habebantur. Quod autem Erasmus in eumdem Matthæi locum autumat has ipsas voce, e textu Matthæi sublatas fuisse, cum a Marco ejusdem Matthæi breviatore referantur; is merito reprehenditur a Grotio in eum locum, easdem potius ex Marco in Matthæum a librariis translatas affirmante. Sed ipsum consulere lectori licet.

### ANNOTATIO (24) pag. 252.

Arcturus, qui et Bootes et Arctophylax vocatur, constellatio septentrionalis, primum atque ultimum nomen hinc adeptus est, quod retro et quasi ad caudam Ursæ positus sit, quemadmodum etiam Bootes dicitur quod sequi ac

regere plaustrum cœleste videatur. Orion a multitndine aquarum nomen obtinuit, quod oriatur hyemali tempore, et pluvias tempestatesque ciere existimetur. Postremo Vergiliæ a Latinis idcirco, quod vere ortum suum habeant, fuerunt nominatæ; sicut et a Græcis Pleiades, quod plures simul appareant; unde Ambrosius noster nominat *colligationes*, sive ut in manuscriptis quibusdam legitur : *collegiationes, vergiliarum.*

ANNOTATIO (25) pag. 255.

Ne cui videatur obscurum quod Ambrosius diem judicii Christo cognitum fuisse exinde probet, quia Dominus est etiam sabbati; advertendum hanc mentem esse Doctoris nostri, Christum scilicet ea quorum fuerit ipse Dominus, ignorare haud quaquam posse : eum autem diei judicii Dominum esse ex eo doceri, quod sit Dominus etiam sabbati, qui dies et aliorum omnium præstantissimus, et resurrectionis, ut idem Ambrosius sæpius tradit, figura est. Quæ vero de destruendis Hierosolymis subjiciuntur, spiritualiter intelligenda noscas e lib. x, *in Lucam*, num. 15, et sequentibus.

ANNOTATIO (26) pag. 261.

Illam porro quorumdam opinionem qua Christum tempore suæ missionis secundum naturam humanam de facto nonnulla ignorasse, ac vere scientia profecisse affirmabant, ut in fide quodam modo periculosam sibi non probari declarat Ambrosius. Quapropter qui eamdem vulgo sequuntur heterodoxi, quin sanctum Doctorem hac parte contrarium habeant, negare non possunt. Neque vero ti-

mendum fuerit, ne illa dissimulatio quam admittit, videatur conjuncta mendacio. Etenim præterquam quod attemperabat se iis quos alloquebatur, quibus debita non erat ista cognitio; ipsemet ut homo loquebatur, id est, ut præditus anima rationali, cui naturaliter minime competebat futura cognoscere, licet eadem ex Verbi unione non ignoraret. Quo sensu etiam interpretari possis Athan. Orat. IV, *cont. Arrian.* Hilar., lib. IX, *de Trinit.* Basil., epist. 391, et Gregor. Nazian., Orat. XXXVI, et alios.

### ANNOTATIO (27) pag. 274.

Quod ibi legitur Gedeonem voluisse Angelo pedes abluere, hoc undenam sumptum fuerit, nobis non liquet. Etenim ea de re in Bibliis, quæ extant, nulla fit mentio.

# CONCORDANTIA

## BIBLIOTHECÆ LATINÆ CUM GALLICA.

| BIBLIOTHECA LATINA. | BIBLIOTHECA GALLICA. |
| --- | --- |
| Libri de fide quinque, pag. 3. | Eorumdem fragmenta et analysis, tom. IX, p. 295-299. |
| Libri de Spiritu sancto tres, p. 271. | Eorumdem analysis, tom. IX, p. 299-304. |
| De sacramento incarnationis Dominicæ, p. 445. | Ejusdem analysis et excerpta, tom. IX, p. 304-310. |

# INDEX

## TOMI QUINQUAGESIMI NONI.

### LIBRI DE FIDE AD GRATIANUM AUGUSTUM.

## DE SPIRITU SANCTO AD GRATIANUM AUGUSTUM.

## DE INCARNATIONIS DOMINICÆ SACRAMENTO.

EXPLICIT INDEX.